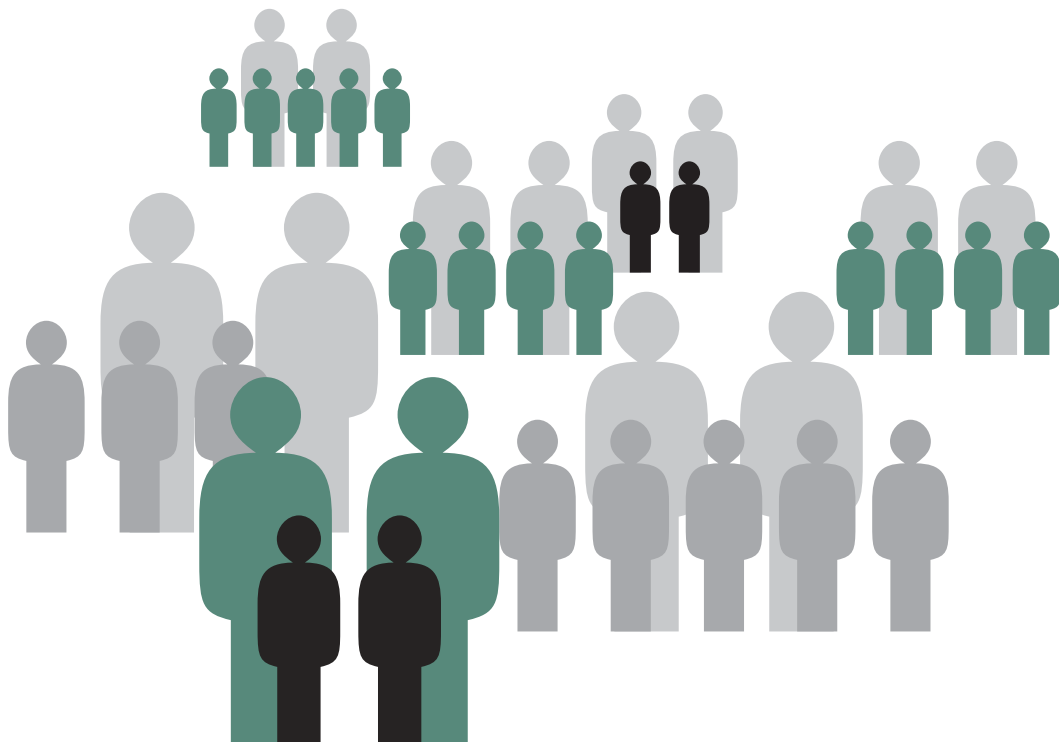

Pirjo Knif

Keski-ikäiset ikääntyvien omaistensa auttajina?

Tutkimus sukupolvien välisestä
informaalista hoivasta

Pirjo Knif

Keski-ikäiset ikääntyvien
omaistensa auttajina?

Tutkimus sukupolvien välisestä
informaalista hoivasta

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
elokuun 31. päivänä 2012 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2012

Keski-ikäiset ikääntyvien omaistensa auttajina?

Tutkimus sukupolvien välisestä
informaalista hoivasta

Pirjo Knif

Keski-ikäiset ikääntyvien
omaistensa auttajina?

Tutkimus sukupolvien välisestä
informaalista hoivasta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2012

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Ville Korhokangas

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture by Glenn Nylund

URN:ISBN:978-951-39-4776-7

ISBN 978-951-39-4776-7 (PDF)

ISBN 978-951-39-4775-0 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2012, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2012

ABSTRACT

Knif, Pirjo

The middle-aged as caregivers for the elderly relatives?

A study of informal care between generations

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2012, 200 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,

ISSN 0075-4625; 439)

ISBN 978-951-39-4775-0 (nid.)

ISBN 978-951-39-4776-7 (PDF)

Due to the ageing of the population, changes in the age structures and the resulting social effects have made caregiving a political issue. This study examines caregiving across generations. It aims at highlighting the opinions on caregiving that the middle-aged caregivers hold: that is, how they relate to caregiving for the elderly relatives and the role it occupies in their lives. The results presented are based on the interviews of twelve middle-aged men and women. Because of the current population trend, reconciling the level of service with the economic resources available has become more challenging. This has remarkably increased the interest shown by the public sector in care given by relatives and intimates.

Care given by middle-aged relatives is put into the context of a welfare society, with different actors in focus. The primary focus is on the private and public actors. Pierre Bourdieu's field method serves as the frame of reference for the study, and "tools of the field" such as habitus, capital and the dispositions of the field are included in the analysis. These tools are used to describe the phenomenon of informal care within the caregiving field, as well as how the care habitus of the middle-aged looks and how they use the capital of care. The field of care reflects the changes and trends of society. In this study informal care is approached from the perspective of the life course; informal care given by the middle-aged is part of their course of life.

How the middle-aged relate to care is presented in the analysis with the help of the traditional, individual and communal habituses. The habituses of care do not exclude each other, but features of all of them can appear simultaneously. Informal care is always present in a care relation, which in this study is explained by using the concept of the life course. The study looks at the future of the public sector and the plans and achievements predicted for informal care. Furthermore, it looks at the capacity and the will of the middle-aged to provide care for the elderly relatives, as well as the relations between them.

Keywords: Informal care, generation, field, habitus, social capital, life course

Author's address Pirjo Knif
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Supervisors Professor Jyrki Jyrkämä
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Docent Silva Tedre
Department of Social Sciences
University of Eastern Finland, Finland
Docent Anni Vilkkö
National institute for Health and Welfare, Finland

Opponents Docent Silva Tedre
Department of Social Sciences
University of Eastern Finland, Finland

KIITOKSET

Hoiva on yhdistynyt elämäni monenlaisiin kokemuksiin ja muokannut elämänkulkuun sisältyviä rooleja. Hoivaa ja sen eri muotoja pidetään yhteiskuntaa ylläpitävänä voimavarana, mutta toisaalta sen olemassaoloa ei juuri huomata. Jossakin keski-ikäisyyden varhaisessa vaiheessa panin merkille monien ystävien, tuttavien ja työtovereiden sivulausemainintoja heidän viitatessaan omille vanhemmilleen tai muille ikääntyville omaisilleen antamastaan avusta. Tämä vaikutti esimerkiksi heidän ajankäytön suunnitteluun. Ikääntyvien omaisten auttaminen tuli keskusteluissa esiin vain epäsuorasti. Kiinnostukseni asiaan johti lopulta siihen, että omaishoivan ilmiöstä tuli tutkimukseni kohde.

Väitöskirjan tekeminen on ollut monivaiheinen prosessi, johon ryhtyessään ei voi tietää, mitä kaikkea siihen sisältyy. Siitäkin tulee osa elämänkulkua. Omalla kohdallani prosessiin on sisältynyt monenlaista epävarmuuden sietämistä ja tutkimuksen tekemisen yhdistämistä muuhun elämään. Nyt kuitenkin on aika kiitosten. Pääasiallisesti olen tehnyt tutkimusta työn ohessa. Kiitän Suomen valtiotieteilijöiden liittoa, Otto A. Malmin ja Miina Sillanpään säätiöitä saamistani apurahoista. Ne ovat merkinneet kannustusta tutkimukselleni ja mahdollistaneet rauhallista kirjoittamisaikaa. Kiitos myös Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskus Sonet Botnialle saamastani tuesta tehdessäni väitöskirjaa työn ohessa.

Kiitokset kuuluvat myös kaikille heille, jotka ovat tukeneet ja ohjanneet tutkimukseni tekemistä eri vaiheissa ja tällä tavoin vaikuttaneet sen valmistumiseen. Lämpimät kiitokseni minua koko prosessin ajan asiantuntevasti ja oivaltavasti ohjanneelle Jyrki Jyrkämälle. Suuri kiitos kuuluu myös toiselle ohjaajalleni Kari Ilmoselle innostavasta ja luovuuteen kannustavasta ohjauksesta. Nöyrät kiitokseni Anni Vilkolle ja Silva Tedrelle, jotka osaavalla paneutumisehlaan ja palautteellaan ovat vaikuttaneet käsikirjoituksen valmistumiseen lopulliseen muotoonsa.

Enimmäkseen melko yksinäiseen tutkimuksen tekemiseen olen saanut tukea Jyväskylän sosiaaligerontologian jatko-opintojen ryhmästä ja Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen tohtorikoulutettavien monitieteellisestä ryhmästä. Kiitos Aila-Leena Matthies antamastasi selkeyttävistä näkökulmista. Kiitos Outi Pylkkä ja monet muut jatko-opiskelijat kanssanne käymistäni hyödyllisistä keskusteluista. Kiitos Sirkka-Liisa Palomäki ja Marja-Liisa Hiironen saamastani palautteesta käsikirjoitukseen. Erityiskiitos Mervi Lehtolalle tärkeästä avustasi tekstin tarkistamisessa. Suuri kiitos myös kaikille heille, jotka haastateltaviksi ryhtymällä mahdollistivat tutkimuksen.

Lopuksi kiitokset kotijoukoilleni, jotka ovat jaksaneet tukea minua tutkimuksen tekemisen eri vaiheissa ja kannustaneet hankkimaan energiaa ja kestävyttä liikunnasta. Kiitos vanhemmilleni, siskoilleni ja veljilleni. Kiitos rakkaat poikani Mikkeli, Joel ja Viljam. Parhain kiitokseni Kåke sinulle vierellä olemisesta, ajasta ja ymmärryksestä yhteisessä prosessissamme, johon tutkimuksen tekeminenkin on muodostunut osaksi. Monet tässä nimeltä mainitsemattomat

ovat kannustaneet matkan varrella, joka itse asiassa alkoi jo paljon ennen tutkimuksen tekemistä.

Koulutoveriltani aikoinaan saamani Katri Valan runon sattuin sanoin, jotka kuvaavat myös omaa elämänkulkuasennettani:

”En ole lipunkantaja,
en kotkansydäminen tiennäyttäjä
matkallanne aamun maahan.
Olen virran partaalla paju,
jonka lävitse tuulet puhaltavat,
josta maailman kapinallinen henki
taittaa yksinkertaisen pillin
soittaaksensa sävelmän,
jossa on myrskyä, tuskaa, rakkautta
ja hiukan aamunsarastusta.”

Pietarsaaressa 27.5. 2012
Pirjo Knif

KUVIOT

KUVIO 1	Väestö ikäryhmittäin 1900–2060	37
KUVIO 2	Väestöennuste 2009	39
KUVIO 3	Säännöllinen kotihoito 75-vuotiaille	57
KUVIO 4	Tutkimusilmio asetettuna Bourdieun viitekehykseen hoivan kentälle	64
KUVIO 5	Haastatteluaineiston analyysin eteneminen sisällönanalyysin avulla	68
KUVIO 6	Hoivasuhteiden kartta (H1)	77
KUVIO 7	Hoivasuhteiden kartta (H2)	78
KUVIO 8	Hoivasuhteiden kartta (H10)	79
KUVIO 9	Omaishoiva keski-ikäisten ja ikääntyvien sukupolvien välillä	92
KUVIO 10	Hoivahabitusten typologia	112
KUVIO 11	Omaishoivan kenttä	156

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Väestö ikäryhmittäin	38
TAULUKKO 2	Haastateltavat	60

SISÄLLYS

ABSTRACT
KIITOKSET
KUVIOT JA TAULUKOT
SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
2	TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT	15
	2.1 Yhteiskuntakonteksti.....	15
	2.2 Tutkimuksen keskeiset käsitteet.....	17
	2.2.1 Hoiva.....	17
	2.2.2 Bourdieun kenttämenetelmän käsitteet.....	20
	2.2.3 Sosiaalinen pääoma	24
	2.2.4 Elämänkulku.....	29
	2.3 Tutkimuskysymykset.....	31
3	IKÄÄNTYVÄ HYVINVOINTIYHTEISKUNTA OMAISHOIVAN JA VASTUUN KENTTÄNÄ	34
	3.1 Hoivan politisoitumisen taustaa	34
	3.2 Vastuu ja huolenpito suhteessa ikääntyviin.....	40
	3.2.1 Ikääntyvien ja keski-ikäisten yksityinen vastuu.....	42
	3.2.2 Informaali hoiva	44
	3.2.3 Perheen ja sukupolvien vastuu	49
	3.2.4 Yhteiskunnan vastuu ja jaettu vastuu.....	52
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	57
	4.1 Tutkimuksen kohde	57
	4.2 Tutkimusaineisto ja sen analyysi.....	58
	4.2.1 Tutkimusaineiston hankkiminen haastattelujen avulla	58
	4.2.2 Bourdieun kenttämenetelmän käyttäminen analyysin viitekehyksenä	60
	4.2.3 Haastattelujen analyysi	63
	4.2.4 Haastatteluaineiston teemoittelua	65
	4.2.5 Empiirisen aineiston tulkintaa	67
	4.3 Haastattelututkimuksen eettiset näkökulmat	68
	4.4 Tutkijan suhde ja asema tutkittavaan ilmiöön nähden.....	70
5	MUUTTUVAT POSITIOT OMAISHOIVAN KENTÄLLÄ.....	73
	5.1 Keski-ikäisten positiot omaishoivan kentällä.....	74
	5.1.1 Omaishoivakartat.....	74
	5.1.2 Omaishoivan kentän reunaehdoista	78
	5.2 Keski-ikäisten asemoituminen omaishoivan kentälle.....	83

5.3	”Huolenpidon sietämätön keveys” keski-ikäisen näkökulmasta.....	89
5.3.1	Hoiva osana keski-ikäisten elämäntulkua.....	90
5.3.2	Työn ja perheen yhteensovittaminen.....	97
5.4	Ikääntyvien huolehtimisen ennakointi.....	103
6	HOIVA HABITUKSENA	108
6.1	Hoivahabitusten typologia.....	109
6.2	Traditionaalinen hoivahabitus.....	111
6.2.1	Sukupuolen merkitys ja hoiva.....	111
6.2.2	Hoiva ja huolenpito moraalisenä periaatteena.....	114
6.2.3	Traditioiden siirtyminen – perheroolit ja sukupolviroolit....	118
6.3	Individualistinen hoivahabitus.....	121
6.3.1	Sitoutuminen auttamiseen.....	123
6.3.2	Hoivaköyhyys.....	126
6.4	Yhteisöllinen hoivahabitus.....	128
6.4.1	Verkostot ja sosiaalinen pääoma.....	130
6.4.2	Vapaaehtoistyö.....	132
6.4.3	Yhteisöllisyyttä postmodernissa yhteiskunnassa.....	134
6.5	Hoivahabituksen ilmenemisestä	136
7	HOIVA SOSIAALISENA PÄÄOMANA	139
7.1	Yksilön hoivapääoma.....	140
7.2	Yhteiskunnan hoivapääoma.....	148
7.3	Omaishoivan kenttä yhteiskunnan rakenteissa	153
7.3.1	Valta-asetelmat	155
7.3.2	Pääomien vaihto hoivan kentällä	158
8	TUTKIMUKSEN ARVIOINTI	160
8.1	Tutkimustehtävät ja niihin vastaaminen tutkimuksen avulla	160
8.2	Tutkimustulosten yhteenveto	162
8.2.1	Sukupolvien välisen omaishoivan saatavuus – miten keski-ikäiset suhtautuvat omaishoivaan.....	162
8.2.2	Hoiva yhteiskuntakontekstissa - hoivan politisoituminen...	165
8.3	Pohdintaa tutkimuksen metodologiasta ja tuloksista	169
	SUMMARY	173
	SAMMANFATTNING	
	LÄHTEET	
	LIITTEET	
	Liite 1. Haastattelukysymysten runko	

1 JOHDANTO

Tutkimuksessa tarkastelen keski-ikäisten ikääntyvälle sukupolvelle antamaa hoivaa. Keski-ikäiset, jotka ovat ikääntyvän sukupolven lapsia, auttavat ikääntyviä omaisiaan ja läheisiään monin tavoin, mutta tämä huolenpito jää yhteiskunnallisessa kontekstissa usein melko näkymättömäksi. Tavoitteenani on tutkimuksen avulla selvittää nykyisten keski-ikäisten suhtautumista ikääntyvien auttamiseen. Miten se tulee esiin heidän arjessaan, ja miten he antavat sille tilaa omassa elämässään? Ikääntyville suunnattu omaishoiva on yksi hoivan muodoista. Usein se on alkuun ainut apu, jonka ikääntyvä ottaa vastaan. Sosiaalipoliitiikan muutosten seurauksena vastuuta monista julkisen sektorin piiriin kuuluneista asioista palautetaan perheille ja yksilöille (Pietilä 2005, 19; Kröger 2008; Marin 2001a, 257; Walker 1996, 1–6). Informaali hoiva sukupolvien välillä on kuitenkin hyvin näkymätöntä. Sen laajuudesta on vaikea saada käsitystä ja harvoin se nostetaan esiin esimerkiksi perusteltaessa ikääntyvien kotona asumisen ensisijaisuutta.

Yksityisen vastuuroolin kehittyminen vaikuttaa ikä- ja hyvinvointipoliitiikan tulevaisuuteen. Siihen liittyy myös yleinen huoli omaishoidon saatavuuden heikkenemisestä (Julkunen 2006a, 20–23). Hoivasta on tullut globaalisti tarkastellen mitä keskeisin poliittinen kysymys, johon liittyvät sosiaalisten rakenteiden ja hoivatyön tarpeiden sekä työvoiman saatavuuden muutokset. Hoiva on tärkeä analyttinen käsite, jonka avulla voidaan tarkastella ja vertailla hyvinvointivaltioiden ja -järjestelmien muutoksia (Anttonen, Valokivi ja Zechner 2009; Anttonen ja Sointu 2006; Williams 2004; Daly ja Lewis 1998; Phillips 2007).

Hoivan muutokset yksilö- ja yhteiskuntatasolla sekä henkilökohtainen kiinnostus tilanteen kartoittamiseksi ja arvioimiseksi ovat olleet lähtökohtina tutkimuksen tekemiselle. Tutkimuksen toteutuksessa ja sen avulla tuotetussa tiedossa painottuu keski-ikäisten näkökulma. Tarkastelen keski-ikäisten tuottamaa omaishoivaa yhteiskunnallisena ilmiönä pyrkien nostamaan esiin siihen vaikuttavia seikkoja. Tavoitteena on saada esiin keski-ikäisten oma ääni ja kuvata heidän suhtautumistaan julkisen sektorin esittämiin suunnitelmiin vahvistaa keski-ikäisten roolia ikäihmisten informaalin hoivan tuottajina (esim. Julku-

nen 2006a, 109; Vaarama, Luoma ja Ylönen 2006, 127; Muuri 2008, 209; Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008, 30).

Tutkimuksessa tarkastelen lisäksi yhteiskunnan suhtautumista ikääntyvistä huolehtimiseen ja hoivan politisoitumista (esim. Chappell ja Penning 2005, 455; Phillips 2007; Anttonen ym. 2009). Ikääntyminen ja ikääntyvistä huolehtiminen on nostettu yhdeksi keskeiseksi politiikan osa-alueeksi. Esimerkiksi Vanhasen II hallituksen valtioneuvoston politiikkaohjelmissa ikääntymisen vaikutuksia pyrittiin ennakoimaan ottamalla palvelujärjestelmää muokattaessa huomioon resurssien ja tarpeiden kasvava epäsuhta (ks. Kautto 2004). Tämän seurauksena myös hyvinvointia ylläpitävät periaatteet ja normit muuttuvat. Ikääntymiseen ja ikäpolitiikkaan liittyvät asiat muodostavat taustan tutkimuksessa tarkasteltavalle sukupolvien väliselle auttamiselle ja hoivalle.

Arkielämän on sanottu nousevan yhteiskuntatieteiden haasteeksi silloin, kun elämän yhteiskunnalliset edellytykset muuttuvat niin laajasti, että itsestään selvinä pidetyt asiat, kuten normit ja arvot muuttuvat (Salmi 2004, 12). Yhteiskunnan toteuttaman ikäpolitiikan ja siihen liittyvän päätöksenteon kautta arvojen ja normien vaikutus ulottuu laajalle. Tutkimuksessani tarkastelen, miten sukupolven ylittävä hoiva rakentuu osaksi keski-ikäisten elämäntulkua. Tutkimus tuottaa tietoa ikääntyvien informaalista hoivasta ja keski-ikäisten arjen konteksteista, joissa informaalia hoivaa annetaan.

Perheen vastuu ikääntyvien hoivan järjestämisessä ja yhteiskunnan suhtautuminen omaishoivaan ovat muuttuneet 1970-luvulta lähtien. Tuolloin kumottiin lakimuutoksella aikuisten lasten vastuu vanhemmistaan. Muuttuneiden asenteiden ja arvojen avulla voidaan selittää julkista vanhustenhoivaa ja sen tavoitteita, organisointitapaa, resursseja sekä periaatteita. Nämä vaikuttavat osaltaan myös omaisten ja läheisten tuottamaan informaaliin hoivaan. Tutkimukseen sisältyvät keski-ikäisten haastattelut antavat tietoa yksityisten kansalaisten omaishoivaan liittyvistä valinnoista ja valinnanmahdollisuuksista. Julkinen hoiva muodostaa sosiaalisen instituution, jonka kanssa vuorovaikutuksessa yksityinen hoiva ja siihen liittyvä toiminta rakentuu arjen käytännöiksi. Tästä muodostuu ikääntyvien auttamisen ja hoivan konteksti, jonka kokoan tutkimuksessa omaksi kentäkseen. Tarkastelen tutkimuksen tuloksia kentän toimijoiden positioiden, habitusten ja pääoman sekä muun muassa niihin liittyvien valtapyrkimysten kautta. Kiinnitän lisäksi huomiota siihen, että kenttä ei kellu irrallisena, vaan on aina yhteydessä muuhun yhteiskuntaan ja osana sitä. Kenttään vaikuttavat esimerkiksi yhteiskunnallisen kehityksen suuntaukset ja pyrkimykset.

Tutkimuksen tarkastelunäkökulma on suuntautunut tulevaisuuteen. Ikääntyviä tutkimuksessa edustaa keski-ikäisiä edeltävä sukupolvi. Siihen kuuluu vaihtelevasti eri ikävaiheissa olevia. Selvitän keski-ikäisten mahdollista saatavilla olevaa omaishoivan lähteenä ja avun antajana ikääntyville omaisilleen ja läheisilleen. Tähän liittyy heidän edellytyksensä ja halunsa antaa ikääntyville hoivaa sekä miten he huomioivat omissa tulevaisuuden suunnitelmissaan ikääntyvien huolenpidon. Tutkimusaineisto on luonteeltaan laadullinen ja koostuu yhteensä kahdestatoista 35–52-vuotiaan miehen ja naisen haastattelusta.

Omaishoivalla ei etukäteen oleteta olevan erityistä roolia haastateltavien elämässä eikä omaishoivan määrä tai sisältö ole ollut kriteerinä haastateltavia valittaessa.

Tutkimuksen lähtökohdat ovat sosiaaligerontologiassa, iän ja ikääntymisen yhteiskuntatutkimuksessa. Käsittelen tutkimusaihetta sosiologisen ja yhteiskunnallisen tutkimuksen menetelmin, mutta en esimerkiksi hoitotieteen tai naistutkimuksen menetelmin. Pyrin nostamaan esiin eri ikäryhmien ja sukupolvien näkökulmia ikääntymiseen liittyvän hoivan järjestämiseen arkielämässä ja vaihtelevissa elämäntilanteissa (ks. Jyrkämä 2009, 147). Sosiaaligerontologiasa elämänkulku nähdään korostuneesti yksilön toiminnan ja valintojen muovaamana (emt. 150; Jyrkämä 2007, 203–204). Valinnat vaikuttavat siihen, miten elämänkulku etenee ja mitä uusia valinnanmahdollisuuksia se tuo tullessaan. Sosiaaligerontologisessa tarkastelussa yksilöllisen ajan ja kehitysvaiheajan kulkua muokkaavat sosiaalinen aika, yksilöhistoriallinen aika ja kokemuksellinen aika (Jyrkämä 2001a, 138).

Tässä johdanto-osassa perustelen yleisellä tasolla tutkimusaiheen merkitystä ja tutkimukselle asettamiani tavoitteita. Tutkimusraportin toisessa luvussa tarkastelen tutkimuksen lähtökohtia ja yhteiskuntakontekstia. Aluksi taustoitan ikääntyvää hyvinvointiyhteiskuntaa ja sen muutoksia sekä kuvaan omaishoivaa osana muuttuvaa yhteiskuntaa. Esittelen luvussa myös tutkimuksen keskeiset teoreettiset käsitteet hoivan ja Bourdieun kenttämenetelmän käsitteet eli kentän, habituksen ja pääoman. Lisäksi esittelen tutkimuksessa apukäsitteinä käyttämäni sosiaalisen pääoman ja elämänkulun käsitteet sekä miten tutkimuksessa käytettävät käsitteet suhteutuvat toisiinsa. Luvun lopussa esitän tutkimuskysymykset.

Kolmas luku taustoittaa tutkimusaihetta eli informaalia hoivaa sekä yhteisöllisessä että yksilöllisessä kontekstissa. Käsittelen hoivavastuuta yksityisen, yhteiskunnallisen ja jaetun vastuun näkökulmista. Yksityistä hoivavastuuta tarkastelen sukupolvien välisenä vuorovaikutuksena ja sukupolvisuhteena sekä osana elämänkulkua. Kuvaan ikääntymisen ja ikärakenteiden muutosten vaikutuksia sekä yksilöiden että yhteiskunnan kannalta tuoden esiin teemaan liittyviä aikaisempia tutkimuksia. Lisäksi otan kolmannessa luvussa esiin hoivan politisoitumisen.

Neljännessä luvussa käsittelen tutkimuksen toteuttamista. Luvun alussa esittelen tutkimuksen kohteen eli tutkittavat. Tutkimusta varten olen haastatellut kahtatoista keski-ikäistä henkilöä. Esittelen luvussa tarkemmin tutkimusaineiston hankinnan haastattelujen avulla. Käsittelen tässä yhteydessä myös haastattelututkimukseen liittyviä eettisiä näkökulmia. Teen lisäksi tarkemmin selkoa etenemisestäni aineiston analyysin suhteen. Esittelen metodologista lähestymistapaani empirian tulkinnassa sekä aineiston analyysissä käyttämiäni metodologisia ratkaisuja. Pierre Bourdieun kenttämenetelmä toimii tutkimuksen viitekehyksenä. Luvun lopussa otan esiin oman suhteeni käsiteltävään aiheeseen, tutkimuksen tekemiseen ja empiriaan sekä perustelen kiinnostustani tutkimukseen sekä valaisen, mistä positioista lähestyn tutkimuskohdetta.

Viidennessä luvussa siirryn tutkimuksen tulosten esittelyyn ja jatkan sitä kuudennessa ja seitsemännessä luvussa. Aloitan kuvaamalla (5. luku) omaishoivan kentällä tapahtuneita positioiden muutoksia. Tarkastelen niitä osana keski-ikäisten elämäntulkua, työn ja perheen yhteensovittamista sekä tulevaisuuden odotuksia. Ikärakenteiden muutokset tulevat esiin muuttuvien positioiden kautta. Kuudennessa luvussa jatkan tutkimuksen haastatteluaineiston analyysiin perustuvien tulosten esittelyä. Esitän luvussa kolme erilaista, aineistoon perustuvaa hoivahabitusta, jotka edustavat erilaisia tapoja suhtautua hoivaan. Tarkastelen myös hoivahabitusten yhteyksiä elämäntulkkuun. Seitsemännessä luvussa jatkan Bourdieun kenttämenetelmään sisältyvien käsitteiden käyttöä tutkimustuloksiin soveltaen. Hyödynnän luvussa pääoman käsitettä ikääntyvien hoivaan. Konstruoin omaishoivan kentän kokoamalla omaishoivan elementit ja sovittamalla ne kentän viitekehukseen. Viimeisessä eli päätelmäluvussa (8. luku) pohdin tutkimuksen tuloksia ja arvioin, miten tutkimus vastaa sille asetettuihin tehtäviin. Arvioin myös tutkimuksen luotettavuutta ja hyödynnettävyyttä. Arvioinnin apuna tarkastelen tuloksia asettaen ne yhteiskunnalliseen kontekstiin.

2 TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksesta muodostui monivaiheinen prosessi, jonka vaiheet sitä aloittaesani eivät olleet vielä täysin hahmottuneet. Kuvaan tässä luvussa taustaa ja lähtökohtia, joista tutkimus lähti liikkeelle. Aluksi johdattelen aiheeseen kuvaamalla informaalin hoivan yhteiskunnallista kontekstia. Tutkimuksen keskeisinä käsitteinä esittelen hoivan sekä Bourdieun kenttämenetelmään sisältyvät käsitteet kentän, habituksen ja pääoman. Käytän näitä käsitteitä omaishoivan analyysin apuna ja tutkimuksen viitekehystenä. Luvussa neljä esittelen kenttämenetelmän tarkemmin. Tässä luvussa avaan lisäksi sosiaalisen pääoman käsitettä ja esittelen elämäntien käsitteen. Nämä käsitteet toimivat tutkimuksen analyysin apukäsitteinä. Näistä elämäntien käsite, jota hyödynnän haastattelujen tulkinnassa, toimii empirian tasolla. Luvun lopussa esitän tutkimuskysymykset ja tarkennan, mitä tietoa kysymyksillä tavoittelen. Seuraavassa luvussa esittelen ikääntyvää yhteiskuntaa ja hoivan politisoitumisen taustaa. Otan esiin omaishoivan kentän muuttuvan hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa ja tarkastelen, miten esimerkiksi vastuu tässä yhteydessä muotoutuu.

2.1 Yhteiskuntakonteksti

Kuntien ja valtion keskinäistä vastuunjakoja eli julkista hyvinvointivastuuta on jo pitkään organisoitu uudelleen. Hyvinvointivastuun nouseminen kiinnostuksen kohteeksi liittyy keskusteluun sosiaalipolitiikan toimijoiden välisistä suhteista, yhteiskunnan muutoksista ja julkistalouden vaikeuksista (Anttonen ja Sipilä 1992, 436; Laurinkari 2010, 71–82; Kiander 2010; Sand 2007, 35–40, 65–71; Harper 2006, 20). Hyvinvointivaltiota koskevaa kriittistä keskustelua on käyty kahden viime vuosikymmenen aikana, ja kuntien hyvinvointipoliittisen vastuun pohdinta on 2010-luvun alussa erityisen ajankohtaista (Niiranen 2010, 96). Sosiologisessa tutkimuksessa pyritään usein kertomaan jotain yleistä yhteiskuntamme ja kulttuurimme tilasta. Erilaiset yhteiskunnalliset ilmiöt kehystetään

aikakausien murrosta arvioivaan puheeseen. Ilmiöiden analysoinnille annetaan lisäpainoa tulkitsemalla ne merkiksi jostain syvemmästä tai laajemmasta yhteiskunnallisesta kehityskulusta. (Aro 2008; Saari 2005a, 183; Noro 2004, 28.) Yhteiskunnassa kulloinkin vallitseva vanhuskäsitys määrittää pitkälti ikääntyvien kulttuurista asemaa (Seppänen ja Koskinen 2010, 399). Ikääntymispolitiikka on osa hyvinvointipolitiikkaa. Virallisen eli julkisen hyvinvointipolitiikan lisäksi ikääntyville suunnattu epävirallinen eli informaali hoiva on merkittävä hyvinvoinnin elementti. Informaali hoiva vaikuttaa myös perheiden arjen rakentumiseen (Salmi ja Lammi-Taskula 2004). Informaalilla hoivalla on ollut oma vahva, joskin näkymätön asemansa läpi hyvinvointipolitiikan historian.

Hoivan antaminen ikääntyville liittyy useisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Näitä ovat muun muassa luottamus julkisiin palveluihin, kansalaisten osallisuuden toteutuminen ja yhteiskunnan sosiaalinen kestävyys. Anne Birgitta Pessin (2009, 41) mukaan ihmisten keskinäistä luottamusta ja auttamishalua sekä auttamisinstituutioihin kohdistuvaa luottamusta kuvaavaa subjektiivista tietoa tarvitaan, kun halutaan tarkastella suomalaisen yhteiskunnan sidoksisuuden, yhteisöllisyyden ja luottamuksen tilaa. Sosiaalinen kestävyys on nousut 2000-luvulla yhä enemmän yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sosiaaliseen kestävyteen katsotaan kuuluvan ainakin oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja vaikutusmahdollisuuksien¹. Sosiaaliseen kestävyteen kuuluu tukea sellaista kehitystä, joka vahvistaa ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja joka tukee heidän hyvinvointiaan (Kautto ja Metso 2008, 416). Sosiaalista kestävyyttä on alettu korostaa yhteiskunnan muutosten yhteydessä, mutta tulevaisuuteen tai sukupolvien välisiin suhteisiin liittyvänä se ei vielä ole saanut läpimurtoa (ks. emt. 418).

Tämä tutkimus hahmottaa sukupolvien välistä hoivaa keski-ikäisten näkökulmasta. Tutkimusta on sysännyt liikkeelle kysymys, miten keski-ikäiset itse suhtautuvat visioon, jossa heille näyttää lankeavan merkittävä rooli ikäihmisten informaalin hoivan tuottajina. Kehitystä vahvistaa entisestään väestön ikärakenteen ennakoitu muutos ja sen tuomat haasteet esimerkiksi sukupolvien väliselle oikeudenmukaisuudelle, yhteisöjen koheesiolle ja elämänhallinnalle. Tutkimuksessa haluan selvittää, miten keski-ikäiset kokevat asemansa ja mahdollisuutensa ikääntyvien hoivan tuottajina? Tämä näkökulmavalinta ja siitä johdetut tutkimusongelmat ovat muovanneet lähestymistapaani aineistoon (ks. Ruusuvoori, Nikander ja Hyvärinen 2010, 21). Lisäksi avaan tutkimuksessa näkökulmaa hoivan politisoitumiseen. Sitä tarkastelen ennen kaikkea yksilö- (mikro) ja yhteiskuntatasolla (makro), mutta jonkin verran myös paikallisella ja alueellisella (meso) tasolla. Ikääntyminen ja ikääntyvistä huolehtiminen on nostettu, tai ne ovat väistämättä nousseet keskeisiksi politiikan osa-alueiksi. 2000-luvun politiikkaohjelmissa ikääntymisen vaikutuksia on pyritty ennakoimaan muokkaamalla hyvinvointivaltiota ja palvelujärjestelmää. Resurssien ja tarpeiden epäsuhdan odotetaan edelleen kasvavan, jos lähtökohtana pidetään nykyis-

¹ Näkökulmia sosiaaliseen kestävyteen. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009

tä toimintatapaa. Kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annettuun lakiin² perustuvan PARAS -hankkeen³ yhdeksi perusteluksi on esitetty ikääntymisen muutoksiin valmistautumista. Yhteiskuntapoliittinen orientoituminen on kuvaavaa tälle tutkimukselle ja sen sisältö liittyy oleellisesti omaishoivasta ja hyvinvointivaltiosta käytävään keskusteluun.

2.2 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen kannalta keskeisen kohdekäsitteen eli hoiivan käsitteen. Se kuvaa tutkimuksen teemaa, informaalia hoivaa sekä sitä läheisesti määrittäviä asioita, joiden avulla voidaan selittää, kuvata ja käsitellä tutkimuksen kohdetta. Informaalin hoiivan rinnakkaiskäsitteenä käytän tutkimuksessa omaishoivan käsitettä. Muina tutkimuksen kannalta merkittävänä ja aineistoa jäsentävinä käsittekokonaisuuksina sekä analyysin välineinä esittelen ”kentän”, ”pääoman” ja ”habituksen”, jotka kuuluvat Bourdieun (esim. 1995, 122–144) kehittämän kenttämenetelmän käsitemaailmaan. Lisäksi avaen sosiaalisen pääoman käsitettä tarkemmin. Bourdieun kenttämenetelmää ja sitä ilmentävää käsitteistöä käytän tutkimuksen viitekehyksenä. Hyödynnän niitä tutkimusaineiston kuvauksessa, käsittelyssä ja jäsentämisessä sekä tulosten esittämisessä. Myös aineiston analyysissä hyödynnän Bourdieun kenttään liittyviä ideoita. Luvun lopussa esittelen elämäntulon käsitteen, jolla on tutkimuksessa tärkeä funktio yksilön näkökulman avaajana suhteessa informaaliin hoivaan.

2.2.1 Hoiva

Hoiva-käsitteen sisältö on laaja ja monimerkityksinen. Se sitoo yhteen erilaisia huolenpidon ulottuvuuksia (esim. Anttonen ja Zechner 2009, 16–19). Hoiva on yläkäsite. Omaishoiva ja -hoito ymmärretään tässä yhteydessä sen alakäsitteiksi. Fiona Williamsin (2004, 6) mukaan hoiva on tärkeä analyttinen käsite sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa. Hoiva voi olla julkista tai yksityistä, ammatillista tai vapaaehtoista, maksullista tai ilmaista omaishoivaa, huolenpitoa, huolehtimista ja auttamista. Hoivaan kuuluvat läsnäolo, asioiden hoito ja palvelujen järjestäminen (Julkunen 2006a, 241).

Omaishoivan rinnalla käytetään käsitteitä apu, huolenpito, huolehtiminen ja läheishoiva sekä joissakin yhteyksissä myös omaishoidon käsitettä. Omaishoiva erotetaan vapaaehtois sektorin hoivasta siten, että vapaaehtoiseksi katsotaan kaikki muu paitsi valtion, markkinoiden tai perheen tuottama hoiva (ks. Jeppsson Grassman 2005, 284). Omaishoiva voi esimerkiksi sukupuolesta johtuen merkitä eri asioita vastaanottajalle ja sitä antavalle (Larsson 2007, 212). Tässä

² Laki kunta ja palvelurakenneuudistuksesta. Hallinnonala: Sisäasiainministeriö. Voimaantulo: 23.02.2007–31.12.2012

³ Kunta- ja palvelurakenneuudistuksen toimeenpano sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä sosiaali- ja terveydenhuollonjärjestämistä koskevan lainsäädännön uudistus. Asettamis päätös STM008:00/2007 . Sosiaali- ja terveysministeriö. 13.3.2009.

tutkimuksessa keskityn avun antajan ja huolenpitoa tuottavan näkökulmaan. Ikääntyvien toisilleen tuottama puoliso hoiva jää tutkimuksen ulkopuolelle. Alaluvussa 4.2.2 käsittelen tarkemmin omaishoivaa. Omaishoito eroaa hoiva-käsitteen tarkoittamasta tavanomaisesta auttamisesta siten, että hoidon tarve perustuu läheisen terveydentilan tai toimintakyvyn heikkenemiseen tai vammaisuuteen ja että siihen liittyy avun suuri sitovuus tai vaatavuus. Omaishoitajan täytyy olla hoidettavan omainen tai muu hoidettavalle läheinen henkilö (Omaishoidon tuki, STM 2006).⁴

Hoivakeskusteluissa erotetaan virallinen eli formaali ja epävirallinen eli informaali hoiva sekä maksullinen ja maksuton hoiva. Formaalin hoivan katsotaan olevan maksettua hoivaa, joka on muodollisesti organisoitua, säännösteltyä ja mallinnettua. Sen sijaan informaalista hoivasta ei makseta. Se liitetään perhehoivaan (family care) ja toteutetaan kotona, eikä sitä tavallisesti säännöstellä tai toteuteta tietyin mallin mukaisesti. Informaali hoiva ei yleensä näy kansantalouden kirjanpidossa tai tilastoissa. Näiden kahden eri hoivan välillä on paljon yhtäläisyyksiä. Molemmissa hoivan sisällöt liittyvät intiimiin toimintaan ja ne ovat olleet pääasiallisesti naisten toteuttamia (Anttonen ym. 2009, 11). Hoivaa tarkastellaan tässä yhteydessä kokonaisvaltaisesta näkökulmasta, joka asettaa hoivan osaksi yhteiskunnallista kontekstia (vrt. mt). Kun hoiva siirtyy yksityisestä julkisen piiriin, siitä tulee yhteiskunnallinen ja poliittinen kysymys. Yhteiskunnallistuminen on hoivan kehittymistä selittävä kehys. Toisaalta hoiva ja sen järjestämisen tavat kertovat yhteiskunnan arvoista ja normeista, joiden varassa rakennamme mielekästä ja arvokasta elämää sekä huolehdimme sen jatkuvuudesta ja uusintamisesta (mts. 10–12).

Hoiva voidaan ymmärtää prosessina, joka koostuu erilaisista osatekijöistä ja näiden suhteista toisiinsa. Berenice Fisher ja Joan Tronto (1990) ovat kuvanneet hoivaa nelivaiheisena prosessina. Hoivan prosessiin sisältyy 1) välittäminen (caring about), 2) huolenpito (taking care of), 3) hoivaaminen (caregiving) ja 4) hoivan vastaanottaminen (care-receiving). Tämä määritelmä kattaa laajasti kaiken toiminnan, jolla vaikutetaan elämisen laatuun. Fisherin ja Tronton neljä vaihetta sisältävä hoivaprosessin kuvaus on käytännöllinen, ja sitä ovat hoivan tutkimuksessa hyödyntäneet mm. Tapio Kirsi (2004) ja Minna Zechner (2007). Välittäminen merkitsee muiden ihmisten huomioon ottamista ja sitoutumista läheisiin, mutta ei välttämättä vaadi konkreettista tekoja. Huolenpito sitä vastoin edellyttää toimintaa toisten puolesta tai heidän hyväkseen ja siihen tarvitaan aineellisia resursseja. Hoivaaminen on käytännöllistä toimintaa, hoivan antamista (nykyisin puhutaan informaalin hoivan yhteydessä myös hoivan tuottamisesta), joka vaikuttaa suoraan elämisen laatuun pyrkien ylläpitämään tai muuttamaan sitä. Hoivan vastaanottaminen eroaa hoivan prosessin muista vaiheista, joissa on kysymys hoivan antamisesta. Hoivan vastaanottaminen viittaa prosessin eri vaiheiden yhteyksiin toisiinsa. Hoivaprosessin neljä eri vaihetta ovat yhteydessä toisiinsa, mutta käytännössä prosessi ei etene järjestelmällisesti. (Fisher ja Tronto 1990; Kirsi 2004; Zechner 2007.)

⁴ Laki omaishoidon tuesta.

Hoivaa toteutetaan paljon ikään kuin piilossa ja siihen liittyvä tieto on niin sanottua hiljaista tietoa, joka on muodostunut hoivan toteuttamisen yhteydessä eikä sitä ole dokumentoitu. Hoivan toteuttaminen voi olla professionaalista tai ei-ammattillista. Informaali apu perustuu henkilökohtaiseen kiintymykseen tai sosiaalisten normien ylläpitämään velvollisuuteen. Formaalin sektorin työnjakoa suhteessa informaaliin on määritelty muun muassa siten, että formaali sektori tekee kaikkea sitä, mitä informaali ei voi tehdä. Formaaleiksi toimijoiksi mielletään valtio, kunnat, yritykset ja järjestöt (palvelujen tuottajina julkiselle sektorille). Informaalien toimijoiden ryhmään kuuluvat perheenjäsenet, sukulaiset, ystävät, naapurit ja kolmas sektori. Lähiyhteisön ja läheisten tuottamasta hoivasta käytetään myös käsitettä läheisapu ja siinä korostuu avun antamisen yhteisöllinen lähtökohta. (Kattainen, Muuri, Luoma ja Voutilainen 2008, 218; Phillips 2007, 22–24; Anttonen ja Sipilä 1992, 439; Twigg 1989, 56.)

Hoivaan liittyvän terminologian ja käsitteiden tietty epäjohdonmukaisuus hankaloittaa eri maissa tehtyjen tutkimusten ja käytäntöjen vertailua sekä päätelmien soveltamista Suomen olosuhteisiin. Englannin kielessä käytetään käsitettä *care* sekä hoivasta että hoidosta. Lasten hoito/hoiva (*child care*) ja aikuisille suunnattu hoiva/hoido (*social care*) erotetaan toisistaan (Phillips 2007, 3). Perheen antamasta hoivasta on käytössä myös termi *family care* (Larsson 2007, 212). Ruotsin kielessä *omsorg* tarkoittaa hoivaa, mutta sen käsitteellinen sisältö vastaa myös huolenpitoa ja huolehtimista. Suomessa hoivan käsite tuli käyttöön 1980-luvulla lähinnä naistutkimuksen myötä (Anttonen ja Zechner 2009, 17). Sitä ennen käytettiin muita samaa asiaa kuvaavia käsitteitä, kuten huolenpito, auttaminen, hoito ja hoitaminen (emt.). Julkunen (2006a, 241) toteaa, että Suomessa hoivan käsitteeseen on liitetty ”makea ja emotionaalinen vivahde”, joka hänen mukaansa on tietystä mielessä ristiriitainen hoivatyön arkisten realiteettien kanssa (ks. myös Tedre 2004; 2007). Ammatillisena terminä onkin päädytty käyttämään hoitoa, joka kattaa sekä *nursing*- että *caring*-termit (Julkunen 2006a, 241). Iäkkäille ihmisille suunnatussa gerontologisessa sosiaalityössä pyritään lähtökohtaisesti ottamaan huomioon ikääntyvien omia voimavaroja ja hyödyntämään niitä aktiivisesti (ks. Koskinen 2007; 2005, 4; Jyrkämä 2001b, 275–279).

Mirja Satka (1990, 35–36) on ehdottanut hoivaa ja hoitoa koskevan terminologian selkeyttämistä siten, että terveydenhuollossa tehtävä työ olisi hoitotyötä ja sosiaalihuollossa tehtävä työ huolenpitotyötä. Näiden yhteiseksi yläkäsitteeksi hän on ehdottanut hoivatyötä. Satkan mukaan jakoa voi perustella toiminnan taustalla olevilla erilaisilla ihmiskäsityksillä. Terveydenhuollon ihmiskäsitys versoo osittain lääketieteen perustasta, mutta myös myöhemmin vahvistunut hoitotiede on muokannut sitä. Sosiaalihuollon ihmiskäsitys on sosiaalitieteellinen. Se tarkastelee ihmistä yhteiskunnallisena toimijana, jolla on omat sosiaaliset suhdeverkostonsa: perhe, asuin- ja työyhteisö sekä hyvinvointivaltion palvelujärjestelmä (päiväkoti, perheneuvola, sairaala). Satka viittaa jaottelullaan ammatilliseen hoivaan, mutta jako sopii myös tämän tutkimuksen kontekstiin. Hoiva- ja hoitokäsitteiden perusta ja suhde ovat aktualisoitumassa uudelleen, mikä liittyy sosiaali- ja terveydenhuollon saumattoman yhteistyön kehittämisspyrkimyksiin sekä yhteistyötä säätelevän lainsäädännön uudistami-

seen (Kaste-ohjelma⁵; terveydenhuoltolaki⁶; sosiaalihuoltolaki⁷ sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislaki⁸).

Hoiva- ja huolenpitotyölle on ominaista moraalisen vastuun ottaminen huolenpidon tai hoivan kohteena olevan ihmisen hyvinvoinnista, samaistuminen toisen ihmisen, erityisesti itsestä riippuvaisen tilanteeseen ja usein myös luopuminen henkilökohtaisista tavoitteista toisen ihmisen hyväksi. Hoivan toteuttaminen, sekä yksityisen että julkisen, on ollut pääasiassa naisten työtä, minkä vuoksi naisnäkökulma on tullut vahvasti esille sen tarkastelussa. Hoivan ja huolenpidon naislogiikkaa, johon lisäksi voi liittyä altruismin piirteitä, on nimitetty vasturationalisuudeksi. Tässä tutkimuksessa kuvataan kummankin sukupuolen suhtautumista ikääntyvien auttamiseen. Suomalaisen hoivatyön tutkimus on kohdistunut pääasiassa hoitotyöhön sekä kodeissa suoritettavaan ei-ammattilliseen ja ammattilliseen huolenpitotyöhön. (Satka 1990, 36; ks. myös Anttonen ym. 2009.)

Omaishoiva, johon sisältyvät omaisten auttaminen ja läheisistä huolehtiminen, on yksi hoivan muoto. Hoiva kehittyi läpi yhteiskunnan historian ja elämänkulun ja (Phillips 2007, 3). Hoivan käsite saa erilaisia merkityksiä kulttuurisesta kontekstista riippuen (emt.). Omaishoiva ja huolehtiminen merkitsevät sosiaaliseen tukeen ja avustavaan hoitoon (asioiden hoito) liittyvää ei säännönmukaista toimintaa. Naistutkimuksen klassisen määritelmän mukaan hoiva on pään, käden ja sydämen työtä. Se on sekä konkreettista hoitamista että välittävää ja huolehtivaa asennetta (Julkunen 2006a, 241). Täysin avuttomien hoivaaminen on ruumiillista ja usein myös likaista työtä, johon kuuluvat läsnäolo, asioiden hoito ja palvelujen järjestäminen (ks. Tedre 2004). Tällainen omaishoiva täyttää yleensä omaishoidon tukea varten säädetyt omaishoivan kriteerit.

2.2.2 Bourdieun kenttämenetelmän käsitteet

Kenttä

Ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun käsitemaailmassa kenttä on keskeinen käsite, joka jäsentää habituksen ja pääoman. Yhteiskuntien kehityksellä on taipumus tuottaa maailmoja eli kenttiä, joilla on omat lakinsa ja jotka ovat autonomisia (Bourdieu 1998, 139). Bourdieun mukaan modernien yhteiskuntien sosiaalinen maailma rakentuu lukuisista toisistaan erottuvista elämän alueista eli kentistä (ks. Alanen 2007, 110). Kentillä on omanlaisensa säännöt eikä tietyllä kentällä vallitsevaa peliä voi näin ollen siirtää toiselle kentälle. Kentällä tapahtuva toiminta on ymmärrettävissä paikantamalla yksilöt ja instituutiot kulloisilkin yhteiskunnallisille kentilleen. Kenttien keskinäiset vaikutussuhteet ja nii-

⁵ Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma 2008–2011. STM:n julkaisu 2008:6.

⁶ Terveydenhuollon laki.

⁷ Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti. STM:n selvityksiä 2010:19.

⁸ Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, kehittämistä ja valvontaa koskevan lainsäädännön uudistaminen. Työryhmäraportti. STM:n selvityksiä 2010:34.

den autonomiat vaihtelevat. Kentät ovat dynaamisia muodostumia, ja kentän ”peli” saattaa jäädä elämään sen jälkeenkin, kun kenttää ei enää ole (emt).

Tässä tutkimuksessa valokeila kohdistetaan omaishoivaan, joka empiriaan pohjautuen esitetään omana kenttänään. Hoivan käsitteen avaamisen yhteydessä kuvattiin myös hoivan historiaa, joka voi osaltaan selittää omaishoivan kentän muodostumista omaksi kentäkseen. Omaishoivan kenttä muodostaa osan hoivan kentästä ja on yhteydessä muuhun sosiaaliseen maailmaan.

Kenttä-ajattelu on Bourdieun mukaan relationaalista ajattelua, jossa sosiaalinen maailma muodostuu relaatioista, objektiivisista suhteista. Tällä ei tarkoiteta toimijoiden vuorovaikutusta tai intersubjektiivisiä siteitä. Analyttisesti kenttä voidaan määritellä asemien välisten objektiivisten suhteiden verkostoksi tai konfiguraatioksi. Bourdieu selittää: ”Kenttä-ajattelu vaatii luopumista koko siitä tavanomaisesta sosiaalista maailmaa koskevasta käsityksestämme, joka rajoittuu vain näkyviin asioihin: yksilöön, tähän ens realissimumiin, johon olemme kiinnittyneet jonkinlaisesta alkuideologisesta intressistä, ja ryhmään, joka vain näennäisesti määrittellään jäsentensä välisten suhteiden avulla. Nämä suhteet voivat olla tilapäisiä tai pysyviä, muodollisia tai epämuodollisia. Joskus ne ymmärretään jopa interaktioiksi eli toisin sanoen yksilöiden väliseksi tilannekohtaisiksi kytkennöiksi [...]. Kentän käsite edellyttää irrottautumista siitä todellisuuskäsityksestä, joka saa meidät redusoimaan ympäristön vaikutuksen toiminnan välittömään vaikutukseen sellaisena kuin se aktualisoituu interaktiossa”. (Bourdieu ja Wacquant 1995, 124–125.)

Bourdieu tarkoittaa kentällä sosiaalista kenttää, jolla taistellaan sen muuttamisesta tai ennallaan säilyttämisestä. Kenttä on löyhästi ja heikosti formalisointuneella tavalla strukturoitunut peli. Kysymys ei siis ole pelkästään voimakentistä. Kentällä toimivien agenttien pelin yhteydessä ylläpitämät käytännölliset ja refleksiiviset suhteet ovat olennainen osa peliä sekä mahdollinen perusta sen muuttumiselle. Bourdieun (1995, 131) mukaan kenttäteorian ja systeemiteorian välillä voi löytää joitakin yhtäläisiä piirteitä, mutta perustaltaan ne ovat erilaisia. Kenttä ei ole vain merkitysten tila, vaan paikka, jossa käydään kamppailua kentän voimasuhteiden muuttamiseksi (emt.). Siitä seuraa, että kenttä on jatkuvasti muuttuva ja sen rajat ovat dynaamisia. (Bourdieu 1995, 125–128; ks. myös Alanen 2007, 110–114.)

Bourdieu mukaan kentän rajat voidaan löytää ainoastaan empiirisellä tutkimuksella. Kentän raja on siinä, missä sen vaikutukset lakkaavat. Empiirisessä tutkimuksessa kenttää ei konstruoida määritelmien, vaan kussakin tapauksessa on yritettävä eri keinoin havainnoida, tutkia ja mitata se kohta, jossa nämä tilastollisesti löydettävissä olevat vaikutukset lakkaavat. Kentän muista ominaisuuksista, kuten sen toiminnan ja muuntumisen liikkeellepanevista voimista Bourdieu toteaa, että kentän dynamiikan periaatteet ilmenevät sen struktuurin muodossa. Bourdieu kiinnittää huomiota erityisesti kentän osien etäisyyksiin, aukkoihin ja toisilleen vastakkaisten voimien asymmetriaan. Kentän aktiiviset voimat määrittelevät kentän spesifisen pääoman, joka toimii vain suhteessa kenttään. Potentiaalisten ja aktiivisten voimien tilana kenttä on myös taistelujen kenttä, jossa tavoitteena on säilyttää voimien vallitseva konfiguraatio tai muut-

taa sitä. Kukin havainnoitsija näkee koko kentän sen yhdessä pisteessä olevasta asemastaan. (Bourdieu ja Wacquant 1995, 128–129.)

Habitus

Habitus-käsite viittaa Bourdieun teoriassa ihmisen sosiaaliseen asemaan liittyviin olemisen, asioiden hahmottamisen, toimimisen ja ajattelemisen tapoihin (Bourdieu 2005, 43). Toimijoiden tavat, tottumukset ja elämäntyyli muotoutuvat usein hyvin samankaltaisiksi silloin, kun ne sijaitsevat sosiaalisen tilan samankaltaisissa asemissa (mts. 44). Habitus muodostaa pääoman ja kentän ohella yhden Bourdieun kolmesta keskeisestä käsitteestä. Hän painottaakin kehittämiensä käsitteiden vastavuoroista sisällöllistä riippuvuutta toisistaan. Bourdieu toteaa niiden olevan systeemisiä käsitteitä, jotka saavat merkityksensä vain sen teoreettisen järjestelmän sisällä, jonka ne yhdessä konstituivat (Bourdieu ja Wacquant 1995, 123; Purhonen, Rahkonen ja Roos 2006, 16–17). Bourdieun teoria sisältää idean toimijasta, joka tekee itse valintansa ja historiansa olematta kuitenkaan täydellisen vapaa ajattelussaan (Siisiäinen 2003, 209).

Habitus heijastelee erilaisia positioita, joita ihmisillä on yhteiskunnassa ja jotka vaikuttavat yhteiskunnan uusintamiseen. Muutoksen takana ovat yhteiskunnan sisään rakennetut konfliktit, jotka aiheuttavat ristiriitoja ja epätahtisuutta elämäntavan, odotusten ja sosiaalisen position kanssa. (Siisiäinen 2003, 209.) Toimijan eli agentin asema rakenteessa määräytyy hänen resurssiensa määrän ja tyypin mukaan. Asemat vaikuttavat toimijoiden tapaan pelata asemissaan. Pelaaminen ei kuitenkaan tapahdu mekaanisesti tai automaattisesti, vaan ulkoiset olosuhteet vaikuttavat toimijoiden aktiivisuuteen habituksen kautta (Peillon 1998, 220).

Habitus konstituoii periaatteita, joiden mukaan käytännöt saavat alkunsa. Habituksen välityksellä toimija vastaa tarkoituksenmukaisesti kentän tilanteen muutoksiin. Habitus myös ohjaa erilaisten vaihtoehtojen välillä tapahtuvia valintoja (emt.). Kenttä määrittää habituksen rakennetta siten, että habitus vastaa sitä, mikä on kentällä välttämätöntä. Habituksen avulla kenttä voidaan konstituoida merkitykselliseksi maailmaksi, johon kannattaa investoida energiaa. Habituksen voimakenttä määrää sen, kuinka voimakkaasti habitus käytännössä hallitsee toimintakenttäänsä, sillä habituksen rakenteet ovat tuon voimakentän tuottamia (Bourdieu ja Wacquant 1995, 158–159).

Bourdieu on katsottu osaksi vaikuttaneen siihen, että 1900-luvun jälkipuoliskolla merkityksen käsite palautettiin elämäntavan ja sosiaalisten rakenteiden analyysiin. Habituksen käsite yhdistää tietoiset käytännöt rakenteisiin ja sosiaalisiin kenttiin. Habitus voidaan ymmärtää siten, että objektiivisten elinolosuhteiden vaikutuksesta me omaksumme erilaisia tottumuksia ja tyynejä. Kuitenkin niistä riippumatta elämäntapa ja siihen liittyvät makuarvostelmat ovat myös luovia ja merkityksellisiä valintoja. Bourdieulle ominaista on korostaa, että habitus ei ole olosuhteiden määräämä objektiivinen tosiasia, mutta ei myöskään subjektiivinen, vapaa valinta. (Sulkunen 2006, 138–140.)

Habitus ymmärretään Bourdieun teoriassa aktiiviseksi suhteeksi maailmaan. Teoria hylkää kaikki käsitteelliset dualismit kuten objekti ja subjekti, si-

säinen ja ulkoinen, materiaallinen ja ideaalinen, sekä yksilöllinen ja yhteiskunnallinen (Bourdieu ja Wacquant 1995, 153). Bourdieu (1987, 121) perustelee habituksen käsitteen käyttöä sillä, että käsite antaa mahdollisuuden sanoa jotain, joka näyttäytyy siinä, mihin habitus viittaa, mutta eroaa samalla siitä yhdessä olennaisessa asiassa. Habitus on jotakin sellaista, mikä on hankittu ja mikä on muuttunut pysyvästi osaksi ruumista pysyvinä dispositioina (emt.). Habituksen käsite viittaa siten yksilön historiaan. Habitus on aktiivinen ja luova suhteessa ympäröiviin olosuhteisiin. Se on sosiaalisen kokemuksen ja oppimisen tuote ja se saattaa muuttua historian kulussa uusien kokemusten, oppimisen ja harjoituksen myötä (Kivitalo 2007, 188; Bourdieu 1987, 121; Peillon 1998, 221.)

Habitus on strukturoiva elementti, joka vaikuttaa toimijoiden sisällä ole-matta kuitenkaan tiukasti yksilöllinen tai käyttäytymistä täysin määräävä. Habitus on strategiaa generoiva periaate, joka mahdollistaa toimijoiden selviämisen muuttuvissa ja odottamattomissa tilanteissa. Se on kestävien ja siirrettävien dispositioiden järjestelmä, joka integroi menneet kokemukset, toimii alati havaintojen, arvostusten ja toimenpiteiden matriisina sekä mahdollistaa loputtomasti vaihtelevien tehtävien suorittamisen. Habituksen käsitteen avulla voidaan selittää yhteiskunnallisten toimijoiden rationaalisuutta, vaikkei heidän toimintansa aina siltä vaikuttaisikaan. Toimijat ovat sisäistäneet omat mahdollisuutensa ja osaavat lukea kentällä itselleen sopivaa tulevaisuutta. He suuntautuvat tulevaisuuteen sellaisten käytännöllisten odotusten kautta, jotka saavat heidät sanomaan ja tekemään ”oikeita asioita”. Teoria habituksesta ei sulje pois strategian valintaa ja tietoista harkintaa toiminnan modaliteetteina, vaikka habituksen ja kentän välitön yhteensopivuus onkin toiminnan modaliteettina vallitseva. (Bourdieu 1995, 38; Bourdieu ja Wacquant 1995, 161, 163; Purhonen ym. 2006, 240.)

Pääoma

Pääoman eri lajien arvojärjestys on eri kentissä erilainen. Tietyn pääomalajin arvo riippuu siitä, voiko siihen sisältyvää kompetenssia käyttää kyseisellä kentällä. Jokin pääomatyyppi voi antaa haltijalleen vaikutusvaltaa ja mahdollisuuden olemassaoloon jollakin tietyllä kentällä. Empiirisen tutkimuksen tulee Bourdieun näkemyksen mukaan samalla kertaa selvittää, mistä kentästä on kyse, missä sen rajat sijaitsevat, mitkä pääoman lajit kentällä ovat aktiivisia ja mitä rajoituksia kentällä on. Kentän strukturi määrityy toimijoiden välisten voimasuhteiden tilana. Toimijoiden pääoman volyymin ja rakenteesta riippuvat niiden suhteellinen vahvuus, asema ja strateginen orientaatio. Pääoma vaikuttaa toimijoiden valintoihin kentällä. Kentän olemukseen liittyy myös valta, jota voi ymmärrettävästi kuvata pelin analogiaa käyttäen. Pelaajat voivat yrittää pelaamalla muuttaa pääomatilannettaan edullisemmaksi tietyllä kentällä. Peliin voi tulla myös muuttaakseen pelin immanentteja sääntöjä tai eri pääomalajien vaihtokursseja itselleen edullisemmiksi. Kentän valtakonflikteissa ja taisteluissa on kyse juuri tästä. (Bourdieu ja Wacquant 1995, 125–127.)

Bourdieuin kehittämään teoreettiseen lähestymistapaan nojautuen sosiaalista pääomaa tulee tutkia yhteydessä taloudelliseen ja kulttuuriseen pääomaan.

Itse asiassa Bourdieu käsittelee varsin vähän sosiaalista pääomaa. Martti Siisiäisen (2003, 210) mukaan tämä johtuu siitä, että sosiaalinen pääoma muuntuu symboliseksi pääomaksi. Sosiaalisen pääoman käsitteen sisältöä on näin ollen etsittävä myös Bourdieun symbolista pääomaa käsittelevästä tutkimuksesta (emt.). Huomiota tulee kiinnittää erityisesti pääoman eri lajien muuntamiseen toisikseen ja sääntöihin, joiden puitteissa muuntaminen tapahtuu. Näin ollen tarvitaan kokonaisvaltainen resurssi- ja pääomakäsitys esimerkiksi sosiaalisen pääoman tutkimiseen. Eri pääomalajien muodostumista ja muuntumista voi tarkastella käytäntöinä, jotka toteutuvat yhteiskunnan dynamiikan muodostamilla kentillä, sosiaalisissa tiloissa ja erilaisissa lokaliteeteissa (Alanen, Salminen ja Siisiäinen 2007, 5). Alanen (2007, 108) tulkitsee, että Bourdieu on tarkoittanut käsitteidensä olevan käytössä avoimia ja että Bourdieu tämän vuoksi on ollut vastahakoinen määrittämään niitä irrallaan empiirisestä tutkimuskohteestaan.

2.2.3 Sosiaalinen pääoma

Sosiaalinen pääoma on tunnustettu jo pitkään arkielämässä. Sosiaalitieteissä kiinnostus siihen heräsi tietynlaisena vastareaktiona yhteiskunnassa ja politiikassa esiintyneelle individualismille. Sosiaaliseen pääomaan liitetään kolme teoreetikkoa, Pierre Bourdieu, James Coleman ja Robert Putnam, joiden ajattelun katsotaan merkittävällä tavalla vaikuttaneen käsitteen sisältöön ja käyttöön. Heidän ansiostaan sosiaalinen pääoma on saavuttanut huomattavan kansainvälisen aseman sosiaalitieteissä ja sitä on monissa länsimaissa käytetty sekä politiikan tutkimuksessa että sosiologiassa selittämään sosiaalisen koheesion ja yhteisöllisten arvojen vähenemistä. Suomeen sosiaalisen pääoman on sanottu tulleen ikään kuin jäännöselittäjänä taloustieteiden kautta. Käsitteen avulla on pyritty selittämään maiden välisiä talouskehityksen eroja niiltä osin, joilta taloustutkimuksen mallit eivät ole pystyneet selittämään. Lisäksi bourdieulaiset kulttuuria ja sosiaalista pääomaa käsittelevät keskustelut ovat vaikuttaneet siihen, että sosiaalisen pääoman käsite on tullut mukaan suomalaiseen keskusteluun. Terveystutkimuksessa sosiaalisesta pääomasta on kiinnostuttu erityisesti väestöryhmien välisten terveyserojen mahdollisena selittäjänä. (Esim. Field 2003; Hyyppä 2002; Hyyppä 2005; Ilmonen 2000; Ilmonen 2002; Kajanoja ja Simpura 2000; Ruuskanen 2001.)

Bourdieu edustaa vahvasti eurooppalaista sosiologian perinnettä. Hän päätyi pitkän teoreettisen työskentelyn kautta sosiaalisen pääoman käsitteeseen. Bourdieun ajattelussa käsite liittyy laajempaan teoretisointiin. Hän näkee sosiaalisen kentän agenttien aseman määräytyvän niiden sisältämän suhteellisen pääoman sekä niiden omaksumien, päämäärää edistävien strategioiden vaikutuksesta. ”Sosiaalinen pääoma on sellaisten todellisten tai virtuaalisten resurssien summa, joka kertyy yksilölle tai ryhmälle siitä hyvästä, että näillä on kestävä verkosto enemmän tai vähemmän institutionalisoituneita, molemminpuoliseen tuttavuuteen ja tunnustamiseen perustuvia suhteita”. (Bourdieu ja Wacquant 1992, 119; ks. myös Siisiäinen 2003, 209–210.)

Sosiaalinen pääoma nähdään sosiaalisena avuna tai resurssina (Bærenholdt ja Aarsæther 2007, 69). Sosiaalinen pääoma on arvokasta yhteisöjen jäse-

nille, koska sen avulla voi saavuttaa jotakin sellaista, mitä pidetään yhteiskunnassa tavoiteltavana, kuten hyvinvointia tai menestystä. Erilaiset pääomat, kuten sosiaalinen, taloudellinen ja kulttuurinen pääoma antavat erilaisia hyötyjä kentällä. Bourdieulaisessa merkityksessä yksilö ei voi kasata sosiaalista pääomaa tai investoida siihen vapaasti (Ruuskanen 2007, 21). Erilaiset pääomat eivät aina korvaa toisiaan, mutta yhdessä ne voivat synnyttää uutta pääomaa. Bourdieu ajattelee sosiaalisen pääoman olevan erityisoikeutettujen resurssia ja sen ylläpitämisen keinot heidän ylivoimaansa (ks. Field 2003, 14, 20). Bourdieun viitekehityksessä sosiaalinen pääoma eroaa muista pääoman muodoista merkittävällä tavalla: se välittää tai takaa pääsyn muihin vakiintuneisiin pääoman muotoihin (Bærenholdt ja Aarsæther 2007, 79–82). Bourdieun lähestymistapa sosiaaliseen pääomaan kaikenlaisina verkostoina soveltuu parhaiten sosiaalisten suhteiden tuottamista ja käyttöä selvittäviin laadullisiin tapaustutkimuksiin (emt.).

James S. Coleman (1988) osoittaa, että sosiaalinen pääoma ei rajoitu vahvoihin väestöryhmiin, vaan että sen avulla myös köyhät ja marginalisoituneet yhteisöt saattavat saada todellista etua. Coleman löytää sosiaalisesta pääomasta vastauksen kysymykseen, miksi ihmiset tekevät yhteistyötä, vaikka heidän välitön intressinsä tilanteessa on kilpailullinen. Coleman käsittelee erityisesti sosiaalisen ja inhimillisen pääoman suhdetta toisiinsa ja tulkitsee, että sosiaalisen pääoman avulla on mahdollista ymmärtää kollektiivisen toiminnan ongelmia. Coleman kuvaa sosiaalista pääomaa perustaltaan julkiseksi. Se hyödyttää kaikkia, jotka ovat jollakin tavalla osallisena sosiaalista pääomaa toteuttavassa rakenteessa. Sosiaalisen pääoman juuret yhdistetään myös Durkheimin (1980; 1985) sosiaalista yhdistymistä ja ryhmärituaalien sanktiokykyä käsittelevään teoriaan, jonka avulla selitetään negatiivista sosiaalista pääomaa. (Field 2003, 20–24; Portes 1998, 8, 15–18.)

Politiikan tutkija Robert D. Putnam on tutkinut kansalaisliikettä ja taloudellista vaurautta Italiassa. Julkaistuaan Italiassa tekemänsä tutkimuksen hän suuntautui Yhdysvaltoihin ja kiinnitti siellä huomiota erityisesti sosiaalisen pääoman pitkään jatkuneeseen vähenemiseen. Putnam (2000) on edelleen muokannut ja tarkentanut käsitystään sosiaalisesta pääomasta, mutta hänen tulkintansa on saanut osakseen myös kritiikkiä. Putnamin on kritisoitu tekevän tulkintojaan sosiaalisesta pääomasta amerikkalaisen yhteiskunnan näkökulmasta sekä aliarvioivan politiikan tärkeyttä ja ylikorostavan yhteisökeskeisyyttä. (Esim. Bærenholdt ja Aarsæther 2007, 79–80; ks. myös Siisiäinen 2003, 205; Putnam ja Goss 2002, 3, 8.) Valtiotoimija siihen liittyvine politiikkatekijöineen ei erityisesti korostu hänen teoriassaan. Putnam painottaa sosiaalisen elämän ilmiöitä – verkostoja, normeja ja luottamusta – jotka mahdollistavat osallistuvan toiminnan yhdessä yhteisten tavoitteiden aikaansaamiseksi. (Field 2003, 29–40.)

Putnam erottaa kaksi sosiaalisen pääoman perusmuotoa: bridging (silloittava) ja bonding (sitova). Sitovaa yhteisöä luonnehtii samanlaisuus ja silloittavaa erilaisuus (esim. Veijola 2005, 97). Michael Woolcock (2000, 32–33) puolestaan painottaa, että tarvitaan samanaikaisesti sekä vahvojen että heikkojen siteiden vaikutusta. Hänen mukaansa heikkojen ja vahvojen siteiden samanaikai-

nen vaikutus tuo vivahteita niihin. Lisäksi hän kiinnittää huomiota sosiaalisen pääoman etujen ja haittojen väliseen jännitteeseen. Woolcockin (2005, 42) jaotelmassa on sitovan ja silloittavan pääoman lisäksi yhdistävä sosiaalinen pääoma, joka ulottuu hyvin erilaisissa tilanteissa oleviin. Esimerkiksi yhteisön ulkopuolella olevat voivat vaikuttaa huomattavasti laajempiin resurssilähteisiin kuin yhteisön sisäpuolella toimivat.

Sosiaalinen pääoma ei vaikuta poliittisessa tyhjiössä, vaan yhteisöjen ja instituutioiden välinen vuorovaikutus, sen luonne ja laajuus auttavat ymmärtämään yhteiskunnan kehityksen näköaloja (Woolcock 2000, 25–56). Sosiaalisessa pääomassa yhdistyvät taloustieteellinen ja sosiologinen suuntaus, jotka avaavat erilaisia näkökulmia myös informaalin hoivan tutkimukseen. Sosiologian avulla voidaan kuvata toimintaa sen sosiaalisessa ympäristössä sekä selittää, miten sosiaalinen ympäristö rajoittaa ja uudelleen suuntaa yksilön toimintaa. Taloustiede puolestaan voi avata hyödyn maksimoinnin näkökulmia sekä yksilön että yhteisön kannalta.

Coleman (1988) on kehittänyt sosiaalisen pääoman käsitteestä välinettä, jolla voisi yhdistää sosiologian ja taloustieteen näkökulman. Colemanin määritelmä sosiaalisesta pääomasta liittyy Ruuskasen (2001, 15–16) mukaan sen funktioon: sosiaalinen pääoma on sosiaaliseen rakenteeseen liittyvä, tuottava resurssi, joka jollakin tavalla helpottaa toimijoiden intentionaalista toimintaa. Esimerkiksi vastavuoroisuuden velvoite ja siihen pohjautuva odotus sekä luottamus ovat sosiaalisen pääoman ulottuvuuksia, jotka liittyvät sosiaaliseen rakenteeseen ja tukevat toimijoiden intressien toteutumista. Odotus liittyy lunastamattomiin vastapalveluksiin. Välittävänä tekijänä on luottamus siihen, että odotettu velvoite suoritetaan. Intentionaalisen toiminnan tulkinnassa oleellista on ihmisen ymmärtäminen osana sosiaalista ympäristöä. Sosiaalisen pääoman (tai luottamuksen) tehtävänä on mahdollistaa sosiaalista vuorovaikutusta helpottavan luottojärjestelmän syntyminen. Luottamusta voi omaishoivan osalta tarkastella sekä perheen sisäisenä asiana että yhteisöllisesti.

Ruuskasen (2001, 16) mukaan toinen Colemanin erottama sosiaalisen pääoman muoto on informaation kulku. Informaatio on tarkoituksellisen toiminnan perusta. Sosiaaliset suhteet tarjoavat taloudellisesti edullisen väylän informaation kululle. Gunhild O. Hagestad (2003) on esittänyt, että yhteyksiä eri sukupolvien välillä tulisi aktiivisesti säilyttää sillä perusteella, että vanhemmat sukupolvet luovat turvallisuutta nuoremmille sukupolville. Voidaan ajatella, että ainakin osaksi turvallisuus muodostuu vanhemman ikäpolven kokemustiedosta. Sosiaalisen pääoman verkostot toimivat informaatiokanavana, joka tehostaa yksilön päätöksentekokykyä. Yksilön asema verkostossa ja hänen sosiaaliset suhteensa toimivat sosiaalisena pääomana (Ruuskanen 2001, 19).

Kolmantena sosiaalisen pääoman muotona Coleman erottaa normit. Normit voivat omaishoidon ja avun yhteydessä toimia moraalisenä velvoitteena. Moraalisen velvoitteen toteutumiseen vaikuttavat sekä perheen että yhteisön kulttuuri ja arvot. Normien ylläpito edellyttää Colemanin mukaan sosiaalisen rakenteen sulkeutuneisuutta, toisin sanoen yhteisön sisäisiä tiheitä sosiaalisia verkostoja. Normit ylläpitävät sosiaalisia verkostoja ja luottamusta, mutta ne

voivat yksilön kannalta olla ristiriidassa esimerkiksi hänen omiin tavoitteisiinsa nähden. Yksilön asema sosiaalisessa verkostorakenteessa voi avata hänelle erilaisia mahdollisuuksia. (Ruuskanen, 2001, 17.)

Vastavuoroisuutta ja sen yhteyttä sosiaaliseen pääomaan on pohdittu eri näkökulmista. Esimerkiksi Putnam ja Goss (2002, 17) ovat arvioineet valtion vaikuttavan sekä suoraan että epäsuorasti sosiaalisen pääoman kehittymiseen ja solidaarisuuden lisääntymiseen. Raija Julkunen (2006a, 23–25) ottaa esille sosiaalipoliittisten teorioiden eroavaisuudet ja niiden erilaiset lähestymistavat vastavuoroisuuteen. Hän viittaa Paul Spickerin (2000) tapaan jaotella hyvinvointivaltioteoriat kahteen tyyppiin. Toinen teoriatyyppejä lähtee modernisaatiosta, teollistumisen ja talouskasvun logiikasta, valtiosta, sen kapasiteetin kasvusta, kansalaisuuden kerroksista ja kansalaisten oikeuksien sosiaalisesta evoluutiosta. Hyvinvointivaltio mukautuu muuttuvaan tilaan. Rakennemuutos on ollut osa suomalaista sosiaaliedettä. Toinen teoriatyyppejä, jota esiintyy enemmän latinalaisessa ja ranskalaisessa traditiossa, aloittaa yhteiskunnasta, sosiaalisista suhteista ja siteistä, niiden laadusta, solidaarisuudesta ja molemminpuolisuudesta (mutualismi) sekä kollektiivisesta toiminnasta. Viimeksi mainittuun sisältyy ajatus, että ihmiset tarvitsevat toisiaan. Julkunen (2006, 25) mukaan pohjoismaisen ja eurooppalaisen sosiaalipoliittikan valtavirta on varustanut huonosti vastuukeskusteluihin. Sen sijaan sosiaalista sidettä ja kollektiivista toimintaa koskevassa traditiossa vastavuoroisuus ja molemminpuolisuus ovat yhteiskuntaelämän peruslakeja. Ne voivat auttaa tarkastelemaan velvollisuuksien molemminpuolisuutta sekä välitöntä ja välittyntä vastavuoroisuutta.

Sosiaalinen pääoma ja verkostot

Sosiaalista pääomaa käytetään eritasoisten yhteisöjen, kuten makrotason globaalien, välitason ja paikallistason yhteisöjen tarkasteluun (Kajanoja ja Simpura 2000, 14). Käsitteen keskeinen idea on, että sosiaaliset verkostot ovat arvokkaita resursseja. Verkostot muodostavat perustan sosiaaliselle koheesiolle, koska ne mahdollistavat ihmisten välisen yhteistyön muidenkin kuin toisensa ennestään tuntevien kesken (Field 2003, 12). Nykyajan yhteisöllisyys ei rakennu perinteisten paikallisyhteisöjen varaan, vaan se perustuu yhteisten merkitysten ja identiteetin etsimiseen. Merkittävää siinä on ihmisten välinen luottamus ja vuorovaikutus (Hautamäki 2005, 53–57). Yhteisöllinen ja vapaaehtoinen kansalaistoiminta vaikuttaa hyvinvointiin ja terveyteen (Field 2003, 57–60; Putnam 2000, 328–331). Luottamuksesta, joka perinteisesti on kuulunut yhteiskunta- ja taloustieteen sanastoon, on tullut yhteiskunnallista tilannetta kuvaava mittaväline (Ilmonen ja Jokinen 2002).

Gerontologinen verkostotutkimus osoittaa, että verkostojen merkitys sosiaalisen tuen lähteenä on viime aikoina oivallettu samoin kuin ikääntyvien sosiaalisen tuen tarve (Thomése, Van Tilburg, Van Groenou ja Knipscheer 2005, 466–467). Thomésen ym. mukaan on tärkeää erottaa sosiaaliset verkostot ja sosiaaliset suhdeverkostot sosiaalisesta tuesta. Samalla tavalla on tärkeää erottaa verkoston rakenne ja suhteet sen sisällöstä ja toiminnasta. Sosiaalisen pääoman teoriat tarkastelevat rakenteellisia mahdollisuuksia ja suhteita erityisinä inves-

tointeina, joita hyödynnetään verkostosuhteita valittaessa. Läheisverkostoista voi saada tukea pyrkimyksilleen ja niihin investoidaan tässä tarkoituksessa. Toiminta tapahtuu koko verkoston kanssa eikä esimerkiksi yksittäisten toimijoiden välisenä vaihtona. Modernisaation vaikutuksista henkilökohtaisiin verkostoihin on keskusteltu vilkkaasti. Tarvitaan kuitenkin pitkäaikaistutkimusta ja vertailua kohorttien ja yhteisöjen välillä, jotta saadaan tarkka kuva yksilön verkostojen välisistä riippuvuuksista ja niiden sosiaalisesta kontekstista.

Sosiaalisella pääomalla on alun perin viitattu hyvään tahtoon, toveruuteen, sympatiaan sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen sosiaalisen yksikön muodostavien toimijoiden, kuten yksilöiden ja perheiden välillä (Veijola, 2005, 97). Soile Veijolan (mt.) mukaan sosiaalisen pääoman käsite on nykyisin muuttunut siten, että sillä viitataan yksityisiin ja kollektiivisiin ulottuvuuksiin, rakentaviin ja purkaviin voimiin sekä vastavuoroisuuteen ja velvoittavuuteen. Ilkka Tuomen (2005, 141–144) mukaan yhteisön arvomaailma muodostaa merkitysten kokonaisuuden, jonka perusteella yksilöiden valinnat ovat selitettävissä ja ymmärrettävissä. Yhteisön arvot antavat sen jäsenten toiminnalle mielen ja merkityksen. Kullakin yhteisöllä on oma tapansa hahmottaa maailmaa. Yksilö ei enää opi yhteisön arvoihin vain kasvamalla lapsesta aikuiseksi, kuten aikaisemmin olemme oppineet ajattelemaan. Modernissa maailmassa arvot muuttuvat koko ajan ja niiden omaksuminen vaatii elinikäistä oppimista. John Fieldin (2003, 59–60) mukaan on syytä hakea vastauksia metodologiseen kysymykseen siitä, milloin tiettyä väestönosaa koskevasta sosiaalisesta pääomasta ja sen oletetuista vaikutuksista esimerkiksi hyvinvointiin voidaan tehdä koko väestöön suhteutettuja yleistyksiä.

Sosiaalisen pääoman yhteydessä nousee esiin kysymys, voiko yhteisöllistä toimintaa johtaa ylhäältä päin. Tämä asia otetaan esille tutkimuksen analyysiosuudessa. Esimerkiksi Markku T. Hyyppä (2005) sanoo omaksuneensa Putnamin (2000, 16) ajattelun, jonka mukaan yhteisöllistä toimintaa ei ole mahdollista johtaa ylhäältäpäin. Myös Jouko Kajanoja ja Jussi Simpura viittaavat samaan todeten, että on haastavaa määrittellä, mitkä ovat ne yhteiskuntapoliittiset toimenpiteet, jotka tukevat sosiaalista pääomaa. Yhteisöllisyyden määrittelyä on pidetty sosiologiassa ongelmallisena osaksi siksi, että yhteisöllisyydellä on monia eri muotoja. Ihminen on osa yhteisöä; maailma hahmottuu yksilön ja häntä ympäröivien yksilöiden suhteina. Yksi tapa ymmärtää yhteisöllisyyttä on ymmärtää se yleistettynä ”toisena”. Tuomi (2005, 158–162) viittaa Hannah Arendtiin (2002, 44), joka on todennut yksityisyyden olevan aidon yhteisöllisyyden edellytys. Tarvitaan tilaa myös ei-julkiselle kommunikaatiolle. Tämä yksityisen, intiimin kommunikaation tila on yksilön uudistumisen ja uusintamisen tila. Haastatteluissa esiin nousseiden kysymysten ja teemojen avulla käydään läpi informanttien elämänkulkua sukupolvien näkökulmasta. Elämänkulkun ja siihen sisältyviin mahdollisuuksiin, ihmissuhteisiin, itsensä toteuttamiseen ja hyvinvointiin kuten hoivan saatavuuteen vaikuttavat yhteisöä, ryhmiä ja yhteiskuntaa koskevat ratkaisut (ks. myös Giddens 1991, 215). Yksilöt ottavat tarpeen mukaan kantaa elämänkulun kulloisessakin tilanteessa eteen tuleviin muutoksiin ja elämäntilanteiden vaatimuksiin.

2.2.4 Elämänkulku

Elämänkulku käsitteenä sisältää perinteisestä poikkeavan tavan kuvata elämän kokonaisuutta ja ikääntymistä. Uudenlaiset tavat ymmärtää vanhenemista, esimerkiksi ”tuottava vanheneminen” (productive ageing) ja ”aktiivinen vanheneminen” (active ageing) ovat vaikuttaneet ikääntymispolitiikan kehittymiseen. Julkisuuden konstruktioita ikääntyvistä tutkinut ruotsalainen Magnus Nilsson (2008, 199) käyttää ”joustavan elämänkulun” (det flexibla livsloppet) ja ”joustavan elämänkulkumallin” (flexibla livsloppsmönster) käsitteitä. Niiden avulla hän haluaa avata uudenlainen näkemyksen ikääntyviin. Nilsson esittää, että ikäporrastus (ålderstrappan) pitäisi romuttaa ja ottaa sen sijaan käyttöön joustava ja tilanteiden mukaan muotoutuva elämänkulkumalli (livsloppsmönster). Nilssonin käyttämille käsitteille ei ole vakiintunut suomenkielisiä vastineita. Elämänkulun aikana muodostuvaa pääomaa, elämänkulkupääomaa (life course capital) on käsitteellistetty moninaiseksi resurssien lähteeksi, jota voidaan muuntaa ja vaihtaa elämänkulun myötä tulevien inhimillisten tarpeiden ja toiveiden mukaisesti (O’Rand 2006, 146). Pohjoisamerikkalainen näkemys painottaa kulttuurin vaikutusta elämän aikatauluun ja käsitykseen normaalielämästä, kun taas eurooppalainen näkemys korostaa hyvinvointivaltion instituutioiden ja politiikan rakenteellista vaikutusta (Hagestad 2003, 136).

Institutionaalisen ja yksilöllisen dynamiikan vuorovaikutuksen tarkastelu yksilön elämänkulussa osoittaa, miten nopeaa yhteiskuntien modernisaatiokehitys on ollut muutaman viime vuosikymmenen aikana. Muutokset ja siirtymät elämänkulussa liittyvät riskeihin sopeutumiseen, käytettävissä oleviin resursseihin sekä yksilön toimintaan (ks. Ferrano, Shippee ja Schafer 2009, 423–426; myös Marshall 2009, 579). Elämänkulku on tärkein yksilön ja yhteiskunnan välinen ”rakenne”, joka sisältää niin eheytyä, sopeutumista kuin jännitteitäkin. Se tuottaa sosiaalisen ja ajallisen kontekstin elämänkerrallista suunnittelua ja inventointia sekä julkisen ja yksityisen ajan ja tilan muutoksiin sopeutumista varten. Modernisaatiokehityksen jatkuessa elämänkulun asetelmat muuttuvat yhä dynaamisemmiksi, vähemmän standardoiduiksi ja enemmän itseohjautuviksi. Elämänkulun käsitteeseen sisältyvät elämän eri ikävaiheet, jotka sosiologisessa tutkimuksessa on tavallisesti jaettu omiksi alueikseen. Elämänkulku lävistää monet eri tutkimusalueet, kuten käyttäytymisen, arvot ja politiikat yhdistäen samalla erilaisia lähestymistapoja. (Heinz ja Kruger 2001, 29–30; myös Grant ja Whittell 2003, 91–94; Fry 2009, 501–510.)

Muuttuva yhteiskunta, dynaamiset perhesysteemit monimutkaisine suhdeverkostoineen ja yksilöllinen elämänpolku vaikuttavat eri tasoilla, mutta toisistaan riippuvaisina ihmisen elämän muotoutumiseen. Hagestad (2003) hahmottaa elämänkulkuperspektiiviä kolmen ajallisen aseman avulla: 1) *elämänvaihe ja kronologinen ikä* sekä näihin liittyen roolit, oikeudet ja velvollisuudet; 2) *perheen jäsenyys* ja siinä erityisesti sukupolviasema sekä 3) *historiallinen aika*, joka usein ilmaistaan kuulumisena tiettyyn ikäkohorttiin. Elämäkerrallisessa ajassa elämänkulkuperspektiivi ”siirtää” ihmisiä ikäeriytyneissä, sosiaalisesti merkittyjen siirtymien jaksottumissa paikkoihin, joissa uudet asemat tai roolit alkavat vaikuttaa. Koko elinajan ihmiset seuraavat muutosten ja asemien polkuja, sosi-

aalisesti muotoutuvaa rataa. *Ajoitus, järjestys* ja *kesto* ovat ydinkäsitteitä, joiden avulla voidaan kuvata elämäntilanteissa tapahtuvia siirtymiä ja rataa. Ajoitus viittaa ikään, jolloin siirto tapahtuu. Järjestys viittaa kahden tai useamman siirron suhteelliseen ajoitukseen. Kesto kuvaa, kuinka pitkään yksilö viipyy tietyssä asemassa. (Hagestad 2003, 135–136; myös Heinz ja Kruger 2001, 31–32.)

Käsityksiä hoivasta on 2000-luvulla alettu arvioida uudelleen. Hoiva nähdään osana laajaa ympäristöä, jossa se toteutuu. Velvoittavan tehtävän ja velvollisuuksien sijaan hoiva nähdään oikeudeksi antaa ja vastaanottaa hoivaa (Phillips 2007, 3; Anttonen ym. 2009). Taustalla ovat juridiset muutokset hoivan velvoittavuudessa. Tässä tutkimuksessa lähestyn omaisten antamaa hoivaa ja auttamista laajemmasta näkökulmasta, jossa on otettu huomioon keski-ikäisen, apua tuottavan omaisen elämäntilanne sekä siihen sisältyvät mahdollisuudet ja rajoitukset. Omaishoiva ja huolenpito nähdään osana yksilön elämäntilannetta ja valintana, jonka motiiveja ja perusteluja pyritään tutkimuksen avulla selvittämään. Asiaa katsotaan myös tulevaisuuden perspektiivistä. Elämäntilannetta avulla voidaan selittää suhtautumista hoivaan ja hoivaprosessin eri vaiheisiin. Elämäntilannetta näkökulma ottaa huomioon elämäntilanteen ja kronologisen iän, perheen ja suvun jäsenyyden sekä historiallisen ajan (Hagestad 2003, 135).

Peilaan elämäntilannetta tutkimuksessa keski-ikäisiin, joista käytetään eri yhteyksissä myös käsitteitä ”aikuinen”, ”aikuinen lapsi”, ”toiseen ikään kuuluva”, ”työkäinen” ja ”keskipolvi”. Aiheyhteyteen ja lähteeseen perustuen olen käyttänyt näitä käsitteitä rinnakkain. Keski-ikäiset ovat tavallisesti mukana työelämässä ja heidän elämänsä on monenlaisia sukupolvien välisiä sitoumuksia ja siteitä sukupolvien ketjussa sekä ylöspäin että alaspäin. Nämä asiat määrittävät esimerkiksi velvollisuuksien muodossa keski-ikäisten arjen sisältöjä ja liittyvät heidän elämäntilanteensa. Työn ja perhe-elämän yhteensovittamista selvittäneessä tutkimuksessa todetaankin, että sukupolvien välisten sitoumusten hedelmälliseen analysointiin tarvitaan elämäntilanteen näkökulmaa (Salmi 2004, 8).

Elämäntilanteen näkökulman avulla otetaan haltuun elämän rinnakkaiset toimintaloikat, kuten työelämä ja perhe-elämä. Elämäntilanteen näkökulman avulla on mahdollista tarkastella elämäntilanteen ja yksityisen ja institutionaalisen toiminnan dynamiikkaa ja niiden välistä vuoropuhelua (Heinz ja Kruger 2001, 29, 39; ks. myös Giddens 1984). Elämäntilanteen näkökulmasta katsoen yksilöt ja instituutiot tarvitsevat toisiaan sopeutuakseen yhteiskunnan uudelleen rakentamiseen tai muuntamiseen (Heinz ja Kruger 2001, 40). Laadullinen tutkimusmenetelmä mahdollistaa elämäntilanteen ja siihen sisältyvien arjen ehtojen esittämisen siten kuin haastateltavat itse ne tuovat esille.

Jyrkämä (2001, 138–139; ks. myös Heinz ja Kruger 2001, 33) ottaa esiin Gielin ja Elderin (1998) hahmottaman elämäntilanteenparadigman keskeiset ainesosat, joita ovat yksilön kehitys (toiminta), sosiaaliset suhteet (linkittyvät elämät), iän, ajankohdan ja ikäryhmän leikkauspiste (ajoittuminen) sekä historia ja kulttuuri (sijainti ajassa ja paikassa). Näistä asioista muodostuvat elämäntilanteen erilaiset trajektorit. Näissä tulkittuna yksilö ja hänen elämänsä asettuvat aina johonkin aikaan ja paikkaan. Yksilön elämä liittyy vuorovaikutuksessa toisten elämiin.

Vuorovaikutusta voidaan tarkastella esimerkiksi sukupolvien ketjun avulla. Näin voidaan paremmin ymmärtää ja selittää yksilön asemaa, positioita ja muutoksia sukupolvien välisissä suhteissa.

Yksilöllinen elämänkulku muodostuu arjessa, arjen elämän toiminnoissa, rakenteiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä. Omaishoiva ja sukupolvet ylittävä auttaminen voidaan nähdä yksilöllisten toimintojen ja sosiaalisten instituutioiden välisenä arjen rakenteena ja osana yksilöllistä elämänkulkua. Informaali hoiva voidaan ymmärtää arjen välittävänä rakenteena, jonka sisältö muotoutuu yhteiskunnan rakenteiden ja yksilöiden muuttuvien elämäntilanteiden vuorovaikutuksessa. Tutkimusilmionä se sijoittuu ihmisten arjen toiminnan ytimeen. Pääasiallinen huomio kohdistuu toiminnan jäsentämiseen ilman, että haetaan syy-riippuvaisuuksia. Samalla voidaan kuitenkin havaita asioiden välillä yhteyksiä, kuten toimijat ne ymmärtävät ja selittävät (Holstein ja Gubrium 1994, 264). Työn ja perheen yhdistämisen arkea käsittelevässä tutkimuksessaan Minna Salmi (2004, 23) on esittänyt arjen ymmärtämistä prosessina, joka sisältää sekä jatkuvuuden että muutoksen tuottamisen. Tämän näkemyksen mukaan arkielämä on prosessi, jossa ihmiset muokkaavat arkielämän rakenteellisia ehtoja eleyksi elämäksi. Prosessia voidaan tarkastella myös elämänkulkuna.

Elämäkulun teorioita on erilaisia ja näistä ”saattuemalli” (convoy model) on yksi tutkimuksessa käytettäväksi sopiva tapa tarkastella verkostoja. Mallin avulla voidaan ottaa huomioon elämäkulun aikaisemmat ja niitä myöhemmin seuraavat tapahtumat. ”Saattuemalli” avaa monitieteisen, sosiaalisiin verkostoihin, rooleihin ja kiintymykseen perustuvan näkökulman sosiaalisen tuen muutoksiin eliniän aikana. Jokainen meistä kulkee elämän läpi ”saattueen” ympäröimänä, ja suhteemme saattueen ihmisiin perustuu tuen vaihtoon. Saattuemallin mukaan on tärkeä ymmärtää sosiaalisten suhteiden kauaskantoiset vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin. Saattue käsittää kolme samankeskistä kehää, joista kullekin kehälle asettuvat edustavat eriasteista läheisyyttä kehän keskellä olevaan henkilöön. Elämänkulku selittää sitä, millaisiksi saattueen rakenne ja toiminnot muodostuvat. Saattuemalli tarjoaa näkymän ikääntyvän henkilön elämäkulun aikana muodostuneisiin suhteisiin sekä niihin sisältyvään pääomaan ja tukeen tai tuen mahdollisuuteen. (Thomése ym. 2005, 463–464; Antonucci, Birditt ja Akiyama 2009, 247–249.)

2.3 Tutkimuskysymykset

Aloittaessani tekemään tutkimusta määrittelin ensin tutkimustehtävät, joihin tutkimuksen avulla pyrin löytämään vastauksia. Toisaalta tarkoitukseni oli selvittää hoivan politisoitumista erityisesti omaishoivan näkökulmasta, toisaalta keski-ikäisten suhtautumista omaishoivaan. Tutkimuskysymyksiä olen muotoillut tutkimustehtävistä lähtien. Tutkimuskysymykset tarkentuivat haastattelujen edetessä, perehtyessäni samanaikaisesti muihin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen sekä vielä litteroidessani haastatteluja. Tämän prosessin edistymiseen

liittyy aineiston jäsentäminen, sen tiettyjen piirteiden hahmottuminen ja käsitteiden tarkentuminen sekä tarkentaminen.

Tutkimuksessa haen vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. "Miten keski-ikäiset suhtautuvat ikääntyvien omaistensa auttamiseen ja antavatko he itse omaishoivaa ikääntyville läheisilleen?"

Tutkimustehtävänä tämän kysymyksen osalta oli selvittää tarkemmin keski-ikäisten miesten ja naisten mahdollista huolenpitoa ikääntyvistä omaisistaan ja läheisistään. Oletuksenani ei kuitenkaan ollut, että keski-ikäiset välttämättä antavat hoivaa tai muullakaan tavoin auttavat ikääntyviä. Sen sijaan pyrin kysymyksen avulla tarkastelemaan keski-ikäisten saatavilla olemista ikääntyvien avun ja hoivan tarpeen näkökulmasta. Kysymys auttoi hahmottamaan keski-ikäisten suhtautumista ikääntyvien auttamiseen ja hoivaan yleisesti sekä henkilökohtaisessa elämässään. Selvitin esimerkiksi, olivatko he ottaneet hoitaakseen joitain omaishoivan konkreettisia tehtäviä. Keski-ikäisten saatavilla olo ikääntyvien hoivan lähteenä on suhteessa moniin asioihin, kuten palvelujen järjestämiseen, työelämän ratkaisuihin, asumiseen ja sosioekonomisiin tekijöihin. Nämä voivat jollakin tavalla tulla esiin kysymyksen käsittelyssä. Tutkimuskysymyksen avaamisessa keski-ikäisten suhtautumista omaisapuun ja toimimista ikääntyvien omaistensa mahdollisena hoivaajana tarkastelen informaalin hoivan yhteiskunnallisessa kontekstissa.

2. Millainen on omaishoivan ja -avun merkitys keski-ikäisten elämänsä elämässä?

Toisen tutkimuskysymyksen avulla tutkin omaishoivan ilmenemistä keski-ikäisten miesten ja naisten elämänsä elämässä, suunnitelmissa sekä tulevaisuuteen suuntautumisessa. Tutkimuskysymyksen käsittelyssä painottuu, mitä keski-ikäiset kokevat saavansa itselleen auttaessaan ikääntyviä ja mitä se merkitsee heidän oman elämänsä elämässä. Toinenkin tutkimuskysymys painottuu hoivaa antavan yksilön näkökulmaan ja tutkimusta varten tehtyihin haastatteluihin. Tutkimuskysymyksen käsittelyn yhteydessä otan esille keski-ikäisten aseman sukupolvien ketjussa sekä informaalin ja julkisen hoivan suhteen ja miten se on kehittynyt.

3. Miten sosiaaliset verkostot ilmenevät hyvinvointiyhteiskunnan muuttuvalla hoivan kentällä?

Kolmannen kysymyksen avulla lähestyn tutkimuskenttää yhteiskunnan ja julkisen sektorin näkökulmasta. Pyrkimykseni oli kysymyksen avulla avata informaalin hoivan yhteiskunnallista kontekstia yleensä ja keski-ikäisten toiminnan kautta. Kiinnostukseni kohdistui siihen, miten hoivaan liittyvä pääoma käyttäytyy ja tulee esiin hoivasuhteissa ja -verkostoissa. Tarkastelen näitä haastattelujen avulla, mutta otan tarkastelussa huomioon yhteiskuntakontekstin. Sosiaaliset verkostot muodostuvat osaksi hyvinvointiyhteiskuntaa ja sen tapaa järjestää hoivaa.

Tutkimushaastattelujen yhteydessä kävin haastateltavien kanssa läpi muun muassa sitä, minkälaisia huolenpitoverkostoja heillä oli suhteessa omai-

siinsa ja läheisiinsä, miten he itse osallistuivat näihin verkostoihin sekä verkostojen merkitystä heille itselleen. Lisäksi tarkastelin omaishoivan osuutta huolenpitoverkostoissa. Samalla pyrin kiinnittämään huomiota, miten julkisesti ja yksityisesti tuotettu hoiva suhteutuvat toisiinsa ja miten ne rakentuvat kokonaisuudeksi. Lisäksi kiinnitin huomiota siihen, miten julkisen sektorin toiminta ja sen vaikutuksesta muodostuva hoivan kokonaisuus vaikuttaa omaisten hoivaroilien muotoutumiseen sekä miten ne suuntaavat omaisavun ja -hoivan odotuksia yleisesti ja yksilön kannalta. Haastatteluisissa pyysin haastateltavia pohtimaan, millaisin toimenpitein omaisavun toteutumisesta voitaisiin edistää. Kolmannen kysymyksen tutkimustehtävänä oli antaa vastauksia hoivaverkostojen toiminnasta ottaen huomioon yksilöiden ja yhteiskunnan osallistuminen niihin.

Tutkimus tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan tarkentaa kuvaa sukupolvien välisestä hoivasta ja siihen liittyvistä verkostoista. Tutkimuskysymysten pohjalta tarkoitukseni on selvittää, miten sukupolvien välinen auttaminen toteutuu modernin yhteiskunnan toimintalogiikassa ja miten keski-ikäiset ymmärtävät oman roolinsa suhteessa vanhempaan ikäpolveen, ikääntyviin. Selvitän myös, millä tavoin keski-ikäiset ovat valmiita sitoutumaan ikääntyvien arjessa selviytymistä tukeviin toimintoihin, joista myöhemmässä vaiheessa voi kehittyä osittain tai merkittävässä määrin julkista hoivaa korvaava omaishoitosuhte. Tavoitteena on valottaa, miten tutkimuksen aihe, epävirallinen omaishoiva ja -apu, kytkeytyy muuttuvan hyvinvointivaltion toimintatapoihin ja sukupolvien ketjun historialliseen jatkumoon.

Tutkimuskysymykset avaavat keski-ikäisten näkemyksiä vastuun ja yhteisöllisen toiminnan merkityksestä heidän omassa elämässään ja valinnoissaan. Kokoan keski-ikäisten mielipiteitä ja näkemyksiä siitä, millaisin toimenpitein julkinen sektori voisi heidän näkemystensä mukaan vahvistaa vastuuta ja yhteisöllisyyttä, tai pitävätkö keski-ikäiset edes mahdollisena, että yhteisöllisyyteen voitaisiin vaikuttaa. Kysymykset valaisevat, miten haastateltavat näkevät oman roolinsa sukupolvien ketjussa, jossa keski-ikäisiin kohdistuu hoivaamistarpeita sekä edeltävältä että nuoremmalta sukupolvelta, ja millaisia konkreettisia mahdollisuuksia heillä on näiden velvoitteiden hoitamiseen. Tarkoituksenaani on kuvata, miten ikääntyville suunnattu omaishoiva ja -apu ilmenevät osana keski-ikäisten elämäntulkua. Aihe on tietysti mielessä universaali ja koskettaa kaikkia keski-ikäisiä. Elämäntulkun keskivaiheessa useimmat meistä joutuvat ratkaisemaan, miten ovat saatavilla tai käytettävissä hoivan ja avun järjestämiseksi ikääntyville läheisille tai omaisille. Informaalinen hoivan arvo pääomana ja sen merkitykset eri sukupolville tulevat esille myös tässä tarkastelussa.

Seuraavassa luvussa kuvaan hoivan yhteiskuntakontekstia, ikääntyvää yhteiskuntaa, hoivan ja vastuun toteutumista sekä niiden edellytyksiä.

3 IKÄÄNTYVÄ HYVINVOINTIYHTEISKUNTA OMAISHOIVAN JA VASTUUN KENTTÄNÄ

Tässä luvussa tarkastelen ikääntyvän yhteiskunnan muutosten vaikutuksia omaishoivan ja vastuun kentällä. Alaluvuissa käsittelen hoivan politisoitumisen taustaa (3.1), vastuuta ja huolenpitoa suhteessa ikääntyviin, yksityistä vastuuta ikääntyvien ja keski-ikäisten välillä, yhteiskunnan vastuuta ja jaettua vastuuta (3.2). Ikääntyminen merkitsee myös perheiden ja sukulaisverkostojen ikääntymistä. Huonokuntoisten ikääntyneiden määrän odotetaan kasvavan huolimatta siitä, että pidentyneeseen elinajanodotteeseen sisältyy suhteellisesti entistä enemmän terveitä vuosia. Sukupolvien välisten suhteiden muutokset luovat paineita keski-ikäisille. Ne saattavat myös johtaa vanhat ja nuoret sukupolvet kilpailemaan keski-ikäisten antamasta avusta ja hoivasta. Tässä luvussa kuvaan ikääntymisen vaikutuksia hyvinvointiyhteiskuntaan esimerkiksi ikäryhmien välisten suhteiden ja palvelujen tuottamisen näkökulmasta. Tarkastelun apuna käytän aikaisempia tutkimuksia ja tilastollista tietoa. Lisäksi tarkastelen julkisen sektorin omaishoivaan liittyvää toimintaa. Luvun avulla kuvaan yhteiskunnallista kontekstia, jossa keski-ikäiset tuottavat hoivaa ja huolenpitoa ikääntyville omaisilleen.

3.1 Hoivan politisoitumisen taustaa

Hyvinvointivaltioprojekti rakennettiin toisen maailmansodan jälkeen ensisijaisesti julkisen vallan toimijoiden varaan, jolloin muut sosiaalipolitiikan toimijat jäivät lähinnä täydentämään julkiselle vallalle luovutettua vastuuta kansalaisten hyvinvoinnista (Anttonen ja Sipilä 1992, 435–437). Suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalipolitiikan käsite kattaa myös terveyspolitiikan ja käytössä oleva hallintomalli yhdistää sosiaali- ja terveyspolitiikan (Saari 2010, 30). Saaren mukaan tämä on eurooppalaisessa hallinnon valtavirrassa väistynyt malli työ- ja sosiaaliasioiden kytkeytyessä enenevässä määrin toisiinsa. Vanhuspalveluissa toimitaan tyypillisesti ylisektoraalisella alueella, jossa sosiaali- ja terveyden-

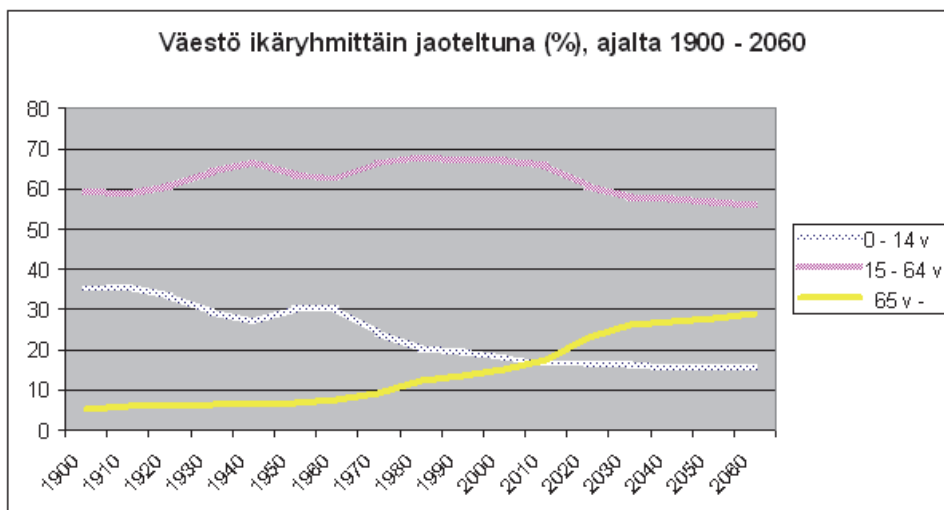
huollon ammatillinen toiminta tapahtuu ainakin osittain samoilla kentillä ja yhteisillä rajapinnoilla. Keskustelu sosiaalipolitiikan toimijoiden välisistä suhteista ajankohtaistui 1990-luvun taloudellisen laman yhteydessä. Lamaan liittyi myös hyvinvointivaltion toteuttamista kyseenalaistanut ideologinen kriisi. Hyvinvointivaltio ja siinä toteutettu sosiaalipolitiikka, julkinen ja formaali hoiva sekä niihin liittyvät tavoitteet ovat muuttuneet 1990-luvulta lähtien. Muutos on osittain seurausta yhteiskunnan pyrkimyksistä reagoida ennakoiden odotetavissa oleviin asioihin, kuten väestön kehitykseen. Osaksi muutospyrkimykset ovat perustuneet toimijoiden reagointiin ja valtiollisen sosiaalipolitiikan kritiikkiin, osaksi perusteluna on ollut talouden ylikuormittuminen.

Kriittisen keskustelun pohjalta ovat saaneet alkunsa uudenlaiset sosiaalipoliittiset ohjelmat ja utopiat, kuten ekososiaalinen sosiaalipolitiikka, welfare mix ja pluralismiohjelmat. Kritiikkiä on esitetty myös ikääntyvien palvelujen nykyistä rahoitusmallia kohtaan, jota on kyseenalaistettu voimakkaasti. Sitä halutaan parantaa joko nostamalla veroja tai pakollisen hoitovakuutuksen avulla (Vaarama ja Moisio 2009, 28). Laman vuosista alkanut hyvinvointivaltion uudelleen organisoituminen jatkuu edelleen. Esimerkiksi uusliberalistiset ajatukset ovat 2000-luvulla yhä voimistuneet. (Anttonen ja Sipilä 1992, 436–438; ks. myös Saari 2005b, 13–64.)

Yhteiskunnan ikääntymisen ja hoivan politisoitumisen myötä ikäpolitiikka on noussut tärkeään asemaan yhteiskunnallisessa suunnittelussa. Vaaraman (2009b, 16) mukaan ikäpolitiikan avulla yhteiskunta pyrkii turvaamaan poliittisen kestävyyyden kannalta olennaisen sukupolvien välisen solidaarisuuden ja muovaamaan yhteiskuntaa mahdollisimman hyväksi elää kaikenikäisille. Siten ikäpolitiikka on luonteeltaan ja oletuksiltaan sukupolvien välistä. Ikäpolitiikka muokkaa käsitystämme vanhuudesta ja hyvän vanhenemisen mahdollisuuksista sekä rooleista. Vanheneminen ja vanhuus toisaalta konstruoituvat yhteiskunnassa varsin ristiriitaisten käsitysten varassa (ks. Jyrkämä, Puustelli ja Ylilahti 2009, 148). Tehdyt päätökset ja valittu vanhuspolitiikka vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen siihen, miten ikääntyvien hoivan kenttä rakentuu.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio eroaa julkis palvelumallina (julkishoivaregiimi) muista malleista siinä, että julkinen valta vastaa hoivapalvelujen rahoittamisesta ja pääosin myös niiden tuottamisesta (Anttonen ja Sointu 2006, 17; ks. myös Julkunen 2006a, 30–32). Palvelujen saatavuutta ohjaa universalismin periaate. Palvelut on tarkoitettu kaikille kansalaisille, ja niitä tarjotaan suhteellisen samansisältöisinä. Pohjoismaissa kunnilla on keskeinen rooli palvelujen järjestämisessä ja tuottamisessa. Valtio ohjaa tätä toimintaa ohjeistuksillaan, suosituksillaan ja lainsäädännöllä, sekä arvioimalla ohjausmenetelmiä ja niiden vaikuttavuutta. Vaikka Pohjoismaita voidaan pitää selkeästi julkisvaltavetoisina maina, myös niissä suurin osa hoivasta tuotetaan perheissä (Anttonen ja Sointu 2006, 17). Vanhuspalvelujen kehitys eri Pohjoismaissa on ollut samansuuntaista. Tosin maiden välillä on erojakin. Sekä Suomessa että Ruotsissa kotipalvelua on supistettu. Marta Szebehelyn (2005, 15) mukaan Ruotsissa tehdyissä tutkimuksissa on käynyt ilmi, että omaisten, lähinnä vaimojen ja tyttärien, tuottama hoiva on sen seurauksena lisääntynyt.

Taloudelliset ja ajalliset resurssit tulevat relevanteiksi keski-ikäisten ja nuorten sukupolville ikääntyvien haurastuessa niin, että heidän avun tarpeensa lisääntyy. Sukupolvien välinen sosiaalinen epätasa-arvo voi vaikuttaa ikääntyville tarjolla oleviin resursseihin. Avusta riippuvaisten ikääntyneiden tarpeet voivat törmätä nuorille suunnattavien resurssien, sukupolvet ja sosiaaliset luokat lävistävien elämänmuutosten sekä julkisen hoivan jakamisen mallien kanssa (ks. Saraceno 2010, 32–44). Poliittisessa kestävydessä katsotaan olevan kysymys sekä sukupolvien välisestä että sukupolvien sisäisestä oikeudenmukaisuudesta, kuten oikeudesta saada hoitoa ja hoivaa sitä tarvitessaan (Laine, Sinko ja Vihriälä 2009, 165; Walker 1996, 2). Odotettavissa oleva ikäkehitys muuttaa merkittävästi koko väestön ikärakennetta ja ikäluokkien keskinäisiä suhteita.⁹ Lasten ja työikäisten määrä pienenee, ja ikääntyneiden määrä nousee jyrkästi. Vuoteen 2030 mennessä on arvioitu 65 vuotta täyttäneiden määrän nousevan nykyisestä vajaasta 800 000:sta lähes 1,3 miljoonaan (emt.; Jyrkämä 2003; Laine ym. 2009, 25–48).

KUVIO 1 Väestö ikäryhmittäin 1900–2060. Väestö (Suomessa) ikäryhmittäin jaoteltuna (%), ajanjaksolta 1900 - 2060 (vuodet 2010–2060: ennuste). Lähde: Väestötilastot 2009. Tilastokeskus.

Tilastokeskuksen 2007 väestöennusteen mukaan eliniän pitenemisen oletetaan tapahtuvan nopeammin kuin mitä ennustettiin vuonna 2004. Se vaikuttaa väestön ikäryhmien keskinäisiin suhteisiin (kuvio 1). Ikääntyvien määrän kasvu lisää yhtä lailla kunnallisten kuin muidenkin vanhuspalvelujen tarvetta tulevina vuosikymmeninä (ks. Parkkinen 2008, 98). Ikääntyvän palvelujen tarve alkaa

⁹ Laine Veli, Sinko Pekka ja Vihriälä Vesa. 2009. Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja. 1/2009. Yliopistopaino, Helsinki.

kasvaa keskimäärin 75 vuoden iässä. Ikärakenteen muutoksen ymmärtäminen laajasti eri ikäryhmien suhteellisten osuuksien muutoksena eikä vain vanhojen määrän kasvuna auttaa näkemään väestömuutosten avaamia mahdollisuuksia. Mutta tämä edellyttää julkisen sektorin toimintojen uudelleen organisoimista ja muutoksia painotusten siirtämisessä (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009.)

Ikääntyneiden määrän kasvu ei heijastu suoraan palvelutarpeiden kasvuun, sillä palvelujen käyttöön vaikuttavat myös muut seikat. Noin 70–75 prosenttia 75 vuotta täyttäneistä pärjää ilman yhteiskunnan hoivapalveluja (Luoma, Rätty, Moisio, Parkkinen, Vaarama ja Mäkinen 2003, 24–25). Normaali ikääntyminen aiheuttaa palveluntarvetta yleensä vasta korkeassa iässä. Usein selvitään pitkään omaisten ja ystävien tuella. Tutkimukset osoittavat, että ikäihmisten palvelujen käyttöön vaikuttavat ikä, fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky, yksin asuminen, asuin- ja elinympäristö sekä sosiaalisten verkostojen toimivuus ja läheisten tarjoama apu (Vaarama ja Voutilainen 2002; Vaarama ja Kaitsaari 2002).

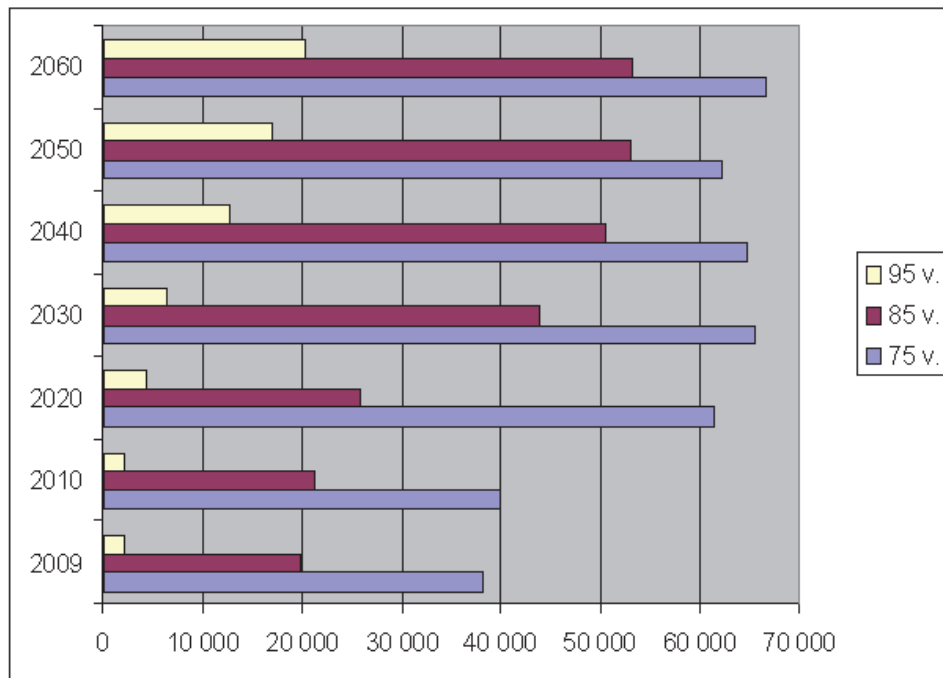
TAULUKKO 1 Väestö ikäryhmittäin. Väestö (Suomen) ikäryhmittäin jaoteltuna, ajanjaksoilta 1900–2060 (vuodet 2010–2060: ennuste). Lähde: Väestötilastot 2009. Tilastokeskus.

	ikäluokat yhteensä	0 – 14v	15 – 64v	65v –
1900	2 655 900	930 900	1 583 300	141 700
1910	2 943 400	1 049 400	1 724 500	169 500
1920	3 147 600	1 051 000	1 908 300	188 300
1930	3 462 700	1 018 300	2 227 200	217 200
1940	3 695 617	995 599	2 464 107	235 911
1950	4 029 803	1 208 799	2 554 354	266 650
1960	4 446 222	1 340 187	2 778 234	327 801
1970	4 598 336	1 118 550	3 052 298	427 488
1980	4 787 778	965 209	3 245 187	577 382
1990	4 998 478	964 203	3 361 310	672 965
2000	5 181 115	936 333	3 467 584	777 198
2010	5 378 165	886 705	3 547 475	943 985
2020	5 635 938	937 331	3 408 464	1 290 143
2030	5 850 097	942 715	3 382 227	1 525 155
2040	5 985 356	926 800	3 450 788	1 607 768
2050	6 090 038	948 367	3 461 034	1 680 637
2060	6 213 048	957 068	3 469 063	1 786 917

Tilastokeskuksen tietoihin perustuva taulukko 1 havainnollistaa ikäluokkien kehittymisen 1900-luvun alusta lähtien ja niiden keskinäisissä suhteissa tapahtuneet muutokset sekä ennusteen kehityksestä vuoteen 2060 mennessä. Vuosien

2010–2060 luvut perustuvat vuoden 2009 tietojen pohjalta tehtyihin arvioihin. Vanhushuoltosuhte eli 65 vuotta täyttäneiden suhde 15–64-vuotiaaseen väestöön nousee Tilastokeskuksen arvion mukaan 26 prosentista 46 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä (Laine ym. 2009, 11).

Kuviossa 2 näkyvät 75, 85 ja 95 vuotta täyttäneiden ikäryhmät vuonna 2009 sekä vuoteen 2060 ulottuva väestöennuste. Sukupuolten välisten erojen ennustetaan tasaantuvan 75 vuotta täyttäneiden osalta 2050-luvulta alkaen. Ennusteen mukaan 85 vuotta ja 95 vuotta täyttäneiden yhteenlaskettu määrä ylittää 75 vuotta täyttäneiden määrän 2030-luvulta alkaen. 75, 85 ja 95 vuotta täyttäneiden osuuksissa näyttäisi vuoteen 2060 mennessä tapahtuvan huomattavia muutoksia verrattuna vuoden 2010 tilanteeseen.

KUVIO 2 Väestöennuste 2009. Väestöennuste 75, 85 ja 95-vuotiaiden osalta koko maassa 2009–2060. Muuttujina ikä ja vuosi. Lähde: Tilastokeskus.

Suomen nykyisessä ikäpolitiikassa lasketaan paljon ikääntyneiden parantuvan toimintakyvyn ja kasvavan omavastuun varaan. Ikäihmisten palvelujen laatusuosituksen¹⁰ tavoitteena on ikääntymisen huomioon ottaminen kaikessa toiminnassa. Samanaikaisesti julkisia palveluja linjataan kohti entistä kevyempiä palvelurakenteita ja omaishoidon tukemista (emt; Vaarama 2009a, 126; Leinonen 2006, 193). Kansalaiset ovat joutuneet eriarvoiseen asemaan suhteessa palvelujen saatavuuteen, mikä on tullut esiin erityisesti ikääntyvien palvelujen kohdalla. Toisin sanoen pohjoismaisen hyvinvointivaltion universalismin peri-

¹⁰ Ikäihmisten palvelujen laatusuositus, Sosiaali- ja terveysministeriö 2008:3.

aate ei tässä kohden ole enää toteutunut. Hoiva on noussut yhdeksi aikamme tärkeimmistä sosiaalipoliittisista kysymyksistä ja hoivasta on tullut keskeinen julkisen keskustelun aihe (Anttonen ym. 2009, 7). Terveystieteiden ja sairaanhoidon kustannusten noustessa kysymys hoivan ja hoidon välisestä erosta on tullut aikaisempaa näkyvämmäksi (Anttonen ja Sointu 2006, 13; ks. myös Jyrkämä ja Nikander 2007, 12). Se selittää osalta vanhushoivan politisoitumista 2000-luvulla.

Väestön ikääntyminen ja ikärakenteen muutokset ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että hoivasta on tullut tärkeä analyttinen käsite, jonka avulla voidaan tarkastella ja vertailla hyvinvointivaltioiden ja -järjestelmien muutoksia (Williams 2004, 6; Daly ja Lewis 2000; Anttonen ym. 2009). Hoiva liittyy yhteiskunnan uusintamisen prosesseihin, joissa hoivaa kohdennetaan lapsille, vanhuksille tai vammaisille. Williamsin (2004, 6-7) mukaan hoivan sosiaalinen järjestäminen kertoo muuttuvista sosiaalisista muodoista ja muuttuvista hyvinvointivaltioista sekä edelleen poliittisen muutoksen mahdollisuuksista ja ongelmista. Hoivan antamiseen ja vastaanottamiseen kytkeytyvä politiikka kuvastaa muutoksia uusien hyvinvointisopimusten hahmottamisessa. Muutokset voivat tapahtua valtion, perheen, markkinoiden sekä hoivan tuottajina toimivien vapaaehtoisten ja kansalaissektorin välillä, käteisen rahan ja hoivaa tuottavien palvelujen välillä, hoivattavien ja hoivaajien suhteissa, sukupuolten välillä ja demografisissa suhteissa (Williams 2004). Suomalaisen ikääntymiskeskustelun painopiste on ollut palveluissa. On ajateltu kysymyksen olevan ensisijaisesti hoidon järjestämisestä.

Vaaraman (2009a, 135) mukaan omaishoidon tuesta annetuissa laatusuosituksissa on kaavailtu tehostetun palveluasumisen laajuista hoivan muotoa. Tavoitteena on näin sitoa omaisia hoitoon. Suosituksissa iäkkäiden tarvitseman avun järjestämistä siirrettäisiin julkiselta sektorilta muille toimijoille: omaisille, kolmannelle sektorille ja ikääntyneille itselleen. Samanaikaisesti myös perheiltä saatu apu vähentyisi, mutta se olisi silti yleisempää kuin kunnalta saatu apu. Perheiltä saatavaa apua pidetään yleisesti luontevana, mutta vain tiettyyn rajaan saakka. Ikääntyneet ovat alkaneet hakea aikaisempaan verrattuna enemmän itse apua kolmannelta sektorilta. Nämä seikat käyvät ilmi Vaaraman ym. (2006, 119-120) selvityksestä. Näyttää myös siltä, että osa kotona asuvien avun tarpeesta jää kokonaan tyydyttämättä (Vaarama 2009a, 127-128).

Edellä kuvatut muutokset vaikuttavat omaisten suhteisiin sukupolvien kesken, omaisavun tarpeeseen ja valmiuteen sitoutua siihen. Vaaraman (2009a, 130) mukaan riittävä kotihoito tukee olennaisesti iäkkäiden elämänlaatua. Pohjoismaisen sosiaalipolitiikan muutoksissa, etenkin Suomessa ja Ruotsissa, on kyse ennen muuta sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä siinä varsinkin vanhustenhoivaan kohdistuvista paineista (mts. 140). Seuraukset kohdentuvat erityisesti kaikkein iäkkäimpiin. Kunnat määrittelevät pitkälle itse toteuttamaansa hoivapolitiikkaa. Tämä korostuu vanhuspalvelujen kaltaisten palvelujen osalta, joihin käyttäjällä ei ole vahvoja juridisia oikeuksia. Hoivapalvelujen rakenteessa, kattavuudessa ja käytössä on suuria alueellisia eroja. (Kröger 2009, 102; Laine ym. 2009, 185; Muuri 2006, 230; myös Kananoja, Niiranen ja Jokiranta 2008, 79-

82.) Vaaraman (emt.) mukaan keskeistä onkin julkisen hoivalupauksen täsmen-
täminen ja riittävien resurssien osoittaminen. Vaaraman esittämällä asioilla on
perusteltu ”ikälain” tarvetta. Ikalain valmistelu aloittaminen vuonna 2009 ker-
too osaltaan ikääntymiseen liittyvän hoivan politisoitumisesta.¹¹

3.2 Vastuu ja huolenpito suhteessa ikääntyviin

Julkisten palvelujen heikkoudeksi on nähty niiden jatkuva niukkuus. Esimer-
kiksi vanhusasiakkaalla ei ole ollut mitään keinoa saada takeita tarvitsemiensa
palvelujen riittävydestä. Tämä on osaltaan pitänyt yllä informaalin hoivan tar-
vetta. Sosiaalisen kestävyuden riskinä on myös se, että osa kansalaisista uhkaa
jäädä vaille kohtuullisia palveluita. Käytännössä uhka on suurin vähävaraisilla
vanhuksilla heidän asuessaan kunnissa, jotka eivät pysty tarjoamaan riittäviä
julkisia vanhuspalveluita (Laine ym. 2009, 200; Vaarama 2009a, 127). Sosiaali-
menoista noin kolmannes aiheutuu vanhustenhuollosta. 2000-luvun alkupuolel-
le ajoittuu keskustelu hoivaköyhyydestä ja käsitteen sisällönmäärittelystä
(Kröger 2005a; Julkunen 2006a; Anttonen ym. 2009).

Hyvinvointiyhteiskunnan nopeaa muuttumista 1980-luvun taitteesta lähti-
en voidaan ymmärtää perheiden, työn ja kansakunnan toimintaedellytysten sekä
sosiaalisiin suhteisiin kohdistuvien muutosten ja haasteiden avulla (Williams
2004, 7; 1995). Nykyisin hyvinvointiyhteiskuntaa ei enää analysoida yksinelättä-
jämallin mukaisesti, vaan sekä miehiltä että naisilta edellytetään osallistumista
palkkatyöhön (Williams 2004, 8). Eurooppalaisissa yhteisöissä ja valtioissa muo-
kataan nyt uudelleen yksityisen ja julkisen välistä hoivavastuun tasapainoa
(emt.). Siihen liittyy niin sukupolvien kuin sukupuolten välinen työnjako.

Hyvinvointivaltion rajoista, perheen vastuusta tai tehtävästä ja valtion
vastuusta tai tehtävästä on keskusteltu 1990-luvulta lähtien kasvun pysähtyessä
(Julkunen 2006a, 13). Julkisen mukaan (2006a, 18) kansalaisten elinolot ja hy-
vinvointi muodostuvat pääasiassa markkinoilla ja perheessä. Hän jatkaa, että
julkisen valta toteuttaa hyvinvointivastuutaan säätelemällä ja luomalla institu-
tionaalisia puitteita yksityisille toimijoille samalla tavoin kuin taloudelle ja
markkinoille. Julkinen valta esimerkiksi ohjaa monia hyvinvoinnin edellytyksi-
nä toimivia prosesseja, tukee työllisyyttä sekä turvaa määriteltäviä sosiaalisia
oikeuksia, palveluja ja toimeentuloa. Sekä maksullinen että vapaaehtoinen
omaishoiva ja -hoito ovat osa tätä järjestelmää. Omaishoivan toteuttamiseen
vaikuttavat yhteiskunnallinen palvelujärjestelmä, työllisyys, perhe ja talous.
Omaisapu ja -hoiva voidaan Julkisen mukaan määritellä sekä hyvinvointivas-
tuuksi että sosiaalisesti vastuuksi. Puhuttaessa omaisavusta ja -hoivasta *hyvin-
vointivastuun käsitteenä* mukana on yhteiskuntaa hyödyttävä, taloudellinen ulot-
tuvuus. Kun sitä tarkastellaan *sosiaalisen vastuun käsitteenä* mukaan tulee yhtei-
söllinen ulottuvuus. Julkunen (2006a, 20) ennakoii *oman vastuun* osuuden kasva-

¹¹ Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudis-
tamistyöryhmän väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä.

van. Siihen kuuluvat esimerkiksi vastuu omista teoista, eettisistä valinnoista, toimeentulosta, läheisten hoivasta, ja sosiaalipolitiikan tunnistamista riskeistä, kuten vanhuudesta.

Vern L. Bengtson (2006) luonnehtii hyvinvointiyhteiskunnan muutoksia nostamalla väestön vanhenemisen ja muuttuvan ikärakenteen yhdeksi sen kolmesta keskeisestä trendistä. Muita ovat globalisaatio, muuttuva työ ja viestintä sekä perheen uudelleen rakentaminen eli muutokset perherooleissa ja suhteissa. Nämä kaikki vaikuttavat siihen, miten vastuu ja huolenpito yhteiskunnassa ja yksityisellä tasolla ilmenevät. Muutokset lisäävät epävarmuutta tulevaisuuden suhteen esimerkiksi sen osalta, kuka huolehtii ikääntyvistä. Bengtsonin mukaan uuden jälkiteollisen kulttuurin sosiaalisissa suhteissa painotetaan entistä enemmän valintaa ja entistä vähemmän velvollisuuksia. Perheiden sisällä vanhemmuuden aika pitenee, samoin isovanhemmuuden aika. Nämä ikäkehityksen tuomat muutokset voi nähdä myönteisinä, uusina mahdollisuuksina sukupolvien kesken. Bengtsonin (2006) mukaan sukupolvien väliset siteet (bonds) ovat vahvoja ja niiden merkitys on maailmanlaajuisesti kasvamassa. Hän ennustaa ikääntyvien auttamisen olevan tulevaisuudessa yhä yleisemmin usean polven toteuttamaa.

Sukupolvien välisessä auttamisessa puhutaan sukupolvisopimuksesta, jolla ohjataan huolehtimaan ikääntyvästä väestöstä. Sopimuksen sisältö ja toteutus vaihtelevat eri maissa jonkin verran. Sukupolvien välinen sopimus on ollut historiallinen, mutta sen osalta on tapahtumassa eroosiota ja uudelleen tulkintaa, mikä saattaa muuttaa sopimuksen sekä siihen sisältyvän vastuun ja oikeuksien moraalisen merkitystä. Lasten velvollisuus huolehtia vanhemmista oli lakisääteistä 1970-luvun alkuun asti. Täysi-ikäisten sukupolvien välillä ei enää ole oikeudellisia hoiva- ja ylläpitovelvoitteita ylenevään eikä alenevaan polveen nähden. Vanhemmista huolehtimisen velvollisuus on siirretty yhteiskunnalle ja julkiselle vallalle. Ymmärrys sukupolvien välisestä huolenpidon vastuusta perustuu edelleen säädöksen kumoamisesta huolimatta osittain sen sisältöön. (Anttonen ja Sipilä 1992, 454; Jyrämä 2001b, 312; Saari 2010, 31; Bengtson 1993.)

Vasta 1990-luvun loppupuolella hoivaan ja hyvinvointipalveluihin liittyvät kysymykset ovat herättäneet selvää kiinnostusta hyvinvointivaltiotutkimuksen piirissä. On alettu käydä voimistuvaa keskustelua siitä, kuka tuottaa ja maksaa hoivan. Onko rahoittaja valtio, perhe, vapaaehtoiset vai yksityinen sektori? Tasapaino formaalin ja informaalin sekä julkisen ja yksityisen sektorin tuottaman hoivan välillä vaihtelee, ja se on noussut tutkimusten kohteeksi. (Phillips 2007, 8; Harper 2006, 26; Szebehely 2005, 21.) Muun muassa Työ ja perhe -tutkimuksessa on havaittu, etteivät sukulaisten väliset hoivasuhteet ole hyvinvointivaltion vaikutuksesta suinkaan kadonneet, vaan että sukulaisten toisilleen antama apu ja tuki muodostaa ketjun, joka liittyy toisiinsa ainakin kolme perhesukupolvea (Lammi-Taskula, Suhonen ja Salmi 2004, 112; ks. myös Kröger 2005b). Keski-ikäisten sukupolvi organisoitui ja toimii usein välittäjänä lastensa ja vanhempiensa välisissä auttamissuhteissa.

1990-luvulla kansainvälistymiskehitys alkoi vaikuttaa Suomen vanhuspolitiikkaan. Suomi liittyi vuoden 1994 alussa Euroopan talousaluetta koskevaan

sopimukseen ja vuoden 1995 alusta Suomi on ollut Euroopan Unionin jäsen. EY:n vanhusohjelma aloitettiin vuonna 1991. Vuosi 1993 nimettiin koko Euroopan yhteiseksi vanhusten ja sukupolvien välisen solidaarisuuden vuodeksi. Tuolloin Suomessakin pohdittiin aktiivisesti eurooppalaisten käytäntöjen vaikutuksia maamme sosiaalipolitiikkaan. EY-maiden vanhuspolitiikkaan sisältyi niin sanottu subsidiariteetti-periaate, jonka mukaan vanhusten auttamisessa käytetään ensisijaisesti perheiden, sitten muun lähiyhteisön ja vasta sitten julkisen sektorin tukea. (Vaarama ja Hurskainen 1993, 6, 55–56.) Vastuu sosiaalisesta hyvinvoinnista nähtiin olevan välittömällä lähiyhteisöllä, johon yksilö kuuluu. Vuosi 2012 on eurooppalainen aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden teemavuosi (Euroopan unionin virallinen lehti 23.9.2011).

3.2.1 Ikääntyvien ja keski-ikäisten yksityinen vastuu

Suurin osa kaikesta ikääntyville suunnatusta hoivasta ja palveluista on sukulaisten tuottamaa (Laine ym. 2009, 197). Tavallisesti puoliso tai aikuinen lapsi tuottaa avun, joka käsittää kaikkea mahdollista sosiaalisesta tuesta huomattaviin hoivapalveluihin. Tuotetun avun sisällöt vaihtelevat riippuen osaksi auttajan sukupuolesta. Naisten antama apu liittyy enemmän henkilökohtaiseen hoivaan, kun taas miehet suorittavat enemmän käytännöllisiä tehtäviä (Jegermalm 2005, 13). Tilanne on samansuuntainen kaikissa Pohjoismaissa (emt.; Jeppsson Grassman 2001, 298). Yksityisen ja perheen tuottaman avun laajuutta on vaikea määritellä johtuen osaksi siitä, että ikääntyvän auttaminen on luonnollinen osa suhdetta (Larsson 2007, 212). Lisäksi monet sukulaiset pyrkivät tuottamaan avun mahdollisimman huomaamattomasti, jolloin se jää ”näkymättömäksi”. Pidentynyt elinikä ja sitä seuranneet ikärakenteen muutokset vaikuttavat perheen ja suvun ”sukuresursseihin” (kin resources) (Bengtson 2006).

Arvio yksityisen hoivavastuun laajenemisesta perustuu käsitykseen, että julkiset hoivaresurssit eivät lisäänty suhteessa ikääntyvien kasvavaan määrään, vaan vanhusten hoidon visioissa luotetaan vanhusten itsensä, heidän perheidensä ja markkinoiden hoivapanosten vahvistumiseen (Julkunen 2006a, 249; myös Kattainen ym. 2008, 219). Ikäihmisten palvelujen laatusuositusten (STM 2008, 22) mukaan omaiset, läheiset ja muu lähiyhteisö ovat tärkeitä ikäihmisten hyvinvoinnin turvaajia. Ikäihmiset vastaavat omasta hyvinvoinnistaan ensisijaisesti itse ja yhdessä lähiverkostonsa kanssa. Palvelujärjestelmän tehtävänä on tukea, ohjata ja motivoida ihmisiä kantamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja terveydestään (emt.).

Ikääntyvillä ajatellaan olevan työeläkkeiden ansiosta ostovoimaa tarvitsemansa avun hankkimiseen. Markkinahintaisten palvelujen käyttöä pitkäaikaiseen ja vaativaan hoivaan rajoittaa niiden kalleus. Kodeissa tehdään jo nyt palveluksia, joilla paikataan formaalin hoivan aukkoja ja joista maksetaan pieniä harmaita korvauksia. Julkisesta hoivavastuusta vetäytyminen saattaa lisätä kansalaisten eriarvoisuutta ja elämänkaaren sisäisiä eroja. Tämä kehitys johtaa myös siihen, että hoivasta tulee pääomaa, jonka käyttöön liittyy valtaa. (Raija Julkunen 2006a, 249–250.)

Monet ikääntyvät arvostavat valinnanvapautta. Marja-Liisa Hiironen (2007, 106–107) on selvittänyt ikääntyvien, kuntapäättäjien ja hoivayrittäjien näkemyksiä tuesta, jota hoivayritykset tarjoavat kotona asuville ikääntyville. Tutkimustulosten perusteella kotihoitopalvelujen järjestelmä näyttää muodostuvan julkisen sektorin, hoivayritysten, järjestöjen ja läheisten tuottamien palvelujen kokonaisuudesta. Järjestöjen rooli korostuu niiden ikääntyvien kohdalla, joilla ei ole läheisiä tai jotka eivät halua vaivata läheisiään. Hoivayritysten rooli on vahvin erilaisten tukipalvelujen tuottamisessa. Monet kuntapäättäjät arvioivat omavastuuosuuksien kasvavan tulevaisuudessa, mikä merkitsee käytännössä myös järjestöjen ja läheisten tuottaman informaalin hoivan kasvua. Ikääntyvät ja kuntapäättäjät katsovat järjestöjen rooliksi lähinnä vierailu-, virkistys- ja ulkoilupalvelujen tuottamisen. Läheisiltä toivotaan vierailuja sekä apua ulkoiluun ja virkistykseen. Tutkimusta varten haastatelluilla vanhuksilla oli eniten kiinnostusta neuvontapalvelujen ostamiseen. (Hiironen 2007.)

Kun 1980-luvulla laajennettiin kotipalvelujärjestelmää, perheen jäsenten tuottamaa apua pidettiin lähinnä julkisen vanhustenhuollon täydennyksenä (Larsson 2007, 212). Vanhuspoliittisten toimintaohjelmien viittaukset perheeseen johdettiin esimerkiksi YK:n vanhusten oikeuksista, joihin sisältyy ”oikeus saada hoivaa perheeltä ja yhteiskunnalta kunkin yhteiskunnan sosiaalisten arvojen mukaisesti” (Vaarama ja Hurskainen 1993, 6). Tällöin painotettiin julkista vastuuta väestön tarpeisiin vastaamisessa. Ikääntyvien oma kiinnostus perheen tuottamaan hoivaan ja hoitoon oli melko rajoittunutta (Raunio 1992, 464–466; Vaarama ja Hurskainen 1993, 67). Ikääntyvien suhtautuminen informaaliin hoivaan on osittain ristiriitaista ja siihen liittyy jännitteitä. Yksityistä apua ja huolenpitoa tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota myös toiminnan mahdollisuuksiin ja modaliteetteihin. Yhteiskunnan kyvyttömyys ja haluttomuus investoida riittävästi ikäihmisten hoivaan ja palveluihin rapauttaa uskon hyvinvointivaltion legitimitettiin ja sen antamien lupauksen uskottavuuteen (Kiander 2009, 99). Tämä johtaa pitemmän päälle julkisten palvelujärjestelmien marginalisoitumiseen.

Kotiapua tarvitsevien ikääntyvien lukumäärän lisääntyessä myös perheiden tuottama apu on yleistynyt. Näyttää siltä, että perheet ovat täyttäneet ikääntyvien tarpeiden ja julkisten hoiva- ja palveluresurssien väliin syntyneen aukon ja puolisoiden vastuulle on tullut huolehtia kotitalouteen liittyvistä velvollisuuksista. Uusi suuntaus on, että kunnat myös peräävät lähellä asuvia aikuisia lapsia auttamaan vanhempiaan. Ruotsissa neljännes kunnista ottaa huomioon aikuisten lasten osallistumisen auttamiseen päättäessään ikääntyvälle myönnettävästä tuesta, huolimatta siitä, että menettelylle ei ole mitään laillista pohjaa. (Larsson 2007, 212.) Suomessa saamansa julkisen avun riittämättömäksi kokevien määrä on viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvanut huomattavasti (Vaarama ym. 2006, 128). Tämä voi kertoa siitä, että julkisten palvelujen supistaminen sekä vastuun siirtäminen omaisille ja kolmannelle sektorille ei ole iäkkäiden kotona asuvien edun mukaista (emt.).

Apua ja huolenpitoa tuottavana ikäryhmänä tämän tutkimuksen kohteeksi on valittu keski-ikäiset. Aikuisuus- ja keski-ikäisyystutkimuksella ei ole kovin

pitkiä perinteitä. Aikuisuustutkimuksen lisääntyessä se on kuitenkin yhä enemmän suuntautunut keski-ikäisyyden tarkasteluun (Marin 2001b, 45). Marjatta Marinin (emt.) mukaan tutkimuksessa on kiinnostuttu erityisesti sellaisista ikävaiheista ja elämäntilanteista, joiden empiirisen elämänkulun ja -tapahtumien on analyysseissä nähty merkitsevän jonkinlaista kriisiä. Avun ja huolenpidon antaminen ikääntyvälle vanhemmalle tai muulle läheiselle tulee kysymyksenä vastaan jossakin elämänkulun vaiheessa. Se voidaan nähdä luonnollisena asiana, mutta se voi myös aiheuttaa kriisin. Omaishoivan tuottamisen erityispiirteitä suomalaisessa yhteiskunnassa on, että huomattava osa siitä annetaan henkilöille, jotka eivät asu samassa taloudessa hoivan antajan kanssa. Suuressa osassa Eurooppaa ei ole yhtä tavallista, että ikääntyvät perheenjäsenet asuvat omissa talouksissaan (Alber ja Köhler 2004, 55–63; Anttonen ja Sointu 2006, 20–21.)

Ruotsissa omaishoidon kehitys on samansuuntaista kuin Suomessa. Ruotsin sosiaalishallitus asetti vuonna 2004 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää omaishoidon tulevaisuutta.¹² Katsottiin, että perheen ja omaisten toimintaa vanhusten hyväksi ei ollut riittävästi otettu huomioon julkisessa keskustelussa tai sitä oli tulkittu ideologisin termein ja normatiivisin arvioin siitä, mitä itse kunkin odotetaan tekevän lähimmäisen hyväksi. Läheisten tuottama apu ikääntyville on Ruotsissa lisääntynyt. Keski-ikäisten ja vanhempien ruotsalaisten halukkuus auttaa iäkkäitä vanhempiaan on kaikissa yhteiskuntaluokissa ja ympäristöissä suuri. Jos läheiset eivät toimi auttajina, sitä selittävät erilaiset käytännön esteet. Sekä miehillä että naisilla työ on huomattavasti pienempi este kuin maantieteelliset etäisyydet. Ruotsin sosiaalishallituksen omaishoivaa koskevassa selvityksessä on kartoitettu omaishoivan kattavuutta (Sundström ja Johansson 2004, 41–42). Tässä yhteydessä omaishoivalla tarkoitetaan vaativaa pitkäkestoista omaisesta huolehtimista. Lähteenä on käytetty useita omaishoivan kattavuutta kartoittaneita tutkimuksia. Selvityksessä otetaan huomioon, että niiden määrä, jotka eivät koskaan ole toimineet omaishoivaajina, on yli kaksi kertaa suurempi kuin omaishoivaajien määrä. Selvityksen mukaan omaishoivaa ei voida pitää edes naisille tyypillisenä valintana, vaikka naiset toteuttavatkin omaishoivaa miehiä enemmän.

3.2.2 Informaali hoiva

Informaali auttaminen ja omaishoiva ovat olleet eritasoisen kiinnostuksen kohteena, mutta aihetta ei ole kuitenkaan tutkittu kovin paljon. Informaali hoiva ymmärretään laajana käsitteenä, ja informaaleiksi toimijoiksi luetaan perheenjäsenet, sukulaiset, ystävät ja naapurit sekä niin sanotun kolmannen sektorin toimijat (Jegermalm 2005, 11; myös Anttonen ja Sipilä 1992, 439). Informaaleilla toimijoilla ei ole kirjoitettuja toimintasääntöjä, toisin kuin formaaleilla toimijoilla (emt.). Suomalaisessa epävirallisesta hoivasta koskevassa tutkimuksessa on käsi-

¹² Sundström, Gerdt ja Johansson, Lennart. 2004. Framtidens anhängomsorg. Kommer de anhängiga vilja, kunna, orka ställa upp för de äldre i framtiden? Socialstyrelsen, Sverige. Artikelnr 2004-123-8.

tely eniten omaishoitosopimuksella sovittua, hoitopalkkioon tuettua hoivaa ja ikääntyvien puolisoivaa (Zechner 2010; Kirsi 2004; Pietilä ja Saarenheimo 2003; Saarenheimo ja Pietilä 2005; Sand 2005, 198). Informaalin hoivan sisältö ja toiminnan periaatteet ovat tosin muuttumassa omaishoitosopimuksella sovitun omaishoidon ja tuetun kotihoidon myötä. Niiden sisällöstä sovitaan virallisen ja epävirallisen hoivan toimijoiden kesken.

Ann-Britt M. Sandin (2005, 198–199) mukaan informaalin auttamistoiminnan laajuutta on vaikea arvioida. Omaisten tarjoamien auttamispanosten määrästä on vaikea saada luotettavia tietoja (emt.). Tähän vaikuttaa myös se, että omaiset harvoin mieltävät tai määrittelevät itsensä omaisauttajiksi. Määrittely pohjautuu suhteeseen, joka omaisella on apua tarvitsevaan läheiseen. Annettu apu voidaan kokea itsestään selväksi. Käytössä on erilaisia jaottelutapoja, joilla kuvataan omaisten tuottamaa apua ja hoivaa. Monien tutkijoiden mielestä omaisten tuottama tuki kuuluu itsestään selvänä omaisten välisiin suhteisiin, minkä vuoksi sitä ei tutkimuksissa oteta esille (Sand 2005, 200). Sandin (mt.) mukaan puhutaan ”hoitaja-aktiiviteeteista” (vårdgivaraktivitet). Suomessa käytetään myös termiä ”omaisaktiiviteetti”. Lisäksi puhutaan ”hoivapanosten sisällöistä” (hjälpinsatsens karaktär, käännös kirjoittajan).

Peter Willmottin (1986) tekemää luokitusta käytetään usein informaalin hoivan yhteydessä selventämään sitä, kuka avun antaa ja miten se kohdentuu. Willmottin luokituksessa hoiva jaetaan neljään kategoriaan: 1) henkilön ruumiiseen kohdistuva hoito (peseminen, syöttäminen), 2) kodin hoito (ruoan laitto, siivous, pyykinpesu), 3) avustava hoito (satunnaiset työt, polttopuiden pilkkominen) ja 4) sosiaalinen tuki (vierailut ja seurustelu). Ensimmäiseen luokkaan kuuluva apu on intiimiä ja siitä huolehtivat tavallisesti perheenjäsenet. Avun antaminen alkaa yleensä kahden viimeksi mainitun luokan tehtävistä, joihin saattavat osallistua ystävät ja naapuritkin. Etenkin jaottelun toiseen luokkaan kuuluvia tehtäviä on alettu enenevässä määrin tuottaa yksityisesti (ostopalveluna). Sand (2005, 2000) nostaa esiin vielä Amy Horowitzin (1985) tekemän jaottelun, jossa on viisi kategoriaa: 1) tuki (henkinen, emotionaalinen ja sosiaalinen), 2) suora käytännöllinen apu, 3) välittäjänä (esimerkiksi omaisen ja viranomaisen välillä) toimiminen, 4) taloudellinen apu sekä 5) jaettu talous.

Tärkein ikääntyvien itsenäistä selviytymistä tukeva palvelu on kotihoiva, joka voidaan jakaa informaaliin ja tuettuun kotihoivaan. Informaalia kotihoivaa on kaikki se, mitä perheenjäsenet tai sukulaiset tekevät kotona, ilman maksua ja valvontaa. Valtaosa kaikesta vanhushoivasta on informaalia, niin Suomessa kuin muissakin maissa (Anttonen ja Sointu 2006, 93). Formaalisti informaali hoiva muuttuu silloin, kun se siirtyy jossakin muodossa yhteiskunnan säätelemäksi ja kun yhteiskunta korvaa hoivan tuottamista joko järjestämällä vapaata tai maksamalla hoivan tuottajalle hoitopalkkioita. Kaikissa Pohjoismaissa poliittisen kiinnostuksen vapaaehtoiseen vanhushoivaan on todettu kasvaneen (Szebehely 2005, 15). Informaali hoiva voi toimia joko julkista hoivaa täydentäen tai korvaten sen tuottamia palveluja.

Ikääntyvistä omaisista ja läheisistä huolehtiminen on monimuotoista, mikä käy ilmi Tilastokeskuksen Stakesille keräämästä Hyvinvointi ja palvelut 2006

-kyselytutkimuksen aineistosta. Kysely toteutettiin puhelinhaastatteluina ja suunnattiin 18–79-vuotiaille. Onnistuneiden haastattelujen otos oli 4 530. Tästä joukosta omaisiaan, ystäviään tai tuttaviaan auttoi 1 398, mikä koko väestöön suhteutettuna tarkoitti noin 1,2 miljoonaa suomalaista. Samalla tavalla väestöön suhteutettuna omia vanhempiaan auttoi noin 600 000 ja muita tuttaviasa 500 000 suomalaista. Yleisimmin autettiin omaisia, tuttaviasa tai ystäviä kodin ulkopuolisissa toiminnoissa (70 %) ja toiseksi eniten kotitöissä (45 %). Henkilökohtaisissa toimenpiteissä omaisia auttoi 13 prosenttia ja sairaanhoidollisissa toimenpiteissä 10 prosenttia vastaajista. Ikäluokittaisessa tarkastelussa 35–64-vuotiaat auttoivat useimmiten läheisiään ja ystäviään kotitöissä, kodin ulkopuolisissa toiminnoissa, henkilökohtaisissa toiminnoissa ja sairaanhoidollisissa toimenpiteissä. Työssä olevat henkilöt auttoivat omaisiaan kotitöissä ja kodin ulkopuolisissa toiminnoissa useammin kuin ne, jotka eivät olleet työelämässä. Eniten läheisiään auttoivat ne, joiden välimatka autettavaan oli alle 50 kilometriä. (Kattainen ym. 2008, 218–223; myös Vaarama ym. 2006, 119–121.)

Informaalin hoivan tyydyttävyys perustuu hyvään ihmissuhteeseen ja siihen, että hoitaja vapaaehtoisesti ottaa hoitaakseen suhteessa esille tulevia auttamistehtäviä. Epävirallisen tahon edustajat toimivat usein välittäjinä avunsaajien ja virallisen avun antajien välillä. Vastentahtoisesti informaaliin hoivatahtävään joutuminen voi heikentää hoivan laatua. Informaalia hoivosuhdetta ei liioin ohjata säädöksin, mikä tekee siitä riskialtista, eikä auttamissuhteen jatkuvuudelle ole takeita (Anttonen ja Sipilä 1992, 442). Informaalin hoivasuhteen alkaminen ja eri osapuolten sitoutuminen suhteeseen vaikuttavat julkisen sektorin tuottaman hoivan tarpeeseen.

Hoivasuhteelle on ominaista, että siinä on vähintään kaksi osapuolta ja jonkin tyyppiseen avuttomuuteen perustuva tarve hoivalle (Tedre 2007, 100). Informaalia hoivosuhdetta leimaa usein tehtävien ja roolien sekoittuminen. Ikääntyville suunnattua hoivaa ei ole juurikaan tarkasteltu pitkittäistutkimuksin ajallisesti kestävässä ja muuntuvana prosessina, vaan 1980- ja 1990-luvuilla tehdyissä tutkimuksissa on keskitytty hoivaajan näkökulmaan tai tarkastelu on ollut hyvin tilannekohtaista (Zechner 2008, 295–296). Tässä tutkimuksessa keskitytään hoiva- ja huolenpitosuhteen alkamiseen liittyviin, sen mahdollistaviin tai hoivasuhteen esteeksi muodostuviin asioihin. Näkökulma painottuu keski-ikäisiin, jotka voivat olla hoivasuhteessa potentiaalisia huolenpidon tuottajia. Näin ollen asiaa tarkastellaan myös perheen ja sen muutosten kautta. Tutkimuksessa tuodaan esille omaisista huolehtiminen elämänkulkuun liittyvänä ilmiönä ottaen huomioon sukupolvien suhteiden vaihteisuus ja jatkuvuus.

Hoitajan (caregiver) ja hoivattavan (care recipient) käsitteisiin ja rooleihin on latautunut sekä voimaa että voimattomuutta. Tilanteesta riippuen hoiva voi sisältää erilaisia asioita, tehtäviä, rooleja ja suhteita. Hoitajan ja hoivattavan suhde assosioituu henkilökohtaiseksi. Siinä ovat mukana tunne ja tarve. Feministitutkijat ovat nostaneet esiin hoitotyön myönteisen ominaislaadun, joka johtuu ”työn” ja tunteen kietoutumisesta toisiinsa (Saarinen, 1985, 159; myös Stacey ja Price 1981; Waerness 1984). Erilaisten toiminnan ulottuvuuksien, kuten rationaalisuuden ja emotionaalisuuden tai instrumentaalisuuden ja ekspressii-

visyyden huomioon ottaminen pitää toiminnan avoimena ja antaa tilaa hoidettavan itsensä määrittämille tarpeille. Hoiva ilmenee ja assosioituu yksityisyyteen, tunteisiin ja tarpeisiin hoitajan ja hoidettavan välisissä suhteissa ja toiminnassa (Phillips 2007, 15). Hoiva voidaan nähdä hoitajan ja hoivaajan välisenä, luonteeltaan jatkuva prosessina. Usein hoiva nähdään pelkästään instrumentaalista tukea sisältävänä käytäntönä ja suhteena. Hoiva alkaa kuitenkin jo paljon ennen tätä. Valvottua hoivaa saattaa edeltää ennakkovaihe.

Informaalin hoivan katsotaan olevan tuettua kotihoitoa, jos julkinen valta tai vastaava instituutio maksaa hoidosta tai tarjoaa muita palveluja hoivan tuottajille (Anttonen ja Sointu 2006, 92–93). Omaishoiva ja huolenpito ikääntyvästä ovat sekä ikääntyvän että omaishoivaa tuottavan näkökulmasta osa heidän välistä suhdettaan. Ikääntyvälle tämä merkitsee hänen yksilölliset tarpeensa tuntevaa ja huomioon otettavaa hoivaa. Sen katsotaan perustuvan kiintymykseen tai velvollisuudentunteeseen. Tutuus luo hoivaan turvallisuutta ja vahvistaa hoivan vastaanottajan identiteettiä. Vanhukset ovat keskimäärin hyvin tyytyväisiä saamansa informaaliin hoivaan sekä kokevat saamansa avun tarpeenmukaiseksi, henkilökohtaiseksi ja helposti saavutettavaksi (Anttonen ja Sipilä 1992, 440). Tämä selittyy ainakin osittain pitkään jatkuneella ihmissuhteella ja olosuhteiden tuntemisella. Omaishoivan sulauttaminen osaksi kunnallista sosiaalipalvelujärjestelmää merkitsee käytännössä, että omainen tekee kunnan kanssa kirjallisen toimeksiantosopimuksen (Kröger 2009, 120). Omaishoivan tuleminen ostopalvelusopimuksen piiriin merkitsee myös formaalin informalisointia (mt.).

Williamsin (2004, 17) mukaan hoivan sosiaalinen järjestäminen kertoo sosiaalisten muotojen ja hyvinvointivaltioiden sekä näihin kytkeytyvän politiikan muutosmahdollisuuksista ja ongelmista. Oven avaaminen formaalin tai yksityisen järjestelmän kautta välitetylle hoivalle saattaa olla ikääntyvälle vaikea kynnyksiasia. Hoiva voi edustaa epäoikeudenmukaista historiaa, jossa maksullisten (erityisesti ammattihoitajat) ja ilmaisten hoivaajien käytännöt ovat pitäneet hoivan kohteita ei-toivotussa riippuvuusasemassa (emt). Keskeinen kritiikki, joka nousee esiin monissa kotipalvelua koskevissa selvityksissä, koskee hoitajien suurta vaihtuvuutta, joka voi estää luottamuksellisten suhteiden kehittymisen. Informaali hoiva voi näyttäytyä luontevana, tuttuna ja turvallisen vaihtoehtona. Tämän tutkimuksen näkökulmasta epävirallisissa hoivasuhteissa kiinnostaa niiden mahdollinen muuttuminen siten, että keski-ikäinen ottaa huolehtiakseen entistä vaativamman tuen ja avun järjestämisestä ikääntyvälle osapuolelle. Hoivaverkostoihin tiivistyy laaja joukko suhteita (Phillips 2007, 25; Anttonen ja Sipilä 1992, 439). Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että aiemmin luodut tukiverkostot muuttuvat hoivaverkostoiksi (ks. Phillips 2007, 25).

Omaishoito ja -hoiva

Suomessa omaishoiva perustuu sosiaalihuoltolakiin, jossa määritellään omaishoidon tuen järjestäminen kunnan velvollisuudeksi (Sosiaalihuoltolaki 710/1982, 17§; ks. myös Vaarama, Voutilainen ja Manninen 2003, 11). Laki ei takaa omaistaan hoitavalle subjektiivista oikeutta omaishoidon tukeen, vaan paikalliset viranomaiset päättävät tuen kriteereistä. Vuodesta 2006 alkaen

omaishoidon tuesta on säädelty lailla. Omaishoitoa pidetään ikäihmisten omien toiveiden mukaisena ja kustannustehokkaana (esim. Laine ym. 2009, 241). Omaishoiva täydentää joustavasti yksilöllisiä tarpeita ja resurssien puutteita sekä lisää yhteisöjen turvallisuutta. Pohjoismaat ovat olleet edelläkävijöitä kotihoidon tuen kehittämisessä. Vanhuspalvelut ovat Pohjoismaissa kehittyneet samansuuntaisesti, vaikka maiden välillä on erojakin. (Anttonen ja Sipilä 1992, 450.)

Omaishoidon tuen laajentamista on pidetty tarpeellisena, ja tuki on koettu vähäiseksi suhteessa toteutettuun omaishoivaan. Jotta omaishoidon tukea voitaisiin suunnata oikein, on tunnettava sen monimuotoisuus. Omaisten hoivavastuun lisäämiseksi on esitetty, että yhteiskunta tarjoaisi asiantuntija-apua ja kehittäisi rakenteellisia edellytyksiä hyvälle vanhuudelle. Esimerkiksi vuonna 2005 kunnallista omaishoidon tukea sai noin 30 000 omaishoitajaa, joista noin puolet oli hoidettavan puolisoita ja viidesosa lapsia (Voutilainen, Kattainen ja Heinola 2007). Merkittävimmät omaishoidon tuen myöntämiseen vaikuttavat seikat ovat olleet hoidettavan avun ja hoidon tarve sekä hoidon sitovuus (Vaarama ym. 2003). Omaishoidon tuen kehittämistä on valmisteltu 2004–2008 hallitusohjelmassa.¹³ Omaisten tuottaman avun ja hoivan vahvuutena suhteessa ammatillisesti tuotettuun hoivaan pidetään lähimmäissuhteisiin ja hoivatekoihin sisältyviä henkilökohtaisia merkityksiä. (Vaarama ym. 2003; Leinonen 2008, 109.)

Yhteiskunnan muutokset ovat muovanneet informaaleja sosiaalisia rakenteita, mikä on vaikuttanut myös omaishoivaan. Omaishoivaan liittyviä kysymyksiä ovat olleet perheen ja suvun merkityksen muuttuminen sekä laajenevan hyvinvointivaltion mahdolliset vaikutukset (Anttonen ja Sipilä 1992, 349). Anttonen ja Sipilä toteavat jo klassikkososiologi Emile Durkheimin käynnistäneen omana aikanaan keskustelua perheen ja suvun vähenevästä vaikutuksesta yksilöön (1992, 439). Suomessa kysymys omaishoivasta ja epävirallisesta auttamisesta on ollut yhteiskunnassa pitkään läsnä, mutta sitä on tutkittu vain vähän. Sen sijaan tutkimuksessa on muiden Pohjoismaiden tavoin keskitytty lähinnä julkiseen vanhustenhuoltoon (Sand 2005, 198; ks. myös Sihvo 1989, 47–68; 1991, 73–75). Eri maissa tehtyjen tutkimusten tulokset ovat olleet yllättävän yksimielisiä perheenjäsenten merkityksestä vanhusten hoivassa. Perhe ja suku tuottavat edelleen suurimman osan vanhushoivasta, vaikka niiden merkityksen katsotaan yleisesti vähentyneen (emt.; Vaarama ym. 2006).

Auttaminen kasautuu tavallisesti vain yhdelle, ikääntyvän kanssa samassa taloudessa asuvalla henkilölle. Hyvinvointi ja palvelut 2006 -tutkimuksen mukaan läheisapua pääasiallisesti antavista 61 prosenttia oli naisia ja 39 prosenttia miehiä. Eurooppalaisissa informaalia hoivaa koskevissa tutkimuksissa naisten osuus on ollut 60–70 prosenttia (Sand 2005, 202; Jegermalm 2005, 11–12). Suomessa naiset olivat auttajien enemmistönä 35–64-vuotiaiden ryhmässä, mutta tätä nuoremmista ja vanhemmissa ikäryhmissä enemmistönä olivat miehet (Kattainen ym. 2008, 224–225). Suomessa vaimo on useimmiten miehensä autta-

¹³ Valtakunnallinen omaishoidon uudistaminen. Selvityshenkilö Elli Aaltosen ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:3.

ja seuraavaksi useimmin auttajana toimivat tytär, mies ja poika. Eri taloudessa asuvat sukulaiset ovat lähinnä tilapäisauttajia. Ystävien ja naapurien antama apu on pääasiassa henkistä ja sosiaalista.

Suomessa on jonkin verran tutkittu informaalin hoivan laajuutta ja sen kytkeytymistä formaaliin hoivaan. Anneli Anttonen arvioi 12 Euroopan valtiota kattavan tutkimuksen valossa, että omaishoivan määrä on lisääntynyt yhdessä julkisesti tuotettujen hoivapalvelujen kanssa. Vuoden 2004 Hyvinvointi ja palvelut (HYPA 2004) -tutkimus osoittaa läheisavun antajien määrän lisääntyneen 21 000:lla vuoden 1998 Vanhusbarometri-kyselyn tuloksiin verrattuna. Läheiset olivat yleisimmin auttajia myös vanhimmissa ikäryhmissä. Kunnan kotipalvelun suhteellinen osuus kaikkein iäkkäimpien auttajana oli jopa pienentynyt. Kolmannesta sektorista oli tullut etenkin iäkkäimmille naisille yhtä yleinen avun lähde kuin omaisavusta. (Vaarama ym. 2006, 127; Anttonen ja Sointu 2006, 21.) Monilapsisen perheen lapsista joku todennäköisesti asuu 10–20 kilometrin päässä vanhemmistaan (Sundström ja Johansson 2004, 39; ks. myös Lammi-Taskula ym. 2004, 100). Työ- ja perhetutkimukseen osallistuneista neljä viidestä piti puhelinyhteyttä äitiin ja kaksi kolmesta isään (mts. 99; myös Melkas 1992). Keski-ikäisten ja ikääntyvien välinen yhteydenpito ja kanssakäyminen eivät suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuta ainakaan kovin nopeasti muuttuvan. Yhteydenpito puhelimitse on Työ ja perhe -aineiston mukaan lisääntynyt verrattuna aikaisempaan tutkimukseen (Lammi-Taskula ym. 2004, 100).

Seitsemän Euroopan maata kattaneessa selvityksessä (Tjadens ja Pijl 2000) omaishoito on määritelty epäviralliseksi hoivaksi, jonka lähtökohtana on hoitajan ja hoidettavan suhde sekä siihen liittyen hoitajan moraaliseksi velvollisuudeksi määrittelemä kokemus. Marja Saarenheimo (2005, 7) nostaa esiin tämän omaishoidon määritelmän iäkkäiden omaishoitoperheiden arjen ulottuvuuksia käsittelevässä tutkimusraportissaan. Määritelmän mukaan omaishoidon tehtävät eivät ole tarkasti rajattuja, eikä niistä makseta palkkiota. Suomalaisessa yhteiskunnassa omaishoito on kuitenkin käytännössä määritelty edellä esitetystä määritelmästä poikkeavalla tavalla. Omaishoitoa toteutetaan meillä perheiden, kunnallisen palvelujärjestelmän ja hoivan ammattilaisten yhteistyönä. Suomalainen omaishoito on monitoimijainen prosessi, jossa kietoutuvat yhteen omaishoitajan kokemukset ja palvelujärjestelmän rakenteet (emt.).

3.2.3 Perheen ja sukupolvien vastuu

Eliniän piteneminen merkitsee monenlaisia muutoksia perheen sisäisiin ja perhesukupolvien välisiin suhteisiin. Perheen keski-ikäisillä vanhemmilla on perhesukupolvien näkökulmasta katsoen myös muita positioita. Vanhemmuuden lisäksi he ovat lapsen positiossa suhteessa omiin vanhempiinsa. Lisäksi he voivat olla joko lapsenlapsen tai isovanhemman positiossa, tai molemmissa näistä. Roolien joustava yhteensovittaminen ilmenee muun muassa vastuun kysymyksinä. Modernissa perheessä sukulaisuussuhteet voivat uusien avo- ja avioliittojen myötä olla epämääräisiä, mikä puolestaan näkyy vastuusuhteissa ja huolenpidossa (Marin 2001a, 255). Sukulaisuuden selkeälle määrittelylle pohjautuvan perhevastuiden ideaalimallin toteutumisedellytykset ovat olennaisesti heiken-

tyneet perheiden monimuotoisuuden lisääntyessä (mts. 258). Vastuun kantajien ja avun tuottajien lukumäärä suhteessa ikääntyviin on pienentynyt. Tämän kehityksen on ennustettu jatkuvan, minkä seurauksena perheen sisäisen vastuun kantaminen on tullut sekä yhteiskunnallisesti että yksityisesti polttavaksi aiheeksi. Muuttoliike ja maantieteellinen liikkuvuus ovat hajottaneet kolmen sukupolven perheitä, jolloin maantieteelliset matkat voivat rajoittaa omaisista huolehtimista (Marin 2001a, 256; Larsson 2007, 208).

Monissa maissa toteutetaan familistista sosiaalipolitiikkaa, jonka mukaan aikuiset lapset ovat vastuussa ikääntyvistä vanhemmistaan (Hagestad 2003, 151). Pohjoismaissa ei ole tätä asiaa sääteleviä lakeja, vaan ikääntyville on tarjolla yhteisöperustaisia sosiaalipalveluja. Keski-ikäisistä naisista huomattava osa osallistuu palkkatyöhön toteuttaen julkisen sektorin työnä erilaisia hoivapalveluja ikääntyville. Erilaisten kyselytutkimusten mukaan suomalaisten perhemyönteisyys on vahvistunut jo yli kaksikymmentä vuotta (Jallinoja 2006, 262–263). Vaikka perheen arvostus on lisääntynyt, työhön sitoutuminen ei ole sen ohella vähentynyt. Palkkatyö ja perhe muodostavat elämän kaksi merkittävää peruspilaria (emt.). Tämä perusasetelma vaikuttaa perheiden mahdollisuuksiin huolehtia omaisistaan, ottaa vastuuta läheisistään ja osallistua auttamistoimintaan.

Omaishoiva on sovitettava arjen toimintoihin ja perheen sisältä tuleviin vaatimuksiin. Perhettä pidetään yhteisön prototyypinä. Perheen muodostuminen yhteisöksi tapahtuu kuitenkin muista yhteisöistä poikkeavalla tavalla. Perheen yhteisöllisyys on intiimiä, ja perheenjäsenet tuntevat toisensa yleensä erittäin hyvin. Perheen sisäiseen, sukupolvien väliseen huolenpitoon liittyy jollakin tavalla oma kokemus perheestä ja käsitys perheen vastuusta. Sukupolvien välinen kanssakäyminen on varsin tiivistä. Esimerkiksi Ruotsissa kaksi kolmesta yli 65-vuotiaasta ilmoittaa tapaavansa viikoittain ainakin yhden lapsistaan (Larsson 2007, 208). Suomalaiset pitävät julkista sektoria ensisijaisena vastuutahona, mutta heidän luottamuksensa julkiseen palveluun on heikkoa (Laine ym. 2009, 194). Suomalaiset luottavat erityisesti oman lähipiirinsä tukeen, omaan vastuuseen itsestään ja jonkin verran vähemmän toisten ihmisten tukeen eli lähimmäisvastuuseen (Pessi 2009, 41–49).

Dorothy Jerromen (1996, 82–84) mukaan perhesiteiden avulla voidaan seilittää vastuuta ja huolenpitoa perheen ikääntyvästä sukupolvesta. Perheen sisäinen solidaarisuus on vuosikymmenien kuluessa muuttunut. 1950-luvulla korostui ydinperhenäkemys, joka muuttui ensin 1970- ja 1980-luvuilla ikääntyvien ja lasten välisen avun antamisen ja riippuvuuden tarkasteluksi. Myöhemmin avun antamista ja vastaanottamista on alettu tarkastella perheeseen liittyvien siteiden näkökulmasta. Perhesiteiden tarkastelussa otetaan huomioon yhteydenpidot ja jaetut aktiviteetit, asenteet ja odotukset sekä tunteet. Käytännössä ikääntyvän ja tämän aikuisen lapsen maantieteellinen etäisyys vaikuttaa huomattavasti informaalin hoivan toteutumiseen (emt.).

Suomessa familistista käännettä tutkinut Riitta Jallinoja (2006) on käsitellyt perhettä lähinnä vanhempien ja pienten lasten välisenä suhteena. Hän näkee familismin nousun modernin rationaalisuuden tuotteena. Samalla familismi on henkilökohtainen valinta, joka perusteluna liittyy niin ikään moderniin yhteis-

kuntaan. (Jallinoja (2006, 269–273.) Tutkimuksensa avulla Jallinoja kuvaa familismin elpymistä vuosituhanen vaihteessa ja selittää sen johtuvan yhteiskunnallisten näkökulmien vaihtelusta. Hänen mukaansa perheyhteisön poissulkeva periaate pyrkii pitämään yllä perheen riippumattomuutta. Perhe poikkeaa näin yhdistymäisestä yhteenliittymästä, jossa tavoitteena on edistää kaikkien osapuolten sulautumista yhdeksi yhteisöksi. Perheen ja yhteisöllisyyden suhteessa on kyse perheen autonomiasta, yhteisöllisyyden vaikutusvallan ulottumisesta perheen sisälle sekä niiden muodostamasta jännitteestä. Jallinoja toteaaakin, että perheen ja yhteisöjen yhteensovittaminen voi nousta ajankohtaiseksi samalla tavalla kuin työn ja perheen yhteensovittaminen. (Jallinoja 2006, 218–221.) 2000-luvun taitteeseen ajoittuneen familistisen käänteän mainingeista nousee yhteiskunnan kasvanut kiinnostus ikääntyville suunnattuun omaishoivaan (ks. myös Julkunen 2005, 377).

Vuosina 1996–2000 toteutetun Työ ja perhe -hankkeen (yhteensä 1105 vastaajaa, joiden keski-ikä 42 vuotta) kyselyssä kävi ilmi, että joka neljännen vastaajan vanhemmat olivat joko sairaita tai huonokuntoisia, minkä vuoksi he tarvitsivat erityistä hoitoa ja apua. Noin joka kymmenennen vastaajan vanhemmat olivat kuolleet. Kahdella kolmasosalla vastaajista vanhemmat olivat vielä kohdallisessa kunnossa, eivätkä tarvinneet apua. Tulosten perusteella tutkijat arvioivatkin, että valtaosalla työssäkäyvistä aikuisista on perhepiirissään enemmän tai vähemmän apua tai hoivaa kaipaava vanhempi. Suomalaisista vain harva asuu nykyisin samassa taloudessa vanhempiansa tai appivanhempiansa kanssa, vaikka käytäntö on ollut tavallinen vielä muutama sukupolvi aikaisemmin. Kyselyvastaajien joukossa heitä oli vain muutama. Edellinen sukupolvi oli kuitenkin suurelle osalle vastaajista läheinen osa perhettä, ja yhteydenpito sukupolvien välillä oli tiivistä. (Lammi-Taskula ym. 2004, 99.)

Perheen vastuu ja omaisista tai perheenjäsenistä huolehtiminen saavat uusia piirteitä keskimääräisen eliniän pidentyessä ja sukupolvien eläessä entistä pitempään rinnakkain. On arveltu, että pitkäkestoiset, ongelmalliset riippuvuussuhteet alkavat usein rasittaa sukua ja perhettä. Sukulaisuuteen pohjautuvien perhesiteiden ideaaliin liittyy kuitenkin moraalinen sitoutuneisuus perhevastuuseen hoidettavan tai huollettavan henkilön ominaisuuksista tai mieltymyksistä riippumatta. Päinvastaisen näkemyksen mukaan lasten vanhemmilleen antamaa hoivaa määrittävät vanhempien ja lasten suhteen laatu, kiintymys ja henkilökohtainen kiitollisuus. Nykyinen keski-ikäinen perhesukupolvi joutuu tekemään vastuuta ja huolehtimista koskevia ratkaisuja edelleen vallitsevan perhevastuiden ideaalimallin ja käytäntöä hallitsevien tosiasioiden välillä. (Marin 2001a, 256–257.)

Yhteiskunnalliset muutokset, kuten muuttoliike, perhekoon pieneneminen, lisääntyneet erot ja uusperheet sekä 50–64-vuotiaiden naisten lisääntynyt työssäkäynti, selittävät omaishoivan saatavuuden heikkenemistä. Keski-ikäiset elävät tyyppillisesti kahdensuuntaisten perhevastuiden vaihetta, eli heitä kuormittaa vastuu sekä nuoremmasta että eliniän pidentyessä lisääntyvästi myös vanhemmasta sukupolvesta (Marin 2001a, 253). Muissa Euroopan maissa tehtyjen tutkimusten mukaan keski-ikäisten naisten niin sanottu sandwich-tilanne ei

kuitenkaan ole osoittautunut aivan niin yleiseksi kuin on otaksuttu (Hagestad 2003, 139–140). Vanhushoivasta ei juuri puhuta työn ja perheen yhteensovittamisen yhteydessä, vaikka aikuiset lapset ovat tärkeä hoivaresurssi vanhemmilleen ja muille ikääntyville (Anttonen ja Sointu 2006, 80; Salmi ja Lammi-Taskula 2004). Työn ja perheen yhteensovittamisen haasteet ja niihin vastaamiseksi tarvittavat poliittiset ratkaisut ovat nousseet keskusteluun 2000-luvulla.

Perheen sisäinen sukupuolten välinen vastuunjako ikääntyvien hoivassa muuttuu. Ruotsissa vuonna 2000 kootun valtakunnallisen aineiston mukaan yksinasuvia yli 75-vuotiaita auttavat päivittäistoiminnoissa tavallisimmin naispuoliset omaiset (39 prosenttia), josta erityisesti tyttäret 33 prosenttia (Sundström ja Johansson 2004). Vastaavasti oma poika auttaa 12:ta prosenttia ja joku muu miespuolinen omainen kahta prosenttia yksinasuvista ikääntyvistä. Vuoden 1994 lukuihin verrattua naisten tuottama apu on kasvanut noin kymmenellä prosenttiyksiköllä, kun taas miesten tuottama apu on kyseisenä aikana laskenut yhden prosenttiyksikön (mt.). Informaalia hoivaa vastaanottavissa ikääntyvissä on enemmän naisia kuin miehiä, mikä selittyy naisten miehiä pidemmällä eliniällä ja yksinasumisella (esim. Larsson 2007, 212).

Vuonna 1990 suomalaisista 31,7 prosenttia eli yhden hengen talouksissa. Vuonna 2009 vastaava luku oli 41,0 prosenttia. Tutkimusten mukaan yksinasuminen lisää vertikaalista eli sukupolvien välistä avun ja hoivan tarvetta (Jegermalm 2005, 20). Modernia yhteiskuntaa kuvaa osuvasti työelämän muuttuminen globaaliksi, kaikenlaisen liikkumisen ja matkustamisen lisääntyminen sekä mobiilien mahdollisuuksien yleistyminen. Tätä taustaa vasten on ehkä vähän yllättävää, että Työ ja perhe -kyselyn keski-ikältään 42-vuotiaista vastaajista puolet asui korkeintaan 20 kilometrin päässä omista vanhemmistaan (Lammi-Taskula ym. 2004, 100). Päävastuu huolenpidosta lankeaa lähimpänä vanhempia asuville sisaruksille (mts. 105). Lyhyt etäisyys mahdollistaa tiiviin yhteydenpidon ja tarvittaessa avun antamisen. Työ ja perhe -tutkimuksen mukaan apua annetaan enemmän lähellä kuin etäällä asuville omaisille. Silti yli sadan kilometrin päässä asuvia vanhempiaankin auttoi kuukausittain noin kolmannes kyselyn vastaajista. Vaarama ja Kaitsaari (2002) päättelevät omassa tutkimuksessaan, että yli 60-vuotiaista runsaalla 133 000:lla (16,5 %) on jopa huomattavaa toimintakyvyn vajausta, vaikka he suoriutuivat arjestaan pelkästään epävirallisen avun varassa. Epävirallinen apu ilmeisesti korvaa heille etenkin kotipalvelua. Pitkät välimatkat rajoittavat usein yhteydenpidon tapaa mutta eivät välttämättä sen tiiviyyttä. Lammi-Taskulan ym. (2004, 102) mukaan lasten korkeaan koulutustasoon liittyy usein aikuisten lasten ja heidän vanhempiansa pitempi asumisetäisyys.

3.2.4 Yhteiskunnan vastuu ja jaettu vastuu

Jaetusta vastuusta puhutaan, kun hoivan tuottamiseen osallistuvat sekä julkinen että yksityinen toimija. Perheen ja ystävien antama apu on monen ikääntyvän arjessa keskeisessä asemassa. Tulevaisuudessa yksityinen ja julkinen hoiva todennäköisesti kietoutuvat yhteen entistä tiiviimmin. Teppo Krögerin (2005, 256) mukaan monissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että enemmistö ikääntyvis-

tä ja myös heidän aikuiset lapsensa haluavat mieluiten yksityisen ja julkisen yhteistä, jaettua hoivavastuuta. Yksityisen hoivavastuun edellytykset kuitenkin riippuvat paljolti siitä, onko läheisiä tai omaisia tai muuta sosiaalista verkostoa, jolta voidaan odottaa apua. Pohjoismaissa vastuu avun ja hoivan järjestämisestä ikääntyville on ollut sekä julkista että yksityistä. Yksityisen hoivavastuun ja informaalin hoivan laajuus on ollut piilossa, mitä selittää osittain se, että puoliset ovat hoitaneet kotona hyvinkin huonokuntoisia vanhuksia täysin ilman julkista apua. Informaalia apua tuetaan erilaisin formaalin hoivan keinoin, esimerkiksi erilaisilla palveluilla ja tuilla. Informaalin ja formaalin hoivan ”vuoropelissä” epävirallinen hoiva näyttää täyttävän julkisen hoivan jättämiä aukkoja. (Kröger 2005b, 255–261, 272.)

Hyvinvointivaltio perustuu ajatukseen yhteisvastuusta ja lupaukseen siitä, että työssä olevat ikäluokat rahoittavat lasten ja eläkeikäisten hoivan (Kiander 2009, 98). Julkisen sektorin kiinnostus omaisten ja läheisten tuottamaan apuun ja hoivaan on kasvanut. Hoiva ja sen saatavuus ovat keskeinen osa hyvinvointivaltiota. Haastatteluihin perustuvissa analyyseissä on havaittu, että epävirallinen apu ei yleensä poista tai vähennä palvelujen tarvetta, vaan toimii niiden täydentäjänä (Räty, Luoma, Mäkinen ja Vaarama 2003). Läheisten antama, ikääntyville suunnattu informaali hoiva on merkittävä hyvinvoinnin ja inhimillisen toimintakyvyn tuen elementti (esim. Sipilä 2010, 18). Informaali hoiva vaikuttaa monin tavoin perheiden arjen rakentumiseen (Lammi-Taskula ja Salmi 2004; Vaarama ym. 2006, 120–121; Walker 1996, 1). Inhimillistä toimintakykyä voidaan parantaa – ja myös parannetaan – informaalilla, epävirallisella sektorilla, virallisen ansiotyön ulkopuolella. Jos yhteiskunnassa arvostetaan vain ansiotyötä, informaalin työn kasvava merkitys jää näkymättömiin. Näin on osittain käynytkin; informaali työ on jäänyt näkymättömäksi rahan, ansiotyön ja organisaatioiden maailmassa. Jorma Sipilän (2010, 19) mukaan sen merkityksestä ei vielä puhuta vakavasti ja sen edellytysten odotetaan syntyvän itsestään. Näin ei kyetä kuitenkaan jatkamaan.

Omaishoidolla on kuntien arvioiden mukaan huomattava merkitys laitoshoidon korvaajana (Vaarama ym. 2003, 57). Sand (2005, 201) toteaa, että vanhuksen mahdollisuus kotona asumiseen rakentuu pitkälti omaisten avun varaan. Omaisten apuun kohdistuu vahvoja odotuksia, mutta se, että omaiset ovat avun antajina, ei kerro mitään avun laadusta tai omaisten välisistä suhteista (emt.). Suomalaiset pitävät julkista sektoria vanhusten hoidon ensisijaisena vastuutahona. Tätä mieltä on suomalaisista lähes kolme neljäsosaa (Vaarama ja Moisio 2009, 22).

Julkenen (2006a, 242) muistuttaa, että hoiva on myös syytä nähdä kokonaisuutena, pirstomatta sitä erikseen formaaliin ja informaaliin hoivaan. Nykyinen hoivamurros rikkoo ja siirtää formaalin ja informaalin hoivan rajoja. Julkisen (emt.) mukaan hoiva on helpommin uudelleen organisoitavissa kuin esimerkiksi toimeentuloturva. Hoivaa organisoitaessa informaalin ja formaalin rajaa voidaan manipuloida hiljaisiin siirroin. Saattaa kuitenkin olla poliittisesti kestävämpiä kasvattaa keski-ikäisten taakkaa lisäämällä heidän vastuutaan niin vanhusten hoidosta kuin sosiaaliturvan rahoituksestakin (Vaarama ja Moi-

sio 2009, 29). Avointa päätöksentekoa tarvitaan ratkaistaessa, millaista yksityisen ja julkisen kumppanuutta tavoitellaan ja se vaikuttaa myös poliittiseen ja sosiaaliseen kestävyYTEEN (Vaarama 2009a, 142; Laine ym. 2009, 187). Kumppanuus muodostaa perustan ikääntyvän asemalle palvelujen käyttäjänä, tarvitsijana ja asiakkaana, jolloin kumppanuuden toimivuus ja avoimuus vaikuttavat ikääntyvän asemaan tällä kentällä.

Hyvinvointivaltion muuttuessa ja ikääntyvien määrän lisääntyessä myös käsitykset yhteiskunnan vastuusta ikääntyvien palvelujen järjestäjänä ovat alkaneet muuttua, samoin luottamus julkisiin palveluihin. Lisääntyvässä määrin hyvinvointivaltion roolina pidetään yksityisen toiminnan täydentämistä pikemminkin kuin sen rajoittamista. Chappel ja Penning (2005, 456) tarkastelevat omaishoitoa ja auttamista yhteiskunnallisessa muutosprosessissa, jota ohjaavat vahvasti taloudelliset seikat. Tälle ajalle ovat tyypillistä osa-aikatyöt, itsensä työllistäminen, kotona tehtävä työ ja lyhytaikaiset työsuhteet. Niiden lisääntyminen voi vaikuttaa työn ja hoivan yhdistämisen edellytyksiin. Arvion mukaan kolme neljäsosaa epävirallisesta hoivasta on naisten tuottamaa. Terveystuotoja uudistettaessa jatkuvasti nousevia kustannuksia on pyritty saamaan kuriin esimerkiksi kohdentamalla kallista akuuttihoitoa aikaisempaa tehokkaammin ja lyhentämällä toimenpiteiden jälkeistä hoitoaika.

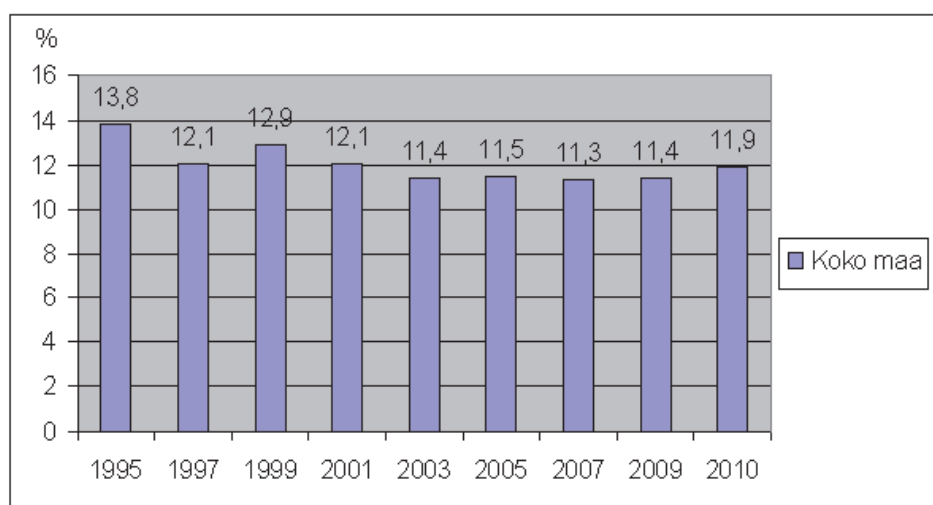
Kotipalvelussa on 2000-luvulla jatkunut suuntaus tuottaa yhä enemmän medikaalista apua ja tarjota entistä vähemmän tukea arkiaskareissa. Ikääntyvien näkökulmasta uudistukset ovat lisänneet heidän avun tarvettaan. ”Ennen 1990-lukua informaalin hoivan antajat olivat hiljaisesti hyväksyneet, että heidän roolinsa on tukea hyvinvointivaltiota ja näin rajoittaa sen kasvun tarvetta. Julkinen valta toimi laajasti, ottamatta huomioon informaalia hoivaa, vaikka informaaliset verkostot ja erityisesti perheenjäsenet olivat aina hyvin laajasti osallistuneet hoivan antamiseen” (käännös kirjoittajan). Tällä tavalla omaiset ovat, Raija Julkusen termiä käyttäen ”hiljaisten siirtojen” seurauksena sopeutuneet tilkitsemään ja täyttämään julkisen hoivan jättämiä aukkoja. (Chappel ja Penning 2005, 456–459.)

Raija Julkusen (2006, 26) mukaan vastuutematikan poissaolo on pohjoismaiselle hyvinvointiajattelulle ominainen piirre. Yksilöllinen ja julkinen vastuu ovat jakautuneet hyvinvointivaltiossa käänteisesti: yksilön resurssien heikentyessä julkisen vastuu on kasvanut. Pohjoismaiseen hyvinvointipolitiikkaan ei Julkusen mukaan ole kuulunut yhteiskunnallisten vaikutusten pohtiminen, vaan vaikuttavuus- ja vastuudiskurssi ovat jääneet korkean luottamuksen ja sumean yhteisvastuun alle (Julkunen 2006b). Hyvinvointivaltion muuttunut politiikka on tuonut esiin aikaisemmin vähäiselle huomiolle jääneen vaikuttavuuden aspektin (Rajavaara 2006).

Vastuutematikkaan liittyy myös valtion ja kansalaisyhteiskunnan rajan häilyvyys, mikä on ollut eräs hyvinvointiyhteiskunnan sopeutumismekanismeista. Sosiaalipolitiikan teorioissa on eri tavoin hahmotettu hyvinvointivas- tuuta ja palvelujen järjestämistä. Käsitteet ovat aina sidoksissa kontekstiin. (Siisiäinen 2009.) Aila-Leena Matthiesin (2009) ja Martti Siisiäisen (emt.) arvioiden mukaan suomalainen hyvinvointivaltio ei ole koskaan kehittynyt varsinaiseen

hyvinvointiyhteiskunnan vaiheeseen, jolloin kansalaiset olisivat alkaneet osallistua sen toteuttamiseen. Tähän arvioon yhtyvät monet muutkin sosiologian tutkijat. Kun arvioidaan yhteiskunnan kehityksen suuntaa ja syklejä, on välttämätöntä ottaa huomioon lähtötilanne sekä mahdolliset erot muihin vastaavassa tilanteessa oleviin verrattuna.

Eläketurva on muuttanut ”yksityisten sukupolvien ketjukirjeen”, jolla viitataan eläkkeiden rahoituksen siirtymiseen nuoremmille sukupolville kollektiivisen vastuun periaatteella (Julkunen 2006a, 111; Gröhn 2008, 7; ks. myös Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 27/2004, 27–29). Yksityiset tulonsiirrot sen sijaan kulkevat pääasiallisesti vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille. Sukupolvisopimus edustaa vastavuoroisuutta yksityisen ja julkisen välillä. Julkista sukupolvisopimusta, jossa avun suunta on nuorilta vanhoille, tasapainottaa yksityinen sukupolvisopimus, jonka suuntana on vanhoilta nuorille (monet iäkkäät vanhemmat esimerkiksi tukevat lapsiaan) (Vaarama 2009b, 17). Omavastuun korostaminen vaikuttaa sukupolvien väliseen solidaarisuuteen ja suhteisiin, jonka varaan sukupolvisopimus osaksi rakentuu (Jyrkämä, Puustelli ja Ylilähti 2009, 155). Hoiva ei ole kollektivisoitunut samassa määrin kuin elatus, vaan siihen liitetään edelleen rakkaus ja vastavuoroisuus (Julkunen 2006a, 111). Hoivatyötä edellytetään moraalin ja tunteiden nojalla. Tästä johtuen hoitoa tarvitseva ikääntyvä on yhteiskunnan kontekstissa epätasaisesti ja sattumanvaraisesti jakautuva riski (emt.).

KUVIO 3 Säännöllinen kotihoito 75 -vuotiaille. Säännöllisen kotihoidon piirissä olevien 75 vuotta täyttäneiden asiakkaiden osuus (%) vastaavan ikäisestä väestöstä 1995–2008. Lähde THL, tilasto- ja indikaattoripankki SOTKAnet 2005–2011.

Vuonna 2010 säännöllisen kotihoidon peittävyys 75-vuotiaissa oli 11,9 prosenttia. Vaikka säännöllisen kotihoidon osuus on vuodesta 2005 määrällisesti jonkin verran noussut, sen peittävyys suhteutettuna yli 75-vuotiaiden koko määrään, on vuoden 2005 jälkeen kääntynyt laskuun (ks. kuvio 3). Käänne on tapahtunut,

vaikka laitoshoidon osuutta on 1990-luvulta alkaen tavoitteiden mukaisesti purettu (Finne-Soveri 2010; Kiviniemi 2010). Määritelmän mukaan säännöllisen kotihoidon asiakas on henkilö, jolle laskentakuukauden aikana on toteutunut kotisairaanhoidon ja/tai kotipalvelun käyntejä joko voimassa olevan palvelu- ja hoitosuunnitelman perusteella tai joka muutoin (ilman hoito- ja palvelusuunnitelmaa) on saanut kotisairaanhoidon ja/tai kotipalvelun käyntejä säännöllisesti vähintään kerran viikossa (THL, Tilastot/Kotihoidon laskenta 30.11.2008). Ikääntyneiden palvelujen tarjonta suhteessa kohdeväestöön on pienentynyt. Kotiin annettavien julkisten palvelujen asiakasmäärien laskiessa läheisavun merkitys on kasvanut ja vanhukset saavat arjessaan enemmän epävirallista kuin virallista apua (Kallio ja Kivijakola 2009, 605).

Suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalipolitiikan käsite kattaa myös terveyspolitiikan ja käytössä oleva hallintomalli yhdistää sosiaali- ja terveyspolitiikan. Suomalainen sosiaalipolitiikan malli poikkeaa eurooppalaisen hallinnon valtavirrasta. Sen vahvuutena voidaan pitää sosiaali- ja terveyspalvelujen hallinnollisen integroinnin mahdollistamaa palvelujen toimeenpanon yhteensovittamista. Tämä on myös vanhuspalvelujen ja -hoivan tavanomainen toimintakenttä. Siihen liittyvää yhteistyötä on käytännön tasolla ollut jo aikaisemmin, mutta hallinnollisen tason yhteistyö on edennyt hitaasti. Sen sijaan ikääntyvien hoivan järjestämiseen liittyvä työ- ja sosiaalipolitiikan yhteisten asioiden tarkastelu ja sukupolvien välisen hoivan erityiskysymyksiä koskevat päätökset antavat vielä odottaa itseään. (Saari 2010, 30.)

Tämä luku sisältää kuvausta omaishoivan kentästä ja sen yhteiskunnallisesta kontekstista. Seuraavassa luvussa esitän tutkimuksen kohdejoukon ja miten olen toteuttanut tutkimuksen sekä tutkimuksen tekemiseen liittyviä seikkoja.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät keskeiset elementit. Aluksi esittelen tutkimuksen menetelmät ja informantit, joiden haastattelut muodostavat tutkimuksen empiirisen aineiston. Selvitän myös tarkemmin, mistä haastatteluaineistot muodostuvat ja miten ne on kerätty. Esittäessäni tutkimuksen tuloksia hyödynnän Bourdieun kenttämenetelmän viitekehystä ja sen käsitteitä. Alaluvussa 4.1 esittelen tutkimuksen kohderyhmän ja alaluvussa 4.2 tutkimusaineiston sekä miten olen aineiston analyysia tehdessäni edennyt. Tuon esiin myös, miten olen hyödyntänyt Bourdien kenttämenetelmää niin, että se on ohjannut analyysia. Samoin otan esiin elämäntien käsitteen ja sosiaalisen pääoman teorian käytön kenttämenetelmän tukena. Tutkimushaastatteluihin liittyviä eettisiä näkökulmia käsittelem alaluvussa 4.3 ja alaluvussa 4.4 nostan esiin tutkijan oman aseman suhteessa tutkimusilmistöön.

4.1 Tutkimuksen kohde

Suunnitelman mukaisesti tein haastattelut tutkimusprosessin varhaisessa vaiheessa, vuonna 2006. Aiheen valinnan jälkeen tutkimukseni eteni haastatteluihin perehdyttyäni sitä ennen kirjallisuuden avulla muutamiin teeman kannalta kiinnostaviin teoreettisiin näkökulmiin, kuten sosiaaliseen pääomaan ja yhteisöllisyyteen. Tutkimuksen kohdejoukoksi valitsin keski-ikäiset. Haastattelujen tarkoituksena oli aineiston hankkimisen lisäksi hermeneuttisesti avartaa tutkimusaihetta minulle tutkijana. Haastattelujen avulla sain mahdollisuuden tutustua ilmiöön sisältä päin, keski-ikäisten näkökulmasta. Haastateltavat olivat iältään 35–52-vuotiaita, työikäisiä. Sukupolvien ketjussa he edustivat ikääntyvien jälkeen tulevaa sukupolvea, ikääntyvien lapsia. Heidä kuvataan myös keskipolveen kuuluvina, millä viitataan heidän ”voileipäsukupolviasemaansa”. Haastattelin yhteensä 12 keski-ikäistä, 4 miestä ja 8 naista, jotka valikoituivat haastateltaviksi niin sanotun lumipallomenetelmän avulla (taulukko 2).

TAULUKKO 2 Haastateltavat

Sukupuoli	Ikä	Haastattelu- kieli suomi/ ruotsi	Asuin- paikka/ Maakunta	Siviili- sääty	Koulutus	Työ/ opiskelija/ eläkeläinen	Lapset
Nainen	39v.	suomi	Kaupunki/ Pohjanmaa	Avo- liitossa	Ammatti- koulututkinto	Opiskelija	2 < 15 v. lasta
Nainen	37v.	suomi	Kaupunki/ Pohjanmaa	Avo- liitossa	Ammatti- opisto	Työtön	ei
Nainen	45v.	suomi	Kaupunki/ Keski- Pohjanmaa	Eronnut	Alempi korkeakoulu- tutkinto	Työssä	3 aikuista lasta
Nainen	45v.	suomi	Kaupunki/ Pohjanmaa	Naimaton	Ylempi korkeakoulu- tutkinto	Työssä	ei
Nainen	50v.	suomi	Kaupunki/ Pohjanmaa	Naimisissa	Opisto- tutkinto	Työssä	2 < 15 v. lasta
Mies	43v.	suomi	Kaupunki/ Keski- Pohjanmaa	Naimaton	Ylioppilas	Työssä	ei
Mies	52v.	suomi	Kunta/ Keski-Suomi	Eronnut	Alempi korkeakoulu- tutkinto	Eläkeläinen	1 < 18 v. lapsi
Nainen	44v.	suomi	Kunta/ Pohjanmaa	Naimisissa	Ylioppilas	Työssä	4 lasta, 11-18-v.
Nainen	45v.	ruotsi	Kunta/ Pohjanmaa	Eronnut, uusi avioliitto	Amk- tutkinto	Työssä	5 lasta, 3<12 v. 2 aikuista
Mies	45v.	ruotsi	Kaupunki/ Pohjanmaa	Naimisissa	Ylempi korkeakoulu- tutkinto	Työssä	3 < 4 v. lasta
Mies	38v.	ruotsi	Kunta/ Pohjanmaa	Naimisissa	Opisto- tutkinto	Työssä	3 < 10 v. lasta
Nainen	35v.	suomi	Kaupunki/ Pohjanmaa	Naimisissa	Alempi korkeakoulu- tutkinto	Työssä	1 < 4 v. lapsi

4.2 Tutkimusaineisto ja sen analyysi

4.2.1 Tutkimusaineiston hankkiminen haastattelujen avulla

Haastattelujen tekeminen kesti noin 75–90 minuuttia ja litteroituina niistä kertyi yhteensä vajaat kaksisataa sivua tekstiä. Litteroin haastattelut itse, mikä auttoi minua tutkijana paneutumaan aiheeseen tutkimusprosessin alkuvaiheessa. Haastatteluista kolme tein ruotsin kielellä, koska tavoitteenani oli saada aikaan mah-

dollisimman luontevia haastattelukeskusteluja. Siihen haastateltavien äidinkielen käyttäminen antoi hyvät edellytykset. Ruotsinkieliset haastattelut myös litteroin ruotsiksi. Aineistonäytteet, jotka on lainattu ruotsinkielisistä haastatteluista, olen tutkimuksen empirian ja tulosten yhteydessä esittänyt kääntämättä niitä suomeksi. Haastateltavat asuivat Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan kaupungeissa ja kunnissa. Yksi haastateltavista oli keskisuomalainen.

Haastattelujen tekeminen tutkimusprosessin alkuvaiheessa oli perusteltua siksi, että tarkoituksenani oli niiden avulla tutkijana perehtyä tutkimusaiheen kenttään. Aktiivinen haastattelumenetelmä (Holstein ja Gubrium 1998) antoi haastatteluihin aiheen kannalta merkittävää väljyyttä ja joustavuutta, mikä mahdollisti haastateltavien yksilöllisten elämäntilanteiden esille tuomisen ja haastatteluteemojen peilaamisen vaihtelevien elämäkokemusten ja -tilanteiden kautta. Tutkijana tutustuin ennen haastattelujen aloittamista tutkimusteemaan liittyviin käsitteisiin, jotta haastattelutilanteissa kykenisin selkeästi ilmaisemaan ja perustelemaan, mitä haastatteluilla tavoittelin. Haastattelujen yhteydessä nousi minulle tutkijana esiin teemaan liittyvien käsitteiden epämääräisyys, minkä vuoksi pyrin tarkentamaan huolellisesti haastateltaville, mitä asioita haastatteluissa oli tarkoitus käsitellä. Tutkimuksen aihepiiri oli haastateltaville osittain tuttu, mutta siihen liittyi tietynlaista epämääräisyyttä. Siksi haastattelumenetelmän valinta ja aineiston kokoaminen kvalitatiivisin menetelmin oli perusteltua.

Olin haastatteluihin valmistautuessani tehnyt niitä varten kysymysrungon, johon oli taustatietoja ja haastateltavan elämäntilannetta kartoittavien kysymysten lisäksi koottu omaishoivaan ja sosiaaliseen pääomaan liittyviä teemoja (liite 1). Tutkijan roolissa osallistuin itsekkin varsin aktiivisesti keskusteluihin, enkä ainoastaan passiivisesti kuunnellut haastateltavaa. Pyrin silti olemaan ohjaamatta keskustelua muuten kuin tavoitteena pitää sitä haastattelun teemoissa. Myötäilin haastateltavaa tavoitteena antaa hänelle tilaa puhua teemaan liittyvistä asioista. Tulosten käsittelyn yhteydessä olen esittänyt aineistoesimerkkejä haastatteluista. Erityisesti muutamasta pidemmästä lainasta ilmenee oma osuuteni haastattelijana.

Haastattelut käynnistyivät yleensä sillä, että selvitin informanteille, mitä haastatteluilla itse asiassa tavoittelen. Useimmiten tarvittiin vakuuttelua, että he olivat tutkimuksen kannalta juuri "oikeita" tai "sopivia" informantteja, vaikka eivät toimineetkaan varsinaisina eli virallisina omaishoitajina. Tämä tietenkin herätti kysymyksen "legitimoiduista" omaishoitajista. Toisin sanoen haastattelujen myötä konkretisoitui ikääntyville suunnatun informaalin hoivan sekä omaisten antaman avun ja tuen määrittelyn ongelmallisuus. Haastattelut tähdensivät tutkimuksen keskeisten käsitteiden tarkan määrittelyn tärkeyttä. Haastattelun päättyessä sovin kunkin haastateltavan kanssa, että hän voi halutesaan antaa lisätietoa tai täydentää vastauksiaan vielä myöhemmin. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Muutamat haastateltavat, joita myöhemmin tapasin, viittasivat kommentteillaan haastatteluun, mistä saattoi päätellä heidän jatkaneen haastatteluaiheen pohtimista jollakin tavalla vielä myöhemmin.

4.2.2 Bourdieun kenttämenetelmän käyttäminen analyysin viitekehystenä

Bourdieuun kenttämenetelmä ohjaa keskeisesti tutkimuksen analyysia. Hahmotellen tässä Bourdieun kenttäanalyysimenetelmää pääpiirteissään keskittyen niihin käsitteisiin ja suuntauksiin, joilla on erityistä merkitystä tämän tutkimuksen teeman tai empirian näkökulmasta. Bourdieun kenttä on ikään kuin ideaalimaailma, jonka viitekehyksessä teen tämän tutkimuksen analyysia. Bourdieun näkemyksen mukaisesti tämän tutkimuksen teemasta rakentuva kenttä on konstruoitava omana kenttäänään alusta alkaen. Näin ollen tavoitteena on Bourdieun kenttätökaluja hyödyntäen konstruoida omaishoivaa kenttänä lähtien liikkeelle kentällä olevista toimijoista. Kentän avulla pyrin ymmärtämään ja selittämään keski-ikäisten toimintaa, näkemyksiä, asenteita, arvoja ja motiiveja suhteessa ikääntyvien omaisena olemiseen sekä siihen sisältyvään huolenpitoon ja hoivaan.

Ideota ja tukea kenttämenetelmän soveltamiseksi haen Leena Alasen ja Michel Peillonin tutkimuksista. Alanen (2007) on käyttänyt kenttämenetelmää tutkiessaan sukupolvisuhteita. Peillon (1998, 2001) on käyttänyt kenttämetsitistä lähestymistapaa luodessaan kehystä, joka mahdollistaa hyvinvointi-instituutioiden sosiologisen analyysin. Peillonin mukaan on mahdollista hyödyntää Bourdieun yleistä lähestymistapaa hyvinvoinnin sosiologiseen analyysiin, vaikka Bourdieu itse ei erityisesti osoittanut kiinnostusta hyvinvoinnin tutkimukseen. Peillon painottaa omassa analyysissaan hyvinvointitoimintojen paikantumista laajaan sosiaaliseen kontekstiin ja toimintojen sisäisen dynamiikan oivaltamista (emt). Hänen mukaansa empiirisessä tutkimuksessa on Bourdieun työkaluja soveltaen mahdollista ymmärtää käytäntöjä ja instituutioita konkreettisissa hyvinvointitilanteissa. Peillon sanoo omaksuneensa pragmaattisen lähestymistavan Bourdieun tuotantoon ja toteaa Bourdieun suhtautuneen itse samalla tavalla ajattelijoihin, jotka olivat häneen vaikuttaneet (Peillon 1998, 213–214).

Sosiaalisen toiminnan kenttä on Bourdieun teorian läpikäyvä teema. Siisiäisen (2003, 209) mukaan Bourdieun yhteiskunnalle on ominaista sosiaalisten kenttien moninaisuus (ks. myös Bourdieu ja Wacquant 1995, 125). Bourdieun tekstit ovat inspiroineet suurta määrää empiirisiä tutkimuksia eri maissa. Myös niitä koskeva kommentaarikirjallisuus näyttää alati laajenevan (Purhonen ym. 2006; Alanen 2007, 106; Ruonavaara 2008). Kenttäanalyysiteorian mukaisesti jokaisella kentällä, suhteellisen itsenäisen sosiaalisen toiminnan alueella, on omat pelisääntönsä, joiden perusteella pääoman arvo määräytyy. Teorian mukaan pääomaa on eri lajeja: taloudellista, kulttuurista, sosiaalista ja symbolista pääomaa sekä näiden alalajeja. Pääomat saadaan osittain perheen kautta, kasvatuksena tai perintönä, osittain koulussa ja osaksi ne hankitaan kentällä (Roos 1988, 20). Bourdieun teoreettisia ydinajatuksia ovat kenttää koskevien sääntöjen määrittely sekä niiden noudattamista ja uudistamista koskeva symbolinen taistelu (Bourdieu ja Wacquant 1995, 125–128; Roos 1988, 21). Teoreettikkona Bourdieuta ei pidetä tiukkana systeeminrakentajana, vaan hänen luomansa yleispätevä teoreettinen käsitteistö on sovellettavissa melkein mihin tahansa inhimilliseen toimintaan (Ruonavaara 2007). Tämä on rohkaissut minua tutkijana sovel-

tamaan Bourdieun viitekehystä omaishoivaan sen yhteiskuntakontekstin huomioiden.

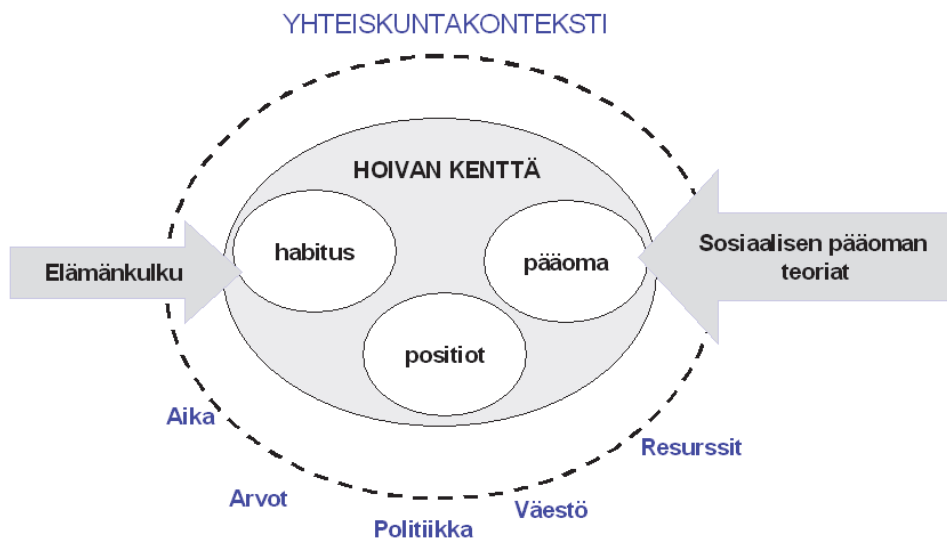
Bourdieuin varhaisimmissa tutkimuksissa ja käytäntöjä koskevan teorettisoinnin kehittämisessä kenttä ei aluksi ollut mukana kuin mainintana (ks. Bourdieu 1977). Hän käytti tuolloin kentän käsitettä tarkoittamaan symbolista luokittelujärjestystä (esim. Roos 1988). Bourdieu jatkoi työkalujensa hiomista koko uransa ajan ja kenttä sai yhä keskeisemmän paikan hänen teoreettisessa käsittejärjestelmässään. Kentän analyttinen painoarvo lisääntyi ja käytännön ensisijaisuus väheni. Bourdieuin teoriaa kentistä voidaan pitää hänen yhteiskuntateorianaan. Modernien yhteiskuntien sosiaalinen maailma rakentuu lukuisista toisistaan erottuvista sosiaalisen elämän osa-alueista eli kentistä, jotka asettuvat toisiinsa nähden eri tavoin sisäkkäin, lomittain ja toisiaan leikaten. (Alanen 2007, 110).

Kenttä on relationaalinen (suhteiden) ja historiallinen muodostuma. Se voidaan analyttisesti määritellä asemien (positioiden) välisten objektiivisten suhteiden verkostoksi tai konfiguraatioksi (Bourdieu ja Wacquant 1995, 125; ks. myös Siisiäinen 2003, 210). Kenttä on sillä vallitsevien asemien järjestelmä, niiden rakenteistama tila (Alanen 2007, 110). Kentällä tapahtuva toiminta voidaan ymmärtää ja selittää vasta, kun kentän toimijat, yksilöt ja instituutiot, paikannetaan kulloisillekin yhteiskunnallisille kentilleen (emt.). Tarkastelussa otetaan huomioon toimijoita erottavat ja yhdistävät suhteet sekä niiden rakenne ja kentän toimijoiden käymä peli, joka liittyy kentällä vallitseviin resursseihin (pääomaan) ja niiden hallintaan.

Bourdieu on sosiologiassaan kiinnostunut sekä yhteiskunnan muutoksesta että sen muuttumattomuudesta. Näiden ilmiöiden selittämisen hän näkee sosiologian ensisijaisena tehtävänä. Bourdieu pyrki sen vuoksi kenttäteorettisoinnissaan kehittämään teoreettisia välineitä, joilla voidaan selittää yhteiskuntarakenteiden uusintamista ja muutosta. (Alanen 2007, 111.) Bourdieuin sosiologian erityispiirteenä pidetään teorian ja käytännön poikkeuksellisen vahvaa suhdetta (Purhonen ym. 2006, 15). Tieteenfilosofinen ajattelu tulee Bourdieuin tuotannossa varsinaisesti esille refleksiivisessä sosiologiassa (Raiski 2007). Olennaista on kentällä olevien positioiden tekeminen näkyväksi; kaikki on empiirisesti annettu, kunhan vain löydämme oikean position (emt.). Tässäkin tutkimuksessa on pohjimmiltaan tarkoitus reflektion avulla tarkastella yhteiskunnan muutosta ja sen vaikutuksia. Bourdieu (1995, 123) on itse esittänyt, että avoimien käsitteiden käytöllä pyritään torjumaan positivismia. Käsitteillä ei ole muita kuin systemisiä määritelmiä. Ne on tarkoitettu toimimaan empiirisesti, systemaattisella tavalla.

Kenttämenetelmän avulla kuvaan tutkittavaa ilmiötä, keski-ikäisten ikään-tyville tuottamaa omaishoivaa ja -apua arjen toimintoina yhteiskunnallisessa kontekstissa. Näin ollen kysymys on empiirisestä sosiaalitutkimuksesta. Kenttämenetelmä mahdollistaa hoivan käsittelyn tavalla, joka vastaa nykyistä käsitystä hoivasta osana laajempaa ympäristöä (ks. Phillips 2007, 3). Haastatteluaineistosta välittyy informaalin hoivan näkökulma. Siitä saadut tulokset asetellen omaishoivan kentälle, jonka strukturoin Bourdieuin kenttätökaluja ja käsitteitä hyödyntäen kuvaamaan tutkimuksen empiriaa. Omaishoivan kentällä toimijoi-

na ovat ”yksityinen” (epävirallinen, yksilöllinen) ja ”julkinen” (virallinen, yhteiskunnallinen). Lisäksi ”markkinat” ja ”kolmas sektori” vaikuttavat kentän kokonaisuudessa. Yhteiskunnallisen toiminnan kuvaamiseksi kentällä tuon esiin omaishoivan ja vanhuspalvelujen järjestämisen. Yhteiskunnan rakenteiden ja funktioiden vuorovaikutus sosiaalisen toiminnan kanssa on erityinen kiinnostukseni kohde hoivan kentällä (ks. Salmi, 2004, 13–14). Pyrin näin ollen ottamaan huomioon yhteiskunnan toimintaa eri tavoin. Esimerkiksi tuon esiin, miten se liittyy omaishoivan ja hoivapalvelujen järjestämiseen.

KUVIO 4 Tutkimusilmio asetettuna Bourdieun viitekehykseen hoivan kentälle. Omaishoivaa selitetään tutkimuksessa kentän elementtien avulla. Hoivan kenttä on osana yhteiskuntakontekstissa. Elämäntulkukäsitteen avulla tarkennetaan hoivahabitusta ja sosiaalisen pääoman teoriat tarkentavat hoivakentän pääomaa.

Kenttämenetelmän avulla ja sen käsitteitä käyttäen voidaan kuvata omaishoivan kenttään liittyvää pääomaa, habituksia ja dispositioita (kuvio 4). Hoivan kentällä habitus edustaa keski-ikäisiä omaisia, heidän toimintaansa ja suhtautumistaan omaishoivaan. Habitus on elämäntulkullisesti muovautuva ja habitusta tarkastellaan tutkimuksessa myös elämäntulkun käsitettä käyttäen. Pääoma edustaa kentällä omaishoivaan liittyvää pääomaa. Lähestyn omaishoivan pääomaa tutkimuksessa sosiaalisen pääoman teorioiden näkökulmasta. Tulkitsen sosiaalisen pääoman lainalaisuuksien vaikuttavan hoivapääomaan ja miten vaikutus kentällä ilmenee. Hoivapääoma ja habitusten hoivaan liittyvä toiminta sekä suhtautuminen omaishoivaan muokkaavat omaishoivan kentälle muodostuvia dispositioita.

Kaikkeen toimintaan ja omaishoivan kentällä ilmeneviin relaatioihin sekä näihin liittyvään peliin vaikuttaa yhteiskunnallinen konteksti, jota voidaan kuvata myös ”yhteiskunnan kenttänä” (kuvio 4). Yhteiskuntakontekstissa kiinni-

tän huomiota aikaan, joka ilmenee esimerkiksi muutoksena ja trendeinä. Arvojen osalta kiinnitän huomiota erityisesti, miten ikääntyviin suhtaudutaan. Poliitikka, kuten ikääntymispolitiikka ja hoivan politisoituminen, liittyvät keskeisesti yhteiskunnan toimintaan, sen suunnitteluun ja organisointiin. Väestökehitys ja väestöryhmien väliset suhteet muokkaavat yhteiskuntaa. Resurssit luovat reunaehtoja, mutta tarjoavat myös mahdollisuuksia. Yhteiskuntakonteksti vaikuttaa oleellisella tavalla kentällä käytävään peliin. Hoivan vastaanottajan näkökulma on mahdollista tuoda esiin tässä kenttäkuvauksessa ainakin siltä osin, millaisena kentällä käytävä peli ja valta hahmottuvat.

4.2.3 Haastattelujen analyysi

Haastattelukeskusteluissa käytetyt käsitteet nousivat esiin osittain tutkijan myötävaikutuksella, osittain haastateltavien omista kokemuksista ja näkemyksistä kumpuavina. Haastattelujen analyysissä painotetaan vuorovaikutuksen merkitystä ja myös haastattelijan osallistumista (Pietilä 2010, 414). Siksi analyysin aloitusvaiheessa on tärkeä pohtia, millainen rooli tutkijalla itsellään on aineiston keruussa (emt.). Tutkijana johdattelin haastateltavan sisälle teemaan ja tarkensin hänelle vielä sitä, mitä olin haastattelusta sopiessani kertonut. Tähdensin, että haastattelussa lähestytään tutkittavaa ilmiötä haastateltavien elämäntilanteiden ja -tilanteiden näkökulmasta sekä tarjotaan hänelle tilaisuus tuottaa tietoa käsiteltävistä aiheista (ks. Holstein ja Gubrium 1998, 113–114).

Holsteinin ja Gubriumien mukaan (emt.) erityistä sensitiivisyyttä painottava haastattelumenetelmä on ominainen esimerkiksi postmodernille, konstruktiviselle ja etnometodologiselle tutkimukselle. Haastattelijana valitsin haastattelukeskustelua varten etukäteen tietyt teemat, joiden pohjalta haastattelun oli tarkoitus edetä vapaamuotoisesti. Käsiteltävät teemat ryhmittelin taustatietoihin, omaishoivaa ja -apua käsitteleviin teemoihin sekä asenteita, arvoja ja sosiaalista pääomaa käsitteleviin teemoihin. Kunkin haastattelun yhteydessä keskustelun teemat avautuivat kyseiselle haastateltavalle merkityksellisiin asioihin, jolloin haastateltavan omat kokemukset muotoutuivat tutkimuksen aineistoksi.

Haastattelukeskustelun runko rakentui siten, että aluksi käytiin läpi haastateltavan henkilökohtaisia perhesuhteita ja elämäntilannetta kartoittavia taustakysymyksiä. Sen jälkeen seurasi lähinnä nykytilan kuvaukseen tähtäävää keskustelua, jossa käsiteltiin haastateltavan elämän nykyvaihetta, ikääntyvistä huolehtimiseen ja hoivaan liittyviä kysymyksiä painottaen. Seuraavaksi siirryttiin käsittelemään auttamisen ja hoivan näkökulmia, niihin liittyviä tulevaisuuden odotuksia, ikääntyvistä huolehtimisen esteitä sekä huolehtimista mahdollistavia ja tukevia seikkoja. Haastattelun loppupuolella keskustelun fokuksessa olivat sosiaalinen pääoma, yhteisöllisyys sekä luottamusta ja eettisyyttä avaavat ja heijastavat teemat. Viimeksi mainitut teemat polveilivat haastattelukeskustelussa joiltakin osin koko ajan.

Holsteinin ja Gubriumien (1998, 127) mukaan aineiston litteroinnin tarkoituksena on empiirisesti dokumentoida merkityksen antamisen prosesseja. Litterointi muodostaa tärkeän osan aktiivista haastattelumenetelmää. Haastateltavien omien kokemusten ja näkemysten kautta aineistoon välittyy heille tärkeitä

merkityksiä. Näistä aiheista he haastattelujen aikana tuottivat yleensä runsaimmin puhetta. Tutkijana olen haastattelujen pohjalta havainnoinut haastateltaville merkityksellisiä asioita, hahmottaen samalla kokonaisaineiston struktuuria. Aineistolähtöisesti olen määritellyt aineistosta erilaisia kategorioita, joiden avulla olen seuraavassa vaiheessa luokitellut haastateltavien merkityksellisiksi nostamia asioita. Litteroinnin yhteydessä minulle muodostui tällä tavalla alustava kokonaiskuva tutkimusaiheesta. Haastatteluaineiston kategorioiden tarkentaminen ja täydentäminen on jatkunut koko analyysivaiheen ajan.

Tutkijana tunnistin haastatteluissa muutamia tilanteita, joissa haastateltava rajasi vastauksestaan pois jotakin merkittävää. Kysymyksessä saattoivat olla arkaluontoiset tai haastateltavalle itselleen jollakin tapaa vaikeat asiat. Tämä tuli esille myös siten, että haastateltava saattoi muuttaa puheensa passiivimuotoon. Alkaessaan puhua asiasta yleisellä tasolla hän otti etäisyyttä käsiteltävään asiaan. Kuitenkin on varsin ilmeistä, että haastateltavat puhuivat näissäkin kohdissa omista tai oman perheensä ratkaisuihin ja valinnoista (ks. Huttunen 2010, 57–58). Haastattelijan esittämät, informaaliin hoivaan liittyvät kysymykset veivät keskustelua henkilökohtaisiin asioihin. Jos haastateltava ei kokenut asiaa ajankohtaiseksi omassa elämänvaiheessaan, hän saattoi mieluummin keskustella asiasta yleisellä tasolla. On myös mahdollista, että haastateltava oli tehnyt joitakin informaaliin hoivaan liittyviä valintoja, joita hän ei haastattelussa kuitenkaan ryhtynyt syvällisesti pohtimaan, eikä erittelemään omia perustelujaan. Haastateltavan passiivimuotoista puhetta voi selittää myös yleisen mielipiteen omaksuminen omaksikin mielipiteeksi, tai haluttomuus erottautua yleisestä mielipiteestä. Tutkijana kykenin havaitsemaan hyppäykset passiivimuotoon vasta käydessäni läpi haastattelujen litterointeja. Haastattelukeskusteluissa passiivimuodon käyttäminen oli varsin yleistä, eikä analyysissä tarkoitukseni ole ylikorostaa asiaa.

Haastatteluvaiheen etenemistä voi luonnehtia eksploratiiviseksi: jokainen haastattelu on avannut tutkimuksen kannalta jotakin uutta omaishoivan ja -avun ilmiöstä sekä vaikuttanut myöhemmin tehtyihin haastatteluihin. Haastattelujen tarkoituksena on ollut myös osoittaa, mitä keskustelut nostavat esille tutkimuksen aiheesta. Haastateltavilla on ollut keskusteluissa mahdollisuus tarkentaa käsiteltyjä aiheita ja käydä perusteellisesti läpi niitä omaishoivaan liittyviä asioita, jotka ovat hänelle itselleen tärkeitä tai joista hänellä on omia kokemuksia. Haastattelujen analyysissä tarkastelen yksityiskohtaisesti, miten ja millaisia merkityksiä omaishoivaan liittyen haastatteluissa on tuotettu. Aktiivista haastattelumenetelmää sovellettaessa fokuksessa ovat sekä haastatteluprosessi että haastattelijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutus (ks. Holstein ja Gubrium 1998, 127). Haastatteluprosessin etenemisen sekä tutkijan ja haastateltavan välisen vuorovaikutuksen analyysi on vaatinut useita lukukertoja.

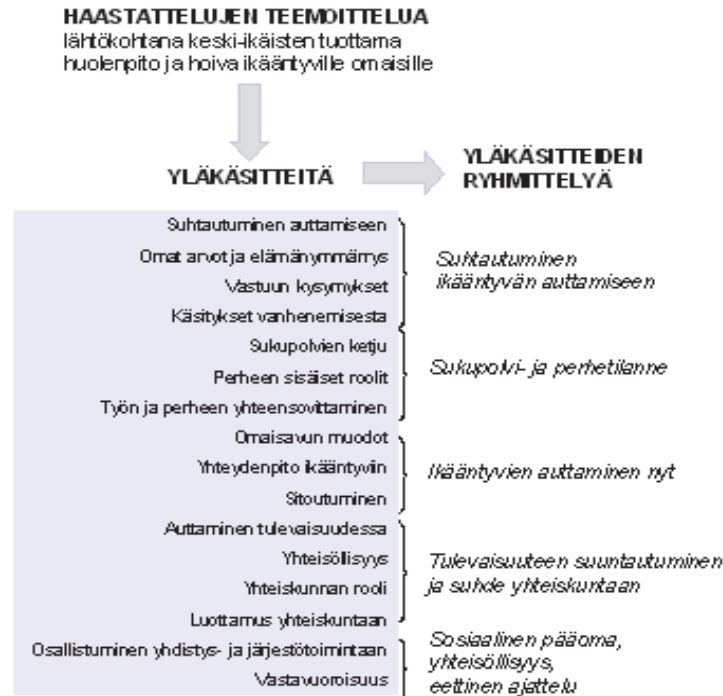
Analyysin ensimmäinen vaihe oli aineiston litterointi, jonka tein itse. Ilkka Pietilän (2010, 415) mukaan tutkijalle jää aineiston keruusta muistiin myös paljon sellaista, joka ei välttämättä taltioitu tai tule esille litteroinnissa, kuten haastattelutilanteen tunnelma tai ei-verbaalinen viestintä. Nämä seikat voivat kuitenkin vaikuttaa havaintojen ja tulkintojen tekemiseen. Tutkija tuntee aineiston

hyvin silloin, kun itse hankkii ja litteroi sen (emt.). Litteroinnin jälkeen luin kertaalleen läpi haastatteluaineiston tarkkaillen tutkijan osuutta ja haastateltavien näkemyksiä haastattelujen teemoihin. Seuraavien lukukertojen yhteydessä etsin aineistosta toistuvia asiakategorioita, jotka vaikuttivat jollakin tavalla merkittävästi tutkimusaiheen kannalta. Kysymysrunon sisältämät asiat ohjasivat osaltaan haastattelukeskusteluja ja vaikuttivat myös siihen, millaiset kategoriat haastatteluista analyysivaiheessa seuloutuivat esiin. Samanaikaisesti aineiston lukemisen kanssa perehdyin aiheeseen liittyvään teoriakirjallisuuteen ja tutkimukseen. Aineisto ja teoria kävivät tällä tavalla kauttani vuoropuhelua. Tutkimuksen lähtökohta on näin ollen abduktiivinen.

4.2.4 Haastatteluaineiston teemoittelu

Jo haastatteluja tehdessäni ja niitä litteroidessani hahmotin haastatteluaineistosta alustavasti kolme ulottuvuutta, jotka näyttivät vaikuttavan omaishoivaan ja -apuun suhtautumiseen: 1) vastuu, moraalit ja perinteet, 2) jälkimoderniin kuuluva elämäntyyli, joka ei perustu niinkään velvollisuuksiin kuin oman itsensä toteuttamiseen sekä 3) yhteisöllisen toiminnan mahdollisuuksien pohtiminen ja yhteisöllisten arvojen korostaminen. Nämä erilaisia asioita painottavat elämäntyyli suuntaavat yksilön orientaatiota suhteessa elämäntyyliin ja myös omaishoivaan ja -apuun. Edellä mainitut ulottuvuudet liittyvät sekä yhteisöjen että yksilöiden toimintaan ja ilmenevät myös niiden vuorovaikutuksessa. Näiden kolmen erilaisen ulottuvuuden avulla oli mahdollista alustavasti teemoitella aineistoa. Tavoitteeni oli kuitenkin pysyttäytyä avoimena erilaisille tulkinnoille ja yrittää välttää ratkaisuja, jotka voisivat myöhemmin vaikeuttaa vaihtoehtoisten tulkintojen löytämistä.

Jatkoin haastatteluaineistojen alustavaa analysointia laadullista sisällönanalyysin menetelmää käyttäen (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2006, 93–95). Menetelmää hyödyntäen teemoittelin ja tyypittelin aineistoa lähtökohtana keskiikäisten tuottama huolenpito ja hoiva ikääntyville (kuviot 5). Näin löysin haastatteluaineistosta yhteensä 16 tutkittavan ilmiön kannalta mielenkiintoista ja merkitykselliseltä vaikuttavaa yläkäsitettä, jotka toistuivat haastatteluissa saaden erilaisia painotuksia ja merkityksiä. Haastattelujen pohjaksi laatimani runko ohjasi käytyjä keskusteluja. Runko antoi suuntaa keskusteluille, mutta niiden eteneminen oli varsin vapaata. Haastateltavat itse – heidän halunsa ja intressinsä tuottaa puhetta eri asioista – lopulta vaikuttivat siihen, kuinka sisällökästä ja produktiivista eri teemoista käyty keskustelu oli. Tämä vaihe haastatteluaineiston käsittelyssä tuki kerätyn aineiston tuntemista ja haltuunottoa (ks. Ruusuvuori ym. 2010, 12). Haastatteluaineiston pohjalta muodostamiani yläkäsitteitä ryhmittelin seuraavasti.

KUVIO 5 Haastatteluaineiston analyysin eteneminen sisällönanalyysin avulla.

Yläkäsitteiden yksityiskohtainen sisältö ja missä yhteydessä haastateltavat käyttävät niitä, määrittää niiden käyttöä analyysitarkoituksessa. Asettamalla kysymyksillä ja keskusteluja suuntaamalla olen tutkijana osaltani vaikuttanut tiettyjen asioiden ja teemojen erottumiseen omiksi kategorioikseen. Valitsemani aktiivinen haastattelumenetelmä perustuu lähtökohtaisesti haastattelun molempien osapuolten, sekä haastattelijan että haastateltavan aktiivisuuteen. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää, että haastateltavat ovat aktiivisia informanteja. Haastattelu alkaa ikään kuin kasvaa siihen suuntaan, mihin haastateltavan kokemukset ja intressit suuntautuvat. Haastateltavat voidaan jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, onko heillä kokemusta vapaaehtoisesta omaisavusta vai ei. Nämä kaksi ryhmää puhuvat varsin eri tavoin haastattelun teemoista ja kokemukset näkyvät esimerkiksi siinä, miten he vastaavat kysymyksiin hoivan järjestämisestä. Aktiivisen haastattelumenetelmän etuna on sen joustavuus. Ikääntyvien oma osuus hoivasuhteissa on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle siten, ettei heiltä itseltään ole hankittu suoraan tietoa esimerkiksi haastatteleamalla (ks. Ruusuvuori ym. 2010, 17, 27). Hoivasuhde on kahdenvälinen, ja ikääntyviltä saatu tieto antaisi toisen kuvan informaalista hoivasta sukupolvien välillä (ks. esim. Eskola ja Saarenheimo 2005, 59–64).

4.2.5 Empiirisen aineiston tulkintaa

Haastatteluaineiston käsittelyssä tietyt asiat jäivät askarruttamaan. Päälimmäiseksi niistä nousi moninaisuus, joka välittyi haastateltavien tilanteiden kautta. Ruusuvuori, Nikander ja Hyvärinen (2010, 13–16) muistuttavat Jennifer Masoniin (2002) viitaten, että tutkijan muotoilemat tutkimuskysymykset sekä hänen valitsemaansa aineiston lukemisen ja tulkitsemisen tavat ohjaavat aineiston käsittelyä. Aineistosta ei näin ollen nouse mitään itsestään. Tässä analyysin vaiheessa hankin intensiivisesti teorian tietoa tarkoitukseni sen avulla jäsentää haastatteluaineistosta esiin nousevia asioita.

Teoriapitoinen vuoropuhelu aineiston ja tutkijan välillä jatkui noin kaksi ja puoli vuotta ennen kuin aloin koostaa analyysia. Analyysin edetessä palasin haastatteluaineistoon useampaan otteeseen. Näkökulmat vaihtelivat. Välillä kävin läpi haastatteluja ja aloin alustavasti koostaa kuvauksia hoivahabituksista. Tarkastelin muun muassa haastatteluista muodostamieni asiakategorioiden yhteyksiä hoivahabituksiin. Tarkastelin myös haastatteluissa esiin tulleita selityksiä ja viittauksia, jotka liittyivät elämäntilanteeseen. Tällä tavalla analyysiprosessi eteni ja sidoin vaiheittain aineiston sisältöjä muun muassa teemoittelua apuna käyttäen tiiviimmin Bourdieun kenttämenetelmän viitekehyksen käsitteisiin. Käsitellessäni tutkimuksen empiiristä aineistoa aloin operoida niitä käyttäen.

Habituksen käsitteen hyödyntäminen niin, että sen avulla voisin kuvata tutkimusaineiston analyysissa keski-ikäisten haastateltavien huolenpitoa ikään-tyvistä omaisistaan, vaikutti sopivalta siihen tarkoitukseen. Habituksen käsitteen avulla kuvaan, miten keski-ikäiset asemoituvat omaishoivan kentälle, miten tämä kenttä muodostuu, millaisia ovat kentän dynamiikka, suhteiden verkosto, valta ja pääoma sekä miten kenttä vaikuttaa keski-ikäisten hoivahabitukseseen. Metodisessa mielessä hyödynnän habituksen käsitettä tarkastellessani keski-ikäisten odotuksia ja tulevaisuuteen suuntautumista. Habitus viittaa yksilön historiaan ja toimintatapoihin, mutta myös valintoihin, joita yksilö tekee toiminnassaan sekä toimintaa mahdollistaviin seikkoihin.

Analyysin typologiaan mukaan ottamani hoivahabitukset erottuvat erilaisina tapoina suhtautua omaishoivaan. Hoivahabitusten avulla on mahdollista selittää erilaisia suhtautumistapoja esimerkiksi vastuuseen, auttamiseen ja siihen sitoutumiseen sekä yhteiskuntaan luottamiseen. Eri kategorioitten hoivahabituksissa ei ole jyrkkiä eroja, vaan suhtautuminen on melko samanlaista tai niissä näkyy yksilöllistä vaihtelevuutta.

Haastateltavan asennoitumista ja suhdetta omaishoivaan tarkastelen elämäntilanteen näkökulmasta. Sosiaaligerontologian elämäntilanteeteoria antaa toisenlaisen näkökulman esimerkiksi hoivahabituksiin ja omaishoivan kentän muuttuviin positiioihin (esim. Bass 2009, 360–367). Sen avulla voin avata informaaliin hoivaan ja auttamiseen sisältyvää elämäntilanteiden moninaisuutta, joka nousee esiin haastatteluissa. Elämäntilanteen tarkastelussa otan huomioon haastateltavan esiin tuomat kokemukset, arvot, pyrkimykset, valinnat ja elämäntilanteen. Ne osaltaan selittävät hoivahabitusten yksilöllistä vaihtelua. Elämäntilanteeseen vaikuttavat lukuisat eri asiat, kuten perhe, työ, vapaa-aika,

harrastukset, velvoitteet ja sosiaalinen verkosto. Suhtautumiseen vaikuttaa myös välimatka autettavaan, omat intressit ja näkemykset siitä, miten apu yleisesti ottaen tulisi järjestää, auttamisen velvollisuus ja vastavuoroisuus, halu sioutua hoivaan, omien vanhempien hoivan tarve ja tilanne kokonaisuudessaan sekä tulevaisuushorisontti hoivan järjestämisessä.

Empiirisestä aineistosta ilmenevät haastateltavien suhtautuminen ja näkemykset ikääntyvien huolenpitoon ja hoivaan. Yhteiskunnalla ja julkisilla yhteisöillä on oma tapansa suhtautua informaaliin hoivaan, mikä muotoutuu monien seikkojen, kuten julkisen sektorin toimenpiteiden seurauksena. Toisaalta julkiset yhteisöt vaikuttavat tehtäviin ratkaisuihin. Formaalin yhteiskunnan suhtautuminen tulee ilmi erilaisten omaishoivaan ja informaaliin hoivaan liittyvien asiakirjojen, suositusten, tavoiteohjelmien ja lakien välityksellä. Ne vaikuttavat hyvinvointiyhteiskunnan välityksellä yksityiseen informaaliin toimintaan. Omaishoivan kenttä voidaan nähdä osana laajempaa yhteiskunnan kenttää.

Samalla tavalla kuin habituksen kanssa, etenin myös analysoidessani aineistosta omaishoivan muuttuvia positioita ja pääomaa. Pääoman käsitteen avulla muodostuu näkemys sosiaalisista verkostoista ja niihin kytkeytyvästä hoivapääomasta. Tätä analysoidessani olen nojannut sosiaalisen pääoman teorioihin. Luvuissa 5, 6 ja 7 olen esitellyt tutkimustuloksia ja niiden yhteydessä on myös aineistonäytteitä haastatteluista. Aineistonäytteissä, joissa esitetään haastattelujen vuoropuheluja, olen käyttänyt lyhenteitä ”H” ja ”V”; H tarkoittaa haastattelijaa ja V haastateltavaa. Olen liittänyt aineistonäytteisiin lisäksi sukupuoli- ja ikätiedot. Aineistonäytteiden valinta perustuu tekemääni haastattelujen teemoitteluun. Sen mukaisesti kuin olen analyysin yhteydessä merkinnyt haastattelujen sisältämiä teemoja, olen myös hyödyntänyt niitä valitessani aineistonäytteitä. Tämä on ohjannut, mihin tutkimustuloksiin ja teorioihin aineistonäytteitä olen yhdistänyt. Näin menetellen generoin aineiston avulla teoriaa.

4.3 Haastattelututkimuksen eettiset näkökulmat

Kun tutkimusaineistoja hankitaan haastattelujen avulla, tutkimuksen eettisiin näkökohtiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Sirkka Hirsjärven (2006, 26) mukaan jo tutkimusaiheen valinta on eettinen ratkaisu, minkä myös tämän tutkimuksen aihevalinta vahvistaa. Läheisille annettavan hoivan ja avun koetaan kuuluvan yksityisen elämän alueelle. Näihin teemoihin liittyviä valintoja ja ratkaisuja pidetään henkilökohtaisina, eikä niistä välttämättä haluta kertoa esimerkiksi haastattelujen kautta ulkopuolisille. Haastateltavilta saatava tieto on kuitenkin tutkimuksen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Tästä seuraa, että haastatteluaineiston laadun varmistamiseksi minun oli tutkijana pyrittävä luomaan haastatteluihin luottamuksellinen ilmapiiri. Siihen pääsemiseksi haastateltavalle oli kyettävä perustelemaan, mitä hyötyä haastattelujen tekemisestä oli yleisesti, ja miksi juuri hänen osallistumisensa haastatteluun oli tärkeää.

Johdatteluna haastatteluun kerroin haastattelun tarkoituksen ja toteutuksen pääpiirteet (ks. Kvale 1997, 142). Kvalen (1997) mukaan haastattelijan on

kunnioitettava haastateltavan mahdollisuutta valita, osallistuuko hän haastateluun vai haluaako hän kieltäytyä siitä. Haastattelut eivät onnistuisi ilman haastateltavien suosiollista suhtautumista. Arvostava suhtautuminen haastateltavaan on perusedellytys onnistuneen haastatteludialogin syntymiselle (ks. Närvänen 1999, 64). Tämän tutkimuksen haastattelukeskusteluissa liikuttiin haastateltavien perheiden sisäisissä asioissa. Haastattelu saattoi antaa myös haastateltavalle itselleen ehkä odottamattomankin mahdollisuuden reflektoida perheensä sisäisiä suhteita ja niiden muutoksia (ks. Gillham 2008, 22). Haastateltava saattoi nähdä perheen sisäiset suhteet uudesta näkökulmasta ainakin tilanteissa, joissa ne olivat muuttuneet esimerkiksi läheisen terveydentilasta tai muusta syystä johtuen. Yhden haastateltavan äidin tilanne oli sairauden vuoksi kääntynyt nopeasti huonoon suuntaan. Haastateltavan äiti oli sairaalassa saattohoidossa ja tilanne oli hänelle raskas, mikä tuli myös esille haastattelun yhteydessä. Hän ei ollut maininnut asiaa haastattelusta sopiessamme. Toisen haastateltavan äiti oli kuollut jo useita vuosia aikaisemmin sairastettuaan sitä ennen pitkään. Tällöin haastateltava oli toiminut hänen omaishoitajanaan ja tehnyt äitinsä hoitoon liittyen myös paljon yhteistyötä julkisen sektorin kanssa. Haastattelun yhteydessä hän purki kriittisesti näitä kokemuksiaan.

Muutamissa tilanteissa koin haastattelun edenneen erittäin herkkään vaiheeseen, jolloin eettisiin näkökulmiin perustuen pidättäydyin lisäkysymyksistä. Sen sijaan kunnioitin haastateltavan omia valintoja ja rajauksia, koska keskustelussa liikuttiin syvällä perheen ja suvun jäsenten välisissä suhteissa ja traditioissa. Muutama haastateltava antoi myönteistä palautetta haastattelun tuomasta mahdollisuudesta löytää uudenlaisia lähestymistapoja läheisten auttamiseen. Haastattelijan näkökulmasta oli vaativaa saada haastateltavat ajattelemaan tai puhumaan tulevaisuuden suunnitelmistaan koskien ikääntyvien omaistensa hoivaa ja muuta apua. Se kertoo osaksi myös suhtautumisesta asiaan – konkreettisten suunnitelmien tekeminen ennakkoon ei monen mielestä tuntunut tarpeelliselta.

Haastatteluaineisto sisältää aiheesta ja toteutustavasta johtuen henkilökohtaista, arkaluontoista materiaalia, mikä oli otettava huomioon sen käsitteilyssä. Henkilökohtaisen haastatteluaineiston luottamuksellinen käyttäminen tutkimuksessa on varmistettu muokkaamalla haastateltavien henkilötunnistietoja heitä kunnioittaen siten, että yksittäisiä haastateltavia ei ole mahdollista tunnistaa (ks. Mäkinen 2006, 114–115, 146–147; Gillham 2008, 22, 33). Muuten käyttäessäni tutkimustulosten esittelyn yhteydessä lainauksia haastatteluista olen pyrkinyt esittämään ne alkuperäisinä. Toisin sanoen en ole juurikaan muokannut lainausten muotoa siitä, miten olen ne haastatteluihin pohjautuen litteroinut. Muokkausta olen tehnyt poistamalla toistoa tai sellaista, joka on haastateltavalle itselleen toiminut johdatuksena aiheeseen, johon hänen vastauksensa liittyy. Joissakin kohdin olen lisännyt asiayhteyden, johon haastateltava puheessaan viittaa. Näiden lisäysten ja muutosten tavoitteena on ollut muokata tekstiä lukijalle sujuvammaksi.

Haastatteluaineiston analyysissä arvojen ja moraalien on tulkittu ohjaavan informaalia hoivaa. Uusliberalistinen vaikutus on postmodernilla aikakaudella

ilmennyt ihmisten arvomaailmojen muuttumisena moniarvoisemmiksi, jolloin perinteet eivät itsestään selvästi edusta arvoja. Haastattelijan tehtävä ei ole arvottaa tai ottaa kantaa haastatteluissa esille tuleviin arvoihin ja asenteisiin. Tutkijana tulee myös tiedostaa, ettei hänen omakaan toimintansa ole arvovapaata ja että hänellä voi olla tutkimuksen aiheeseen liittyviä ennakkokäsityksiä tai asenteita. Tutkijana olen pyrkinyt löytämään ja erottelemaan (Jokinen käyttää termiä "siilata") haastatteluista toimintatapoja, joita ihmisillä on käytettävissään, tai jotka on mahdollista artikuloida ja kertoa haastattelijalle (Jokinen 2006). Haastattelijana olen pyrkinyt "siilaamaan" itsen tunnistamista ja arvioimista eri muodoissa, toisin sanoen oman toimijuuden, tuntuuden ja tietämyksen tunnistamista, jotka ovat mahdollisia tietyissä tilanteissa haastattelujen yhteydessä (emt.).

Omassa työssäni olen eri yhteyksissä käyttänyt dialogisia menetelmiä ja tehnyt haastatteluja sekä ryhmissä että yksilöllisesti toteutettuina molemmilla kotimaisilla kielillä. Tekemäni kielivalinta ja tapa käyttää tutkimuksen raportoinnissa haastatteluihin perustuvia aineistonäytteitä ovat myös eettisiä valintoja. Haastateltavien äidinkielen osaaminen on mahdollistanut minulle esimerkiksi tarkentavien kysymysten tekemisen haastateltavien esittämien ajatussisältöjen ymmärtämiseksi. Haastatteluihin sisältyy aineistonkeruuseen ja haastattelutilanteeseen liittyviä asioita, joita on vaikea saada mukaan haastattelujen litte-rointeihin ja näihin pohjautuvaan tutkimuksen raportointiin (ks. Pietilä 2010, 414–415). Ruotsinkieliset haastattelut olen raportissa jättänyt kääntämättä sillä perusteella, että ne näin säilyvät mahdollisimman autenttisina.

4.4 Tutkijan suhde ja asema tutkittavaan ilmiöön nähden

Tutkimuksen tekijänä olisin itsekkin täyttänyt kohderyhmän kriteerit (ikä ja perhetilanne) ja olen siltä osin voinut samaistua kohderyhmään. Eri vaiheiden kautta olen saanut omakohtaista kokemusta keski-ikäisten elämäntilanteisiin sisältyvistä sekä nuorempaa että vanhempaa sukupolvea koskevista hoivavastuista. Sukupolvet ylittävä hoiva ja huolenpito ovat tulleet esiin merkille pantavan usein kanssakäymisessä esimerkiksi ystäväni kanssa. Työpaikkojen kahvipöytäkeskustelujen aiheita ne eivät kuitenkaan vaikuta olevan. Omat kokemukseni ovat muokanneet esiyymmärrystäni informaalista hoivasta ennen tutkimusprosessin alkua, mutta myös sen aikana.

Äitini sairastuminen Alzheimerin tautiin antoi minulle uudenlaisen perspektiivin hoivaan. Tilanteen muututtua suhteellisen nopeasti sairauden vuoksi oli tullut vaikeaksi tietää, mikä kulloinkin oli äidin kannalta "oikeanlaista auttamista". Mieleeni palautui tuolloin hoitajan työn ajoilta teos, joka on suunnattu dementoituvan omaiselle. Ruotsalaisen geriatrin Barbro Beck-Friisin (2000) julkaisun "Det blir lättare när det blir svårare" ajatus on vapaasti käännettynä "tilanne helpottuu, kun sairaus etenee (vaikeutuu)". Kirjan otsikko viittaa muistisairaana omaisen tilanteeseen. Teoksen ajatukset heijastavat omaa tilannettani omaisena ja lähtökohtaisesti myös tutkijan rooliin asettautumista. Omaisena

olemista ei voi valita. Omaishoivalla on meidän itse kunkin elämässä jonkinlainen rooli liittyen perheen ja sukupolvien jatkumoon. Sen merkitys voi elämäntilanteiden mukaan vaihdella.

Sukupolvien ketjua ajatellen vanhempani kuuluivat sukupolveen, jonka oli 1960-luvun rakennemuutoksen myötä hakeuduttava maalta teollisuuden työpaikkoihin kaupunkiin. Perheemme sukulaiset asuivat yli sadan kilometrin päässä. Oikeastaan lapsuudessani jo näin - vaikken asiaa tuolloin ymmärtänytään - asuinalueemme ruotsinkielisen kantaväestön sosiaalisen pääoman rikkautta. Vuosikymmeniä myöhemmin asia osoitettiin myös tutkimuksin. Välimatkalla on ollut oma merkityksensä sukulaisverkostoomme. Muistan mummun ja vaarin kerran taitaneen kylämatkan luoksemme vaarin ohjastamalla Jawalla, mummun istuessa takakontilla sifonkihivi hiusten ympärille kiedottuna. Menetykset usein havahduttavat pohtimaan sukupolvien välisiä suhteita ja niihin sisältyvää pääomaa.

Menetyksen myötä voi huomata kadottaneensa jotakin sellaista, jonka olemassaolo ei arjessa ole näkyvää, mutta joka vaikuttaa esimerkiksi luottamukseen. Koin tämän itsekkin äidin nuoremman siskon kuollessa lyhyen sairauden jälkeen. Hän oli elänyt koko aikuisen elämänsä Ruotsissa, mutta lapsuudessani hän oli ollut minulle kuin isosisko. Elämänkulkuteorioiden avulla voidaan hahmottaa elämän eri vaiheiden ja niihin sisältyvien kokemusten vaikutusta myös omaisena olemiseen. Vaikuttaa siltä, että elämänkulkuteorioiden näkemykset avautuvat vasta vähitellen, kun on saavuttanut ”riittävän” määrän kokemuksellista elämänkulkutietoa näkökulman hahmottamiseksi.

Valitsin hoiva-ammatin ja valmistuin sairaanhoitajaksi. Olen toiminut sairaanhoitajan ja osastonhoitajan ammateissa vuosien 1981–2000 välisenä aikana. Ammatillisen toiminnan kautta olen ollut paljon tekemisissä omaisten kanssa ja miettinyt omaisen roolia sekä omaissuhdetta laitoksessa olevaan läheiseen. Millainen on ollut omaisen ja potilaan yhteinen historia ja elämänkulku? Miten suhde heidän välillään on rakentunut? Mitä mahdollisuuksia ja resursseja suhteeseen sisältyy? Millä tavalla laitostekstin määrittelemä kehys säätelee omaisen ja potilaan välistä suhdetta, vai sääteleekö se? Hoitohenkilöstö koee omaiset yleensä haastavana ja vaikeanakin ryhmänä hoidon yhteydessä. Syy tähän lienee, että työvälineet omaisen roolin tukemiseksi laitoshoidon yhteydessä eivät ole riittävän kehittyneitä. Esimerkiksi omassa työyhteisössäni tunnistimme, ettei hoivajärjestelmä kyennyt tukemaan ikääntyviä ottaen samalla huomioon ja antaen tilaa omaisten osallisuudelle. Hoitajana sai kuitenkin näkemyksen siitä, miten monimuotoinen ja -merkityksinen asia ikääntyvän auttaminen on omaisen näkökulmasta katsoen.

Sosiaalialan osaamiskeskuksessa olen eri tavoin osallistunut vanhustyön kehittämiseen. Olen suunnitellut, koordinoinut ja arvioinut vanhustyön kehittämishankkeita, työstänyt ja koonnut indikaattoritietoa sekä osallistunut strategioiden tekemiseen ja seurantaan. Näissä yhteyksissä näkökulma hoivaan vaihtelee mikro-, meso- ja makrotasojen välillä. Työhöni liittyen olen aktiivisesti seurannut vanhuspolitiikkaa omana lohkonaan sekä laajemmin osana koko so-

siaali- ja hyvinvointipolitiikkaa. Työni on epäilemättä vaikuttanut paljon siihen tutkijanpositiooni, josta käsin olen kirjoittanut tutkimuksen tekstiä.

Minna Salmi (2004, 14–15) on pohtinut arkielämän käsitteen määrittelyn vaikeutta. Voidakseen tutkia arkea ja ottaa se teoreettisen pohdinnan kohteeksi, subjektiiviset kokemukset olisi voitava sulkea pois. On silti mahdotonta siirtyä arkielämän ulkopuolelle, kun samanaikaisesti itse elää siinä. Salmi toteaaakin, että samalla tavalla kuin tutkijan on mahdotonta vapautua arvoistaan, hänen on mahdotonta irtautua arkielämän kokemuksistaan. Ei siis pidä luulla voivansa sulkea niitä pois. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta onkin parempi tuoda nämä henkilökohtaiset kytkennät ilmi.

Omaisena oleminen henkilökohtaisena kokemuksena on ollut läsnä myös tutkimustyössäni, samoin muut elämänkulun myötä kertyneet hoivaan liittyvät arjen kokemukset. Nämä ovat näkemykseni mukaan syventäneet ymmärrystäni hoivasta. Teoreettinen kiinnostukseni hoivaan ja sen jäsentämiseen eri näkökulmista alkoi 1990-luvun alkupuolella maisterin opintoihin sisältyneen nais-tutkimuksen myötä. Se jatkuu tässä tutkimuksessa, jossa sisällöllisesti painottuu hoivan uudelleenarviointi. Seuraavissa luvuissa siirryn käsittelemään tutkimus-tuloksia.

5 MUUTTUVAT POSITIOT OMAISHOIVAN KENTÄLLÄ

Tässä luvussa käsittelen omaishoivaa ja sen muutoksia, osaksi jo tapahtuneita ja osaksi odotettavissa olevia. Tutkimustulokset perustuvat haastatteluin koottuun empiiriseen aineistoon. Tarkastelemani muutokset kohdistuvat omaishoivaan, sen antamiseen ja vastaanottamiseen. Hahmottelen hoivan Bourdieun viitekehyksen mukaisesti omaksi kentäkseen. Hoivan antaminen ja vastaanottaminen tulevat kentällä esiin positioina, joita tässä luvussa erityisesti tarkastelen. Kenttään ja sen positioihin vaikuttavia seikkoja hahmottelen yhteiskunta-kontekstissa. Otan siinä huomioon haastateltavien yksilönäkökulman lisäksi julkisen sektorin omaishoivaan liittyvää toimintaa. Alaluvuissa käsittelen ensin omaishoivan kentän muuttuvia positioita ja niiden reunaehtoja (5.1) sekä keski-ikäisten asemoitumista omaishoivan kentälle (5.2). Sen jälkeen tarkastelen, miten omaishoiva näyttäytyy keski-ikäiselle elämänsä, työn ja perheen yhteensovittamisen sekä luottamuksen kysymyksinä (5.3). Luvun loppuun olen tehnyt koontia keski-ikäisten näkemyksistä, miten ikääntyvistä huolehtiminen ilmenee tulevaisuudessa ja miten sitä ennakoidaan (5.4). Suhteutan heidän näkemyksiään muissa tutkimuksissa esiin tuotuun ja ikäpolitiikan muutoksiin. Tämä luku alalukuineen, omaishoivan kentän ja sen positioiden kautta tulkittuna, vastaa pääasiallisesti toiseen tutkimuskysymykseeni ”Millainen omaishoivan ja -avun merkitys on keski-ikäisten elämänsä?”.

Haastatteluja tehdessäni kävi selväksi, että informaali hoiva johdattelee haastattelukeskusteluja hyvinkin henkilökohtaiselle alueelle. Tavallisimmin informaali hoiva nähdään perhe-elämän suhteisiin luonnollisesti kuuluvana. Kuitenkin se, mitä pidetään luontevana, saa erilaisia tulkintoja eri perheissä. Jokainen tekee omat ratkaisunsa työelämän sekä yksityiseen elämään sisältyvän informaalin hoivan velvollisuuksien ja sitoumuksien yhteensovittamiseksi. Yhteensovittamisen prosessi jää kuitenkin aika näkymättömäksi sekä työelämän että perhe-elämän näkökulmista katsoen. Vasta viime vuosina on ehdotettu tämän asian perusteellista selvittämistä. Tutkimuksin olisi tarpeen avata sitä, mikä on yksityistä ja mikä julkista työtä ja perhe-elämää yhdistettäessä (Leinonen

2009, 21). Haastatteluissa oli merkillä pantavaa, että omaisavusta ja omaisena toimimisesta puhuttaessa siirryttiin usein nopeasti käsittelemään perheen sisäistä työjakoa, lasten ja vanhempien välistä suhdetta, sekä haastateltavan arvoja ja suvun traditioita.

Tehdessäni analyysia Bourdieun (ks. 1995, 132–133) kenttämenetelmän avulla olen ottanut huomioon kentän asemiin ja kentällä käytävään peliin eri tavoin vaikuttavia seikkoja. Omaishoivan kenttä asemoituu suhteessa vallan kenttään. Tämä ilmenee informaalin hoivan suhteena julkiseen hoivaan ja julkisen sektorin instituutioihin. Haastatteluissa nousee esiin omaishoivaa antavien ja julkisen sektorin välisten suhteiden rakenteeseen kohdistuvia odotuksia ja muutospaineita. Position käsitettä on käytetty sosiologiassa muutoinkin kuin kentän yhteydessä (ks. Langenhove ja Harré 2003, 14–30). Se on nähty dynaamisena vaihtoehtona roolin käsitteelle. Positiot muuttuvat eivätkä ole kiinnittyneet rooleihin. Erilaisiin tilanteisiin sopeutuakseen ihmiset turvautuvat positiioihin. Positiot ovat tyypillisiä tietyille kentälle, eivätkä ne toistu samanlaisina toisella kentällä, etenkin jos positiioihin liittyy oikeuksia, velvollisuuksia tai pakkoa. Yksilöllä on samanaikaisesti useita vaihtelevia positiioita. Ihmiset eroavat toisistaan sen suhteen, miten he osaavat, haluavat ja kykenevät pyrkimään positiioihin. Tässä luvussa valaisen lisää omaishoivan kentän positiioita ja jäsenen niiden avulla kentän toimintaan ja asemiin liittyviä tutkimustuloksia. Seuraavissa luvuissa jatkan tulosten esittelyä käyden läpi toimijoiden habituksia (luku 6) sekä niiden sisäistämiä sosiaalisia ja taloudellisia ehtoja (luku 7).

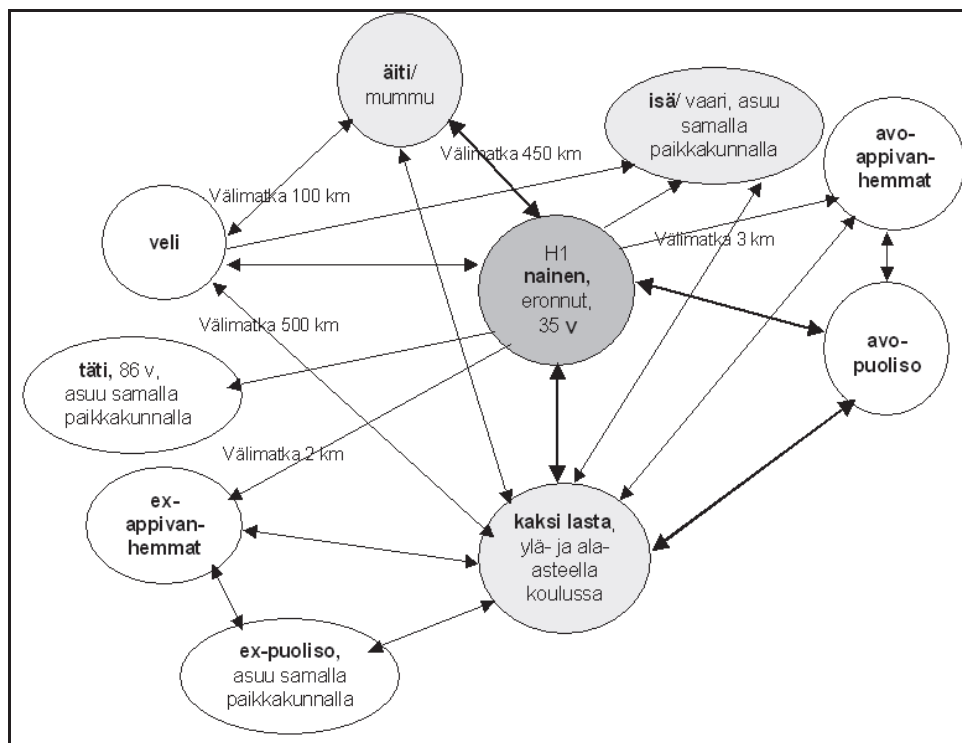
5.1 Keski-ikäisten positiot omaishoivan kentällä

5.1.1 Omaishoivakartat

”Du kan knappast hitta en människa där anhörigvården har mindre betydelse än vad det har haft i mitt liv därför att både min far- och morföräldrar var döda före jag var född och jag har inte haft på det viset någon äldre som har hört till familjen om man säger på det viset. Klart det fanns äldre människor runt omkring men inte sådana som har hört till familjen. [...] Jag har aldrig varit direkt i kontakt med anhörighjälpen. Jag har haft under min egen uppväxt en kanske alltför liten kontakt med gamla och det var också någonting som hade betydelse för att vi flyttade tillbaka till orten. På något sätt kände man att man hade en del som fattades i sitt eget liv och man tyckte att man skulle ge den här pusselbiten till sina barn och ha kontakt med föregående generation. [...] Jag skulle säga att saken är det som gör att jag gör slutsatsen att den här kontakten till äldre människor för ett barn är en viktig bit.” (Mies, 36 v.).

Sukupolviasema ja elämäntilanne määrittävät keski-ikäisten positiioita omaishoivan kentällä. Kuvasin haastateltujen keski-ikäisten omaishoivasuhteita karttoina tavoitteena havainnollistaa suhteiden verkostoa näin. Analyysivaiheessa hahmottelin ”karttakuviona” kunkin haastateltavan sen hetkistä tilannetta omaishoivasuhteiden osalta. Kartassa on mukana haastateltavan perhesuhteita, velvollisuuksia, vastavuoroisuuksia ja näistä rakentuvia verkostoja. Kartta kuvaa haastateltavan elämäntilannetta ja sisältää koordinaatit hänen positiioistaan

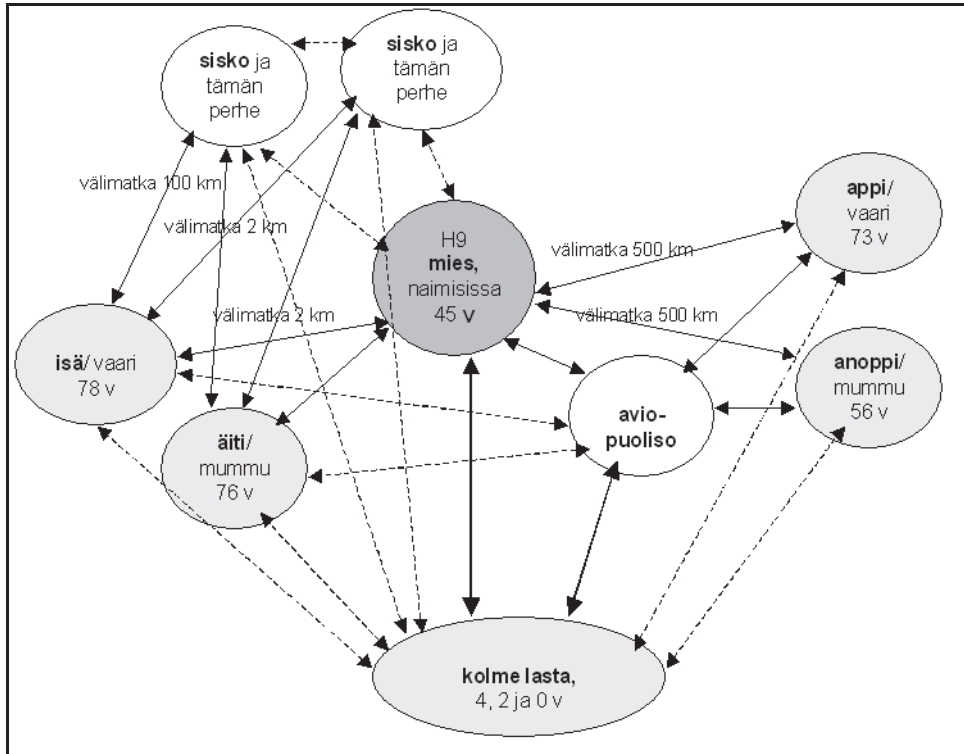
omaishoivan kentällä. Kartassa on kuvattu haastateltavan suhteet sekä nuorempaan että vanhempaan sukupolveen ja fyysiset välimatkat, jotka osaltaan vaikuttavat yhteyden pitämiseen ja avun antamiseen. Lisäksi kartassa on kuvattu haastattelussa esiin tulleet suhteet muihin ikääntyviin, joihin sisältyi haastateltavan jonkinlaista avun tai hoivan antamista. Nuolien vahvuus ja katkonaisuus kuvastavat hoivasuhteen sitovuutta haastateltavan kertomana. Nuolien päät kuvaavat hoivan antamisen suuntaa ja vastavuoroisuutta. Hoivaa ja auttamista sisältävien suhteiden välimatkat esitetään kilometreinä. Kartat osoittavat havainnollisesti keski-ikäisten elämäntilanteisiin sisältyvien omaishoivan suhteiden moninaisuutta ja vaativuutta. Haastateltavien tilanteiden erilaisuuden havainnollistamiseksi esitän tässä kolmen keski-ikäisen haastateltavan omaishoivakartat (kuviot 6, 7 ja 8). Karttojen henkilöiden toteuttama omaishoiva on vapaaehtoista. Toisin sanoen siitä ei ole tehty kunnan omaishoivapimusta.

KUVIO 6 Hoivasuhteiden kartta (H1).

Ensimmäinen kartta (kuvio 6) kuvaa eronneen ja nyt avoliitossa asuvan haastateltavan perhetilannetta sekä siihen liittyviä auttamissuhteita. Haastateltavan molemmat vanhemmat ovat elossa, mutta eronneet, mikä osaltaan vaikuttaa auttamistilanteeseen. Haastateltava perustelee halunneensa lasten vuoksi pitää yllä aktiivisia suhteita ex-appivanhempiinsa viitaten tässä yhteydessä omaan elämäntilanteeseensa. Samoin nykyisen avomiehen vanhempiin haastateltavalla on

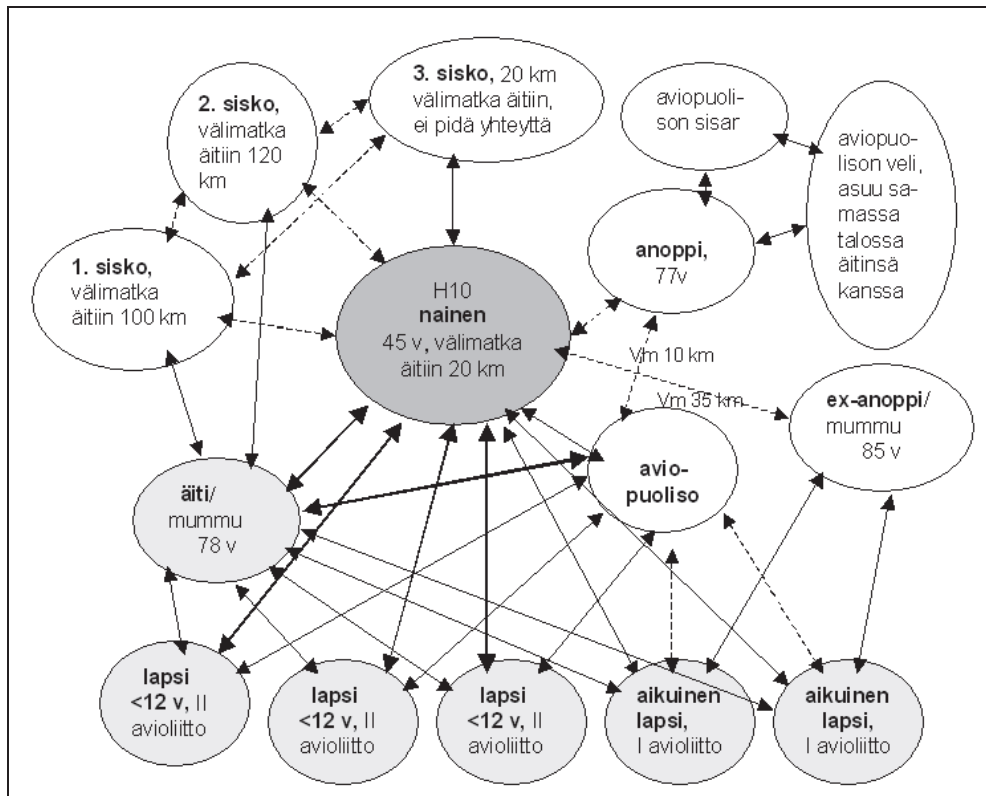
aktiiviset suhteet. Vanhaa tättiään haastateltava haluaisi auttaa enemmän kuin nyt tekee. Hän kokee olevansa ainut lähellä oleva omainen, joka voi käytännössä auttaa tättiä. Veljensä kanssa hän ei ole sopinut, miten he omaisiaan auttavat. Veli on kauempana ja omaishoivan verkosto fyysisesti lähempänä haastateltavaa. Hän ajattelee lapsilleen olevan hyötyä sosiaalisesta verkostosta omaisten kanssa. Itselleen hän kokee saavansa tukea verkostosta äitinä ja kasvattajana.

KUVIO 7 Hoivasuhteiden kartta (H2).

Toisessa kartassa (kuvio 7) esitetään naimisissa olevan kolmen pienen lapsen isän omaishoivasuhteita. Hänen vanhempansa ovat suhteellisen iäkkäitä ja asuvat kahden kilometrin päässä omakotitalossa. He ovat ikäänsä nähden hyväkuntoisia eivätkä haastateltavan mukaan tarvitse paljon apua. Kesäisin haastateltava on yhdessä perheensä ja vanhempiensa kanssa paljon saarella, jossa hänellä itsellään sekä vanhemmillaan on mökki. Tällöin kolme sukupolvea viettää paljon aikaa yhdessä. Haastateltavan vaimon vanhemmat elävät erillään, appi on muistisairauden vuoksi hoitokodissa. Anoppi asuu yksin ja viettää paljon aikaa ystäviensä kanssa. Haastateltavan perheen välimatka appivanhempiin rajoittaa heidän tapaamistaan. Hänen vaimollaan ei ole sisaruksia. Haastateltavan perheen pienet lapset vaativat paljon huolenpitoa. Haastateltavalla on kaksi sisarta, jotka auttavat tarvittaessa vanhempien hoivassa. Haastateltava kertoo esittäneensä sekä omille vanhemmilleen että anopille, että nämä voisivat muuttaa asumaan hänen perheensä kanssa samaan pihapiiriin, kukin omaan asun-

toonsa. Asia ei haastateltavan mukaan ole vielä ajankohtainen, mutta edellytykset tällaiselle ratkaisulle ovat olemassa. Vanhempi sukupolvi on suhtautunut ajatukseen varauksella. Anopilla on oma verkostonsa toisaalla ja haastateltavan omat vanhemmat haluavat pärjätä itse. Sisarusten näkemys asiaan ei tullut haastattelussa esiin.

KUVIO 8 Hoivasuhteiden kartta (H10).

Kuviossa 8 on perheellisen naispuolisen haastateltavan kartta. Haastateltavalla on kolme sisarta ja iäkäs, yksin maalaistalossa asuva äiti, joka tarvitsee apua joissakin asioissa. Haastateltavan sisaruksista yksi ei osallistu lainkaan äidin auttamiseen. Tämä on otettu huomioon perheen sisäisissä auttamisjärjestelyissä. Muiden sisarten kautta myös tälle sisarelle välittyy tietoa äidistä. Haastateltavan oman perheen sisällä hoivavastuut jakautuvat lapsille siten, että haastateltavan ensimmäisestä avioliitosta olevat lapset osallistuvat isänäidin (haastateltavan ex-anopin) hoivaan. Suhteessa haastateltavan uuteen anoppiin tulee esiin perinteinen agraariyhteiskunnan vastuuajatus, jossa tilaa tai yritystä jatkamaan jäävä lapsi on ensisijaisesti vastuussa vanhempien hoivasta. Haastateltavan perhe vahvistaa perinteistä sukupolvien välistä asetelmaa; käytännössä haastateltavan perhe ei osallistu aviomiehen leskeksi jääneen äidin hoivaan. Aviomiehen sisarukset, veli ja sisko, huolehtivat äidistään. Haastateltavan aviopuoliso

osallistuu hänen äidin auttamiseen, samoin haastateltavan lapset jossain määrin. Haastateltavan hoivaverkostossa lapsilla on merkittävä osuus ja hän toteakin, ettei oikeastaan ole ehtinyt auttaa ikääntyviä omaisiaan eikä ole paljon edes miettinyt omaishoivaa. Hän kertoo, että on tähän asti ollut itse enemmän tuen vastaanottajana äidiltään, vaikka äiti alkaa jo itsekin tarvita apua. Hän haluaa auttaa äitiään, mutta näkee, että äidin ei ole helppo ottaa apua vastaan.

Haastattelujen litteroinnin ja analysoinnin yhteydessä tekemäni ”hoivasuhdekartat” perustuvat haastateltavien kuvauksiin. On ainakin teoreettisesti mahdollista, että jos olisin haastattelun jälkeen käynyt yhdessä haastateltavan kanssa läpi hänen hoivasuhteitaan kuvaavan kartan, siihen olisi tullut vielä jotakin tarkentavaa tai tulkintaa varmentavaa lisäinformaatiota (ks. Ruusu vuori ym. 2010, 28). Haastatteluissa keskityttiin lähiomaisiin, jotka haastateltava itse toi esiin, kun käsiteltiin hoivan osuutta hänen läheissuhteissaan ja elämässään yleensä. Haastatteluissa keskityttiin haastateltavan toimintaan, asenteisiin, näkemyksiin ja kokemuksiin. Myöhemmässä vaiheessa huomasin, että muiden läheisten, esimerkiksi sisarusten osallistuminen omaisten hoivaan ja auttamiseen ei tullut kovin selkeästi haastatteluissa esiin. Analyysin yhteydessä näihin kohtiin liittyi joitakin kysymyksiä. Haastattelijana minulla oli haastattelun aikana mahdollisuus tehdä tarkentavia lisäkysymyksiä (molemmilla kotimaisilla kielillä) ja näin varmistaa ymmärtäneeni haastateltavan esittämät ajatussällöt (Pietilä 2010, 415). Oma reflektointini tutkimusprosessin aikana mahdollisti tutkimuksen fokuksen tarkentamisen, mikä puolestaan vaikutti tutkimuksen luotettavuuteen.

5.1.2 Omaishoivan kentän reunaehdoista

Omaishoivassa ja ikääntyvien auttamisessa on kysymys toisiin ihmisiin suuntautuvasta toiminnasta, jonka toteuttajina ovat läheiset. Tässä tutkimuksessa olen rajannut omaishoivan tarkastelun keski-ikäisiin. Ikääntyviin suuntautuvaa toimintaa eli omaishoivaa toteuttaessaan keski-ikäiset ovat tekemisissä väestön ikääntymiseen liittyvien ilmiöiden kanssa. Ne asettavat erilaisia reunaehdoja omaishoivan kentälle. Jyrkämän (2007, 202) mukaan sosiologiassa toimijuuden tarkastelu kohdistuu toimivan yksilön ja rakenteiden sekä yhteiskunnallisten lainalaisuuksien välisiin suhteisiin (ks. esim. Heiskala 2000, 53–54). Bourdieun kenttämetsodin käyttöön liittyy tässä yhteydessä myös hermeneuttinen aspekti. Metodin avulla pyritään ymmärtämään ja kuvaamaan kentän toimijoita, heidän motiivejaan, kentällä muodostuvia relaatioita ja kentän peliä. Bourdieulainen näkemys kentästä on dynaaminen. Se käsittää rakenteet ja niihin liittyvän toiminnan. Kentän reunaehtojen tarkastelu selittää myös omaishoivan mahdollisia riskejä.

Väestön ikääntyessä muistisairauksien yleistymisen vaikuttaa merkittävästi hoivaan, informaalin hoivan tarpeeseen ja hoivaan suhtautumiseen. Arviot dementoituneiden määristä vaihtelevat jonkin verran, mutta sairaus yleistyy jyrkästi iän myötä niin, että 65–74-vuotiaista noin neljä prosenttia, 75–84-vuotiaista yli kymmenen prosenttia ja yli 85 vuotta täyttäneistä noin kolmasosa sairastaa keskivaikeaa tai vaikeaa dementiaa (Sulkava 2005). Lisäksi arvioidaan,

että lievistä dementiasta kärsii 75 vuotta täyttäneistä yli kymmenen prosenttia. Muistisairaudet alentavat toimintakykyä ja kasvattavat palvelutarvetta ensin koti- ja omaishoidossa sekä myöhemmin myös muissa palvelumuodoissa (Vaarama 2009a, 134). Näiden tietojen valossa laskennallisesti joka neljäs 75 vuotta täyttänyt tarvitsee tulevina vuosina dementian takia huolenpitoa. Kuten Marja Vaarama (mts. 135) toteaa, muistisairaajat yksin jo veisivät kaiken nykyisten laatusuositusten mukaisen julkisen hoivan kapasiteetin.

Haastateltavista muutamilla on omakohtaisia kokemuksia muistisairauksista. Haastatteluissa ei tule esiin, että haastateltavat muistisairauksien perusteella esimerkiksi epäroisivat sitoutua omaishoivaan. Seuraava aineistonäyte on muista haastatteluista poikkeava. Siinä anopin kanssa samassa taloudessa kaksitoista vuotta asunut haastateltava kertoo anopin muistisairauden etenemisestä. Haastattelussa tulee esiin etenevää dementoivaa tautia sairastavan kotona asumisen haasteellisuus.

”Sitten kun hänen muistinsa alkoi heiketä, sen jälkeen kun hän täytti 80 vuotta, niin se muuttui se auttamisen luonne enemmän niin kuin perään katsomiseksi. Siihen tuli sellainen huoli ja toisenlainen vastuu mukaan. Tietysti, kun asuttiin samassa taloudessa, niin minä näin paljon sellaista, jota hänen omat lapsensa eivät nähneet, kun asuivat muualla. Tämmöstä unohtelua, joka sitten tietysti, sovittiin sitten, ettei hän enää keitä, koska levy jäi monesti päälle. Sitten se tuli niin, että minä aloin huolehtimaan, keitin ja laitoin ruuat hänelle kanssa. Meillä oli sellainen systeemi alkuun, että mä keitin välillä ja hän keitti välillä, koska hän oli itsenäinen ihminen.” (Nainen, 44 v.).

Dementiasairaudet ovat myös haastattelujen valossa tavallinen omaishoivan tarpeeseen vaikuttava tekijä.

V.: Äiti oli sen ikäpolven ihminen, että ei hae apua kovin herkästi. On niinku tottunu siihen, että pärjää omillaan ja tietysti, niinku äitikin oli sitten erittäin kiltin luonteinen, että hän ei halunnut rasittaa ketään. Mutta sitten viime aikoina, kun äidillekin tuli jonkin verran myöskin jonkinasteista dementiaa, semmosta, miten sen voisi sanoa, semmosta lievää paranoitumista tähän niinku hoitohenkilökuntaan ja tämmöseen. Silloin hän tietysti suhtautui negatiivisemmin hoitoon ja näin.

H.: Se ei tullut esille suhteessa sinuun?

V.: No kyllä välillä tuli, että yleensä se henkilö, joka oli kaikkein lähimpänä siinä. Välillä minä ja sitten välillä kotihoitaja ja välillä sitten kotisairaanhoidtaja ihan loppupuolella. Että tuli se, että kyllä hän pärjää ja mikäs te ootte häntä neuvoamaan ja näin pois päin, tämmöisiä asioita. (Nainen, 45 v.).

Dementoituvien hoidon ja hoivan tarve on ollut paljon esillä 1990-luvulta lähtien. Julkisten palvelujen järjestäminen vaikuttaa omaisten avun ja tuen tarpeeseen. Edetessään dementia todennäköisesti tekee omaishoivan entistä vaativammaksi ja sitovammaksi. Tällöin julkisen hoivan kapasiteetti ja tuki sekä ikääntyvien ja heidän omaistensa luottamus julkiseen hoivaan muodostuvat ratkaisevan tärkeiksi. Ne vaikuttavat myös omaisten ja läheisten valintoihin sekä hoivaan sitoutumiseen. Haastateltavista ne, joiden omaisissa tai läheisissä on huomattu dementian oireita, tuovat esiin muita suurempaa epävarmuutta omaisten auttamiseen liittyen. Heidän on vaikea tietää, mikä on sopivaa autta-

mista. Tilanteen kehittyminen herättää kysymyksiä, jotka jäävät ilmaan. Omaishoitajaksi ryhtyminen voi Anna-Liisa Niemelän (2009, 41) mukaan lisätä sekä hoitajan että hoidettavan syrjäytymisriskiä, jos omaishoitajalla ei ole mahdollisuutta eikä resursseja muuhun sosiaaliseen elämään.

”Mutta sen, mitä oon huomannut, kun oon työni puolesta käynyt vanhainkodeissa ja jutellut vanhojen ihmisten kanssa, niin se on tämä yksinäisyys, mikä aina nousee esille. Että on hyvät puitteet asua ja elää, mutta sitten on se yksinäisyys, kun ei ole tekemistä.” (Nainen, 44v.).

Haastateltavat kertovat omien kokemustensa avaavan uusia näkökulmia läheisten auttamiseen ja muokkaavan myös käsitystä elämänkulusta. Seuraavan aineistonäytteen haastateltavan useita vuosia kestänyt, vaativa omaishoivasuhde on haastattelutilanteessa jo päättynyt. Tuon jakson aikana hänelle on kertynyt kokemuksia sukupolvien välisestä monipuolisesta kanssakäymisestä. Hänellä on paljon omaishoivaan ja ikääntyvien elämänkulkuun liittyviä ajatuksia.

”Yhteen aikaan mä hyvinkin voimakkaasti puhuin, tietysti silloin, kun oli omat lapset pieniä, mutta ei silloin oltu valmiita yhteiskunnassa sellaiseen, mä sitä puhuin paljon neuvoloissa ja näin, mutta ei se. Kyllä mä oon edelleen sitä mieltä, että sukupolvet pitäisi enemmän sekoittaa, että siitä olisi enemmän hyötyä. Paljon estettäis sitä yksinäisyyttä ja syrjäytymistä ja tämmöistä.” (Nainen, 45 v.).

Yksinäisyydellä on tulevaisuudessa nykyistäkin suurempi merkitys ikääntyvien elämässä. Useimmat haastateltavat olivat kiinnittäneet huomiota ikääntyvien yksinäisyyteen, myös muiden kuin omien läheistensä osalta. Yksinäisyyttä ilmenee paikasta riippumatta: kotona, laitoksessa ja palveluasunnossa. Kotihoiton asiakkaiden kokeman yksinäisyyden odotetaan lisääntyvän, mikä johtuu sekä ikärakenteen muutoksista että muuttuvista hoitostrategioista (Niemelä ja Nikkilä 2009, 135). Ikääntyvien yksinäisyys kulminoituu moneen seikkaan, kuten muuttuviin perhetilanteisiin, lasten lukumäärän vähenemiseen ja pitkiin välimatkoihin. Yksinäisyyden lisääntyminen liittyy osittain elämänkulkuun ja ikääntymiseen. Sosiaaliset suhteet vähenevät ja kanssakäymistä haittaavien esteiden vuoksi kotona asuvan ikääntyvän elämänpiiri vähitellen kapenee (emt.). Ongelmalliset suhteet omaisiin tai läheisiin voivat aiheuttaa yksinäisyyttä ja turvattomuuttakin (Niemelä 2009, 33).

H.: Miten, jos ajattelet julkista palvelua, voiko julkinen myöskin tuoda sitä, onko se sama asia, onko eri asia, jos tulee joku vieras kuuntelemaan?

V.: No se on henkilökemiasta kiinni. jos se on semmonen ihminen, jonka kanssa tulee hyvin toimeen, on semmonen lämminhenkinen ja sympaattinen ja empaattinen niin kyllä mä uskon, että varmasti se tekee jo terää näitten vanhusten kanssa, eihän niitten kanssa tarvitse riehua joka paikkaan, vaan se, että on tavallaan läsnä, ettei ne tunne sitä yksinäisyyttä. Se on aika vaikeata tänä päivänä, mä kyllä ymmärrän niitä, jotka on töissä. Ja sit kun kaikilla on omat kiireensä, tää kiire on kaikista pahin juttu, että kakaratkin opetetaan tähän kiireeseen. Ja kaikki maksaa, se on se kolmas ongelma. (Nainen 36 v.).

Haastateltavista useimmat pohtivat ikääntyvien yksinasumista sekä siihen liittyviä haasteita ja riskejä, mutta myös mahdollisuuksia. Yksinasuville vanhuksil-

le informaalia hoivaa antavat tavallisesti lapset. Rätty ym. (2003) ovat eritelleet eri taustamuuttujien vaikutusta avopalvelujen tarpeeseen. Yksinasuminen näyttää vaikuttavan merkittävästi avopalvelujen tarpeeseen. Ikääntyessä pelkästään yksinasumisen vaikutus palvelujen tarpeeseen kuitenkin vähenee, koska myös muut ikääntymiseen liittyvät seikat alkavat lisätä palvelujen tarvetta. 65-vuotiaan yksinasuminen nostaa todennäköisyyttä kodinhoidon tarpeeseen noin 15 prosenttia verrattuna toisen kanssa asuvaan. 80-vuotiaalla yksinasumisen vaikutus on vastaavassa tilanteessa noin 50 prosenttia. Tulevaisuudessa erityisesti miesten pidentyneen eliniänodotteen arvioidaan vähentävän yksinasuvien määrää. Vaikutus palvelutarpeen vähenemiseen jää kuitenkin suhteellisen pieneksi juuri palvelujen tarpeen ikäriippuvaisuuden vuoksi (mt.). Seuraavassa aineistonäytteessä katsotaan ajassa taaksepäin omaishoivan yli kymmenen vuoden jaksoa, joka on jo päättynyt. Haastateltava reflektoi tätä vaihetta ja perustelee aikoinaan tehtyä ratkaisua sillä, että kolmen sukupolven yhdessä asuminen on mahdollistanut sopeutumisen erilaisiin muutoksiin avun tarpeessa ikääntyvän omaisen kunnon ja tilanteen mukaan.

”Silloin puntaroitiin nimenomaan sitä, että jos miehen äiti jää yksin asumaan, niin mitenkä hän siinä pärjää sitten myöhemmin ja nimenomaan se, että hän olisi yksinäinen siinä. Ja se oli myös hänen toiveensa, että muutettiin sinne, ja omasta toiveesta, katsottiin, että kyllä me sopeudutaan siihen samaan taloon. Niin sopeuduttiinkin sitten, kaikkine elämän iloineen ja suruineen.” (Nainen, 44 v.).

Suomessa annetaan paljon informaalia hoivaa perheen ulkopuolella (Anttonen ja Sointu 2006, 21). Vaikka tämän tutkimuksen aineisto on suhteellisen pieni, sen kahdestatoista haastateltavasta kaksi oli asunut omaisensa kanssa samassa taloudessa, toinen pitkään ja toinen lyhyen ajanjakson. Yksi haastateltava asui säännöllisesti osan vuodesta samassa taloudessa ikääntyvän omaisensa kanssa. Lisäksi kolme haastateltavaa kertoi pohtineensa mahdollisuutta asua samassa taloudessa, samassa talossa, mutta eri talouksissa tai samassa pihapiirissä vanhempiansa tai appivanhempiansa kanssa. Kulttuurisesti ajatus sukupolvien yhdessä asumisesta on edelleen lähellä, vaikka historiallisesti tämä vaihe on ohitettu. Osaksi tulosta selittänee haastateltavien asuinalue, jossa sukuun liittyvät perinteet ovat ainakin paikoin säilyneet suhteellisen vahvoina.

”Hän asu tässä mun olemassa olevassa talossa, mulla on siinä erillinen kaksio, hän asui siinä semmosen vuoden päivät, mutta muutti sitten. Hänellä kotipaikkakunta oli vajaa kaksisataa kilometriä täältä. Me kokeiltiin sitä (yhdessä vierekkäin asumista) juuri sen takia, että hän olisi ollut lähempänä ja enemmän lastenlapsia lähellä. Se ei kuitenkaan toiminut. Tietysti äitillä oli se, kun hän oli näkövamma ja hän oli oppinut siellä omassa rivitalossaan kaikki paikat ja pystyi laittamaan ruokaakin ja kaikkea tämmöstä. Kuitenki se oma verkosto oli siellä, hän ei oikein viihtynyt ja hän osittain, se oli ennen kuin alkoi ne oikein vaikeat ajat, hän koki, että hän on vähän, vaikka mäkin kuinka vakuutin, että sulla on oma asunto tässä ja maksat vuokraa, että ei tää oo mikään semmonen, että sä oot lesti meille, mutta hän koki sen kumminkin, että on vaivaksi siinä. Me keskusteltiin asiasta useamman kerran ja hän halusi muuttaa. Se oli näin loppu ajat. Tietysti se viimeinen aika oli raskas, olisi ollut helpompi monesti auttaa. jos aatellaan omaa jaksamista. Määkin sitten monta kertaa lähin niin, että mä lähin maanantaita vasten yöllä ajamaan ja sitten heti töihin aamulla, että sitä hän oli väsynyt. Mutta joskus etäisyyskin voi olla hyvä. Mutta sen tiesi sitten, että jos on oikein

tosin häätä, niin sä et pääse sinne, että se kestää semmoset kaks ja puoli tuntia autolla.” (Nainen, 45 v.).

Suomessa hoivan antaja ja hoivan saaja eivät yleisesti asu samassa taloudessa, kun hoivan antajana on keski-ikäinen lapsi (kumpikin asuvat omassa talouksessaan). Hoivan vastaanottajan näkökulmasta tilanne on erilainen riippuen siitä, saako hän apua ja hoivaa oman kodin ulkopuolelta vai samassa taloudessa asuvalta. Hoivan antaminen voi käytännössä vaatia erityisiä järjestelyjä, jotka samassa taloudessa asuttaessa sujuvat joustavasti ja kevyesti. Informaalia hoivaa antavalle on ajankäytöllisesti ja muiden järjestelyjen kannalta merkitsevää, anetaanko apua omassa taloudessa vai ikääntyvän luona. Seuraavan näytteen haastateltava asuu kesäisin yhdessä äikkään äitinsä kanssa.

V.: Koska talvi on meikäläiselle semmoista aika leppoista aikaa, mä saan eellä ihan omillani ja tehdä, mitä tahansa ja mulla on suuremmat piirit sitten ja aikaa touhuta. Keväällä alkaa sitten tämä puutarhavöyhötys, se on heti, kun ensimmäinen läikkä lumesta paljastuu, se on koko touhu siinä kunnes valmistuu.

H.: Siis oletko se sinä, joka sen aloitat?

V.: Ei, ei mua niin kamalasti se puutarha innosta, se on äitin semmonen pinttymä ehkä, kun se on sitä ikänsä tehnyt isän kanssa, se on hänelle tavallaan puutarhamökki. (Mies, 52 v.).

Useimmat haastateltavat korostavat suhdetta ikääntyviin, pitävät sitä tärkeänä ja ilmaisevat olevansa valmiita panostamaan sen edellytysten vahvistamiseen. Haastateltavat, joilla on lapsia, sanovat haluavansa järjestää perheen elämää niin, että lapsilla on mahdollisuudet ylläpitää suhteita isovanhempiinsa. Perusteluina haastateltavat viittaavat omiin lapsuuden kokemuksiinsa, jolloin joku isovanhemmista on asunut haastateltavan omassa perheessä. Haastateltavat tuovat tämän esille myönteisenä kokemuksena, jota he refleктоivat elämänsä vaiheessa, kun ovat itse vanhemman roolissa. Muutama haastateltava kertoo muuttaneensa lähemmäksi vanhempiaan mahdollistaakseen hyvät edellytykset lasten ja isovanhempien suhteille. Sen sijaan haastateltavat eivät erityisesti korosta vanhemmilta mahdollisesti saamaansa lastenhoitoapua. Ainoastaan yhden haastateltavan kohdalla oli selkeästi tilanne, jossa isovanhempi auttoi lapsenlapsen hoidossa. Ikääntyvien vanhempien tarjoama mahdollinen lastenhoitoapu halutaan nähdä lähinnä tilapäisenä mahdollisuutena. Elämäntekijöiden pohjalta voidaan omaishoivaa tarkastella liittymisenä sukupolvien ketjuun ja sukulaisuussuhteiden kerrostumisena elämäntekijöiden (O’Rand 2006, 145).

”Egentligen var det mest för egna barnen som vi flyttade, så att de skulle få en relation till den här äldre generationen. Det var nog avgörande, att man för sin egen del vill vara närmare dom då dom blir äldre men också av egoistiska orsaker, att man kan lämna barnen till fammo någon gång om man har någonting annat man vill göra. Så det är liksom ömsesidigt.” (Mies, 36v.).

Ikääntyvä omainen on saattanut aikaisemmin auttaa lastenlastensa hoitamises-
sa, jolloin isovanhemman ja lapsenlapsen suhteeseen vaikuttaa elämänsä
aikaisemmat vaiheet.

”Hon har varit som en trygghet på det viset att man har, inte på de här senare
åren men tidigare så kunde man räkna med henne att om barnen var sjuka och
man inte kunde vara bort från jobbet så kom hon. Men jag tycker att jag inte har
på det viset kunnat mera räkna med henne, då hon ändå går mot 80, att hon
skulle en morgon komma uttryckande hit. Så att inte har det på något vis varit att
hon har skött mina barn och jag har jobbat utan det har nog mera varit spontant
så att barnen har kunnat fara dit någon helg och det har alltid varit på hennes ini-
tiativ att hon har velat att barnen skall komma dit, så att inte känner jag direkt att
jag har begärt mycket hjälp jag heller.” (Nainen, 45 v.).

Sukupolvien ketju -tutkimushankkeessa kerätyn kyselyaineiston pohjalta on
selvitetty suurten ikäluokkien (syntyneet 1945–1950) lastenlastenhoitoa. Vuon-
na 2007 toteutettuun kyselyyn vastasi 56 prosenttia kohderyhmästä (N = 1 115).
Tutkimuksen tulosten mukaan suurten ikäluokkien isovanhemmat ovat merkit-
täviä hoiva-avun antajia. Perhekoon pienentyessä isovanhempien lastenlapsil-
leen antaman hoiva-avun merkitys voi kasvaa. Suuria ikäluokkia edustavien
vastaajien mielipiteissä oli selkeä epäsuhta, kun verrataan perheen velvollisuut-
ta tarjota hoiva-apua vanhuksille ja isovanhempien velvollisuutta hoitaa pieniä
lastenlapsia. Noin neljäsosa katsoi, että isovanhempien velvollisuuksiin kuului
lastenlasten hoito, mutta vain neljä prosenttia katsoi vanhusten hoivan kuulu-
van pääasiassa tai yksinomaan perheelle. Isovanhempien antama lastenlasten
hoitoapu on tulkittu keinoksi investoida lastenlapsiin. (Danielsbacka 2010, 14–
26; ks. myös Marin 2001a, 253–258; Sundström ja Johansson 2004, 41.) Tässä tut-
kimuksessa fokus on ikääntyvien auttamisessa, mistä syystä lastenhoitoapu sai
vähemmän merkityksiä. Asian käsittelyssä painottui lasten sukupolven suhde
ikäntyviin.

5.2 Keski-ikäisten asemoituminen omaishoivan kentälle

Pidentyneen eliniän tuomiin mahdollisuuksiin sekä yksilöiden että yhteiskun-
nan kannalta ei toistaiseksi ole juurikaan kiinnitetty huomiota. Pidentynyt elin-
ikä vaikuttaa muun muassa siihen, milloin ikääntyvän elämä linkittyy nuorem-
paan sukupolveen ja millaisiksi sukupolvien väliset sosiaaliset suhteet muodos-
tuvat. Pidentynyt elinikä vaikuttaa muihinkin elämänsä kulkuparadigman keskei-
siin osiin, kuten iän, ajankohdan ja ikäryhmän leikkauspisteeseen. Gerontologi-
sessa kirjallisuudessa on yleistynyt kolmas ikä -käsite. Se viittaa aktiiviseen
ikäntymisen vaiheeseen, jonka katsotaan alkavan yksilön jäädessä eläkkeelle.
Kolmas ikä muuttuu vanhuudeksi funktionaalisten rajoitteiden myötä tai ikä-
vuosien lisääntyessä (Jyrkämä 2001b, 308–311; Karisto 2004; Laslett 1989). Kult-
tuuriset oletukset voivat osaltaan aiheuttaa sukupuoleen sidottuja tai perhee-
seen kohdistettuja paineita toimia odotusten mukaisesti esimerkiksi sukupolvi-

en välisissä suhteissa. Nämä seikat vaikuttavat muun muassa keski-ikäisten omaishoivan kentälle asemoitumiseen.

Jyrkämä (2001a, 129–132) on tarjonnut aikasosiologista näkökulmaa ikään-
tymisen tarkastelun avuksi. Pidentyneen eliniän myötä aikaa esimerkiksi sukupolvien väliseen kanssakäymiseen on ainakin teoreettisesti ottaen enemmän kuin joitakin sukupolvia aikaisemmin. Sosiaaligerontologian näkökulmasta moniulotteisuus näyttäytyy sukupolvikäsitteen olennaisena piirteenä (Jyrkämä ym. 2009, 151). Sukupolvien välistä vuorovaikutusta, vaihtoa ja siirtoa ovat muun muassa isovanhempien ja keskipolvien (keski-ikäisten) tai vanhempien ja lasten toisilleen antama aineellinen apu, keskinäinen yhteydenpito ja kommunikaatio sekä käsitysten ja tapojen välittäminen seuraavalle polvelle, vanhemmalta polvelta nuoremmalle.

Perheen tai muun sukulaisuusyksikön piirissä tapahtuvan vastavuoroisuuden tai vaihdon merkitys voi esimerkiksi perinnön tai lahjan muodossa ulottua taloudellisesti ja materiaalisesti koko ikäluokkaan. Myös sosiaalisten sukupolvien välillä vallitsee tietynlainen genealogia, perimyssuhde, jolla on oma merkityksensä sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa ja rinnakkaiselossa. Sukupolvidiskurssi kattaa koko elämänsäajan (ks. Roos 1988, 25–30). Sukupolvisuhteita muodostuu yksilöille läpi koko elämän, lapsuudesta vanhuuteen. Alasen (2001, 101–107) mukaan sukupolvisuuden ajatellaan strukturoivan yksilöiden ikääntymisprosesseja ja elämänsäajan jakautumista yhteiskunnassa.

Aika-aspektia käsitellään myös tutkimukseni haastatteluissa. Haastateltavien elämäntilanteissa tulee esille pääasiallisesti kolme peräkkäistä sukupolvea. Keski-ikäisten (keskipolven) vaiheet vaihtelevat suuresti, mikä näkyy myös suhteissa ikääntyvään polveen. Vaihtelevuutta kuvaavat esimerkiksi jokseenkin samaa ikävaihetta elävien miespuolisten haastateltavien elämäntilanteet: yksi heistä on työeläkkeellä, toinen on hiljattain saanut perheenisäystä, kolmas on työssä käyvä yksin eläjä ja neljännen perheessä korostuu koululaisarki. Ajan järjestäminen ikääntyvien auttamiseksi on vaikeaa etenkin perheissä, joissa on myös pieniä lapsia. Myös aikaelementti vaikuttaa omaishoivan kentän positiivisiin ja keski-ikäisten asemoitumiseen omaishoivan kentälle.

Ajan jakaminen ikääntyvän sukupolven ja lasten välillä on joissakin yhteisissä esitetty kilpailutilanteena. Haastateltavat painottavat kuitenkin omissa ratkaisuissaan lasten saamaa aikaa. Alla on aineistonäyte 36-vuotiaan miehen haastattelusta, josta käy ilmi ajan jakaminen kolmen sukupolven välillä. Suhautuminen ikääntyvän sukupolven auttamiseen on periaatteessa myönteinen, mutta ajan käytön rajoituksista johtuen hän ei näe asiaa mahdollisena. Haastateltava kertoo myös, miten vastuu vanhemmille ja appivanhemmille annettavasta hoivasta jakautuu sisarusten kesken.

H.: Spelar anhörighjälpen någon roll i ditt liv; förekommer det och i vilken form? I detta sammanhang kan du tänka på mamman, svärföräldrarna och andra gamla människor i ditt liv som du har kontakt med.

V.: Jo, alltså gällande min mamma som ändå är relativt ung så handlar det mest om sådana praktiska saker som inte är anhörigvård på något sätt utan handlar

t.ex. om att byta vinterdäck på bilen och sådana praktiska saker, hjälpa till att bära någonting och flytta någonting och på så sätt. Sedan svärföräldrarna som är äldre så dom har varit relativt friska och bor hemma och så vidare. Men nog blir det ju förstås lite mera. Nu till exempel kör ingen av dem bil för att svärfadern har genomgått en operation, svärmodern har aldrig haft körkort, det blir liksom en sådan situation att någon måste ställa upp alltid nu och då.

H.: Bor de hemma i eget hus?

V.: Ja.

H.: Har de till exempel en gräsmatta och klarar de själva sådana saker?

V.: Jo, det är då mera min frus syster som bor närmare och så en av min frus bror som bor närmare och sköter, brodern sköter om gräsmattan och sådant och systern mera om praktiska saker.

H.: Ni har lite som arbetsfördelning?

V.: Det blir så, inte vet jag, inte har vi riktigt något system, det har inte funnits behov att göra det heller, det kan bli så småningom.

H.: Hur de äldre personer som får hjälp av dig eller av dina syskon, hur tar de emot den?

V.: Int vet jag, man ser väl ganska praktiskt på frågan, jag vet inte om jag kan svara på frågan. Men om jag ser till min egen situation så vi har tre barn, vi jobbar båda, min fru jobbar tre skifte, jag jobbar från åtta till fyra, vi har barnen på tre olika ställen, ett i dagis och två i olika skolor och man har olika engagemang, föräldramöten, julfest, det är olika fritidsaktiviteter, i praktiken upplever jag om jag ser till min egen situation att vi hinner inte ens i tillräcklig grad med vår egen familj, i tillräcklig grad att göra någonting enskilt med de här barnen. Det är en praktisk omöjlighet att man skulle ha ytterligare mycket anhöriga som skulle måste vårdas regelbundet. Sporadiskt går det men att det regelbundet skulle göras, det går inte, för tillfället är det omöjligt.

H.: Menar du att timmarna i dygnet räcker inte till?

V.: Nej, i så fall skulle det kanske vara eftersom äldre människor i dagens läge inte bor i stor familj med yngre utan de bor i skilda hus eller lägenheter, bostäder och det gör att någon stor börda som anhörigvårdare så tror jag inte att just nu skulle vara möjligt i småbarnsfamilj. (Mies, 36 v.).

Välomatka näyttää haastattelujen perusteella yleensä olevan ratkaiseva tekijä, jonka perusteella lähellä asuvat sisaret auttavat enemmän ja säännöllisemmin. Aikuisten lasten etäisyydet ja yhteydenpito vanhempiin eivät ole merkittävästi muuttuneet viime vuosikymmenien aikana. Kymmenellä tämän tutkimuksen kohderyhmän kahdestatoista haastateltavasta joku vanhemmista tai appivanhemmista asuu alle 20 kilometrin etäisyydellä. Lisäksi viidellä joku lähiomaisista asuu vähintään 200 kilometrin päässä. Haastattelemistani useimmat mainitsevat merkille pantavan laajan ikäisomaisten verkoston (ks. kuviot 6, 7 ja 8), johon he pitävät yhteyttä eri tavoin ja joiden osalta jonkinlainen auttamistointa voi tulla kysymykseen. Alla esitetyt luvut tarkentavat, kuinka paljon ja keille omaisilleen ja läheisilleen haastateltavat antavat hoivaa säännöllisesti tai

epäsäännöllisesti. Luvut olen koonnut haastateltavien omaishoivasuhteiden kuvausten yhteydessä antamiin tietoihin perustuen.

vanhemmat	toinen 5/molemmat 6, yht. 11
appivanhemmat	molemmat 5
vanhemman avopuoliso	1
ex-appivanhemmat	toinen 1 /molemmat 2, yht. 3
täti/tädit tai setä/sedät	4
kummitäti tai -setä	2
omat iäkkäät naapurit	3
vanhempien iäkkäät naapurit	1
omat iäkkäät ystävät	2
vanhempien iäkkäät ystävät	2

Kullakin haastateltavalla on vähintään kaksi ja keskimäärin kolme omaista tai läheistä, jolle hän antaa jotakin hoivaa tai apua. Yhden haastateltavan molemmat vanhemmat, neljän vanhemmista toinen ja kahden molemmat appivanhemmat ovat kuolleet. Kahden haastateltavan vanhemmat ovat eronneet. Lisäksi yhden haastateltavan vanhemmat ja yhden appivanhemmat asuvat demensiasairaudesta johtuen erillään. Kahdessa tapauksessa haastateltavan vanhempi elää avoliitossa. Yhteensä kahdeksalla haastateltavalla on yksin asuva vanhempi tai appivanhempi tai molemmat heistä. Kolme haastateltavaa pitää aktiivisesti yhteyttä ex-appivanhempiin, yksi heistä myös uusiin appivanhempiin. Puolisohoiva on kaikkein yleisin omaishoivan muoto, mutta siihen ei tämän tutkimuksen haastateltavista kovin monen vanhemmalla ole käytännössä mahdollisuuksia. Huolenpitoon liittyvää yhteydenpitoa ja avun vastaanottamista käsitellään seuraavassa aineistonäytteessä.

”Mun mielestä ottavat liian harvoin yhteyttä silloin kun tarvii apua, että sitä ite odottais, että ne vois soittaa heti, jos on jotain avun tarvetta ja tietenkin, sitten kun ollaan jatkuvasti yhteydessä, niin sitä ite sitten näkeekin ja tarjoutuu, jos näkee, että on jotain missä tarvii. [...] Kyllä mun mielestä sitten kumminkin, jos sitä apua vaan antaa, niin sitten ollaan tyytyväisiä. Mutta varmaan siinä on sellainen, että halutaan pärjätä mahdollisimman paljon ite eikä haluta vaivata niitä nuorempia.” (Nainen, 39 v.).

Lasten vanhemmilleen tarjoama apu tukee ikääntyvien vanhempien kotona asumista ja varmistaa arjen jatkuvuutta (Saarenheimo 2005, 15). Inhimillisestä näkökulmasta lasten vanhempiinsa kohdistama apu ja hoiva voivat myös tukea perheen koossa pysymistä samalla tavalla kuin puolisoiden toteuttama omaishoito. Omaishoitoa käsitellään tavallisesti osana hoivaparadigmaa, jonka keskeisiä käsitteitä ovat sairaus, toimintakyvyn puute ja riippuvuus (mts. 8). Hagestadin (2003, 148–149) mukaan sukupolvien välisen yhteyden säilymisen puolesta on argumentoitu sillä, että vanhempi sukupolvi tuottaa turvallisuutta nuoremmalle sukupolvelle. Esimerkiksi kriisien uhatessa nuorempi sukupolvi voi ajatella, että apua on tarvittaessa saatavissa vanhemmilta. Nykyaikainen isovanhemmuus merkitsee hyvän vanhemmuuden jatkumista osana isovanhemmuutta ja lasten vanhemmuuden tukemista (emt.). Voimavaranäkökulmas-

ta ikääntyvillä nähdään olevan hoivapääomaa, mikä korostaa heidän teemmäänsä vapaaehtoista työtä ja esimerkiksi apua lastenlasten hoitamisessa (ks. myös Jegermalm 2005, 12). Tällainen voimavaraa ja turvallisuutta korostava näkemys välittyy myös tämän tutkimuksen haastatteluissa.

”Se on semmoista kaupassa käyntiä, kuskaamista autolla jonnekin tai sitten esimerkiksi niin kuin tällä ex-appiukolla käyn kotona leikkaamassa hiukset sen takia ettei tarvi lähteä muualle. Hän istuu pyörätuolissa kumminkin. Että tällaisia. Tarvittaessa oon käytettävissä.” (Nainen, 39 v.)

Omia vanhempiaan auttavista haastateltavista (yhteensä 11) seitsemällä oli myös alaikäisiä lapsia. Lisäksi neljä haastateltavaa huolehti jollakin tavalla appivanhemmistaan tai muista sukulaisista. Haastateltavien tilanne kuvastaa konkreettisesti ikärakenteen historiallista muutosta ja sen vaikutusta sukupolvien välisiin suhteisiin. Perhevastuiden siteet ovat usean sukupolven välillä ja ne jatkuvat aikaisempaa pitempään. Lasten velvollisuus huolehtia vanhemmistaan johdetaan perheen traditiosta. Kuitenkin siinä historiallisessa vaiheessa, jolloin huolehtimisen malli on syntynyt, sukupolvien väliset suhteet ovat olleet toisenlaiset kuin nykyisin. Hagestadin (2003, 138) arvion mukaan 1800-luvun amerikkalaisista yli 60-vuotiaista naisista vain kolmella prosentilla oli ainakin toinen vanhemmista elossa. Vastaava luku 1980-luvulla oli 60 prosenttia. 1980-luvun parametreihin perustuvat arviot osoittavat, että 68 prosentilla 30-vuotiaista on ainakin toinen isovanhemmista elossa. 1900-luvun alussa vastaava luku oli 20 prosenttia. Britanniassa 1999 tehdyssä selvityksessä kävi ilmi, että 70–80 prosentilla 30–50-vuotiaista on sekä omia lapsia että vähintään yksi elossa oleva vanhempi. Tällaisessa Janus-tilanteessa on olemassa suhde sekä ylä- että alapuolella olevaan sukupolveen. Vuonna 1988 tällaisessa tilanteessa oli yli 80 prosenttia vuonna 1946 syntyneistä norjalaisista (Hagestad 2003, 136, 139). Seuraava aineistonäyte liittyy sisarusten väliseen työnjakoon ja sopimiseen omaisten auttamisessa.

H.: No oletteko te tehneet sisarukset keskenänne jonkinlaista työnjakoa omaisten auttamisessa?

V.: Silloin kun äitin silmät leikattiin, oli tällainen työjako, että kuka tekee mitään ja kuka on koskakin siellä. [...] En mä usko, että se olisi hankalampi, jos pitäis tietynä aikana mennä. Tietenkin sitten varmaan, jos ei töistä pääsisi ja näin, ne sitten vaikuttaisi, mutta tietysti pyrkiä pitäisi. Mutta se on niin vaikea sanoa, kun he ovat niin hyväkuntoisia, voi luottaa, että siellä ei nyt, molemmat elää. Varmaan se jossain vaiheessa tulee sitten, että joutuu ruveta miettimään sopimuksia, että kuka menee käymään ja milloin, niin kuin sisarusten suhteen. (Nainen, 44 v.)

Kukin tämän tutkimuksen haastateltavista kuvasi suhteitaan sisaruksiin sekä omaishoivan toteuttamiseen ja auttamiseen liittyvää työnjakoa sisarusten kesken. Haastatteluissa tuli esiin useita perhetilanteita, joissa ikääntyvän vanhemman auttamisesta huolehti pääasiassa yksi sisaruksista. Osaksi käytännön tilanteet olivat johtaneet tällaiseen järjestelyyn, mutta tilanteet saattoivat myös olla seurausta perheen sisäisistä suhteista. Haastateltavat esittivät perusteluja sille,

miksi ikääntyvän omaisen hoivatilanne oli muodostunut lähinnä vain yhtä sisarusta kuormittavaksi.

H.: Mitenkä sitten nämä muut sisarukset, kun kaikki asuvat siellä samalla paikkakunnalla? Mikä on heidän roolinsa äidin auttamisessa?

V.: Aika pieni, ne soittaa silloin kun ne tarvii apua.

H.: Että he eivät äitiä auta sen kummemmin?

V.: Ei, mulla on sellainen rooli meidän suvussa, että mä on se, että kun tulee hätä, niin mulle sitten soitetaan. Mä otan sen vastuun tavallaan, että muut tietää mikä on tilanne ja voivottelee, mutta ne ei asialle voi mitään. No sisko hoitaa sitten, näin se menee. (Nainen, 35 v.).

Ikääntyvä omainen oli saattanut tavallaan valita jonkun tai jotkut lapsista auttamaan itseään jo elämänsä aikaisemmassa vaiheessa. Yhden haastateltavan osalta asiaan vaikutti agraariyhteiskunnan perinteiden jatkaminen. Toinen haastateltava kuvasi vanhempia eniten hoitavaa sisartaan marttyyriksi, jota roolia sisar halusi esittää muille sisaruksilleen. Usean haastateltavan perheissä yksi sisaruksista ei millään tavalla osallistunut ikääntyvän vanhemman hoivaan. Tähän oli saattanut johtaa esimerkiksi välien rikkoutuminen. Haastateltavat totesivat asian ja antoivat ymmärtää, että tilanne oli perheessä kaikkien tiedossa ja että muut sisarukset tavallaan jakoivat yhden sisaruksen osuutta hoivasta.

”Ja, som jag sade, jag har en syster i stan och hon har lika lång väg som jag men de (systemen och mamman) har faktiskt ingen kontakt. Så att man inte kan räkna med henne i det här sammanhanget. Så på det viset är jag som är fysiskt närmast henne.” (Nainen, 45 v.).

Yleisesti ottaen haastateltavat kokevat hoivavastuun tavanomaista painavampana, jos he ovat ainoita lapsia tai jos muut sisarukset asuvat kaukana. Haastateltavien antama apu kohdentuu suhteellisen lähellä oleville omaisille. Jokaisen haastateltavan tilanne ja suhteet sisaruksiin ilmenevät omanlaisinaan, kun keskustellaan vanhempien auttamisesta. Muutamat haastateltavat tuovat esiin vaikeuksia, jotka ovat liittyneet yrityksiin sopia sisarusten kanssa vanhemmille annettavasta hoivasta. Haastateltavista kukaan ei ole selkeästi sopinut sisarustensa kanssa avun toteuttamistavasta, vaikka moni näkee, että asioista olisi hyvä sopia konkreettisesti. Sisarusten välinen keskinäinen tuki nähdään tavoiteltavana. Tukeen vaikuttavat myös sukupolvien väliset ja horisontaaliset elämänsä aikaisempien vaiheiden elementit. Haastateltujen tavassa tukea vanhempiensa korostuu individualistinen ajattelu. Sisarukset toimivat kukin itse parhaaksi katsomallaan tavalla ja antavat apua silloin, kun se on sovittavissa heidän omaan elämäänsä.

5.3 ”Huolenpidon sietämätön keveys” keski-ikäisen näkökulmasta

”Miksi kaikki haluavat itsellensä elämänvaiheen, jossa on harrastuksia, matkustelua ja itsensä toteuttamista? Kukaan ei tunnu tavoittelevan aikaa, jolloin ehtisi auttaa toisia ja sallisi toisten ripustautua saamansa avun varaan. Riippuvuutta me pelkäämme? Juuri sen kautta elämä voisi saada lisää mielekkyyttä. Miksi me ’villit ja vapaat’ tunnemme usein elämän tyhjyyttä? Siksikö, ettemme ole halunneet sitoutua mihinkään tai kehenkään?” Näin pohtii nimimerkki Kyllikki kotiliesi.fi-sivustolla, jossa lukijat ovat voineet tuoda esiin näkemyksiään lehdessä käsiteltyyn sarjaan Parempi vanhuus (Nevala 2010, 24). Sivuston muut kirjoittajat (yhteensä 34) keskittyvät julkiseen hoivaan ja omaisten toimimiseen ikääntyvien asioiden ajajina, kun nämä ovat julkisten hoivapalvelujen kohteena. He eivät vastaa Kyllikin ehkä tarkoituksellisesti provokatorisiin kysymyksiin.

Pidentyneen elinajanodotteen ja muuttuvan ikärakenteen seurauksena yhä useammat, ainakin teoreettisesti ottaen, joutuvat suhteuttamaan omat valintansa ja toimintansa suhteessa ikääntyvän sukupolven mahdolliseen informaalin avun tarpeeseen. Hagestadin (2003, 140–141) mukaan asiaan vaikuttaa myös naisten osallistuminen työelämään ja kulttuurinen konteksti, jonka mukaan lasten ja vanhempien auttaminen painottuvat eri tavoin. Hyvinvointivaltion purkautumisen myötä nousee kysymys, miten arvomme, valintamme ja käyttäytymisemme heijastavat aikaamme eli periodia ja kohorttia tai vanhempiamme eli perhesukupolveamme (mt.). Individualisaatiokehitys alkoi hyvinvointivaltion rakentamisen jälkeen. Ulrich Beckin (2000, 164–174) mukaan voidaanakin perustellusti väittää hyvinvointivaltion tarjonneen edellytykset kehitykselle, jossa jokainen on oman elämänsä arkkitehti. Postmodernissa yhteiskunnassa kulttuuriset arvot ovat moninaiset, mutta muutos on kuitenkin suhteellisen hidasta.

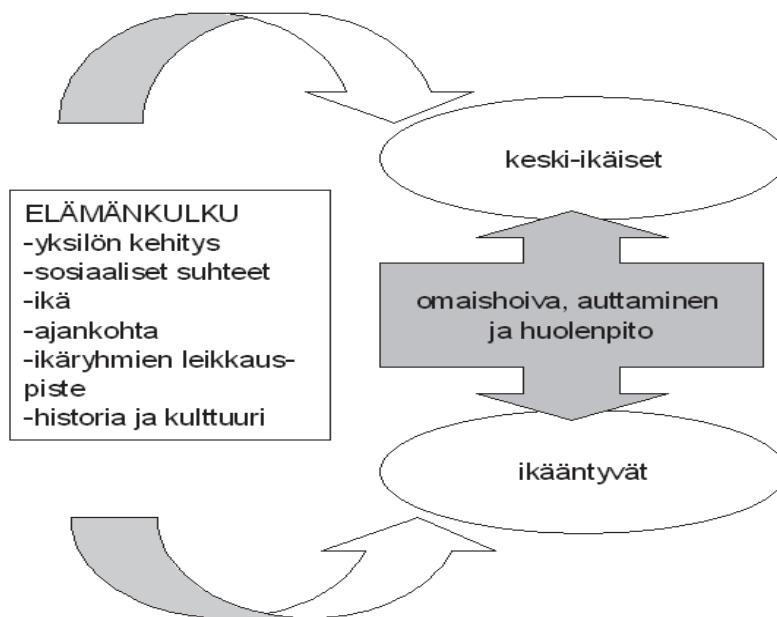
”Kyllä mun samanikäiset kaverit, joilla on vanhemmat elossa, niin kyllä mun kaverit yhtälailla käyvät siellä ja yrittävät hoitaa.[...] Kyllä se (auttaminen) antaakin minulle paljon, niiltä ihmisiltä oppii kumminkin.” (Mies, 43 v.).

Tämän tutkimuksen kohderyhmälle tutkimuksen aihe ei ollut millään tavalla vieras, vaikka usea haastattelun alussa toi esille epäilynsä, ettei olisi ”oikea henkilö” tutkimusta varten. Jokainen haastateltava asemoitui jollakin tavoin omaishoivan kentälle. Keski-ikäisyyden kriteeri haastateltavien valinnassa toimi tältä osin hyvin. Haastateltavat osoittivat puheissaan myönteistä suhtautumista ikääntyvien informaaliin hoivaan, mutta haastattelujen analyysi osoitti myös, etteivät he tehneet konkreettisia suunnitelmia asian edistämiseksi. Sen sijaan he ajattelivat, että jos tilanne vaatisi suurempia auttamispansoksia, he tekisivät uuden tilanearvion.

5.3.1 Hoiva osana keski-ikäisten elämäntulkua

Elämäntulkuperspektiivi auttaa hahmottamaan omaisena olemisen kokonaisuutta. Yksi nykyarkeologian perusongelmista on eri elämäntaluiden yhteensovittaminen toimivaksi ja itselle mielekkääksi kokonaisuudeksi (ks. Salmi 2004, 11). Tähän liittyy myös kysymys elämäntalunnasta ja elämäntalutiikan valinnasta. Elämäntulkuperspektiivi nostaa esiin elämäntalun vaiheet ottaen huomioon sukupolvien väliset suhteet ja pidentyneeseen elinajanodotteeseen liittyvät vaihtelut eri elämäntaluvaiheissa, joiden suhde kronologiseen ikään määrittyy uudella tavalla (vrt. ajoitus, järjestys, kesto; luku 2.3).

Myös sukupuolella voidaan nähdä olevan merkitystä elämäntalun kannalta. Perheillä on oma kehitysmisratansa alkaen ydinperheen muodostuksesta ja päättyen tyhjiin pesään sekä leskeyteen. Ikäranteen muutokseen, eliniän pidentymiseen ja yksilölliseen elämäntalukuun liittyy myös se, miten pitkään olemme niin sanotussa Janus-asemassa, jossa meillä on suhde sekä edeltävään että seuraavaan sukupolveen ja jossa olemme samanaikaisesti sekä lapsen että vanhemman roolissa, mahdollisesti myös isovanhemman ja lapsenlapsen asemassa (Hagestad 2003, 136). Elämäntalukuteoria auttaa kiteyttämään postmodernille tyypillisen monimuotoisen elämäntalun ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi, joka ei ole sidottu tiettyyn kronologiseen vaiheeseen, vaan jota selittävät yksilölliset valinnat, arvot ja painotukset.

KUVIO 9 Omaishoiva keski-ikäisten ja ikääntyvien sukupolvien välillä.

Kuviossa 9 kuvaan tutkimustulosteni pohjalta omaishoivan, auttamisen ja huolenpidon ilmenemistä keski-ikäisten ja ikääntyvien sukupolvien välisissä suh-

teissa elämänkulun kontekstissa. Omaishoiva koostuu kaikesta siitä hoivasta ja avusta, mitä sukupolvet antavat toisilleen. Tämän tutkimuksen fokus on keski-ikäisten toteuttamassa hoivassa ja avussa. Ikääntyvätkin voivat olla aktiivisia hoivan tuottajia suhteessa keski-ikäisiin. Informaalissa hoivassa kysymys on vuorovaikutuksellisesta suhteesta, johon voi liittyä molemminpuolistakin riippuvuutta. Elämänkulku vaikuttaa sekä keski-ikäisten että ikääntyvien sukupolviin, mikä puolestaan vaikuttaa omaishoivan toteuttamiseen ja sisältöön. Vaikeuttavat seikat liittyvät yksilön kehitykseen, sosiaalisiin suhteisiin, ikään, ajan-kohtaan, ikäryhmien leikkauspisteeseen, historiaan ja kulttuuriin.

Perhe ja lapset ovat keskeinen osa ikääntyvän sosiaalisesta verkostoa. Ikääntyneet ihmiset ovat lukuisissa tutkimuksissa tuoneet esiin perheen merkityksen voimavarana elämässään. Iäkkäistä noin kahdeksalla kymmenestä on lapsia. 50-vuotiaista vain 15 prosenttia ei ole koskaan solminut avioliittoa. Tämän tutkimuksen haastateltavista kaksi on yksin asuvia naimattomia. Heistä toinen oli aikaisemmin asunut avoliitossa. Lisäksi haastateltavista kaksi oli yksin asuvia eronneita. Muut asuivat avo- tai avoliitossa. Yleisesti ottaen lasten ja ikäihmisten tiiviit suhteet sekä vastavuoroisuus toteutuivat useimpien ihmisten kohdalla, mutta ei kuitenkaan kaikkien. Asia tuli ilmi myös tutkimuksen haastatteluissa. Niiden perusteella saattoi tulkita, että sukupolvien väliltä puuttuvan vastavuoroisuuden syitä voidaan löytää elämänkuluista. Joka tapauksessa apua tarvitsevan ikääntyvän pääasiallinen avun lähde on perhe, puoliso ja lapset, lastenlapset, vävyt ja miniät. Ikääntyessä myös sisarussuhteet korostuvat. Samassa perheessä voi nykyisin olla jopa viisi biologista sukupolvea. Sukupolvista on näin kehittynyt tärkeä perhevoimavara, jolle ei ole historiallista vertailukohdetta (Koskinen 2004, 74–75; Melkas ja Jylhä 1997, 9; Marin 2003). Avun antamisesta sovitaan sisarusten ja usean sukupolven kesken. Aina ei myöskään ole yksinkertaista muodostaa yhtenäistä näkemystä siitä, miten apua annetaan.

”Tilanteen mukaan autetaan kyllä, kun on äitin kanssa sovittu niin, että kun hän tarvii apua, hän sitten kysyy, kun äiti ei sitä välttämättä, välillä kokee sen niin, että me tungetellaan, jos pöllähetään sinne ja pilkotaan puut. Se on mun mielestä hirveän vaikea tasapainotella siinä, koska se apu menee tungettelevaksi, että ikään kuin sekaannutaan hänen asioihin. Mä oon kokenut sen kaikista vaikeimpana tuossa, jos haluais auttaa, vaan. Äiti on joskus valittanut, että kokee, että sekaannutaan hänen asioihin.” (Nainen, 44v.).

Suhtautumisessa avun antamiseen ikääntyville tulee esiin erilaisia näkemyksiä liittyen keski-ikäisen edellytyksiin ja perhetilanteen rajoituksiin sekä mahdollisuuksiin.

H.: No miten yleisesti ottaen ihmissuhteissa, näetkö, että lapsilla on velvollisuus huolehtia vanhemmistaan vai onko se aika ohi?

V.: Se aika on ohi. En usko, että se on koskaan sillä tavalla ollutkaan mahdollista. On todella niin, toiset on niin ongelmallisia, että ei ole kykyä eikä voimiakaan – heillä on omissa asioissaan niin paljon huolehtimista. En koe tätä niin, meillä on niin paljon sairauksia, mielenterveysongelmiakin ollut tässä yhteiskunnassa, on ollut kautta aikojen, että ei me voida velvoittaa. (Nainen, 50 v.).

Hoivan antajan ja vastaanottajan rooleihin voi liittyä piirteitä muista rooleista, jotka liittyvät elämänsäajan aikaisempiin vaiheisiin.

”[...] Tietysti siinä on semmonen aina aistittavissa, kun on oman vanhemman kanssa tekemisissä, että se pitää edelleen lapsena ja siinä joskus käy niin, että pitää pitää suu kiinni, vaikka pinna tuntuis palavan, koska se on vähän sellaista käskyttämisen tuntuista se touhu, että ei siinä olla niin kun aikuinen ja aikuinen vaan niin kuin aikuinen ja lapsi. Vaikka se on ihan ymmärrettävää, näinhän se on aina, eihän lapsi siitä karkaa mihinkään.” (Mies, 52 v.).

Hoiva on Phillipsin (2007, 6) mukaan erilaista riippuen siitä, onko se lyhytkestoisista vai jatkuvaa ja sisältääkö se intensiivisiä jaksoja. Myöhäisellä iällä vastaanotettu hoiva viittaa vanhempien aikaisemmin lapsilleen antamaan hoivaan, jolloin samat asiat voivat toistua hoivan vastaanottamisessa. Vaativissa hoivasuhteissa olevat haastateltavat mainitsivat sisarusten kanssa käydyt keskustelut ja hoivan toteuttamisesta mahdollisesti tehdyt sopimukset tai työnjaon. Phillipsin (2007, 16) mukaan hoiva on keskeinen osa elämää. Se sitoo perheen, ystävät ja yhteisöt yhteen. Toisaalta on myös muistettava, että informaali hoiva ei kuulu läheskään kaikkien elämään.

”Jag tror egentligen inte heller att det nödvändigtvis går att dela upp de här människorna i två grupper, jag menar de som har kontakt med sina barn och de som inte har kontakt utan det handlar om bred skala om total noll kontakt till tät daglig kontakt och allt däremellan.” (Mies, 36v.).

Informaalin auttamisen keskeisiä ongelmia ovat avun kasautuminen, auttajan jääminen ilman tukea ja muiden tukitoimien riittämättömyys, jolloin informaali auttaminen on riittämätöntä tai sitä toteutetaan paineen alla. Edeltävässä aineistonäytteessä haastateltava viittaa hoivan vaihtelevuuteen ja hoivan järjestelyjen moninaisuuteen. Informaalia hoivaa tarkastellaan pääsääntöisesti naisten velvollisuutena, jollaisena se on pysynyt varsin sitkeästi (Anttonen ja Sipilä 1992, 441; ks. myös Calasanti 2009, 472–473). Tätä käsitystä on aika ajoin tarkistettava. Tämän tutkimuksen haastatteluissa sukupuoli ei näyttänyt selittävän suhtautumista hoivaan, vaan ratkaisevaa oli apua tarvitsevan ja apua antavan tilanne. Suhtautuminen palkattomaan hoivaan on kilpaillut ansiotyön kanssa. Kiinnostus informaaliin hoivaan on kuitenkin säilynyt ja odotukset työelämän laajentuvien vaihtoehtojen mahdollisuuksiin ovat kasvaneet. Informaali apu perustuu tavallisesti pitkäaikaisiin ihmissuhteisiin. Sen toteuttamisessa haastateltavat painottavat avun vapaaehtoisuutta. Apu on myös hyvin sensitiivinen ulkoa päin tulevalle ohjaukselle ja odotuksille.

V.: Keskimäärin kerran kuussa käyn ja oon yrittänyt pitää sillä tavalla, että jos tulee joku äkkilähtö tai selvittänyt itselle, että pitäis lähteä, [...] niin yrittänyt mielessäni rakentaa sen niin, että ei oo niin tärkeä työasiaa, ettei vois lähteä, jos tilanne vaatii.

H.: Sä oot jotenki niinku mentaalisesti sitoutunut omaistesi auttamiseen. Onko tämä ollut aina näin vai onko se viime vuosina näin kehittynyt vai?

H.: Kyllä se viime vuosina on muuttunut. Kuitenkin nää vanhemmat, ei ne niin vanhoja ja avuttomia ole mutta kun ikää ja sairauksia on tullut, ja mitä se ikään-

tyminenkin tosiaan tekee, niin siinä vaiheessa on hyvä miettiä. Ja kyllä se on oma valinta. Täytyy selvittää ja myös sanoa ääneen, että jos tarvitte, niin mä aion toimia näin. Se on ihan avointa, avoimen keskustelun tulosta, oma valinta. (Nainen, 45 v.).

Omaisena oleminen ja sen erilaiset toteutukset ilmenevät ihmisen elämänselämyksessä, muokkaavat sitä ja ovat yksi arkea rakentavista elementeistä. Keski-ikäisten arjessa ikääntyvien huolenpito ja apu on sovittava yhteen muiden toimintojen kanssa. Haastateltavat kokevat saavansa vanhemmalta sukupolvelta ja sen kokemuksista pääomaa omaa elämänselämyksensä varten. Ikääntyvien ja heidän keski-ikäisten lastensa välisistä kontakteista ei voi suoraan päätellä suhteen luonnetta. Informaali hoivasuhde voi syventyessään rajoittaa ja sitoa apu antavaa.

”Ihan raakasti sanottuna niin kyllä se rajoittaa, kyllä se rajoittaa tietysti jonkun verran, mutta nyt on onneksi semmonen tilanne, että on helppo olla, kun näkee, että mummeli on kunnossa ja hänen ystäväpiirinsä on helposti hoidettavissa ja autettavissa, ne on tolkussa ja järjissään ja omissa nurkissaan vielä ja ne pystyy huolehtimaan itsestään, toistaiseksi vielä hyvin helppoa.” (Mies, 52 v.).

Läheisille tuotettava informaali hoiva perustuu tavallisesti yhteiseen menneisyyteen. Aikaisempi kanssakäyminen vaikuttaa informaalin hoivasuhteen muodostumiseen, joskaan sen pohjalta ei ole mahdollista päätellä, millainen suhteesta muodostuu (Zechner 2008, 297). Yhteiseen menneisyyteen kietoutuu elämänselämyksensä muodostuminen. Elämänselämyksensä pääoma voi merkitä erilaisia resursseja, jotka muuntuvat elämänselämyksen myötä vastaten kulloisiinkin tarpeisiin (O’Rand 2006). Keski-ikäisen suhteessa ikääntyvään on mukana suhteellisen pitkä historia, mutta ei avioliiton kaltaista puolisohoivaa selittävää velvoitetta antaa huolenpitoa. Yhteinen elämänselämyksensä luo perustan kiintymykselle ja emotionaalisesti sitoville asioille, jotka vahvistavat hoivaan liittyvää moraalista velvoittavuutta (ks. myös Mikkola 2009, 194).

”Mä oon koko ikäni oikeestaan sillai, koska äiti jäi leskeksi niin nuorena ja me asuttiin Ruotsissa ja äitillä sitten taas on tämä sokeuteen vievä silmänsairaus, niin oikeestaan niin kuin ikäni tottunu, että aina oon äitiä auttanu, kaupassa käynnit ja näin, kaikki viranomaiset ja sitten vielä, kun asuttiin Ruotsissa ja äiti ei ollut kielitaitoinen, niin olin sitten mukana kaikissa viranomaisissa. Toki veljeni sitten myöskin siinä kaupassa jonkin verran silloin, kun asuttiin kotona molemmat. Mutta sitten nämä hankalimmat vuodet, kaksi viimeistä vuotta oli sellaista oikein intensiivistä, että oikeestaan sanottaisko, että ne viimeiset viis vuotta oli sellaiset, että äiti tarvi apua enemmän ja enemmän. Kaks viimeistä vuotta oli tosi raskasta.” (Nainen, 44 v.).

Sukupolvien jatkuvuuden myötä keski-ikäinen voi ikääntyvää hoivatessaan tulla kosketuksiin myös oman vanhuutensa kanssa osana elämänselämyksensä. Hän voi tiedostaa olevansa välittäjän positiossa sukupolvien välillä; sukupolvimallien siirtäminen nuoremmalle polvelle on osa keski-ikäisen perheroolia. Haastateltavista he, joiden perheeseen kuuluu lapsia, tarkastelivat omassa puheessaan sukupolvien välistä positiotaan, jonka näkivät tärkeänä. He halusivat välittää lapsilleen vanhempiensa elämänselämyksensä, arvoja ja näkemyksiä sekä oman toimintansa kautta välittämisen mallia. Heidän puheessaan korostuivat

elämän jatkuvuuden edellytykset ja elämän eri vaiheiden, sekä edeltävien että tulevien näkeminen osana elämänkulun kokonaisuutta.

”Yleensä mua ainakin huolestuttaa hirveästi, mitä nyt on tässä sitä vanhusten puolta kättelemään, oon niin kuin huolissani, jopa niin kuin omastakin puolesta, että kun on vanha, että missä oon ja kuka hoitaa sitten.” (Mies, 43 v.).

Elämän jatkuvuus peilautuu ikääntyvän sukupolven kautta nuoremmille sukupolville.

[...] No kun lapset olivat siellä (miehen äidin luona) usein, mä kuitenkin sitten välillä sanoin, että tulkaa nyt, menkää nyt leikkimään, te ootte siinä edessä ja häiritsette, niin hän kyllä aina sanoi, että lapset eivät häiritse, vaan että ilman heitä kukaties vaikka hän olis jo kuollut. Elikä tuli elämään tarkoitusta ja tuli tämmöistä huolehtimista. (Nainen, 44. v.).

Osa elämäntulkun vaikuttavista seikoista on oman vaikutusvallan ulkopuolella, olosuhteista riippuvia tai satunnaisia. Sosiaalisen valinnan prosessit suhteutuvat aikaisempiin saavutuksiin ja elämäntulkun vaiheiden väliset siirtymät myöhemmän elämän tapahtumiin sekä elämäntulkun uraan (Heinz ja Kruger 2001, 34). Hoivaprosessin kehittymisen ensisijaiset edellytykset liittyvät hoivan vastavuoroisuuteen ja hoivasuhteen toteutumiseen (esim. Anttonen ym. 2009, 15). Keski-ikäiset tekevät ratkaisuja, jotka vaikuttavat myös heidän lastensa elämään, esimerkiksi lastenlasten mahdollisuuksiin luoda ja rakentaa suhteita ikääntyviin sukulaisiinsa.

”Sit mulla on yks vanhempi täti täällä kaupungissa, joka on 86-vuotias ja jota mä oikeastaan haluaisin auttaa enemmän ja joka varmasti tarvis, mutta ei oo niin helppo yhtäkkiä mennä toisen elämään enemmän, että se vähän niin kuin vaivaa koko ajan. (Nainen, 39v.).

Elämäntulkun aikaisemmat vaiheet voivat ratkaisevasti vaikuttaa keski-ikäisen valinnanmahdollisuuksiin suhteessa hoivan antamiseen ikääntyvälle.

”För svärmorn skulle det vara ganska konstig situation, om jag skulle vara den personen som skall hjälpa henne. Jag har ju förstås kommit ganska sent till hennes liv, nå sent och sent, vi har ju nog varit tillsammans i femton år, min man och jag, men i alla fall att jag var ju trettio när vi gifte oss. Jag var inte någon liten flicka som har bara hennes barnbarn utan jag hade två barn. Inte är det något fel på vår kontakt men inte är den någon nära så att för mig skulle det vara mycket främmande situation om det skulle vara jag som skulle hjälpa henne. Och jag har aldrig begärt någon hjälp av henne med våra barn. Int så att de skulle har varit där en helg så på det viset har vi inte haft någon nära kontakt.” (Nainen, 45 v.).

Lupa hoivata tulee tavallaan hoivan prosessin kehittymisen kautta. Hoivaprosessin kehittymistä, siihen sisältyvien tehtävien luokittelua ja etenemistä hoivasuhteessa on käsitelty luvussa 2 (hoivan käsite) ja alaluvussa 3.2.2 (informaali hoiva). Näin nähtynä huolenpito ja hoiva ovat luonnollinen osa omaisten välisissä suhteissa. Hoivan luonnollisuus tulee esiin myös haastatteluissa. Kun edellytykset ovat olemassa, hoivaprosessi voi syventyä. Osa haastateltavista käyttää myös termiä ”normaali” hoiva. ”Luonnollinen” ja ”normaali” viittaavat

yhteisössä vallitseviin ja omaksuttuihin normeihin. Hoivasuhteen edetessä lupa hoivata muuttuu entistä enemmän sitoumukseksi hoivata.

H.: Pohjautuuko sukupolvet ylittävä huolenpito jonkinlaiseen sopimukseen?

V.: Tarkoitatko niin kuin yleensä elämässä?

H.: Joo ja tietenkin omien kokemusten kautta nähtynä.

V.: Ei mun mielestä, kyllähän sitä varmaan huulta heitetään joka perheessä, että sitten, kun on niin vanha, että sitten saatte hoitaa tai jotakin tñ tyypistä, mutta en mä nyt usko, että se suoranaisesti sopimukseen loppujen lopuksi, hyvin harvoissa tapauksissa on. Kyllä se on varmaan se luonnollinen huolenpito ja tottakai ne omat omaiset on rakkaita eikä niitä halua luovuttaa mihinkään tämmöseen hoitolaitokseen, ainakaan julkiseen hoitolaitokseen varmaan kuin ihan viime ti-passa. (Nainen, 45v.).

Keski-ikäisillä ei tavallisesti ole vielä paljon omakohtaisia kokemuksia hoivan vastaanottamisesta, vaan se on tässä tutkimuksessa ikääntyvien osuus hoivan prosessissa. Lisäksi ikääntyvät voivat jollakin tavalla vastavuoroisesti auttaa keski-ikäisiä tai heidän perheitään. Vastavuoroisuus perustuu ajatukseen, että oma suhde hoivan prosessiin muuttuu ja vaihtuu elämänculun vaiheiden mukaan. Keski-ikäiset haastateltavat kertoivat, että he tarkastelevat hoivan vastaanottamista omien lapsuuden kokemustensa valossa. Keski-ikäisen osallistuksessa hoivan tuottamiseen hän on entistä vahvemmin tietoinen, että voi itsekin elämänculun jossakin toisessa vaiheessa olla hoivan vastaanottajan roolissa. Williamsin (2004) mukaan hoivan etiikka näkee sekä itseän että muihin kohdistuvan hoivan sinänsä merkityksellisenä toimintana, joka tunnistaa keskinäisen riippuvuuden inhimillisen vuorovaikutuksen perustana (ks. myös Tronto 1993; Vanhuus ja hoidon etiikka. 2008.).

H.: No mitenäs nämä huolenpidon kohteena olevat omaiset suhtautuvat tähän omaishoivaan ja huolenpitoon, huolehtimiseen? Onko se heille ihan luonnollinen asia, odottavatko, vaativatko he sitä?

V.: On varmaan luonnollinen asia, he odottavat, että lapset tulevat auttamaan silloin kun tarvii ja on ollut semmonen tyyli, että pienestä asti on tehty töitä periaatteessa sen ruoan ja leivän eteen. Kotona on tehty töitä ja on sitä kautta sitten opittu tekemään hommaa eikä se kellään meillä sisaruksista, kaikki auttaa ja tekee kyllä, ei se ole ollut ongelma.

H.: Heille ei ole mitenkään vaikea ottaa apua vastaan?

V.: Ei meiltä lapsilta, mutta kaikki tämmönen muu, jos tarvitsis kysyä muilta niin se voi olla vähän vaikeaa, mutta ei lapsilta. Kun tulee se kutsu, että apua tarvitaan. (Mies, 43 v.).

On arveltu, että formaalisen määrittäessä yhteisöjen normatiivisia rakenteita ihmisten auttamismotivaatio voisi vähentyä tai että rahan tuleminen mukaan hoivasuhteeseen jotenkin vääristäisi auttamismotivaatiota. Formaalin avun mahdollisuuden on nähty vaarantavan valmiutta sitoutua informaaliin hoivaan. Väitteille ei ole kuitenkaan löytnyt tukea tutkimuksista. Hoivaan sitoutuminen

edellyttää jollakin tasolla toimivaa suhdetta ja sen ylläpitämistä. Epävirallisissa sukupolvien välisissä hoivasuhteissa hoivan lisääntyvää roolia ei välttämättä ole alun perin otettu ennalta huomioon, vaan hoivaan on ikään kuin ajauduttu esimerkiksi ikääntyvän toimintakyvyn heikennyttyä.

Ikääntyvien ja keski-ikäisten välisiin informaaleihin hoivasuhteisiin sisältyy tietynasteinen todennäköisyys, että suhteen jatkuessa avun tarve lisääntyy. Haastateltavat eivät näyttäisi kuitenkaan aktiivisesti valmistautuvan siihen, että joutuisivat myöhemmin auttamaan ikääntyviä omaisiaan nykyistä enemmän. Vastausten perusteella haastateltavat tiedostavat, että hoivasuhteen eteneminen voi merkitä ikääntyvän hoivan tarpeen lisääntymistä, mutta he antavat ymmärtää ottavansa informaalin hoivasuhteen haasteet vastaan niiden ilmaantuessa. He ajattelevat olevansa valmiita muokkaamaan omaa apuaan muuttuneen tilanteen mukaan tai järjestävänsä muuta apua tarvittaessa. Asiaa etukäteen ajatellessaan he eivät aseta taloudellista tukea ehdoksi antamalleen hoivalle. Seuraavassa aineistonäytteessä käsitellään informaaliin hoivaan sitoutumista hoivan vaatimusten lisääntyessä.

H.: Miten sinä ajattelet tätä omaishoivaa, mitä vanhemmillesi annat ja sitten selaista omaishoivaa, mistä yhteiskunta maksaa palkkaa, mikä on se ero siinä? Pidätkö itse sitä selvänä asiana, että tällaista apua vanhemmillesi annat?

V.: Kyllä minun mielestäni pitää huolehtia omista vanhemmista, kyllä se kuuluu siihen. Me joskus vanhenemme kaikki ja sitten meitä hoidetaan. Kyllä se on mielestäni selvä, että sitä pitää antaa ja varmaan tulee aika vielä, että sitä joutuu antamaan, että vanhenee ja saattaa jompi kumpi kuolla ja sitten vielä enemmän tarvii apua. Me ollaan sitä mietitty sisarusten kesken, että varmaan se aika tulee vielä. Mutta ei siinä mitään. Kyllä me silloin se järjestetään, että saa sen, ja yleensäkin omaishoito on hyvin tärkeätä, että sitä järjestetään ja siitä maksetaan. Minusta pitäisi vielä enemmän satsata omaishoitoon täällä kunnassa. Se on kumminkin aika halpaa se hoito vielä, kun vertaa vaikka normaaliin kotipalveluun tai että on hoidossa jossain laitoksessa tai palvelukodissa. (Mies, 43 v.).

Ikääntyvän ja keski-ikäisen informaaliin suhteeseen liittyy monia haasteita, kuten valtanäkökulmat: kenen tarpeiden mukaan toimitaan ja millaisia ovat aikaisemmat kokemukset. Ikääntyvän näkökulmasta katsoen on otettava huomioon, että hoivan tarpeen taustalla on aina jonkinlainen avuttomuus, toimintakyvyn vaje tai tuen tai avun tarve (Tedre 2003, 64). Hoivan lähteestä riippumatta hoivaa tarvitsevilla ikääntyvällä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa saamaansa hoivaan (Zechner 2008, 295–296; Ylinen 2008, 117–119). Vapaaehtoisuuteen perustuvaa informaalia hoivaa antava omainen osallistuu hoivasuhteeseen yleensä omista edellytyksistään käsin, jolloin ikääntyvän tarve hoivaan ei välttämättä määritä hänelle tuotetun hoivan laatua. Julia Twiggin (2000, 210) mukaan tätä pidetään ikääntyvän näkökulmasta informaalisissa hoivasuhteen riskinä, jota hoivasuhteen epätasainen valta-asetelma vielä korostaa. Aikaisempien sukupolvien kokemukset ovat muokanneet ikääntyvän suhtautumista omaisten tuottamaan apuun. Keski-ikäisen ja ikääntyvän väliseen hoivasuhteeseen voi erityisesti sen alkuvaiheeseen liittyä ikääntyvän oma kykenemättömyys tunnistaa avun tarvetta tai tiedostaa, millainen hoiva on hänelle hyvää (Zechner 2008, 305).

Vaikka luonnollisen hoivan edellytykset olisivat olemassa, hoivan vastaanottaminen ei ole itsestään selvää, mikä tulee esiin haastateltavien pohdinoissa, esimerkiksi seuraavassa aineistonäytteessä. Taustalla voi olla myös edellä mainittuja informaalin hoivan haasteita. Keski-ikäisen perheeseen ja lähipiiriin voi kuulua samanaikaisesti useita ikääntyviä läheisiä, joilla on lisääntyvää avuntarvetta. Seuraavan aineistonäytteen haastateltavalla äidin sairastuminen ja sairauden eteneminen on ollut nopeaa, jolloin aikaa sopeutua hoivan vaatimukseen on ollut vähän.

H. No miten hän suhtautuu, äitisi, joka on nyt siinä tilanteessa, että saa apua ja huolenpitoa. Miten hän itse suhtautuu sulta saamaansa apuun?

V. Vähän ristiriitaista. Hmm, välillä jos hän on huonossa kunnossa, niin varmaan tykkää, että saa sitä hoivaa ja huolenpitoa ja on tärkeätä, että käydään usein, vaikka ollaan kymmenen minuuttia kerralla, sitä hän arvostaa, että siellä on joku. Mutta sitten on aikoja, kun häntä hävettää ehkä avun vastaanottaminen. Hän ei halua, että häntä hyysätään, esimerkiksi jos autetaan kahvikupin kanssa, kun käsi tärisee, niin "älä tuu tänne lähelle, kyllä hän osaa, kyllä hän pärjää". Se riippuu ehkä hänen mielentilasta, se vaihtelee.

H. Ei ole sitten auttajallekaan ihan helppo tilanne?

V. Ei oo.

H. No entä isäsi, minkälaisia apuja hänelle ja miten hän suhtautuu siihen?

V. Siinä on se ongelma, että hän ei ole saanu sitä dementia-diagnoosia, eli tavallaan se puuttuu vielä, hänellä on selviä oireita, mutta hän on sen tyyppinen, ettei häntä auteta, hän menee niitä omija polkujaan. On tavallaan vaikea auttaa häntä kauempaa.

H. No entäpä sitten vielä nämä avomiehesi vanhemmat, jos heitä ajattelet tässä asiassa?

V. Ne kyllä ottaa avun mielellään vastaan ja niillä on niin hyvä, tää avopuolison perhe on niin kuin yhtä köyttä, heillä toimii se, se on ihan erilaista kuin mun omassa perheessä, niinku avun antaminen ja ottaminen.

H. No miten sitten, mainitsit myöskin tämän tätisi, miten sitten luulisit, että hänen kohalla tämä asia toimii. Onko teillä ollut siitä puhetta?

V. On tavallaan tän tädin asia. Hän antaa kyllä sellaisen kuvan, että hän ei sitten halua apua, että hän hoitaa itse itsensä pois, jos hän tulee niin huonoon kuntoon. Hän on aina ollut niin itsenäinen nainen, hoitanut omia asioitaan ja asunut varmaan nelkyt vuotta ulkomailta, hänellä on ihan erilainen asenne verrattuna vaikka ihmisiin, jotka asuu siinä kaupungissa. Hän ajattelee vähän eri tavalla ja on niin itsenäinen, että hänen on vaikea ottaa apua vastaan. Me ollaan kyllä juteltu asiasta. (Nainen, 37 v).

5.3.2 Työn ja perheen yhteensovittaminen

Perhevapaiden ja lapsista huolehtimisen ohella omien vanhempien hoitamiseen liittyvät kysymykset asettavat haasteita työn ja perheen yhteensovittamiselle. Kaikki työelämän sukupolvet tarvitsevat joustoja sekä mahdollisuuksia työn ja

muun elämän yhteensovittamiseen, vaikka syyt ja tarpeet vaihtelevat (Ilmarinen 2009, 65). Elämänkulku tuo mukanaan siirtymiä ja muutoksia, jotka muuttavat arjen totuttuja käytäntöjä. Työn ja kodin dynamiikan muuttuessa elämänkulkunäkökulman merkitys korostuu (emt.). Väestön vanheneminen lisää hoivan tarvetta. Samanaikaisesti kansallisena tavoitteena on eri keinoin pidentää työuria. Näin ollen voidaan olettaa, että omaisten ja läheisten palkatta tekemä hoivatyö vähenee (Anttonen ym. 2009, 8). On myös mahdollista, että ikääntyville hoivaa ja apua antavista yhä useampi on samanaikaisesti työelämässä (ks. Morée 2006, 2). Seurauksena voi olla kasvava kiinnostus korvata puuttuvaa informaalia hoivaa ostopalveluilla. Haastateltavista usea viittaa hoivan tai avun järjestämiseen ostopalveluna ikääntyville omaisilleen, jos katsoo, ettei itse eri syistä kykenisi apua antamaan. Haastateltavien tiivis suhde työelämään heijastuu myös ajatuksiin työn ja perhe-elämän yhdistämisestä.

H.: Du nämnde om din egen situation att du har barn som är ganska små ännu och behöver mycket av din tid och så har du ditt arbete. Om du tänker, det här kommer ju att fortsätta långa tider framåt ännu. Det har funnits vissa diskussioner i samhället att man borde lättare få ordnat i arbetslivet så att man vid behov får möjlighet att sköta om sina föräldrar. Vad tänker du om detta?

V.: Jaa, det är både och, det ökar ju det här kravet att man tar ledigt om det behövs. Och här är ju, jag tänker inte mig för att mamma aldrig skulle ha några krav på oss flickor. Men det finns nog faktiskt föräldrar som kanske skulle kräva det här, att nu har ännu de som ändå spärrar emot sina föräldrar, som har mycket krav, de kan ännu gömma sig bakom det här att jag kan inte, jag har ju ett jobb att sköta. Jag vet inte riktigt, både och, men alltså i vilket fall som helst inte så, att arbetsgivaren skulle betala lön, jag tycker nog, att det behöver vara på egen bekostnad i så fall. (Nainen, 45 v.).

Haastateltavien näkemykset työn ja perhe-elämän yhdistämisestä poikkeavat toisistaan merkittävästi.

”Det är klart att om det skulle finnas en rättighet att göra det, på samma sätt som man ordnar sjukvård för barnen, om det skulle finnas samma rättighet med äldre eller med anhöriga som behöver hjälp p.g.a. någon sjukdom så det är klart att tröskeln skulle vara betydligt lägre att göra det och också det här att t.ex. min mor skulle gå och fråga det. Det är ju så att mamman inte vill vara till besvär för sina anhöriga. Så att jag tror att det är här den stora skillnaden skulle komma, att om man vet att ens anhöriga har en lagstadgat rätt att ta ledigt en dag om jag behöver så vågar man ställa frågan, det vågar man inte nu.” (Mies, 36 v.).

Perheen ja perhesuhteiden muuttuminen aikaisempaa monimuotoisemmiksi vaikuttaa muun muassa perheen ajankäyttöön (Jegermalm 2005, 20; Salmi ja Lammi-Taskula 2004; 29). Pertti Koistisen (2010, 374–375) mukaan palkkatyön tarkastelun yhteydessä näkökulman laajentaminen myös palkattomaan hoivatyöhön on ollut merkittävä edistys, kun näkökulmaa näissä kysymyksissä kohdistettiin naisten lisäksi miehiin. Ikääntyneiden hoivalle on ominaista, että tarve voi lisääntyä ja toisinaan myös vähetä nopeasti (Anttonen ym. 2009, 9). Tämä on haasteellista myös työn näkökulmasta. Perheen ja työn yhteensovittamisen haasteet korostuvat perheissä, joissa on samanaikaisesti huollettavia lapsia sekä ikääntyviä omaisia, jotka tarvitsevat tuekseen informaalia hoivaa. Näissä per-

heissä mahdollisuudet sopeutua ja vastata ikääntyvän avun tarpeen muutoksiin ovat rajallisia. Samoihin ihmisiin ja perheisiin kohdistuu vaatimuksia sekä ansiotyössä että informaalin hoivan kentällä (Julkunen 2006a, 243).

Haastateltavien kuvausten mukaan heidän toteuttamaansa omaishoivaan sisältyy kaikkea mahdollista hoiva-apua. Peter Willmottin (ks. luku 4) luokitusta käyttäen yleisintä on sosiaalisen tuen piiriin kuuluva apu ja kanssakäyminen. Sosiaalisen tuen antamiseen osallistuivat yleensä kaikki perheenjäsenet. Seuraavassa olen jaotellut Willmottin jaottelua hyväksikäyttäen haastatteluisia esille tulleita auttamisen muotoja.

- 1) sosiaalinen tuki
 - kanssakäyminen
 - lomien ja vapaa-ajan viettäminen yhdessä
 - lastenlasten vierailut isovanhempien luona
- 2) avustava hoito
 - polttopuiden pilkkominen
 - auton renkaiden vaihto
 - erilaiset raskaat muut satunnaiset työt
 - lääkärissä käyttäminen
- 3) kodinhoito
 - ikkunan pesu
 - muu siivousapu
 - kaupassa käyminen
- 4) intiimi hoito
 - kaksi haastateltavista oli aikaisemmissa omaishoivasuhteissa antanut intiimiä hoitoa
 - kukaan haastateltavista ei antanut intiimiä hoitoa säännöllisesti

Avustava hoito ja kodin hoito olivat yhtä yleisiä, ja niiden osalta perheen sisällä oli tehty työnjakoa. Intiimiä hoitoa olivat antaneet vain muutamat haastateltavat. Kahden haastateltavan omaisen vakava sairastuminen oli aiheuttanut tarpeen myös intiimille hoidolle. Keski-ikäiset välittävät joitakin ikääntyvien omaisten hoivan tehtäviä lapsilleen. Tässä tutkimuksessa puolet haastateltavista mainitsi, että joko heidän omat lapsensa tai sisarusten lapset osallistuvat isovanhempiensa hoivaan jollakin konkreettisella tavalla, kuten auttaen pihatöissä, ostosten teossa tai siivouksessa.

Työ ja perhe -tutkimuksen vastaajista noin puolet auttoivat vanhempiaan kerran kuukaudessa. Apua annettiin, vaikka vanhemmat vielä periaatteessa selviytyivät omin voimin jokapäiväisestä elämästä (Lammi-Taskula ym. 2004, 101). Tässä tutkimuksessa haastateltavat eivät arvioineet tarkasti antamansa avun määrää tai hoivakertoja. Haastattelujen edetessä osoittautui, että kaikki haastateltavista jollain tavalla auttoivat ikääntyviä läheisiään. Haastateltavien auttamissuhteet olivat pääsääntöisesti sen tyyppisiä, että ikääntyvät omaiset vielä selviytyivät ilman säännöllistä apua. Haastateltavat seurasivat omaistensa hoivatarpeiden kehittymistä ollen tarvittaessa valmiina auttamaan enemmänkin. Kahden haastateltavan omaisen terveydentilassa oli tapahtunut hiljattain muutos huonompaan, mistä johtuen haastateltavat olivat lisänneet apuaan.

Kolme haastateltavaa auttoi kertomansa mukaan hyvin aktiivisesti omaisiaan tai läheisiään, joista yhden osalta kysymys oli henkisestä tuesta.

H.: Teitä on kolme sisarusta niin oletteko tehneet jonkinlaista työnjakoa ja sillä tavalla sopineet keskenänne, miten sitä auttamistyötä teette?

V.: Ei oikeastaan että he, kenellä on ollut aikaa ja kenelle on sopinut niin on tehnyt oman aikataulun mukaan, riippuen just siitä, että ei asuta niin lähellä, niin on pitänyt mennä sen oman aikataulun mukaan... Mä luulen, että sisaruksilla perheissä on kaikilla omat roolit, on marttyyrii, on isosiskoo, on pikkusiskoo, on isoooveljee. Jokaisella on omat roolinsa (vanhempien auttamisessa). Mä luulen, että se pohjautuu enemmänkin siihen, mikä se suhde niillä sisaruksilla on vanhempiin.” (Nainen, 37 v).

Aikuiset lapset tukevat vanhempiaan henkisesti. Tämä auttamisen muoto edellyttää varsin säännöllistä kontaktia sukupolvien kesken. Kontaktin pitäminen voi tapahtua esimerkiksi puhelimitse etenkin, jos välimatkat sukupolvien välillä ovat pitkiä. Sitoutumista on tällaisessa tilanteessa helpompi säädellä, mutta suhde voi olla hyvin tiiviskin. Tämän tutkimuksen haastateltavien yhteydenpidossa ikääntyviin omaisiin korostuu ikääntyvän tilanteen seuranta. Näin haastateltavat pitävät itseään ajan tasalla ja viestittävät ikääntyvälle olevansa tarvittaessa käytettävissä. Ikääntyvälle omaiselle tämä voi merkitä henkistä tukea ja turvallisuutta. Toisaalta keski-ikäiset eivät näin toimiessaan esimerkiksi sitoudu säännölliseen, ikääntyvän kaikkea avun tarvetta kattavaan hoivaan. Henkisen tuen antaminen oli yleisintä yli 45-vuotiailla (Lammi-Taskula ym. 2004, 101). Seuraavassa aineistonäytteessä yhden hengen taloudessa elävä haastateltava pohtii työn ja ikääntyvien läheisten hoivan yhdistämistä. Hänen ikääntyvät omaisensa asuvat toisella paikkakunnalla yli sadan kilometrin päässä. Aineistonäytteestä ilmenee myös, miten itse haastattelijana osallistuini aktiivisesti keskusteluun haastateltavan kanssa.

H.: Hoiva on myöskin oman vapaa-ajan käyttöä, se ohjaa, mitenkä se sitten vaikuttaa vapaa-aikaan?

V.: Kyllähän se vaikuttaa, sehän antaa hyvin paljon. Tietysti niitten ihmisten luonnekin vaikuttaa. Jos on hyvin katkeroituneet niin kylläpä voi raskaanpuoleista olla. Sellaiset vaativammathan saattaa sitten syrjäytyä kuten aina, mutta nimenomaan jollakin nelipäiväisellä työviikolla pystyis turvaamaan sen, että vois tehdä omia asioita ja omat voimat riittäis, vaikka olis sitten yhen päivän tekemättä mitään, että se täytyy toki turvata.

H.: Miten sitten, sä tuossa hahmottelit sellaistaakin mahdollisuutta, että tarvittaessa nelipäiväistä työviikkoa tehdä, miten yleensä, jos haluat kommentoida vielä sitä, miten työelämä joustaa tällaisessa asiassa vai onko nimenomaan niin, että keski-ikäiselle ihmiselle, joka on työelämässä mukana, että ne esteet enempi liittyy siihen työelämään? Ja tuleeko siihen jotain parannusehdotuksia mieleen? Voisitko esimerkiksi ajatella lisätä hoivan määrää?

V.: Hmm, no on tietysti ollut jo tilanteita, joissa on joutunut sitä (hoivan määrän lisäämistä) miettimään. Semmosen realiteetin varmaan voi järjestää, että tekee nelipäiväistä viikkoa ja sitten yksi päivä vähemmän töitä, jolloin se tarkoittaa sitä, että itelle jää myös aikaa palautua, että ei voi vaan tehdä töitä ja olla toisten apuna, vaikka siinä niinku ite koko ajan saakin. Mutta jatkostahan ei osaa sanoa eikä tiedä, mutta kyllähän sitä miettii, että mihin on valmis, mutta sitä ei voi tietää nyt

ja onko valmis...Jos on liian kiireistä elämää, mikä sitten liittyy työhön, niin se hän on mahdotonta, jos työnantaja ois hirveän tarkka, väärällä tavalla tarkka, niin eihän se onnistu silloin. Että miten saa ottaa talviloman tai ylityönsä tai tällaiset asiat. Mutta mä oon tällä hetkellä sellaisessa työssä, että voi mennä tai mä oon päättänyt, että mä lähden, että niin tärkeätä kokousta ei oo, jos tilanne sitä vaatii. Mut en mä sitä osaa sitten sanoa, että mitä työelämässä pitäis tehdä, paitsi että tämmöset kaikenlaiset liikkumavarat pitäis tehdä hyväksyttävämmäksi tavalla tai toisella... Kyllä rinnasteisena vois ajatella, että jos alle kouluikäisen lapsen vanhemman pitäis saada tehdä osa-aikaista työtä tai alle kolmevuotiaalle myönnetään lyhennettyä työviikkoa. Kyllä mun mielestä se kolme tai kuus vuotta pitäis myöntää myös vanhojen vanhempien osalta, että työnantaja ei voi kieläytyä siitä, jos työntekijä sitä anoo. Se ois aika hyvä, ettei ainakaan siitä jäis kiinni sitten, että työnantaja ei halua. (Nainen, 45 v.).

Leinonen (2009, 14–22) on tarkastellut työssäkäynnin ja ikääntyvien omaishoivan yhdistämistä käsitteleviä tutkimuksia, jotka suureksi osaksi on tehty Pohjoismaiden ulkopuolella. Tutkimuksissa on ilmennyt, että hoiva-ammattissa toimivat naiset ryhtyvät muita useammin omaishoivaajaksi, samoin naimattomat ja ilman perhettä elävät naiset. Katkonaiset työurat ja epätyypilliset työt ennustavat hoivaamista sekä miehillä että naisilla. Eri maissa toteutetuissa tutkimuksissa on saatu keskenään ristiriitaisiakin tuloksia siitä, miten työssäkäynti vaikuttaa hoivaamiseen ja hoivaaminen puolestaan työhön. Tulosten ristiriitaisuutta voivat selittää esimerkiksi erilaiset palvelujärjestelmät. Tästä syystä niiden tuloksia ei voi suoraan soveltaa Suomeen. Ne tarjoavat kuitenkin kiinnostavia kysymyksenasetteluja ja vertailukohteita.

On myös muistettava, että työssäkäyvät ja ikääntyviä hoivaavat eivät ole yhtenäinen ryhmä. Tämän tutkimuksen haastateltavista he, jotka olivat parhailaan tai olivat olleet tiiviissä omaishoivatilanteessa, pohtivat muita enemmän hoivan yhdistämistä muuhun elämään, kuten työhön. Työelämän ulkopuolella olevat kaksi haastateltavaa korostivat, että juuri se, etteivät he olleet työssä, teki heille mahdolliseksi panostaa omaishoivaan niin paljon kuin he tekivät ja joutaa sen vaatimusten mukaan. Marjolein Moréenin (2006, 6) mukaan varsinkin pitkään jatkuvissa hoivasuhteissa työ antaa omaishoivaajalle ”oman maailman”, toisen yhteisön, jossa saa etäisyyttä omaishoivan velvollisuuksiin.

H.: No sitten, jonkin verran on ollut suunnitelmia, jotka liittyy työelämään ja työeläinsäädäntöön, esimerkiksi miten voisi paremmin järjestää omaisen hoidon. Mitä mahdollisuuksia ajattelet olevan työelämän ja hoivan järjestämisessä, esimerkiksi järjestääkseen sairastuneen vanhemman hoidon? Tässä on työn ja muun elämän yhdistäminen. Nyt sulla tällä hetkellä on työttömyystilanne, joka nyt ei ole vielä pitkään jatkunu. Miten - sulla on kuitenkin suuntaus se, että työelämään takaisin - onko hankalaa ja rajoittaako työ sitä, miten paljon jää mahdollisuutta järjestää omaishoivaa?

V.: Kyllä se rajoittaa. Nythän mä olen itse hyvässä tilanteessa, että oon työtön vielä tämän kuukauden, eli mä kiitän onneani, että saan olla äitin kanssa hänen kotikaupungissaan niin paljon. Kyllä se mun mielestä on mahtava, jos sellainen lakimuutos tulisi, joka sallisi tällaisen järjestelyn. Silti kysymys on vaan muutamasta päivästä tai muutamasta viikosta, niin se antaa sille omaiselle, potilaalle ihan eri lähtökohdan siihen hoitoon yleisesti eteenpäin katsoen. Mä koen, että se on tosi tärkeä asia, siinä on niin monet stressit päällä, jos omainen kohtaa tai tulee sairautta. Ei siinä pysty täyspainoisesti olla työssä sinä aikana. Mä koen, että tämä on parempi vaihtoehto. Sitten voi taas tulla töihin sen jälkeen, kun on saanu järjestettyä asiat. (Nainen 37 v.).

Omaisten tarvitsemasta avusta ja heille annettavasta hoivasta ei tavallisesti keskustella työyhteisöissä, vaan niitä pidetään henkilökohtaisina asioina. Omaishoiva voi kuitenkin aiheuttaa myös työssä sovittelua vaativia järjestelyjä. Jotkut hoivaajat kokevat erityisjärjestelyt leimaavina ja käyttävät niiden sijaan vuosilomiaan ja ylityövapaitaan (ks. Leinonen 2009, 19). Tutkimuksissa on tullut esiin myös, että avoimuus ja luottamuksellisuus työnantajan ja työntekijän välillä helpottaa työajoista ja vapaamahdollisuuksista sopimista (emt.). Tämän tutkimuksen haastateltavista useimmat näkivät tarpeellisena selkeyttää työelämän käytäntöjä ja niistä sopimista tilanteissa, joissa on kysymys ikääntyvän omaisen äkillisestä hoivan järjestämistarpeesta. Myös pitkäaikainen hoivaaminen pitäisi usean haastateltavan mukaan voida yhdistää työelämään. Tällaisen järjestelyn tueksi tarvittaisiin yhteiskunnallinen sopimus. Haastateltavat näkevät järjestelyn tukevan merkittävästi ikääntyvän itsenäistä kotona asumista. Omaan elämänsä liittyen he näkevät asian enemmän tai vähemmän väliaikaisena vaiheena keski-ikäisen työssäkäyvän elämänsä. Seuraavassa lainauksessa haastateltava pohdiskellee arvoja ja asioiden tärkeysjärjestyksiä, jotka viime kädessä ratkaisevat hoivaan liittyvät valinnat.

”Mutta monella on tietysti sekin, että omaisia takertuu liikaa, että ne soittaa koko ajan, että nyt mä tartten sitä ja nyt mulla tippu se tai tuu hakemaan tai nostaan, se voi mennä liiallisuuksiin niinkin päin. Mutta loppujen lopuksi mä uskon, että siten, kun on oikein tosi kysymyksessä, niin silloin mä uskon, että hyvin monella siirtyy ne muu elämä ja työesteet. Kyllähän siinä on melkein, ainakin, jos on sen läpikäynyt, niin sen tietää, että se on vain hetkellinen elämässä, tavallaan, että eihän se jatku kymmeniä vuosia.” (Nainen 44v.).

Työpaikalla omaishoivaa ei käsitellä kovin avoimesti. Se pidetään omana tietona pitkäänkin, vaikka se saatetaan kokea arkea raskauttavana.

”På mitt förra jobb så tyckte jag att vartefter den här personalen blev bekanta, vi hade ju jobbat där de flesta av oss femton år, så där märkte jag att det började komma de här tankarna och de som konkret måste hjälp, ge hjälp åt föräldrarna, det var kanske tungt, eller svärföräldrarna, så att nog är det en sak som angagerar folk eller att det inte är något som bara sker vid sidan om ett jobb.” (Nainen, 45 v.).

Morée (2006, 6–7) toteaa Alankomaiden näkökulmasta, että lailliset oikeudet omaishoivan yhdistämiseksi työelämään eivät yksistään riitä, jos omaishoivaa toteuttavat työntekijät pelkäävät, että työyhteisössä ei ole ymmärrystä informaaliselle hoivalle ja sen vaatimuksille. Usein tarvitaan työaikojen sovittelua ja joustamista tilanteiden mukaan, mikä voi esimerkiksi vaikuttaa muidenkin työntekijöiden työaikaan. Seuraavassa aineistonäytteessä haastateltava onertonut juuri eläkkeelle jääneestä veljestään, joka hänen mukaansa ehtii nyt entistä paremmin auttamaan heidän äitiään. Haastateltava jatkaa työn ja hoivan yhteensovittamisen teemasta:

H.: Minulla on tämä keski-ikäisten auttamistyö tästä tarkastelussa, miten on keski-ikäisten mahdollisuudet auttaa?

V.: Niin, se hankaluus on kerta kaikkiaan, että jos sä teet täyttä päivää töitä niin sulla ei riitä aika siihen, että sitten vielä huolehtisit vanhoista vanhemmista, jotka on lähellä tai jotka asuisivat vähän kauempana, siinä on se huono omatunto siten koko ajan. Tänä päivänä työ vaatii niin valtavasti ihmiseltä.

H.: Miten päästään tähän hyvään omaishoivaan ja auttamiseen. Mitkä ovat edellytykset ja esteet siinä? Minkälaisia parannuksia haluaisit siihen?

V.: No siinä on se vaihtoehto, että vaikka on työelämässä niin aika nopeasti pitäisi voida muuttaa tai lyhentää työaika, jos on tilanteita, että omainen haluaa tai tarvitsee enemmän apua ja sitten, että siinä tosiaan yhteiskunta tulee vastaan, että siinä ei tarvitse jäädä sairaalomalalle. Se korvattaisiin sitten jotenkin se aika, minkä on joutunut jäämään omasta työstä pois ja sitten auttamaan niitä. Se auttaisi tätä yhteiskuntaa

H.: Näetkö, että ne on työelämään liittyviä asioita, millä voisi auttaa?

V.: Joo ja sitten perhe, kyllä me kaikki yritetään sitä vanhempaa omaista auttaa ja sillä tavalla. Kaikilla on ajatus siitä, että on vanha ja sillä tavalla, että meidän pitää kaikkien ymmärtää se asia. En usko, että mitkään harrastukset siitä kärsisi, että käydään auttamassa, ja yleensä se perheen välinen suhde mun mielestä kyllä koetaan, vaikka asutaankin eri paikoissa ja ollaan perhettä ja autetaan häntä silloin, kun on mahdollista. Ei se ristiriitaa tuo perheeseen minun mielestäni. (Nainen, 50 v.)

Tarkasteltaessa työikäisten tai keski-ikäisten tuottamaa omaishoivaa ja sen yhdistämistä työhön on aika vähän kiinnitetty huomiota omaishoitajien perhesuhteisiin, etenkin sisarusten rooliin ja merkitykseen (Leinonen 2009, 21). Keski-ikäisen suhteet omaan lapsuuden perheeseensä tulevat uudella tavalla merkityksellisiksi siinä vaiheessa elämänkulkua, jolloin ikääntyvistä vanhemmista ja muista sukulaisista huolehtiminen tulee ajankohtaiseksi. Yhtä lailla kuin elämänkulun aiemmista vaiheista kantautuvat sukupolvien väliset kiistat (lasten ja ikääntyvien omaisten välillä) näin tapahtuu myös sisarusten kesken, mikä voi heijastua hoivatilanteeseen ja työnjakoon. Lisäksi työelämän ja omaishoivan yhdistäminen voi tuottaa jännitteitä sisarusten välille. Jännitteet voivat ilmetä siten, että hoivavastuu jää yhdelle sisarukselle ja muut perustelevat ratkaisua omilla perhevastuillaan, välimatkoilla tai työelämän velvoitteilla (mt.).

5.4 Ikääntyvien huolehtimisen ennakointi

Kysyin haastateltavilta, ennakoivatko he jotenkin ikääntyvien hoivaa ja auttamista tulevaisuudessa tai valmistautuvatko se siihen jollakin tavoin. Ennakointisella tarkoitin sekä ajatuksen tasolla tapahtuvaa valmistautumista, mutta myös konkreettista valmistautumista, kuten hoivaan ja auttamiseen liittyvistä asioista sopimista. Seuraavissa aineistonäytteissä on muutamia tyypillisiä vastauksia.

”Ei. Mä uskon, että ne pitää sit vaan ottaa ajan kanssa semmoisina kuin ne tulee.[...] Kyllä sitä on itekin miettinyt joskus, jos olis niin kuin omaishoitaja jollekin näille meidänkin iäkkäämmille sukulaisille, niin oon joutunut punnitsemaan

sitä, että jaksaiskohan sitä ja kuinka paljon sitä olisi valmis sitoutumaan. Ehkä se on kans semmonen, mikä monia pelottaa tänä päivänä, että kuinka sitoutunut sitä on, jos alkaa. Kyllä se omaishoitajan jaksaminen on aika tärkeä asia, plus sitten, että se oman itsen arvon, hoidettavan, että sillä pysyy tämmönen tus.” (Nainen, 39 v.).

Ennakointi voidaan ymmärtää tietynasteisena sitoutumisena hoivaan.

”Oon miettinyt, mutta ei mitään tarkempaa suunnitelmaa, tietysti katotaan päivä ja vuosi kerralla, että missä mennään, mutta kuten sanoin tuossa aikaisemmin, että se varmaan tulee tässä eteen vielä että vanhemmat ikäännyy (vanhemmat 71-vuotiaita), mutta olen itekseni miettinyt ja on sisarusten kesken puhuttu siitä asiasta. [...] Ei se sillä lailla mua pelota, kyllä se aika pitää sitten löytyä vanhemmil-le, jos jossain vaiheessa pitää hoitaa.”. (Mies, 43v.).

Ennakoinnin puuttumista ei ilmeisestikään pidä tulkita välinpitämättömytenä.

”Toki mä oon valmis, se kuuluu siihen normaalin elämän sykliin se, että autetaan niitä omia vanhenevia, mutta ei oo käyty sellaista oikein keskusteluja.” (Nainen, 44v.).

Syitä siihen, miksi hoivan antamisesta ikääntyvälle ei etukäteen sovita, voi haastattelujen perusteella tulkita olevan monenlaisia.

”Jag måste nog säga att det här är sånt som jag inte har tänkt speciellt mycket på utan jag är nog kanske mera ut av den tanken att sånt är ganska onödigt att planera innan man vet att hur blev det. Blev det så att en hastig bortgång eller blev det så att hon blev äldre och gamlare och behöver mera hjälp eller kommer hon mitt i allt en dag på bara att nu vill jag flytta till äldreboende eller så. [...] Det är ganska svårt att veta, man kan ju bli sämre i skick än ens mamma.” (Nainen, 45 v.).

Oli varsin yllättävää huomata, että vaikka haastateltavat ovat tietoisia ikääntyvien omaisten hoivan tarpeen todennäköisestä muuttumisesta vaativammaksi ajan myötä, he eivät kuitenkaan valmistaudu tilanteeseen sen kummemmin. Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat Lammi-Taskulan ym. (2004, 105) esittämän tutkimustuloksen, jonka mukaan vanhempien tulevia tarpeita ollaan mieluiten ajattelemta niin kauan kuin tilanne ei ole ajankohtainen. Tämä on ristiriitaista, sillä samalla halutaan hallita omaa elämäntilannetta ja ennakoida tulevaisuutta. Samat vastaajat tuovat esille, että he haluavat itse vaikuttaa antamansa omaishoivan ja -avun määrään ja siten omaishoivaan sitoutumiseen.

H.: Noo entäpä sitten, sä totesit tässä aika alussa, että ei oo nyt vielä sellaista päi-vittäistä avun tarvetta eikä sellaista säännöllistä se auttaminen ja huolenpito ole, mutta onko sitten niin, kun katsot eteenpäin tästä, niin onko sulla jotain odotuk-sia ja suunnitelmia ja miten näet sen liittyvän oman elämän toteuttamiseen, jos avuntarve lisääntyy. Miten näet sen tulevan?

V.: No omaan isään mulla, meillä ei nin kun välit toimi ollenkaan, elikä sitä en osaa ajatella nyt sen enempää, mutta oma äiti niin kyllä mä oon huomannut, että kyllä sitä miettii...Ja sit niin kuin äiti just sano, että se oli kaatunut kotona yhtenä päivänä, niin silloin mä het heräsin, että mitä oli tapahtunut, mutta se oli vain kaatunut. Mutta sillonkin varsinkin tuli mieleen, että onneksi ei käynyt pahem-min, ett kun sitä sitten tietää, mitä siitä voi seurata. Kyllä sitä monta kertaa miet-tii, että kun asuu niin kaukana, että miten äitin vanhuusaika tulee hoidettua ja ett

jos ei pysty enää asumaan omassa kotona. Ja kyllä niitä mieltii, mutta enpä mä tiedä onko niihin ratkaisua eikä niihin tietenkään oookkaan, mutta täytyy katsoa sitten ajan kanssa. Mutta kyllä ne on mielessä ja huomaa, että se on siirtynyt tää hoitosuhde sillä lailla toisinpäin. (Nainen 39v.).

Seuraava aineistonäyte käsittelee hoivaan sitoutumisen syvenemistä prosessinomaisesti elämänkulun myötä. Hoivan syvenemistä ja lisääntyvään hoivavastuuseen sitoutumista ei välttämättä suunnitella, vaan se ymmärretään valmiutena reagoida hoivasuhteessa tilanteen vaatimalla tavalla. Tilanteen etenemistä voidaan kuvata elämänkulkuna, joka selittää hoivasuhteita sekä asenteita auttamiseen ja hoivaan.

V.: Joo noin vuosi sitten toukokuussa, tilanne oli silloin hyvin vakava. Se vain kävi säkä, ettei käynyt huonosti.

H.: Se oli sellainen kokemus kaikille teille, että se jotakin muutti?

V.: Se kyllä teki hyvin varovaiseksi. Siihen asti pysty vielä heittämään jonkun viikon keikankin jossakin, jos halusi. Nyt ei voi sillai lähteä. Se oli oleellisen tärkeätä silloin toipumisen kannalta, että oli paikalla. Pitäis olla paikalla, jos sattuu jotain, koska hän ei itse pysty sitten hakeen apua. (Mies, 52v.).

Omaishoitajana toimineella on kokemukseen pohjautuva käsitys siitä, mitä omaishoiva käytännössä edellyttää. Kokemukset auttavat tulevaisuuden suunnitelmien tekemistä. Haastatteluissa ei tullut esiin, etteivät omaishoivaa aikaisemmin toteuttaneet enää haluaisi panostaa siihen tai että he katsoisivat tehneensä siinä oman osuutensa. Sen sijaan heillä oli ajatuksia, ideoita ja valmiutta antaa informaalia hoivaa enemmän yhteisöllisesti. Informaali hoiva on merkittävä elementti ihmisten välisissä suhteissa. Informaali hoiva muovaa elämäkulkua sen perusteella, millaiset hoivan edellytykset ja intressit yksilöllä on siihen. Aikaisempi kokemus omaishoivasta antaa realistisen käsityksen omaishoivan vaatimuksista ja sitovuudesta. Seuraavan aineistonäytteen haastateltava on toiminut aikaisemmin pitkään omaishoitajana.

”No joo, mutta jos tulee semmonen tilanne, että tosiaan äiti ei jaksa ja oikeasti kokee niin, että nyt hänen voimansa on ehtyneet. Silloin isän paikka on minun mielestäni ehdottomasti vuodeosastolla. Mulla ei oo mitään suunnitelmia, että mä rupeaisin häntä hoitamaan. (Nainen, 44v.).

Eurooppalaisten tutkimusten mukaan omaisiaan hoivaavat eniten 50–60-vuotiaat (Sand 2005, 202; Hansson, Jegermalm ja Whitaker 2000). Tämän tutkimuksen haastateltavista suurella osalla on tulevaisuudessa odotettavissa nykyistä enemmän informaalin hoivan vastuuta. Heidän tilanteensa ennakoiti edellä esitettyjä tutkimustuloksia. Pidentynyt elinikä voi elämänkulun näkökulmasta antaa lisää mahdollisuuksia eri elämänvaiheiden toteuttamiseen keski-ikäisten ja ikääntyvien suhteissa. Useimmilla haastateltavilla on monia läheisiä, joille he antavat omaishoivaa. Tutkimuksissa keskitytään tavallisesti vanhempien auttamiseen, mutta keski-ikäisen sosiaaliseen verkostoon voi kuulua laajasti myös muita ikääntyviä sukulaisia, läheisiä, naapureita ja ystäviä. Vanhempiensa lisäksi haastateltavat kertovat auttavansa etenkin lähellä asuvia omaisiaan ja

läheisiään. Sukulaissuhteen läheisyys ei aina ole ratkaiseva kriteeri, vaikka sen merkitys onkin suuri. Käytännössä jokainen haastateltava toimii jo nyt jossakin muodossa auttajana.

Haastatelluista keski-ikäisistä ei kukaan suhtaudu ehdottoman kielteisesti avun antamiseen ikääntyville, mutta sille asetetaan ehtoja. Tämä voi olla hankalaa avun saajalle tai siitä riippuvaiselle. Paradoksaalista on, etteivät keski-ikäiset haastattelujen perusteella valmistaudu omaishoivan vaatimukseen, vaikka he samanaikaisesti osoittavat olevansa hyvin pitkälle valmiita muokkaamaan apuaan omaisen tarpeiden vaatimusten mukaan. Haastateltavien puheissa korostuu, että he haluavat itse päättää oman elämänsä sisällön rakentamisesta. Haastateltavista kaksi ei aio ryhtyä hoivaamaan omaistaan. He tuovat asian selkeästi esiin haastattelujen aikana perustellen samalla päätöstään. Kummankin tilanteessa vanhemman hoiva on muiden sisarusten vastuulla. Asiasta on perheyhteisössä aikaisemmin sovittu, ja sopimus on ikään kuin jatkumoa siihenastiselle elämäkukululle. Toisella haastateltavalla asiaan liittyi perheyhteyden jatkaminen, johon haastateltavan perhe ei osallistunut. Toinen haastateltavista mainitsi ammatillisen uran vaatimukset ja hoivan vaativuuden.

Pidentynyt vanhuuden vaihe antaa lisää aikaa ja mahdollisuuksia rakentaa elämänkulkua, laajentaa eri sukupolvien mukana oloa läheisverkostoissa sekä vahvistaa erilaisten kulttuurien ja pääomien vaikutusta. Elämänkulun vaiheiden järjestys ei ole määrätty etenemään kronologisesti tietyinä sarjana tai ajallisesti tietyissä ikävaiheissa. Esimerkiksi keski-ikäisen ja ikääntyvän suhteessa joidenkin aikaisemmin ohitettujen tai pois valittujen elämänvaiheiden aika voi tulla myöhemmin. Haastateltavat kertovat eri yhteyksissä, että he seuraavat ikääntyvien omaisten elämäntilanteiden kehittymistä. Tämän voi ymmärtää niinkin, ettei heillä ole jäykkiä käsityksiä ikääntyvän sukupolven vaiheista ja että he näkevät elämänvaiheisiin sisältyvän tiettyä epävarmuutta. Ikääntyvien voimavaroja ei haastattelupuheissa painoteta, etenkin yhteiskunnalliseen kehykseen liitettyinä. Tosin yhteisöllisyydestä keskusteltaessa ikääntyvien resurssien käyttöön sisältyvät mahdollisuudet nousevat muutamissa haastatteluissa esille. Pidentyneeseen vanhuuden vaiheeseen nähdään liittyvän kasvavaa epävarmuutta.

”Uskon, että (puhe yhteiskunnan rakenteista ja kansalaisuudesta) tasa-arvo sulaa käsissä siinä. Ikääntyessään varmaan menettää niitä etuja, joista on oppinut pitämään kiinni ja vaatimaan. Kun ei pysty enää vaatimaan, ei pysty enää odottamaan niitä, vaikka kuinka tarvi. (Mies, 52 v.).

Kokemukset omaishoivasta antavat hoivaa toteuttaville ideoita ja ajatuksia eli kokemus- ja vertaisosaamista, jota voitaisiin hyödyntää ikääntyvien hoivan järjestämistä ja omaishoivan tukea kehitettäessä. Varsinkin haastateltavat, jotka ovat pitkään toteuttaneet omaishoivaa, painottavat omaisten osallisuutta ikääntyvien hoivan kehittämisessä ja järjestämisessä yhteistyössä julkisen sektorin kanssa. Omaishoivan velvoitteet kiteytyvät perhekäsityksen ytimeen. Vaikka suomalainen yhteiskunta edustaa pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon pohjautuvaa mallia, julkinen hoiva ei nykyisellään ja vielä vähemmän tulevaisuudessa riitä yksinään ikääntyvistä huolehtimiseksi. Hoivan tuottamisen selvä valtavirta

Suomessa on joka tapauksessa perheen ja lähiyhteisön jäsenilleen tuottama hoiva ja tuki (Kröger 2009, 115; ks. myös Kattainen ym. 2008).

Omaispositioiden ristiriitaisuuteen ja näiden suhteeseen julkisen kanssa liittyvät toisaalta hoivan aloittamisen haasteellisuus ja toisaalta sen luonnollinen helppous. Usealla haastateltavalla on halua antaa apua ja hoivaa jollekin vähän etäisemmälle omaiselle tai läheiselle, jolla ei esimerkiksi ole omia lapsia. He kuvaavat tilanteita sellaisiksi, että apua tarvitsevat läheiset ovat eri syistä yksinäisiä ja että haastateltavat perheineen ovat välimatkalla mitaten lähimpänä olevia omaisia. Heiltä olisi siten luonnollista odottaa apua. He näkevät tilanteen ja siihen sisältyvän hoivan tarpeen. Tarpeen tunnistamisen lisäksi he välittävät. Silti eteneminen seuraavaan vaiheeseen, jolloin pitäisi aloittaa hoivan, avun tai tuen antaminen, ei tapahdu luontevasti, koska heillä ei ole aikaisemmin ollut arkipäivän luonnollista kanssakäymistä tämän läheisen kanssa. Avun antamisen vaiheeseen on siksi vaikea siirtyä. Tässä kohden haastateltavat odottavat, että julkinen sektori tulisi avuksi esimerkiksi koordinoimalla omaishoivaa. Samansuuntaisia odotuksia tulee esiin muutamien vanhempiaan auttavien haastatteluissa liittyen erityisesti julkisen ja yksityisen hoivan yhteistyöhön.

Bourdieuun (1995, 161) mukaan ihmiset ovat pitkällisen ja monimutkaisen ehdollistamisprosessin myötä sisäistäneet objektiiviset mahdollisuutensa. Tähän perustuu se, millaisena ihmiset näkevät tulevaisuutensa ja millä tavoin he suuntautuvat tulevaisuuteen. Bourdieun teoriaa seuraten keski-ikäiset omaiset ovat muodostaneet käsityksensä ikääntyvän omaisena olemisesta osittain jo ennen, kuin tällainen tilanne on ajankohtainen heidän omassa elämässään. Myös heidän toteuttamansa omaishoiva muodostuu tältä pohjalta. Keski-ikäisten halu ja intressi auttaa ikääntyviä omaisiaan ja läheisiään voidaan nähdä osittain pragmaattisena toimintana. Lisäksi yhteiskunnallinen kehitys ja siihen liittyvät trendit voivat vaikuttaa omaishoivan antamiseen, esimerkiksi informaalin hoivan näkyvyyden ja käytännön rakenteiden kautta.

Suuria ikäluokkia tutkittaessa (Tanskanen ja Danielsbacka 2009, 32; ks. myös Purhonen 2007, 88) on todettu, että ne eivät ole arvoiltaan ja orientaatioltaan, esimerkiksi auttamisasenteiltaan yhtenäinen sukupolvi. Suuret ikäluokat ovat tämän tutkimuksen näkökulmasta ikääntyvien ja keski-ikäisten välimaastossa. He ovat mahdollisesti nuorimpien keski-ikäisten vanhempia ja liittyvät näin ollen siihen sukupolvien väliseen auttamisen tulevaisuudenkuvaan, joka nousee keski-ikäisten haastatteluista ja johon perhesukupolvetkin ovat vahvasti vaikuttaneet. Kentän toiminta syntyy viime kädessä tietyssä tilanteessa ja kentän kokonaisuuteen vaikuttavassa dynamiikassa. Seuraavassa luvussa käsittelemme tutkimuksen tuloksia habituksen käsitteen avulla ja esittelen laajemmin seikkoja, jotka voivat vaikuttaa omaishoivaa antavan yksilön kontekstiin.

6 HOIVA HABITUKSENA

Hoiva on merkittävällä tavalla mukana arjessa läpi elämänkulun. Sisällöltään hoiva on sekä monimuotoista että muuttuvaa, mikä tekee sen kuvaamisen monimutkaiseksi. Hoiva muokkaa henkilökohtaista kanssakäymistä sosiaalisissa suhteissamme ja määrittelee suhteiden sisältöjä. Hoiva kehystää arkeamme kulttuurisilla merkityksillä, joita siihen liitetään ja joita itse sille annamme. Yhteiskuntaa arvioidaan usein sen mukaan, miten se tuottaa hoivaa. Hoivan periaatteet, moraalit ja arvot auttavat ymmärtämään sosiaali- ja terveyspalvelujen kontekstia, lainsäädäntöä, politiikkaa ja käytäntöjä. Hoivasta on tullut keskeinen puheenaihe ja hoivasta käydään keskusteluja monella tasolla. Keskusteluissa käsitellään muun muassa vastuuseen, taakkaan, stressiin, kiintymykseen, palkkioon ja etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Keskustelujen taustalla on hoivan pitkä historia; hoivaa perustellaan esimerkiksi filosofisilla, ideologisilla, poliittisilla ja taloudellisilla argumenteilla, jotka eri tavoin liittyvät sen kehitykseen. Yhä useammin kysytään, kuka hoivaa antaa, miten ja missä sitä tuotetaan sekä miten se rahoitetaan. Hoivan konsepti on kulloistenkin kulttuuristen arvojen muotoilema. (Phillips 2007, 1–2, 6; Anttonen ym. 2009, 8–15; Koistinen 2003.)

Hoivalla nähdään olevan kolme ulottuvuutta, *työ, moraalit ja sosiaalipolitiikka*, joiden kautta hoivan kokonaisuutta voidaan ymmärtää (Daly ja Lewis 1998; Anttonen ja Sointu 2006, 81). Hoiva työnä on välttämätön ylläpitäen yhteiskunnan olemassaoloa. Kaikissa yhteisöissä on hoivaa koskevia normeja, joilla määritellään ja ohjataan sekä yksityistä että julkista hoivaa. Hoivan moraalit on ikään kuin sisään kirjoitettu, mitä esimerkiksi omaisten ja läheisten odotetaan olevan valmiita tekemään ikääntyvistä huolehtiakseen. Moraalin velvoittamaa hoivaa voidaan tarkastella myös eettiseltä kannalta ja arvioida sen eettis-moraalisia arvoja. Hoivatyötä tehdään sekä palkkatyönä että vapaaehtoisena työnä. Kummallakin on tietty suhde moraalit. Sosiaalipolitiikalla viitataan hoivan yhteiskunnallistumiseen ja sen siirtymiseen yksityisestä julkiseksi. Sillä ei viitata yksinomaan hoivan muuttumiseen julkiseksi työksi, vaan myös hoivan perusteiden määrittelyn siirtymiseen osaksi julkista toimintaa. Tämä vaikuttaa niin julkiseen hoivatyöhön kuin sen moraalit, mutta myös yksityiseen

hoivaan, joka toimii tiivistyvässä jaetun hoivan suhteessa julkisen kanssa. Hoivan ulottuvuudet ovat näin kytköksissä toisiinsa.

Tässä luvussa esitän tutkimuksen tuloksia hyödyntäen keskeisesti Bourdieun viitekehyksen habitus-käsitettä. Hoivahabitukset ilmentävät haastatteluisissa esiin tulleita keski-ikäisten asenteita ikääntyvien auttamiseen ja mitä hoivatoimintaa keski-ikäiset mahdollisesti toteuttavat omassa elämässään. Habitusten avulla kuvaan haastateltavien toisistaan poikkeavia tapoja suhtautua ikääntyvien hoivaan ja auttamiseen. Habitusten typologia muodostuu kolmesta erilaisesta hoivahabituksesta. Erot hoivahabitusten välillä ilmenevät muun muassa suhtautumisessa hoivan ulottuvuuksiin, työhön, moraalisiin ja sosiaalipoliittisiin. Käsitelen näitä tarkemmin seuraavissa alaluvuissa. Tutkimustuloksiin perustuva hoivahabitusten kuvaus vastaa ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni ”Miten keski-ikäiset suhtautuvat ikääntyvien omaistensa auttamiseen ja antavatko he itse omaishoivaa ikääntyville läheisilleen?”

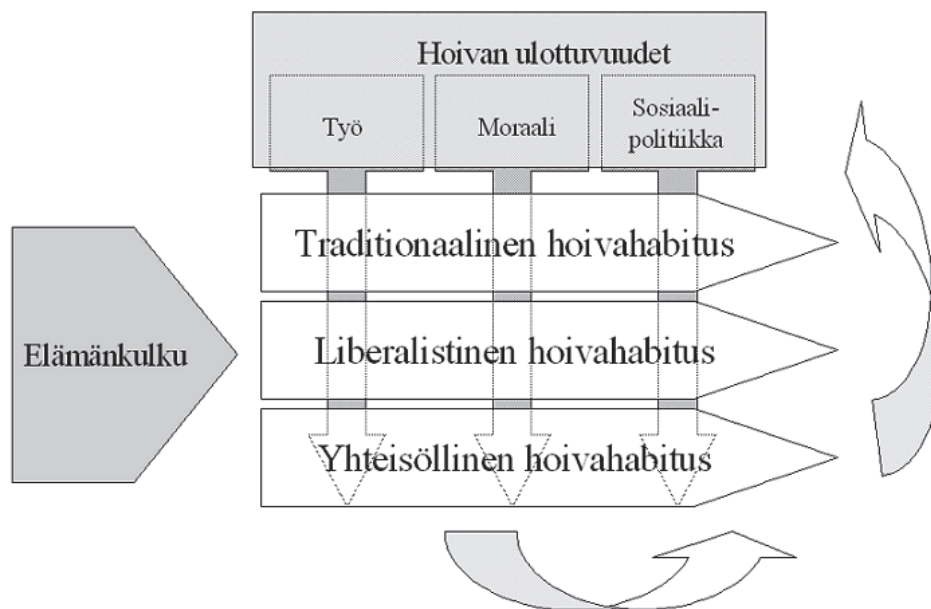
6.1 Hoivahabitusten typologia

Bourdieuin käsitemaailmaa seuraten käytän habituksen käsitettä kuvaamaan elämäntapaa tai toimintaa (ks. Allardt 1998, 42). Bourdieun kehittelemän habituksen käsitteen avulla voidaan kuvata luokkien tai yhteiskunnallisten kerrostumien välistä erojen taistelua (ks. Vuorinen 2009, 136). Hoivahabitukset kuvastavat tässä yhteydessä erilaisia tapoja suhtautua hoivaan ja hoivan tuottamiseen ikääntyville. Tavat voivat olla keskenään ristiriitaisia, toisiaan poissulkevia tai osittain samansuuntaisiksi pyrkimyksiä limittyviä. Bourdieun analyysissä toimijoiden habitusten tarkastelu on yksi keskeinen analyysin vaihe. Habitus tarkoittaa dispositiojärjestelmiä, jotka toimijat ovat omaksuneet sisäistäessään tietyt sosiaaliset ja taloudelliset ehdot (Bourdieu 1995, 132–133). Habitus ilmenee tietynä urana kentällä ja se ohjautuu kentällä tarjoutuvien tilaisuuksien mukaan (emt.). Toimijoiden käytännöt ilmaisevat sekä asemaa että asennetta. Hoivahabitusten typologia tukee haastattelujen avulla kerätyn tutkimusaineiston kategorisointia ja esittämistä.

Tässä esiteltävät hoivahabitukset perustuvat tutkimuksen haastatteluihin. Haastattelujen analyysissä olen käyttänyt hoivahabitusten typologiaa hypoteettisen esityksen kaltaisesti. Olen hahmottanut haastatteluista nousevien seikkojen pohjalta kolme toisistaan eroavaa hoivahabitusta. Yhteiskuntaan viittaavina tarkastelukulmina habitusten konstruomisessa ovat ikääntyvien asema yhteiskunnassa, ikääntyvien hoiva osana hyvinvointivaltion toteutusta ja julkista järjestelmää sekä kansalaisten luottamus näihin. Yksilöön keskittyviä tarkastelukulmia ovat omaisen rooli ja tulevaisuuteen valmistautuminen hoivan antamisessa. Eettiset kysymykset ja hoivan kokonaisuus viittaavat sekä yksilöön että yhteisöön. Kaikki tarkastelukulmat avaavat omalla tavallaan suhtautumista ikääntyvien hoivaan periaatteena, toimintana ja sukupolvien välisenä suhteena. Typologia käsittää kolme sisällöltään erilaista hoivahabitusta, traditionaalisen, individualistisen ja yhteisöllisen. Ne edustavat erilaisia tapoja suhtautua ikään-

tyvien auttamiseen ja hoivaan. Suhtautuminen hoivan ulottuvuuksiin eli työhön, hoivaan ja sosiaalipolitiikkaan erottaa hoivahabituksia toisistaan (ks. Daly ja Lewis 1998). Jokaisen hoivahabituksen suhtautuminen hoivatyöhön, hoivamoraaliin ja hoivan sosiaalipolitiikkaan on omanlaistaan.

Haastateltuja henkilöitä ei voi yksiselitteisesti yhdistää yhteen tiettyyn hoivahabitukseseen. Haastattelujen analyysissä on erotettava, milloin haastateltava puhuu itsestään, omista kokemuksistaan, asenteistaan tai näkemyksistään, ja milloin hän siirtyy puheessaan yleiselle tasolle. Haastattelupuheissa saatetaan siirtyä minä-subjektista yleiselle tasolle esimerkiksi silloin, kun keskustellaan hoivamoraaliin liittyvistä asioista tai haastateltavalle etäisistä asioista, joihin hänellä ei ole henkilökohtaista suhdetta. Tällöin haastateltava saattaa puheessaan siirtyä yleiselle tasolle, mikä vaikuttaa myös hoivahabitukseseen.

KUVIO 10 Hoivahabitusten typologia.

Elämänkulku ja siihen sisältyvät kokemukset, jo eletyt ja odotettavissa olevat elämänvaiheet sekä niihin liittyvät merkitykset vaikuttavat niin ikään haastateltavien hoivahabituksiin. Elämänkulku selittää hoivahabituksia ja elämänkulun ulottuvuus otetaan huomioon hoivahabituksia analysoitaessa. Kuviossa 10 on esitetty hoivahabitukset sekä niihin vaikuttavat hoivan ulottuvuudet ja elämänkulku. Hoivan ulottuvuudet vaikuttavat vaihtelevasti jokaisessa habituksessa. Myös elämänkulku yksilöllisine vaiheineen ja vaihteluineen lisää hoivahabitusten moninaisuutta. Esimerkiksi yksilölliset elämäntilanteet ja yksilön kokemukset hoivasta sekä aikaisempi toiminta omaishoivaajana vaikuttavat hoivahabitukseseen ja hoivaajan rooliin asettumiseen.

Seuraavaksi avaan hoivahabituksia haastatteluihin ja niistä tekemiini kategorioihin perustuen. Lähtökohtana on habitusten hypoteettinen tarkastelu haastatteluaineiston valossa. Luvun lopussa tarkastelen hoivahabitusten ilmenemistä ja suhdetta hoivan ulottuvuuksiin (työ, moraalit, sosiaalipolitiikka) sekä elämänkulkuun.

6.2 Traditionaalinen hoivahabitus

Traditionaalinen hoivahabitus kantaa sukupolvelta toiselle siirrettyjä, hoivaan liittyviä arvoja ja perinteitä. Ne ovat ajan kuluessa muovautuneet kulloinkin vallitsevien käsitysten mukaan, mutta niissä on säilynyt tunnistettavana perinteeseen viittaava perusjuonne. Traditio voidaan kokea auttamiseen velvoittavana. Avun saajan kannalta traditiossa pysyttäytyminen voi merkitä riippuvuutta, ja ikääntyvä voi pelätä auttamisen muodostuvan taakaksi nuorelle sukupolvelle. Traditio voidaan nähdä sukupolvia yhdistävänä. Esimerkiksi ikääntyvien sukupolvea yhdistävät samankaltaiset elämäkokemukset (ns. avainkokemukset) ja heillä on tietystä mielessä ajallisesti yhteinen kulttuuritausta (Roos 1988, 25; Suomi 2003). Jenni Spännäri (2008) on väitöskirjassaan tutkinut ikääntyvien yhteistä muistia ja sitä, miten ikääntyneet yhteisen muistin avulla osallistuvat yhteisön identiteetin ylläpitämiseen sekä jatkuvuuden ja hyvinvoinnin luomiseen. Ikääntyneiden elämäkokemus ja sitoutuneisuus yhteisön muistiin voitaisiin Spännärin mukaan nähdä yhtenä yhteisen pääoman lajina. Kuvaan traditionaalista hoivahabituksia tutkimustuloksiin perustuen tässä alaluvussa eri näkökulmista: sukupuolen merkitystä auttamisen yhteydessä, hoivaa ja huolenpitoa moraalisina periaatteina sekä traditioiden siirtymistä perheroolien ja sukupolviroolien kautta.

6.2.1 Sukupuolen merkitys ja hoiva

Sukupuoli toimii tietystä mielessä traditioiden kantajana yhteiskunnassa. Hoivan tehtävissä tulee esiin perinteinen sukupuolijakautuma. Lukuisat omaishoivaa käsittelevät tutkimukset ovat osoittaneet, että erityisesti puoliso- ja omaishoivan ollessa kysymyksessä naiset ovat hoivaajien enemmistönä. Monet naiset joutuvat edelleenkin valitsemaan työuran ja omaishoivan välillä tai yhdistämään nämä molemmat. Epävirallinen auttaminen on sitkeästi pysynyt naisten velvollisuutena, mutta naisten siirtyminen työelämään on merkittävästi rajoittanut informaalista auttamisresurssia (Anttonen ja Sipilä 1992, 441). Auttamistyön kasautumista naisille pidetään informaalisen auttamisen heikkoutena (emt.). Marta Szebehely (2005, 18) toteaa tutkimusten kyllä osoittavan, että naiset ovat enemmistönä omaishoivan kaikilla sarjoilla, hoivan vastaanottajina, hoivaavina omaisina ja hoivahenkilöstönä, mutta tätä sukupuoleen liittyvää analyysia ei yleensä kuitenkaan kehitellä eteenpäin. Toisaalta on olemassa myös toisenlainen näkökulma asiaan, jonka mukaan miehet ovat suhteellisen usein omaishoi-

tajia (Jegermalm 2005, 12; Lammi-Taskula ja Salmi 2004). Miesten tekemä hoiva-työ vaikuttaa olevan vielä näkymättömämpää kuin naisten.

Omaishoivassa sukupuolen merkitys ilmenee konkreettisissa auttamisen tavoissa. Naiset auttavat miehiä enemmän taloustöissä, kun taas korjaustyö ja pihatyöt ovat miehille tyypillisiä auttamisen ja huolenpidon muotoja. Erilaisessa asiointissa auttaminen, kuten kaupassa tai apteekissa käyminen ja lääkäriin kuljettaminen, on ominaista sekä aikuisille tyttärille että pojille. Työ ja perhe - tutkimuksessa havaittiinkin sukupolvien välisessä auttamisessa kaksi kohtaa, joissa perinteinen sukupolvien välinen työnjako alkaa murtua: Erityistä apua tarvitsevia vanhempiaan hoitavat työssä olevat pojat yhtä usein kuin tyttäret. Isovanhemmista miehet hoitavat lapsenlapsiaan lähes yhtä usein kuin naiset. (Lammi-Taskula ym. 2004, 101, 110; myös Julkunen 2006a, 243.) Ruotsissa informaalia hoivaa ja sen tukea tutkinut Magnus Jegermalm (2005, 11-12) toteaa, että aiemmista oletuksista poiketen miesten antama omaishoiva on joidenkin tutkimusten mukaan suhteellisen yleistä.

Tämän tutkimuksen haastatteluissa haastateltavat eivät arvioineet eivätkä eritelleet nyt tai tulevaisuudessa antamaansa omaisapua ja -hoivaa sukupuolinäkökulmasta. Sukupuoli ei rajoittanut avun antamista silloin, kun sukupolvisiteet olivat auttamisen perusteena. Omaishoiva sisälsi haastateltavien ajattelussa kaiken mahdollisen avun, jonka toteuttamisesta he osaamisensa ja resurssiansa mukaisesti vastaisivat ja tarvittaessa pyrkisivät löytämään uusia ratkaisuja. Sen sijaan ikääntyville omaisille annettavasta konkreettisesta avusta kerrottaessa tuli esiin perinteinen sukupolijako. Haastateltavat eivät erityisesti pohtineet oman sukupuolensa vaikutusta omaisauttamiseen. Toisin sanoen he eivät nähneet sukupuolta omaishoivan kannalta merkityksellisenä tai määrittävänä seikkana. Sen sijaan haastateltavien puheenvuoroissa korostui työn- ja vastuunjako, joka liittyy omaisen auttamisen kokonaisuuteen ja sen järjestämiseen. Lasten keskimääräinen lukumäärä perheissä on 1960-luvulta lähtien pienentynyt, mikä osaltaan vaikuttaa omaishoivan sukupuolisidonnaisuuden purkautumiseen. Nykyisin kysymys onkin entistä enemmän omaisten asennoitumisesta auttamiseen sekä halusta ja kyvystä toteuttaa omaishoivan tehtäviä suhteessa ikääntyvään omaiseen.

Omaishoivan sukupuolinäkökulma tulee esiin perheen sisäisen työnjaon kautta. Tutkimus osoittaa sukupuolten erilaisia tapoja antaa hoivaa ikääntyville. Perheenjäsenten kesken viime kädessä päätetään työnjaosta, joka on sopimukseenvarainen, aina uudelleen neuvoteltavissa ja näin ollen jatkuvasti muuttuva. Työnjako ei näytä noudattavan sukupolijakoa. Yksi tutkimuksen miespuolinen haastateltava totesi haastattelun päätteeksi, että jos hänellä olisi ollut sisko, hän ei todennäköisesti itse samalla tavalla toimisi äitinsä omaisauttajana kuin nyt. Hänellä oli yksi veli, joka työnsä vuoksi vietti pitkiä aikoja ulkomailla. Näin ollen äidin auttamiseen liittyvät hoivatehtävät jäivät etupäässä haastateltavan vastuulle, eikä hän millään tavoin kyseenalaistanut antamaansa omaishoivaa.

Puolisohoivaa tutkinut Tuula Mikkola (2009, 194) on todennut, että hoivaan sitoutumisessa ei ole sukupuolten välillä eroa. Puolisooaan hoitavien mies-

ten ja naisten puhe velvollisuuksistaan ja oikeuksistaan on Mikkolan mukaan yllättävän samankaltaista. Hän esittääkin johtopäätöksensä, ettei puolisoahoivaan sitoutuminen perustu sukupuoleen, vaan puolisoiden keskinäiseen suhteeseen ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen. Perhehoivan hierarkiassa puoliso on ensisijainen ja luonnollinen hoivan antaja lasten ollessa toisella sijalla. Useimmat tämän tutkimuksen haastateltavat viittasivat siihen, että kun/jos ikääntyvän omaisen tilanne muuttuu ja hoivan tarve sen myötä kasvaa, he ottavat asian huomioon omassa toiminnassaan ja tarjoavat apua mahdollisuuksiensa mukaan. Seuraavassa aineistonäytteessä omaisen tilanne on melko nopeasti huonontunut ja tytär kuvaa omaa suhtautumistaan.

V.: Se on silti aika uus asia, sen ymmärtäminen, että vanhemmat, että heistä tulee vanhoja ja lähtee täältä joskus pois. Sitä ei oo aktiivisesti itse ajatellut, miten pystyisi auttaan ja mitkä ne tunteet on siinä vaiheessa, kun nää asiat tulee pinnalle. Nyt tavallaan ajatukset menee niin ylös alas, että ei ole osannut vielä jäsentää, että on mikä se tapa auttaa tai mikä se on.

H.: Niinku sellainen käytännön ajattelu, että ei oo oikeastaan päässy siihen...

V.: Ei, se on vaan, että menee sinne ja tekee, mitä kuuluu tehdä eikä sitten miettii, mitä vois tehdä. Ei oo vielä pystynyt ajatteleen niin pitkälle. On vaan siinä käytännön hommassa ja tunteet on niin pinnalla. (Nainen, 37 v).

Ikääntyvien hoivan ja avun tarpeita tulee tarkastella palvelujärjestelmän ja sen muutosten kontekstissa. Suomalaisen yhteiskunnan sukupuolisopimukseen sisältyy naisten oikeus tehdä kokopäivätyötä kodin ulkopuolella. Se on leimannut maamme hyvinvointijärjestelmän rakentumista vaikuttaen myös sukupuolirooleihin. Toteutuakseen se on edellyttänyt laajan julkisen palveluverkoston rakentamista etenkin lasten ja vanhusten hoivan järjestämiseksi (ks. Karisto 1990, 359). Sukupuolten tasa-arvo on mielletty yhtäläisiksi oikeuksiksi koulutukseen, ammatin harjoittamiseen ja omiin ansioihin sekä henkilökohtaiseen sosiaaliturvaan (Anttonen ja Sipilä 1992, 454; Raunio 1992, 465). Hyvinvointiyhteiskunnan palvelujärjestelmän kokonaisuuden ja periaatteiden muutokset ovat väistämättä vaikuttaneet traditionaaliseen hoivaan. Julkisten palvelujen yleinen heikkeneminen ja palvelujen supistamissuunnitelmat voivat tulevaisuudessa merkittävästi vaikuttaa naisten tekemään julkiseen hoivaan ja lisätä painetta informaalin hoivan lisäämiseksi.

Naistutkijat ovat esittäneet, että naisen omimpaan olemukseen kuuluu hoivarationaalisuus. Se ymmärretään arkielämää ylläpitävänä voimana ja ihmisten toimintakyvyn uusintamisena. (Julkunen 1990, 7; Saarinen 1985, 159; Stacey ja Price 1981; Waerness 1984.) Tutkijat ovat kuitenkin arvelleet, että naiset ovat yhä harvemmin halukkaita samastumaan hoivaajan rooliin. On myös esitetty, että tärkein hoivareservi onkin miehissä. Kyösti Raunio (1992, 473) on ennustanut, että sukupuolen mukaisessa hoivan työnjaossa tapahtuvat muutokset ovat ilmeisen hitaita. Tämän tutkimuksen naispuolisista haastateltavista muutamat suhtautuivat varauksellisesti omaishoivaan ja asettivat rajoituksia sille. Sen sijaan miespuolisista haastateltavista jokainen suhtautui myönteisesti hoivan antamiseen ikääntyvälle omaiselleen. He myös suuntautuvat siihen jol-

lakin tavalla omassa elämässään. Haastattelukeskusteluissa asian käsittely ei silti konkreettisesti ankkuroitunut arjen toimintaan. Toisin sanoen huolenpito saatettiin ymmärtää varsin väljästi, eikä omakohtaisesti, itseä velvoittavana. Hoivarationaalisuus viittaa arjen jatkuvuutta ylläpitävään ja henkilökohtaiseen hoivaan. Haastateltavat eivät itse puheenvuoroissaan mitenkään rajanneet mahdolliseen avun muotoa tai määrää sinänsä. Rajoitukset syntyivät heidän mukaansa oman elämän kokonaistilanteesta.

6.2.2 Hoiva ja huolenpito moraalisenä periaatteena

Hoiva voidaan ymmärtää yhteisön moraaliseksi periaatteeksi: hoivaa koskevat normit ja säännöt määrittävät syvästi inhimillistä kanssakäymistä ja sen tapaa (Anttonen ja Sointu 2006, 81). Hoivan moraaliset periaatteet ovat universaaleja ja niitä tavataan kaikissa yhteisöissä. Hoivaa koskeva normisto muodostuu kulttuurisessa kontekstissa, joka voi vaihdella suhteellisen pienenkin maantieteellisen alueen sisällä (mt.). Hoivakulttuuri ja hoivaa säätelevät normit, joissa yhteisön moraalinen periaate tiivistyy, ovat osa yhteisön traditioita. Seuraavassa haastateltava reflektoi moraalista hoivavastuuta omassa toiminnassaan suhteessa läheisiinsä.

”Voi sanoa, että se, tai minut on kasvatettu siihen, minut on kasvatettu pitämään huolta ihmisestä. Mä oon saanu kotona semmosen kasvatuksen lapsena, että pitää huolta pitää sisaruksista ja vanhemmista ja isovanhemmista ja ystävistä ja kavereista. Sillä asuinalueella, missä asun, on kahdeksankymppinen yksinäinen rouva, niin kyllä mä häntäkin autan koko ajan, teen lumitöitä ja leikkaan nurmikkoo, poimin marjaa ja tämmöstä pientä suorittelen, mutta on se sitten moraalinen velvollisuus, mä näen sen niin itsestään selväksi, että siinä ei, en pidä sitä mitenkään taakkana, se tulee sydämestä.” (Mies, 43v.).

Seuraavassa aineistonäytteessä haastateltavan äiti on sairastunut vakavasti ja ollut vuodeosastolla hoidossa muutaman kuukauden. Tilanne on tullut yllättäen ja tytär on ymmärtänyt, että äidillä ei odoteta olevan pitkäksi elinaikaa jäljellä. Haastateltavan isä ei halua ottaa apua vastaan, vaikka haastateltavan arvion mukaan saattaisi tarvita sitä. Haastateltava ei pohdi isänsä tulevaisuutta tarkemmin eikä siihen liittyvää mahdollisesti lisääntyvää avun tarvetta. Moraalisen velvoitteen haastateltava ilmaisee ensin yleisenä periaatteena tarkentaen sen jälkeen, miten kokee asian henkilökohtaisesti.

”Moraalinen velvoite vanhemmista huolehtimiseen on sillä perusteella, että ne on hoitanu meitä koko ikänsä. Kyllä mä koen, että mulla on velvollisuuskin antaa takaisin niin paljon, kun mä itte pystyn, kaikenlaisissa asioissa.” (Nainen, 37 v.).

Hoivaa voidaan määritellä sen kompleksisuuden mukaan. Judith Phillips (2007, 19) toteaa hoivan olevan kompleksista, koska se sisältää elämän kaikki puolet. Moraalisen ulottuvuuden sisältyminen hoivaan vielä lisää sen kompleksisuutta. Moraali osana ikääntyvien huolenpitoa on myös osa kasvatusta, arvoja ja sukupolvien välistä vuorovaikutusta, tarkasteltuna elämäntien kautta nyky-yhteiskunnan kontekstissa. Toisaalta hoiva on määritelty omaksi politiikakseen. Phillips (mt.) toteaa Hilary Grahamiin viitaten, että hoiva määrittelee erityistä

sosiaalista suhdetta, joka perustuu sekä tunteeseen että palveluun. Grahamin (1983, 28) mukaan sosiaalitieilijät ovat pyrkineet erottamaan nämä kaksi toisiinsa liittyvää toimintoa ja konstruoineet ne uudelleen erillisiksi psykologian ja sosiaalipolitiikan oppisuunniksi. Feministisesti suuntautuneen Grahamin mukaan jokapäiväinen kokemus hoivasta rakkauden työnä on näin kadotettu. Hoivayrittäminen on tullut tärkeäksi lukuisissa EU-maissa. Myös Suomessa hoivamarkkinat ovat vähitellen alkaneet vallata alaa. Hoivan tuotteistamisessa ei ole kuitenkaan mahdollista ottaa huomioon tunnenäkökohtia eikä niitä voida eritellä ostopalvelua koskevissa sopimuksissa, mikä Phillipsin (2007, 21) mukaan on johtanut hoivan arvon vähenemiseen ja sen kompleksisuuden ymmärtämisen heikkenemiseen.

Ikääntyvän informaaliin hoivaan ja auttamiseen moraalis-eettisenä sekä ikääntyvän ihmisarvoon liittyvänä kysymyksenä on toistaiseksi kiinnitetty melko vähän huomiota. Haastatteluissa hoivan moraalitunnistetaan, mutta hoivan toteuttamiseen liittyvät eettiset näkökohdat tai niiden selkeyttämisen tarve eivät merkittävästi nouse esiin. Haastateltavat eivät problematisoi ikääntyvien auttamista sinänsä. Auttaminen on heidän käsityksensä mukaan luonnollinen osa ikääntyvän ja keski-ikäisen suhdetta, joka pohjautuu perheeseen (ks. edellä oleva aineistonäyte). Auttamisen määrälle ja auttamissuhteeseen sitoutumiselle he eivät tavallisesti aseta rajoja, vaan antavat ymmärtää, että tilanteen muuttuessa he ovat valmiita arvioimaan uudelleen mahdollisuuksiaan sitoutua hoivaan. Seuraava näyte havainnollistaa hoivaan sitoutumisen erilaisia näkökulmia.

H.: Miten sä näet moraalisen velvollisuuden vanhemmista huolehtimisessa, mitä se tarkoittaa, ja niin edelleen?

V.: Joo, kyllä ymmärrän, mitä se tarkoittaa. Se on kyllä ehdoton, ei mitään epäilyä siinä asiassa, moraalinen velvollisuus on huolehtia vanhemmista.

H.: Miten sitten näet sen puolen asiassa, että kaikilla ei ole mahdollisuutta eikä edellytyksiäkään huolehtia, koska kaikki ei toimi eikä tunnista eikä näe sitä asiaa samalla tavalla?

V.: Meitä on moneen lähtöön, niin omaisia kuin muitakin hoitajia, se on niin henkilökohtainen asia.

H.: Onko jotakin selitystä sille, että se (moraalinen velvollisuus huolehtia vanhemmista) on ehdoton ja sitten jollakin toisella se ei ole ehdoton?

V.: Joo, se on henkilökohtaisesti ehdoton, minä katson sen ehdottomaksi. Se perustuu siihen, miten mä oon kasvanu ja miten mä oon nähny omien vanhempieni toimivan omien vanhempiensa kanssa, niin kyllähän sitä saa niin kuin mallin siinä, sitä saa, mitä tilaa varmaan itse kukin. Toivoisin, että yhteiskunta tai päättäjät näkisi myös, että moraalinen velvollisuus huolehtia vanhemmistaan on täysin ehdoton, että siitä lähdetään ja sitten kaikki muut jutut. Ei tää varmaan muuten pyöri tää yhteiskunta, mä aattelen tätä tunteiden kautta, koska se on nimenomaan sitä tunteilla, bisnes on bisnestä.

H.: Ennen, 70-luvun alkupuolelle asti lasten velvollisuus huolehtia vanhemmistaan oli laissa säädetty. Se poistui laista tuolloin. Miten sinä näet, voiko lapsia velvoittaa vanhemmista huolehtimiseen lain avulla?

V.: Mua kiinnostaisi kovasti tietää peruste tai ajan henki silloin, tai peruste, min-kä takia se laista poistettiin, koska on luonnollista, että se olisi laissa, koska se on tietyllä lailla yks yhteen muunkin elämän säilyttämisen kanssa, jos tää kohta olisi säädettyinä. Jos jätät heittelle tuolla tien päällä, niin tulee kipeetä heti. Miksi ei tästä sitten, onpa mielenkiintoista, että se on jossakin prosessissa häivytetty sieltä. Todella jännä tietää, mikä on taustavaikutin siihen. (Mies, 52 v.).

Ikääntyvien auttamista ja informaalia hoivaa tutkittaessa on otettava huomioon suhteen molemmat osapuolet. Ikätutkimusta on usein kritisoitu siitä, että vas-tauksia haetaan muualta kuin ikääntyneiltä itseltään (Nikander ja Zechner 2006, 515–517). Ikääntymisen myötä riippuvuus, fyysistä hauraus ja kompetenssi muuttuvat, mutta muutokset eivät ilman muuta vaikuta kykyyn tehdä itseä koskevia päätöksiä. Länsimaissa yleistyvä pitkäikäisyys ja eri elämänvaiheiden osittainen sekoittuminen toisiinsa muuttavat käsityksiä siitä, milloin ”päästään” sisään tai ”joudutaan” ulos aikuisen itsemääräämisen ja autonomian alueelta (mt. 517). Ikääntyvät eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan elämäntilanteiden myötä näyttäytyy ikääntyvien ja ikääntyneiden ryhmien sisäinen heterogeenisyys. Kronologinen ikä ei ratkaise ikääntyvän hoivaan liittyviä eettisiä kysymyksiä (Butler 1990, 162).

”Joo, se (käsitys velvollisuudesta auttaa) on varmaan hyvin erilainen, yks on yhtä mieltä, toinen on toista mieltä, se on varmaan jokaisessa itessään ja asenteissa ja suhteessa siihen omaiseen, sairaaseen ihmiseen, miten paljon sä haluat auttaa. Vaikka on olemassa, kaikkihan ajattelee, että pakkohan sun on hoitaa vanhempas, mutta mä luulen, että se on aika paljon asenteista ja sun omasta, miten sä tuut toimeen niiden ihmisten kanssa, joita sä aiot hoivata. Jos on kinaa tai eripuraa tai muuta, ehkä sellaiselle henkilölle ei halua hirveen helposti antaa sitä apua. Sitä voidaan käyttää aseena, katkeroituu, että hoida omat juttus. Siinä on monta aspek-tia. Sellaiset asiat on itekin huomannu, että tulee esiin tämmöissä tilantees-sa.” (Nainen, 37 v.).

Seuraavan aineistonäytteen haastateltava on toiminut omaishoitajana huolehti-en äidistään pitkään ja erityisesti tämän elämän loppuvaiheessa. Äidin sairau-den vuoksi haastateltava on joutunut vaativissa tilanteissa pohtimaan omaisen vastuuta ja omaishoitoon liittyvää päätöksen tekoa. Aineistonäytteessä tulee esiin moraalisen velvollisuuden sitovuus, joka edellyttää myös sitoutumista tilanteen mukaisiin vaikeisiin päätöksiin. Samalla paljastuu moraalisen periaatteen ydinsisältö eli mistä tietää, mikä on ”oikeata” ja ”hyvää” sekä miten ratkai-suja voi tarvittaessa perustella. Haastateltava pohtii nyt, vuosia äidin kuoleman jälkeen hoivan moraalisia periaatteita äidin hoidon järjestämisen yhteydessä. Moraaliin perustuva hoivavastuu voidaan nähdä esimerkiksi käänteisänä van-hempien vastuulle lapsistaan. Aikuiset lapset voivat joutua tilanteeseen, jossa he parhaan ymmärryksen, tiedon, osaamisen, mahdollisuuksien ja vallitsevan kulttuurin varassa sekä vanhempiensa parasta tarkoittaen asettavat rajoja ja perustelevat ikääntyvien vanhempiensa hoivaan liittyviä valintojaan.

”Koen sen kyllä sillä tavalla, että mun mielestä on luonnollista huolehtia van-hemmistaan. Se on tietynlainen moraalinen velvollisuus myöskin. Ja omaisenhan sen ensimmäisenä näkee, useimmiten, ei nyt aina, mutta useimmiten, näkee, että nyt tarvitaan apua. Mutta mun mielestä se moraalinenkin velvollisuus on sitten siinä, että kun näkee, että nyt alkaa olla semmonen tilanne, että nyt ei selvitä, että vaikka se omainen itse sanoo, että kyllä mä tässä ja mitä sä tuut siihen, että kyllä

mä pärjään tai jotakin muuta, niin sitä pitää, siinä se moraalit myöskin tulee, että se pitää uskaltaa viedä se asia eteenpäin. Se on ihan sama siinä, että välillä pitää uskaltaa olla vanhempain roolissa, jos aatellaan omien lapsien kasvatusta, mutta päinvastoin sitten myöskin omiin vanhempiin ja omaisiin se pitää heijastua, että huomaa, että hetkinen, nythän pitää jotakin tehdä tälle asialle.” (Nainen, 45v.).

Keskusteltaessa lasten moraalista vastuusta vanhempiaan kohtaan usea haastateltava tuo esiin eri syistä tapahtuneen lasten ja vanhempien välien rikkoutumisen. Tällaisessa tilanteessa ei haastateltavien mukaan voi moraaliseen vastuuseen vedoten vaatia lapsia huolehtimaan vanhemmistaan. Moraalisen velvollisuuden yhteys tunteisiin näyttää haastattelujen perusteella hyvin ristiriitaiselta. Kyösti Raunion (1992, 473) mukaan tärkeä periaatteellinen ja moraalinen seikka hoivassa ja huolenpidossa liittyy sen antamiseen puhtaasti informaalein perustein, mikä ei anna avun tarvitsijalle minkäänlaista sosiaalista oikeutta suhteessa saamaansa huolenpitoon. Seuraavassa aineistonäytteessä haastateltava pohtii moraalien ja hoivavastuun yhteyttä eri näkökulmista.

H.: No mitenkä sinä näet moraalisen velvollisuuden sukupolvet ylittävissä huolenpidossa?

V.: Tuo on vaikea asia ja monimutkainen asia, koska tuohon peilautuu se, miten sinua on lapsena kohdeltu. Jos kokee, että lapsena on kohdeltu kaltoin vanhempien taholta, esimerkiksi siitä, että on ollut väkivaltaa, turvattomuutta, elikä on kokenut, että ei ole tullut hoidetuksi, niin silloin on vaikea sitten vanhempana ajatella, että nyt olisi mun vuoro huolehtia vanhemmista. Siinä on niin suuri ristiriita. Elikä, että minä koen, että mulla ei oo mitään moraalista velvollisuutta huolehtia mun vanhemmista, näin mä koen sen. Että on ihmisyyden ja kanssaihmisyyden nimissä velvollisuus huolehtia niin kuin kenestä tahansa ihmisestä, mutta ei vanhempina.

H.: Jos vielä ajattelee sitä yleisemmällä tasolla, niin toimiiko moraalinen velvollisuus nyky-yhteiskunnassa ja ilmeneekö sitä?

V.: Kyllä se minun mielestäni toimii ja sitä ilmenee. Ja sen kyllä yleensä huomaa sitten siitä lopputuloksesta, että jos kokee, jos auttaa pelkästään sen vuoksi, että se on moraalinen velvollisuus ilman, että siinä on mukana lämpöä ja rakkautta sitä ihmistä kohtaan, niin tulee se hetki, että muut sisarukset tai muu ryhmä saa kuulla, että kun minä aina hoidin tai kun minä aina tein, koskaa ei muut tehneet mitään. Elikä tavallaan ottaa sen suorittajan roolin, koska minulla on velvollisuus siihen.

H.: Tämä lasten moraalinen velvollisuus huolehtia vanhemmistaan poistui laista Suomessa vuonna 1970, että siihen asti se on ollut lakisääteinen, että ei kuitenkaan sen vanhempi asia.

V.: Minä oon luullu, että se on lakisääteinen vieläkin. Onko laissa sitten niin, että vanhempien tulee huolehtia lapsistaan?

H.: En osaa sanoa ihan tarkasti, mutta varmasti siihen löytyy lain perustaakin, jos sitä lähdetään hakemaan. Alle kahdeksantoistavuotiaalla tulee olla huoltaja.

V.: Kymmenessä käskyssä on, että kunnioita isääsi ja äitiäsi, pitäisi olla myös, että kunnioita lastasi.

H.: Kyllä, koska kyllä esimerkiksi väkivaltatilastot kertoo lapsiin kohdistetusta väkivallasta jotain ihan muuta.

V.: Aivan.

H.: Tässä on jo kysynyt aikaisemmin suunnitelmiasi huolenpitoon liittyen. Miten sitten, pohjautuuko sukupolvet ylittävä huolenpito jonkinlaiseen sopimukseen?

V.: Niin no, ainakin mun kohdalla voi ihan konkreettisesti sanoa, että se pohjautuu, mutta vain nimenomaan vain niin, että se on konkreettisesti sovittu eikä niin, että se on sanaton sopimus, ilmaan jäänyt tarkoitus. (Nainen, 44v.).

Haastateltavat puhuvat moraalista enimmäkseen yleisellä tasolla, mutta kaikkien yleisenä velvollisuutena. Kokemuksensa perusteella haastateltavat tunnistaivat elämäntilanteita, joissa sukupolvien väliseen moraaliseen vastuuseen perustuvan hoivan ei voi odottaa toteutuvan, muodollisen, yleisen moraalin periaatteen kylläkin.

6.2.3 Traditioiden siirtyminen – perheroolit ja sukupolviroolit

Traditioiden siirtyminen edellyttää suhteellisen tiivistä kanssakäymistä tai muulla tavoin yhteyden pitämistä perhesukupolvien kesken. Giddens (1995, 83–84, 91) on kuvannut perhettä paikalleen jähmettyneenä yhteiskunnan elementtinä, mutta traditioiden siirtäminen perhesukupolvien välillä on heikentynyt monistakin syistä. Elinajan pitenemisen myötä perhesukupolvien määrä on kasvanut. Näin ollen traditioiden siirtäminen tapahtuu aikaisempaa monipolvisemmalla sukupolvien kentällä. Muut perheissä tapahtuneet muutokset, kuten työstä johtuva liikkuminen ja avioerot ovat kuitenkin hajaannuttaneet perhesukuja. Traditioiden siirtämisen näkökulmasta perheiden yhteyksien säilyminen edellyttää panostamista. Siihen liittyy seuraava aineistonäyte.

”Mä oon aina ollu sukuihminen, mulla on hirvittävän pieni suku, joka vanhempien eron jälkeen on tietysti rajoittunu ja pienentyny, ja nyt oman eroni jälkeen. Mielelläni yritän käydä niin paljon kun pystyy (vanhempien sukulaisten ja lähiomaisten luona). Ja mun mielestä on ilo aina käydä, ettei ole mikään rasite sillä lailla. Mä en tiää, onko silläkin jotain merkitystä, kun ei itellä oo ollu mummoa. Mä uskon, että se on varmaan jotain tällaista isovanhempien, mummujen korvaavuutta, ja justiin näihin ex-appivanhempiin, jotka on mun lasteni vaari ja mummu, mä haluan pitää tosi läheiset suhteet, koska mä haluan, että mun omilla lapsilla on mummu ja vaari. Ne on tärkeitä [...]. Ja yks minkä mä oon keksiny aika hyvä jutun, niin joskus mä oon haastatellu sitten justiin näin, haastatellu ja kyselly meidän suvun historiaa.

Sen mä vielä sanon, että tuli mieleen tässä, että miten maailma on muuttunut, kun ite muistaa pienenä, kun on tietysti lapsen silmin kattonu asiaa, että se oli niin luontasta se vanhemmista ihmisistä huolehtiminen. Ei silloin puhuttu erikseen mistään omaishoitajista tai siitä, että kenellä on vastuu, vaan se oli ihan luontaista.” (Nainen, 39v.).

Haastateltava pohtii omaa lapsuuttaan ja tuo esiin, miten hänen perhepiirissään ja suvussa suhtautuminen ikääntyviin on ollut kunnioittavaa ja arvostavaa. Hänen mielestään kasvatuksella on ollut suuri vaikutus siihen, miten hän suhtautuu ikääntyviin. Haastateltavan omassa lapsuudessa suhteet isovanhempiin muodostuivat ajallisesti lyhyiksi, mistä syystä isovanhemmat jäivät hänelle it-

selleen aika vieraiksi. Hänen vanhempansa ovat eronneet, kuten hän itsekin myöhemmin. Nyt hän haluaa tietoisesti pitää yllä suhteita entisiin appivanhempiiinsa. Omassa lapsuudessa koettu suvun keskinäinen hoiva on jäänyt mieleen hyvänä asiana ja hän toteaaakin kaivanneensa ”lapsuuden kuviin”. Omille lapsilleen haastateltava pyrkii antamaan usean sukupolven mallin ja ylläpitää siksi tiiviitä suhteita ex-appivanhempiiinsa. Myös nykyisen avomiehen vanhempiin hän on aktiivisesti yhteydessä. Haastateltava on esimerkki siitä, miten sukupolven ylittäviä hoivatraditioita pidetään yllä muuttuneissa perhetilanteissa. Niissä muodostuvat verkostot ovat usein monimutkaisen säikeisiä.

H. Mallit ovat siis tulleet sieltä (viittaa ”lapsuuden kuviin”)?

V. Niin, mutta kyllä siinäkin näkee, että sukupolvien yhdistäminen käy niinkin nyt, vaikkei niitä omia isovanhempia ole. (Nainen, 39v.).

Vaikka usean sukupolven yhdessä asuminen on 1960-luvulta lähtien merkittävästi vähentynyt, haastateltavista useat mainitsivat tämän vaihtoehdon kertoessaan omista kokemuksistaan, ajatuksistaan ja suunnitelmistaan. Sukupolvien yhdessä asuminen nähdään usein entisaikaisena tapana, joka on liittynyt agraariyhteiskuntaan tai vaiheeseen, jolloin yhteiskunnan palvelut ovat vielä olleet kehittymättömiä. Globaalin kehittymisen näkökulma on herättänyt kysymyksen, mikä oikeastaan on kehitystä ja miten sitä pitäisi mitata. Euroopan unionin sisällä tehdään tilastollista, vertailevaa tutkimusta muun muassa jäsenmaiden sosiaalipoliittisista ratkaisuksista. Suomalainen ydinperhemalli poikkeaa eteläeurooppalaisesta perheestä, jossa suvun yhdessä asuminen ja tiivis kanssakäyminen on tavallista.

”Mä ainakin ite oon ajatellu, että mä jossakin vaiheessa jopa ehdotin tälle mun miehen vanhemmille tämmöstä, että kun ne etti uutta asuntoa, että etitään niin iso asunto, että siinä on kaks asuntoa, että voidaan asua samassa. En mä tiä oliko se loppuun asti ollenkaan hyvä ajatus. Mutta mä aattelen näin. Mutta en mä tiedä oman äitin kanssa, jaksaisinkohan mä oman äitin kanssa asua, se on sitten taas eri asia.” (Nainen, 39 v.).

Haastateltavista yksi oli asunut samassa taloudessa anopin kanssa noin kaksitoista vuotta ja toiminut tästä ajasta noin kaksi vuotta anopin omaishoitajana. Äitinsä kanssa samassa taloudessa oli asunut yksi haastateltava (nainen) noin vuoden ajan ja toinen haastateltava (mies) asui äitinsä kanssa kesäisin. Yksi haastateltava oli valmis kolmen sukupolven yhteiseen asumiseen samassa pihapiirissä ja oli esittänyt tätä ratkaisua appi- ja omille vanhemmilleen. Asuntojen omistussuhteet mahdollistaisivat tämän ratkaisun hänelle. Kaksi haastateltavaa kertoi harkinneensa mahdollisuutta asua yhdessä avo-appivanhempiansa kanssa. Ainakin ajatuksen tasolla usean sukupolven yhteiselämä elää edelleen. Haastateltavien tausta, pohjalainen perinne ja asuminen vaikuttavat heidän suhtautumisessa. Usean sukupolven yhdessä asumisessa he näkevät hyvänä puolena perheyhteisön rikkauten ja sukupolvien luonnollisen kanssakäymisen.

H. Mutta miten sitten, mainitsit, että miehen vanhempien kanssa voisit kuvitella jopa asuvasi yhdessä tai tällaiseen tiiviiseen yhteiselöön muuttavasi jossain vaiheessa, jos asiat sillä tavalla etenisivät?

V. Se tuntuu jotenkin luonnolliselta. Mä tuun hirveen hyvin heidän kanssa toimeen. Tuun heidän kans hyvin toimeen ja miehellä on hirveän hyvä kontakti heihin, niin voisin kuvitella, että jos tilanne vaatis, niin hekin vois asua meillä tai meillä olis semmonen jonkinmoinen ratkaisu. (Nainen, 37 v.).

Hoivaan liittyy kysymys sukupolvien jatkuvuudesta, jota erityisesti hyvinvointivaltion rakentamisvaiheessa on tarkasteltu reproduktion näkökulmasta. Pascall Gillianin (1986, 22) mukaan reproduktion alle mahtuu koko laaja kysymys siitä, miten yhteiskunta, sen arvot, normit ja kulttuuri säilyvät ja jatkuvat sekä toiseksi kysymys siitä, miten tämän päivän välttämättömyyksistä selvittää huomiseen. Reproduktiossa oleellista on kulttuurin, elämän ja elämisen arjen jatkuvuutta turvaava ja uusintava työ (Satka 1990, 35). Naistutkimuksessa puhutaan Mirja Satkan mukaan inhimillisestä ja sosiaalisesta reproduktiosta. Hoiva laajasti ymmärrettynä, mutta ennen kaikkea sukupolvien välisenä, vaihtuvaa vastavuoroisuutta sisältävänä, tukee hoivan tarpeessa olevaa elämänsä eri vaiheissa.

Samalla tavalla kuin traditioita siirretään sukupolvien välillä esimerkiksi perheyhteisöissä, vahvistumista voi tapahtua myös toisen suuntaisesti. Haastatteluissa viitattiin ajoittain siihen, että elämänsä aikaisempiin vaiheisiin voi sisältyä tapahtumia, joista muodostuu ylittämättömiltä vaikuttavia esteitä informaalin hoivan antamiselle. Periaatteessa informaali hoiva perustuu vapaaehtoisuuteen, jota toteutetaan kahden osapuolen välisessä suhteessa. Eletty elämä voi aiheuttaa esteitä aikuisen lapsen ja ikääntyvän vanhemman välisen informaalin hoivan toteutumiselle. Haastateltavat tuovat tämän mahdollisuuden esiin yleisesti ja muutamat myös omakohtaisesti, eivätkä he näe moraalisen velvollisuuden välttämättä koskevan tällaisia suhteita. He korostavat kuitenkin hoivasuhteiden ja niihin liittyvien elämänsä kulkujen yksilöllisyyttä ja vaihtelevuutta.

”Jag måste nog säga, till min skam, då jag tänkte igenom de här frågorna trots att jag är 45 och mamma är 78, så har jag en känsla av att jag har en mamma som hjälper mig. Det är klart, som alla andra så har man fullt upp och vi har inte gjort avtal, men vi har en tyst överenskommelse, att hon frågar nog då hon behöver hjälp. Och det kan ju vara praktiska saker som ved, och då min man väldigt gärna också hjälper henne. Så på något vis, jag tror att han känner nästan mera närhet med min mamma (jämfört med mannens egen mamma) på det viset eller känner sig mera behövd. [...] Så att egentligen är vi alldeles på sidan om med det här (att hjälpa svärmorn) min man och jag.” (Nainen, 45v.).

Edellisen aineistonäytteen haastateltava toteaa, etteivät hän eikä hänen miehensä auta anoppiaan millään tavalla. Hän kuvaa perhesuhteitaan anoppilaan kertoon, että vuoden sisällä leskeksi jäänyt anoppi asuu samassa talossa toisen poikansa kanssa ja myös tytär asuu lähellä. Haastateltavan aviomies on lapsista vanhin, mutta muuttanut nuorena pois kotoa ja solminut tuolloin ensimmäisen avioliiton. Haastateltava kokee, ettei anoppi tarvitse heidän apuaan, sillä tämä on toistaiseksi aika hyväkuntoinen. Haastateltava selittää asian johtuvan osit-

tain siitä, että hänen miehensä on jo aikaisemmin ottanut etäisyyttä lapsuuden perheeseensä ja osittain siitä, että hän on miehen toinen vaimo.

Yleisesti ottaen haastateltavat korostavat ikääntyville omaisille antamaansa ja heiltä saamaansa hoivaa. He katsovat hoivan kuuluvan osana heidän ja ikääntyvien välisiin siteisiin (ks. Jerrome 1996, 83). He ajattelevat hoivan ja auttamisen olevan osa niitä suhteita, jotka heillä on ikääntyviin sukulaisiinsa ja omaisiinsa. Ajattelun pohjana eivät ole ikääntyvien omaisten tarpeet ja niihin vastaaminen, vaan haastateltavat katsovat toteuttavansa sukupolvien välistä suhdetta.

6.3 Individualistinen hoivahabitus

Postmodernilla aikakaudella uusliberalismi on muuttanut ihmisten arvomaailmaa entistä moniarvoisemmaksi. Vaikka perinteet ovat yleisiä, ne eivät itsessään selvästi edusta arvoja. Uusliberalismissa korostuu yksilöllinen valinta, johon nähden traditioihin sitoutuminen on ristiriitaista. Uusliberalistinen kritiikki on kohdistunut hyvinvointivaltioon erityisesti 1990-luvun laman jälkeisinä vuosina. Uusliberalistisen talouspolitiikan tavoitteena on tulonsiirroilla rahoitetun hyvinvointivaltion purkaminen, jota edistetään esimerkiksi alentamalla veroja, tukemalla kilpailua sekä korvaamalla poliittista toimintaa markkinaohjauksella (esim. Koskiaho 2008, 172–179). Valtion tulee taata kansalaisilleen peruspalvelut, mutta muutoin sen pitää olla sekaantumatta kansalaisyhteiskunnan toimintaan ja yksilöiden elämään. Uusliberalismin kriittinen suhde hyvinvointivaltioon perustuu siihen, että valtiojohtoisen hyvinvointijärjestelmän nähdään rapauttaneen kansalaisten välisiä, aitoja suhteita ja niihin sisältyvää välittämistä. Ajatuksena on, että julkinen vastuu passivoi ja demoralisoi yksilöä (ks. Pietilä 2005, 19). Uusliberalismi painottaa ihmisten välisten suhteiden vapaaehtoisuutta ja aidon vastuuntunnon palauttamista (Marin 2003). Sosiaaliliberalistisen käsityksen mukaan julkisen vallan tehtävänä on vahvistaa mahdollisuuksien tasa-arvoa. Tässä yhteydessä käsittelen individualistista hoivahabitus ja käsittelyn näkökulmiksi, joiden avulla esittelen tutkimustuloksia, olen valinnut hoivaan sitoutumisen ja hoivaköyhyyden.

”Uskon niin, että harvalla nykyajan ihmisellä on aikaa, rahaa ja haluakaan sitoutua vuorokauden ympäri tai edes joka päivä. Mä luulen, että tämä on se realiteetti ja kans, että tuodaan apua sinne kotiin, jos ja kun omaiset ei sitä, jos ei oo omaisia tai ei saa sitä omaisilta. (Nainen, 44 v.)

Uusliberalistinen ajattelu on vaikuttanut paljon julkisuudessa käytävään keskusteluun hoivapalvelujen järjestämisestä. Keskusteluun liittyy myös monenlaisia jännitteitä. Anneli Anttosen ja Liina Soinnun (2006, 13) mukaan hoivan yhteiskunnallistumista selittää informaalinen hoivan väheneminen. Yleinen demokratioitumiskehitys vahvistaa hoivan yhteiskunnallistumista ja edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa (emt.). Hoivan kentällä uusliberalismi on lisännyt hoivayrittäjyyden ja hoivan monituottajamallin kannatusta. Palvelun saa-

jan/hankkijan omavastuu (myös taloudellinen) on korostunut. Tämä on houkuttellut alalle uusia toimijoita. Samanaikaisesti perinteinen hyvinvointivaltio, mukaan lukien vanhuspalvelut, on kokenut suuria muutoksia. Seurauksena voi olla esimerkiksi hoivaan sitoutumisen heikkeneminen, hoivan puute tai sen uhka tai jopa hoivaköyhyys, joka liittyy vastuurationaalisuuden, hoivan ja tunnesitoutumisen katoamiseen. Uusliberalistiset ideat ovat monin tavoin läsnä yhteiskunnassa ja vaikuttavat ikääntyvien palveluihin sekä niiden suunnitteluun. Individualistinen hoivahabitus saa vahvistusta näistä suuntauksista.

Seuraavassa aineistonäytteessä haastateltava katsoo asiaa ikääntyvän näkökulmasta ja näkee hoivapalvelujen muutosten heikentävän ikääntyvien asemaa. Hänen näkemyksensä perustuvat erityisesti havaintoihin, joita hän on tehnyt toimiessaan äitinsä omaishoivaajana:

”Kyllä sitä näki niin monta, ihan tämmöstä vanhusten räikeätä hyväksikäyttöä tavallaan, jos sitten ei ymmärtäny välttämättä rahojen päälle ja monikin vanhus oli hyvinkin yksin ja näin, kyllä mun mielestä pienilläkin, ei se nyt oo aina rahasta kiinni, se pitäisi jotenkin, onhan semmoisia vapaaehtoispalveluja ja kaikkia tämmöisiä, mutta osittain ne toimii ja osittain ne ei toimi.” (Nainen, 45v.).

New Public Management -käsite (NPM) viittaa julkishallinnon 1980-luvulla alkaneeseen uudistukseen. Mia Vabøn (2005) mukaan NPM perustuu politiikan ja julkisen ohjauksen ideologiseen epäilyyn, mutta sen tavoitteena ei ole luovuttaa palvelujen tuotantoa markkinoille. Sen sijaan NPM pyrkii tuomaan markkinoita muistuttavia mekanismeja ja yksityisyrittäjyyden elementtejä julkisiin institutioihin sekä lisäämään asiakkaan valinnanmahdollisuuksia (mt.). Uusliberalistinen ajattelu ja siihen sisältyvä kriittinen suhtautuminen hyvinvointivaltioon ovat jollakin tasolla mukana pyrkimyksissä kehittää hoivajärjestelyjä. Uusliberalismi määrittää yksilön suhdetta vapaaseen kilpailuun ja arvoihin, moraalisiin ja vastuuseen sekä sitoutumiseen korostaen yksilöllisiä ratkaisuja ja valintoja.

H.: Tarkoitatko, kun sanot raha ja aika, että sitä hyvää huolenpitoa sitten ostetaan rahalla ja että siitä jäis pois kokonaan tämä sukupolvien välinen tai että sen merkitys vähenisi?

V.: Mä en nyt ehkä aatellu sitä toltakaan. Mä aattelin enimmäkseen sitä, jos vaikka koulut tekisi yhteistyötä palvelukotien kanssa, niin siinä aina sitten ensimmäiseksi sanotaan, että ei ole aikaa, ei ole rahaa. Että siinä ensimmäiseksi ehkä tulee nämä asenteet esiin. Miten eriytyneitä kaikki haluaa olla.

H.: Tuosta rahasta vielä. Uskotko, että voi tosiaan käydä sillä tavalla, että raha korvaa sen nuoremman sukupolven avun, että se vain ostetaan joltakin ulkopuoliselta. Tai voiko ajatella niinkin päin, että vanhempi pääsee siihen tilaan, ettei tarvi lähteä siihen mukaan, että jokin nuorempi, lapsi auttaa?

V.: Niin tarviiko se olla kumpikaan ääripää, jos se ois justiin vähän sitä se ajattelu, että voisi tulla vähän apua yhteiskunnalta, mutta sitten voisi olla helpompi olla sukupolvittainkin enemmän yhdessä, kun ei ole sitä tiettyä vastuuta, että se tuntuu pakonomaiselta ja sitten taas vanhuksella ei ole sellaista, että niin tuo täytyy tehdä ja että mä en ole sen huollettavana. Mä olen hirveä optimisti, mä toivon, että ihmisistä tulee kauhean hyviä. (Nainen, 39v.).

6.3.1 Sitoutuminen auttamiseen

Sukupolven yli annettava hoiva edellyttää jonkinasteista sitoutumista sekä avun antajalta että sen vastaanottajalta. Ihmisten sitoutuminen erilaisiin asioihin muuttuu jatkuvasti. Esimerkiksi hoivan osalta voidaan kysyä sitoutumisen vapaaehtoisuutta ja motiiveja. Yleisesti ottaen uusliberalismin oletetaan vähentävän sitoutumista informaaliin hoivaan. Alan Walker (1996, 2) muistuttaa, että 1960-luvulla toteutui sukupolvien välinen klassinen konflikti, jonka osapuolina olivat keski-ikäiset ja nuoret eli valtaa pitävät sekä heidän perijänsä. Sen sijaan 1980-luvun loppupuolella ja 1990-luvulla huomio kiinnittyi ikääntyvien ryhmään. Nyt sukupolvista käytävässä keskustelussa painotetaan yhä enemmän keski-ikäisten ja nuorempien taloudellisia, sosiaalisia ja moraalisia velvoitteita ikääntyviä kohtaan sekä ikääntyvien (senior citizens) velvollisuuksia nuorten suhteen. Walkerin mukaan ikäryhmien välinen vastakkainasettelu on jo retorisesti avattu kysymällä, onko kolmas maailmansota sukupolvien välinen sota. Sukupolvien väliseen auttamiseen sitoutumiseen liittyykin monenlaisia jännitteitä ja eri suunnista tulevia odotuksia.

Hyvinvointivaltion sosiaalinen sukupolvisopimus on perustunut sukupolvien välisiin resurssien siirtoihin verojen ja sosiaalimenojen muodossa. Sukupolvien välinen sosiaalinen sopimus poikkeaa luonteeltaan tavallisesta sopimuksesta, sillä sitä ei ole vapaasti neuvoteltu, vaan sopimus on valtion säätämä ja velvoittaa työssä olevia. Lisäksi se on voimakkaasti työetiikan sanktioima. Koska sukupolvien välillä ei näin ollen ole suoraa vaihtoa, valtio toimii suhteen välittäjänä. Hyvinvointivaltio on toiminut sekä sukupolvien välisten että sukupolvien sisäisten siirtojen järjestelmänä institutionalisoiden ja kannustaen vastavuoroisuuden odotuksia. (Walker 1996, 2.)

”En ole siihen mikään asiantuntija sanomaan, mutta mä luulen, että yhtenä esteenä (hyvän hoivan toteutumiseksi) nykyaikana on perheiden, sukupolvien sirpaloituminen ja se, että on etäännytty sellaisesta perhe-elämästä, ydinperheestä tavallaan, mitä se nyt sitten itse kullekin on. Aikaisempina vuosikymmeninä perheet asuivat, moni sukupolvi samassa talossa ja siinä tosiaan elettiin ikään kuin yhtenä suurena perheenä, ei ollut minun perhe ja sinun perhe. Ehkä tämäkin omalta osaltaan, niin kuin sanoin, että mä en ois valmis hoitamaan isääni vuorokauden ympäri omaishoitajana, koska mä katson, että mulla on oma elämä ja että mun pitää olla töissä, jotta mä saan maksettua lainat ja sitten mulla ei oo koulutusta, mulla ei oo taitoa, mä en osaa hoitaa, mulla ei oo lääketieteellistä, ja luulisi, että kunnissa on rahapula suurena esteenä sille, niin kuin kotipalvelu on joutunut leikkaamaan palveluja vanhuksille. Ehkä se se raha yksilötasolla kuin myös makrotasolla.” (Nainen, 44v.).

Uusliberalistisesti suuntautuneissa näkemyksissä on kritisoitu ja kyseenalaistettu hyvinvointivaltion toimintamallia eikä ole haluttu sitoutua sen säätämään sukupolvien väliseen sopimukseen. Keski-ikäisen auttajan näkökulmasta uusliberalistinen suhtautumistapa voi merkitä halua sanoutua irti aikaisemmista sopimuksista. Auttaja haluaa itse ratkaista, mitä apua omassa elämäntilanteessaan voi ja haluaa antaa ikääntyvälle sukupolvelle. Tämä suhtautumistapa oli tyypillinen haastattelemilleni henkilöille. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että keski-ikäiset eivät halua alistaa omaa sitoutumistaan hoivaan muiden ulkoa päin

säädeltäväksi. Haastateltavat eivät etukäteen suunnittele ikääntyvien auttamista, vaikka lisääntyvää avun tarvetta olisi odotettavissa ehkä jo lähitulevaisuudessa. Keski-ikäisen toiminta ikääntyvän omaisena on tavallisesti tasapainottelua useiden samanaikaisesti aktiivisten elämänalueiden välillä. Haastattelujen valossa näyttää siltä, että näissä tilanteissa keski-ikäiset jäsentävät elämänsä arvoja ja asettavat rajoja valmiudelleen sitoutua omaishuolenpitoon.

”Jag tycker att barnen har en moralisk plikt att hålla en kontakt med sina föräldrar och se till att allt är någorlunda ok. Men jag tycker att det är samhällets plikt att tillgången till grundtryggheten finns för att det finns ju, alltså folk flyttar ju omkring kors och tvärs idag, i de flesta familjer det är två personer som jobbar, båda föräldrar jobbar, det finns inte hemmafruar eller -gubbar. Den här möjligheten att ställa upp för äldre är inte stor, den här tidsmässiga mängden att ställa upp är väldigt liten, jag ser det mera som en sak med kontakten att kolla att allt är ok. Om inte allt är ok så har man en moralisk plikt att hjälpa dom på vägen att vart tar man kontakt, var hittar man hjälpen, på vilket sätt går man till väga, har kontakt med de här olika samhällsinstanser som är aktuella men det handlar mera om kommunikationen än den handgripliga arbetet... I praktiken upplever jag, om jag ser till min egen situation, att vi inte ens hinner i tillräcklig grad med vår egen familj, i tillräcklig grad att göra någonting enskilt med de här barnen. Det är en praktisk omöjlighet att man skulle ha ytterligare mycket anhöriga som skulle måste värdas regelbundet. Sporadiskt går det men att det regelbundet skulle göras, det går inte, för tillfället är det omöjligt.” (Mies, 36v.)

Avun antamiseen ja auttamiseen liittyy tämän tutkimuksen haastateltavien mukaan eri tavoin ilmenevää vastavuoroisuutta. Stakesin ja Suomen Tilastokeskuksen keräämät 18–79-vuotiaita suomalaisia edustavat poikkileikkausaineistot vuosilta 2004 ja 2006 piirtävät kuvaa suomalaisista auttajina. Ne osoittavat, että kolme kymmenestä auttaa sukulaista tai ystävää, joka ei tule toimeen ilman apua esimerkiksi vanhuuden vuoksi. Yleisintä toisten auttaminen on 40–59-vuotiaiden keskuudessa (40 %), mutta myös nuorimmista ja vanhimmista joka viides auttaa sukulaisiaan tai ystäviään. Suurin osa avusta kohdentuu omille vanhemmille. Auttajina ovat tällöin keski-ikäiset. Auttaminen lisääntyy aina 50–54-vuotiaiden ikäryhmään saakka. Nuorimmat ikäryhmät, erityisesti 18–24-vuotiaat (45 %) saavat sukulaisilta taloudellista apua, mikä saattaa selittää sitä, että he pitävät perhettä vanhustenhoidossa tärkeimpänä hoivan antajana. Perhe, läheiset ja ystävät ovat suomalaisten tärkein avun ja tuen lähde, kun tarvitaan taloudellista tukea, keskusteluapua tai työapua. Sosiaalisten verkostojen sisällä tapahtuva auttaminen ja tukeminen on kaikissa väestöryhmissä laajaa (Vaarama ja Moision 2009, 25–28; Moision 2006; Moision 2007).

”Mutta siihen kuuluu myös sellainen vastavuoroisuus, eihän se oo niin, että toinen auttaa toista, vaan siihen sisältyy hyvin paljon keskustelua, puhutaan vanhoista asioista tai mikä mun mielestä on mielenkiintoista, niin kuulee paljon vanhoja tarinoita esimerkiksi itte siinä. Et sitä ei voi tosiaan ajatella, että mä nyt autan tässä. Että semmoinen auttaminen on mun mielestä vähän heikko juttu, että käydään äkkiä tekemässä joku homma ja sitten lähetään pois. Sitten nää vanhemmat jää ihmettelemään ja kävikö joku ja olipas sillä kiire enkä mä kyllä paljon itekään siitä paljon mikskään tuu. Ne on niinku vieraan homman tekis. (Nainen, 45 v.)

Kolme haastateltavaa antaa ymmärtää, etteivät he aio tulevaisuudessa sitoutua hoivaamaan omia vanhempiaan (kahden osalta kysymys olisi isän auttamisesta ja yhden osalta äidin auttamisesta). Haastateltavien ratkaisut eivät kuitenkaan vastaa heidän hoiva-ajatteluaan kuvaavaa hoivahabitusta. Sen perusteella heidän asennoitumisensa yleisesti ikääntyvistä huolehtimiseen on positiivista. Vastausten perusteella asiaan näyttäisi liittyvän aikaisempiin kokemuksiin perustuvaa kompleksisuutta. Haastateltavat eivät aktiivisesti ota puheeksi kompleksista auttamissuhdetta vanhempaansa, vaan he keskittyvät puhumaan muista hoivasuhteista. Kaksi heistä mainitsee harkinnensa asumista yhdessä appi-vanhempien kanssa. Yksi on toiminut anoppinsa omaishoitajana ja asunut tämän kanssa vuosia samassa taloudessa koki elämänvaiheen antoisaksi kolmen sukupolven yhteiseloksi. Seuraavan aineistonäytteen haastateltava on kertonut haluavansa osallistua äitinsä tukena isänsä hoivaan. Samalla hän ajattelee voivansa ikään kuin varmistaa, että isän tilanne on hyvä. Tulevaisuutta hän suunnittelee käytännöllisesti ja ilmeisesti aikaisempia hoivakokemuksiaan hyödyntäen, eikä ole valmis ottamaan kokonaisvastuuta isänsä hoidosta. Äitinsä mahdollisena omaishoitajana toimimista hän ei halua harkita.

H.: Huolehditko ikääntyvistä nyt tällä hetkellä vai onko omaishoivalla jollain tavalla roolia sinun elämässäsi?

V.: Omaishoivalla on pieni rooli elämässäni tällä hetkellä, koska isä sairastaa, sai aivohalvauksen 12 vuotta sitten ja alkuvuosina sitten auttelin jonkin verran. Mutta kun äiti haluaa hoitaa isän melko lailla itse, on sanonut, että haluaa hoitaa isän hautaan asti, että siihen on vaikea mennä sitten väliin, koska tuntee, että tunkeilee, koska äiti tosiaan haluaa hoitaa. Näin hän on kertonut, mutta huomaa, että hän sitten väsyikin siihen välillä. Ja siinä on mun mielestä vaikea tasapainotella siinä välissä.

H.: Onko sinulla joitakin ikääntyvän ihmisen huolenpitoon liittyviä suunnitelmia tällä hetkellä?

V.: Mä oon miettinyt tuota kyllä pääni puhki välillä, että entä sitten, kun isän terveys pettää niin, että äitin voimat ei riitä, koska nythän se on niin pieni ihminen ja isä on huomattavasti painavampi ja äitin täytyy paljon nostaa sängystä ja auttaa isää, se on fyysisesti raskasta. Äiti haluaa, on ainakin sanonut haluavansa hoitaa loppuun asti, mutta mun mielestä se on epärealistinen sen takia, koska se on niin, minäkään en jaksa nostaa isää sängyn pohjalta kunnolla. No joo, mutta jos tulee semmonen tilanne, että tosiaan äiti ei jaksa ja oikeasti kokee niin, että nyt hänen voimansa on ehtyneet. Silloin isän paikka on minun mielestäni ehdottomasti vuodeosastolla. Mulla ei oo mitään suunnitelmia, että mä rupeaisin häntä hoitamaan.

H.: Mutta olet ajatellut tuota asiaa eteenpäin.

V.: Joo oon ajatellut ja puntaroinut paljon tuota asiaa. Jos mä sanon, että mä en halua alkaa hoitaa isää, mikä merkitsee tietysti, että pitäisi olla töistä pois ja omistautua hoitamiselle ja pidetäänkö sitten itsekkäänä ja, mutta tällöisen päätöksen mä oon tehnyt, mulla on oma työ ja oma elämä siinä mielessä, mutta oon valmis käymään siellä kattomassa monesti siellä hoitopaikassa, niin kuin kävin silloin, kun hän oli tuolla vuodeosastolla. (Nainen, 44 v.)

Elämäntavan ja elinehtojen muuttuessa on perusteltua tarkastella uudenlaisista näkökulmista, mitä muutokset merkitsevät yhteisöjen jatkuvuuden ja elämäntulon kannalta. Elämäntulon eri vaiheiden tarkastelu saattuerakenteena voi selittää omaishoivaan sitoutumista, mutta myös sitoutumattomuutta. Saattue-malli tunnistaa negatiivisen vuorovaikutuksen, joka voi vaikuttaa saattueen keskiössä olevaan (Antonucci ym. 2009, 252). Tämä voi selittää vuorovaikutuksen vähenemistä elämäntulon aikaisemmassa vaiheessa, millä puolestaan voi olla merkitystä omaishoivaa estävänä tai sitä vähentävänä tekijänä myöhemmin. Tässäkin tutkimuksessa tuli esiin omaisia, jotka eivät millään tavoin osallistu läheistensä hoivaan. Tällöin ei elämäntulon aikana muodostuneen saattueen mahdollinen pääoma saattuemallin mukaisesti muodostukaan potentiaaliksi.

6.3.2 Hoivaköyhyys

Hoivaköyhyys ja hoivattomuus ymmärretään yksilötasolla hoivan puutteeksi ja yhteiskunnallisella tasolla hoivavajeeksi (care gap); käsitteet kuvaavat postmodernin yhteiskunnan yhtä riskiä, joka ikääntyville merkitsee uhkaa jäädä vaille huolenpitoa (Anttonen ja Sointu 2006, 82; Beck ym. 1995). Raija Julkunen on laajentanut Teppo Krögerin yksinhuoltajaperheiden yhteydessä käyttämää hoivaköyhyyden käsitettä muihinkin hoivaa vaativiin tilanteisiin. Hoivaköyhyydellä tarkoitetaan, että tarjolla oleva hoiva on niukkaa suhteessa tarpeeseen tai että hoivaksi tarkoitettusta palvelusta kutistuvat hoivalle ominaiset laadun, välittämisen, tarpeiden yhteisen määrittelyn, kokonaisvaltaisuuden ja kunnioittavan kohtelun elementit (Julkunen 2006a, 245; Kröger 2005a). Hoivaköyhyys voi merkitä myös informaalien hoivaajien köyhyyttä, riippuvuutta muiden perheenjäsenten tuloista tai koko kotitalouden köyhtymistä tilanteessa, jossa aikuinen ei vaativan hoitotyön vuoksi voi osallistua ansiotyöhön.

Hoivaköyhyyden riskiä voi Hagestadin (2003, 136) mukaan lisätä ikärakenteen muutoksen myötä kasvanut mahdollisuus, että perhesuvussa on kaksi eläkkeellä olevaa tai apua tarvitsevaa sukupolvea. Samanaikaisesti huoltavien ja hoivaa antavien sukupolvien suhteellinen määrä on pienentynyt. Perheeseen pienentyminen merkitsee, että perheessä on entistä vähemmän lapsia osallistumassa ikääntyneiden vanhempiensa auttamiseen. Myös perheiden maantieteellinen hajautuminen ja naisten lisääntynyt työssäkäynti vaikuttavat sukupolvien väliseen informaalin hoivan mahdollisuuksiin. Näihin asioihin myös tämän tutkimuksen haasteltavat viittaavat vastauksissaan.

Riski jäädä ilman omaisten apua on lisääntynyt (Vaarama 2009b, 17). Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä (2004, 44, 47) ovat esittäneet, että ikääntyneiden asema tuskin yleisesti heikkenee, mutta muistuttaneet samalla, etteivät ikääntyneet ole yksi, yhtenäinen ryhmä. Monille ikääntyneistä hoivan puute voi kuitenkin olla suurempi riski kuin toimeentulon niukkuus. Anna-Liisa Niemelän (2009, 27, 45) mukaan vanhusten syrjäytymisriskejä tunnistetaan huonosti ja sosiaalisten suhteiden heikentyminen näyttää vaikuttavan syrjäytymisen syntyyn. Hoivaköyhyyttä ja omaishoivan puutetta voidaan pitää yhtenä syrjäytymisen muotona köyhyyden ja yksinäisyyden ohella (Niemelä 2009, 31–43).

Ikääntyvien informaaliin hoivaan liittyvä hoivaköyhyys voi merkitä puutetta auttavista omaisista, omaisten auttamisen motivaation puuttumista tai elämäntilanteeseen sisältyvää hoivakuormitusta, joka rajoittaa ikäihmiselle suunnattua apua (ks. Kröger 2005a, 225–228; Julkunen 2006, 243–45). Kröger (2005a, 229–230) toteaa, että hoivaköyhyys on yhteiskunnallinen ongelma siinä missä köyhyyskin ja sillä voi olla vakavia seurauksia perheen yleiseen elämäntilanteeseen. Haastateltavat, joilla on muita enemmän kokemusta omaistensa auttamisesta, korostavat Informaalin hoivan merkitystä julkisen hoivan ohella. Vaikuttaa siltä, että omat kokemukset vahvistavat käsitystä informaalin hoivan merkityksestä.

Hoivaköyhyyden riski käy ilmi kotihoitoa selvitelleistä tutkimuksista. Kotona asuvien ikääntyneiden määrä kasvaa jatkuvasti, mutta miltei kaikkien heidän tarvitsemiensa palvelujen, kuten säännöllisen kotihoidon suhteellinen kattavuus on vähentynyt viimeisten 20 vuoden aikana. Kotiin annettavan avun rakenne on muuttunut siten, että julkisen sektorin rooli on nyt pienempi kuin perheiden ja kolmannen sektorin. Ikääntyvät turvautuvat yhä enemmän läheisiinsä, yksityiseen sektoriin, yhdistyksiin ja järjestöihin. Myös kokemus avun riittämättömyydestä on moninkertaistunut: 20–30 prosenttia ikääntyvistä kokee jäävänsä vaille tarvitsemaansa apua tai saavansa sitä liian vähän. Erityisesti tämä tulee esiin kunnallisen kotihoidon ja kotihoidon tukipalvelujen osalta. Kokemukset avun riittämättömyydestä voivat johtua läheisavun puutteesta tai taloudellisista rajoitteista. 1990-luvun lopulla alkoi näkyä vanhuspalvelujen käytön polarisoitumista: pienituloiset käyttävät eniten julkisia palveluja. (Laine ym. 2009, 183; Vaarama ja Ollila 2008.)

”Joo kyllä se tietysti, että ei siinä voi koko ajan kulkea, se on korkeimman kädessä, että sattuu just oikea-aikaisesti olemaan siinä lähettyvillä. Tuskin edes puolta siitä ajasta olen paikalla, mutta uskosin, että pikkusen pystyy puhelintiedusteluilla selvittämään tuntemuksia, verenpainetta, lääkkeiden otosta ja sen perusteella hahmottamaan sen yleiskunnon aika nopeasti ja sen mukaisesti asettaa itsensäkin lähtökuoppiin. Selvin päinhän tässä kyllä pysytään koko ajan, ajokunnossa.” (Mies, 52v.).

Haastatteluissa tulee esiin, että haastateltavat pitävät tärkeänä puhelimitse tapahtuvaa yhteydenpitoa ikääntyviin. Pitkien välimatkojen ja kehittyneiden yhteyksien vuoksi puhelimitse tapahtuva yhteydenpito on huomattavasti yleisempää kuin edeltävillä sukupolvilla. Voidaan jopa puhua ”kännykkäsukupolvista”, jotka ovat omaksuneet puhelimen käytön luontevaksi ja joustavaksi tavaksi pitää yllä henkilökohtaisia suhteita. Keski-ikäisten ja ikääntyvien väliset puhelinyhteydet ovat muuttuneet tiiviiksi ja sisällöltään arkea tukeviksi. Ne torjuvat osaltaan hoivaköyhyyttä. Haastateltavien yleinen käsitys puhelimitse tapahtuvasta yhteydenpidosta on, että ikääntyvä omainen kokee sen osaksi merkittävää huolenpitoa. Haastateltavien mukaan puhelinkontaktit vahvistavat ikääntyvien turvallisuuden tunnetta ja antavat tietynlaisen lupauksen siitä, että avun tarpeen lisääntyessä pääasiassa puhelimitse yhteyttä pitävät omaiset ovat valmiita reagoimaan toiminnallaan muuttuneeseen avuntarpeeseen.

”Puhelimessa olen yhteydessä joka toinen päivä keskimäärin äitiin ja tämän miesystävään, sekä myös niillä käynneillä. Keskimäärin kerran kuussa käyn ja oon yrittänyt pitää sillä tavalla, että jos tulee joku äkkilähtö tai selvittänyt itselle, että pitäis lähteä.” (Nainen, 45v.).

Hoivaköyhyys on käsitteenä haastateltaville vieras, mutta haastateltavat tunnistavat tilanteita, jolloin heidän mielestään on kohtuutonta odottaa omaisilta apua. Hoivan saamiseen liittyvä epävarmuus peilautuu haastateltavien epäluottamuksessa julkisiin palveluihin ja niiden saatavuuteen. Hoiva ymmärretään merkittäväksi ikääntyvien arjen sujumisen kannalta. Haastateltavista kolme tuo esiin ongelman, joka liittyy hoivan vastaanottamiseen. Näissä tilanteissa hoivan tarvitsija (äiti, isä, täti) asuu niin lähellä haastateltavaa, että haastateltava voisi konkreettisesti eri tavoin auttaa häntä. Se ei ole kuitenkaan mahdollista, koska apua tarvitseva ikääntyvä omainen ei ota apua vastaan tai tunnista omaa avun tarvettaan. Avun vastaanottamisesta kieltäytymiseen tai avun tarpeen kieltämiseen on erilaisia syitä, jotka voivat viitata kauaksi aikaisempiin elämänsä vaiheisiin. Haastateltavien kuvaamiin tilanteisiin liittyy myös heidän omaa neuvottomuuttoa siitä, miten edetä hoivasuhteessa. Vaikka haastateltavat itse ovat halukkaita antamaan apua mainitsemilleen omaisille, tilanteet voidaan niihin tarkasti perehtymättä tulkita hoivaköyhyydeksi.

6.4 Yhteisöllinen hoivahabitus

Yhteisöllinen hoivahabitus viittaa tässä yhteydessä yhteisölliseen hoivaan ja vastuuseen. Se perustuu Suomessa vallitsevan, perheen velvollisuuksia koskevan ajattelun ohella hyvinvointivaltion ja yhteisvastuun perinteeseen (Pietilä 2005, 20). Perheyhteisöissä omaksuttu vastuullisuus luo perustan toiminnalle muissakin yhteisöissä. Vastuullisuudella on merkitystä myös yhteisöihin sisältyvän sosiaalisen pääoman kannalta. Yhteisöjen sosiaalinen pääoma voi vahvistua suotuisissa olosuhteissa sekä vahvistaa samalla yhteisöä ja sen jäseniä. Sosiaalinen pääomaa sekä sosiaalisesti merkityksellisten ryhmien jäsenyyksien ja vuorovaikutuksellisten yhteisöjen avulla saatavat sosiaaliset resurssit ovat olennaisia elämäntyylin ja sosiaalisen identiteetin elementtejä (Hendricks ja Hatch 2009, 446). Kuvaan tässä alaluvussa yhteisöllistä hoivahabitus tutkimustuloksiin perustuen hoivaan sisältyvän vastuun ja sosiaalisen pääoman käsitteiden avulla. Lisäksi tarkastelen yhteisöllisyyden merkitystä ikääntyvien auttamisen kannalta ja postmodernin yhteiskunnan vaikutusta yhteisöllisyyden edellytyksiin.

Haastatteluisissa käsitellään hoivan yhteisöllisyyttä. Moni haastateltavista näkee yhteisöllisyyden mahdollisuutena löytää uusia ratkaisuja sukupolvien yhteiseloon ja hoivan tuottamiseen ilman, että sukulaisuus välttämättä liittyy siihen. Haastateltavien asenne yhteisöllisesti tuotettuun sukupolvien väliseen apuun ja yhteisön hoivavastuuseen on merkittävän myönteinen. Toisaalta sitä rajoittaa haastateltavien tahto itse päättää osallistumisestaan avun ja hoivan antamiseen. Haastateltavat ovat yleisellä tasolla tietoisia hoivatarpeiden ja tuo-

tetun hoiva-avun kohtaamattomuudesta. Haastateltavat korostavat yhteiskunnan koordinoivaa ja ohjaavaa roolia sukupolvien välisessä auttamisessa. He odottavat yhteiskunnan luovan hoivan tuottamiselle rakenteen, jossa omaishoiva olisi nykyistä selkeämmin osa kokonaisuutta. Hoivan yhteisöllisiä rakenteita pidetään yleisesti heikkoina. Ikäsukupolvien välinen omaishoiva voidaan nähdä yhtenä sosiaalisen pääoman ilmenemismuotona, joka vahvistuu ihmisten välisessä ja yhteisöllisessä toiminnassa.

Hyvinvointivaltio on taannut kansalaisilleen suhteellisen laajan sosiaalisen turvallisuuden. Martti Siisiäisen (2003) mukaan tämä on puolestaan luonut edellytyksiä luottamukselle ja vastavuoroisuuden verkoille, joita pidetään sosiaalisen pääoman avainkomponentteina (ks. myös Edwards 2004, 6). Sosiaalinen pääoma avaa pääsyn verkostoihin, jolloin niiden voimaa voi käyttää resurssina (Siisiäinen 2003). Suku, erilaiset yhteisöt ja kylä ovat esimoderneja sosiaalisen pääoman lähteitä. Tiiviillä verkostoilla on kyky suunnata yksilöiden toimintaa niin, että se hyödyttää koko yhteisöä (Coleman 1988, 105–108; Ruuskanen 2007, 17). Toisin sanoen sosiaalinen pääoma on yhteisön jäsenten käytössä oleva julkinen resurssi. Sosiaalinen pääoma perustuu keskinäiseen tunnistamiseen ja tunnustamiseen, joiden myötä se saa symbolisen luonteen (Bourdieu 1986). Piotr Sztompkan (1999, 38) mukaan luottamus muodostaa arkielämän perustan. Yhtä varmasti myös aikaisempaa suuremmat riskit kuuluvat yhteiskuntaan.

Sosiaaliset verkostot voivat saada uudenlaisia sisältöjä yhteiskunnan muuttuessa. Myös verkostot voivat muuttua, kuten on käynyt perheelle (esim. Edwards 2004, 9; Giddens 1995). Marjatta Marinin (2003) mukaan verkostot toimivat vastavuoroisesti tasoittaen yksilöiden välisiä eroja. Sukupolvien välinen vastavuoroisuus on epäsymmetristä. Se sisältää ajatuksen, että elämäkulun myötä ”saatavat” sukupolvien välillä tasoittuvat. Sukupolvien välinen vastuiden suhde on ollut ketjumainen (emt.). Sukupolvet ylittävän hoivan vastavuoroisuus voi tarkoittaa esimerkiksi isovanhempien tarjoamaa lastenhoidon resurssia tai isovanhempien lastenlapsiltaan saamaa apua (Anttonen ja Sointu 2006, 14; Eskola ja Saarenheimo 2005, 63). Sosiaalisiin verkostoihin kuuluu luottamus muihin verkoston jäseniin.

”Siis mää aattelen enemmän tämmöistä, mää haluaisin enemmän tämmöistä yhteisöllisyyttä. Ihan niin kuin hoidetaan lapset yhteisöllisesti, hoidetaan myös vanhukset yhteisöllisesti. Ei sais alkaa aattelemaan niin, että sitten kun ne tulee niin ja niin, niin sittenhän on pakko löytyä paikka sieltä ja sitten joku muu hoitaa, että mää saan jatkaa mun omaa elämää näin. Tokihan se on ihanteellista, että saa ite päättää oman elämän näin tavallaan, mutta kyllä vähän vastuita pitää olla kumminkin.” (Nainen, 39v.).

Haastateltavat tuovat esiin muitakin informaalin hoivan muotoja kuin perhepiirissä tapahtuvan omaishoivan ja huolenpidon. Osa haastateltavista kertoo auttavansa ystäviä, naapureita tai muita etäisempiä sukulaisia. Osa pohtii yhteisöllisen auttamisen muotoja uudenlaisena hoivan mallina, joka tulevaisuudessa voisi yleistyä. Yhteisöllisen hoivan vastavuoroisuus ja sitoutuminen liittyvät paikkaan, tilaan, ympäristöön, kulttuuriin ja aikaan. Myös hoitokoti voi kodin tavoin olla osa yhteisöä. Viime vuosina on alettu korostaa spatiaalista näkö-

kulmaa hoivan sosiaaliseen dynamiikkaan (esim. Phillips 2007,104–119; Anttonen ym. 2009, 241–244). Yhteisöllisen hoivan merkityksiksi on helposti löydettävissä kaikkia sukupolvia koskettava turvallisuus ja elämän jatkuvuutta varmistava vastuurationalisuus. Lähiyhteisölle kohdennettu informaali hoiva on hoivan antajan ja yhteisön muiden jäsenten koheesioon vaikuttavaa toimintaa, mihin liittyy seuraava aineistonäyte.

H.: No tässä vielä vähän yleisemmin, miten ajattelet tässä kohtaa, onko sinulla joitain ikääntyvän sukupolven huolenpitoon liittyviä suunnitelmia, niin nyt kun sä olet täällä toisella paikkakunnalla aika kaukana omasta suvustasi, niin ylipäättänsä tämmönen ikääntyvän ihmisen auttaminen. Mitä merkitystä sillä on sun elämän kuvioissa?

V.: En tiedä nyt sellaista konkreettista, mutta ajattelen tulevaisuuteen ja ajattelen ihmisiä, jotka on täällä lähellä, joita pystyis auttamaan. Ajattelen lähinnä vapaaehtoistyötä ja näin, on varmaan paljon yksinäisiä vanhuksia, jotka kaipaisivat apua, ihan vaan sitä läsnäoloa ja näin. Oon tullu enemmän ajattelleeksi niitä asioita, ihan tässä omassa ympäristössäkin varmaan on ihmisiä, joilla ei oo omaisia, jotka iloituis tai tarvis apua ihan jokapäiväisissä askareissa silloin tällöin tai että tulis lukemaan. Ajattelen eri tavalla, kun on tullut omalle kohdalle, niinku niin konkreettisesti esimerkiksi äidin sairaus. (Nainen, 37 v.).

Mieshaastateltava (45v.) kertoo huomanneensa käydessään perheineen tapauksessa palveluasunnossa asuvaa appeaan, että muutkin talon asukkaat kokoontuvat mielellään heidän perhetapaamisensa ympärille, seuraavat mukana olevien lasten touhuamista ja osallistuvat eri tavoin heidän vierailukäyntiinsä. Haastateltava sanoo tämän antaneen itselleen ajattelemisen aiheita. Hänen mielestään hoivan järjestämisessä voitaisiinkin ottaa tällaiset seikat huomioon niin, että syntyisi entistä enemmän luonnollisia kohtaamisia sukupolvien kesken.

6.4.1 Verkostot ja sosiaalinen pääoma

Vuosituhanne vaihteessa yhteiskunnan kiinnostus lähiyhteisöjen sosiaalista tukea, sosiaalisia verkostoja ja kolmatta sektoria kohtaan on kasvanut (ks. Ruuskanen 2007, 12–13). Keskustelua ovat leimanneet viestit toisaalta sosiaalisen pääoman positiivisesta merkityksestä sekä toisaalta yhteiskuntien yksilöllistymisestä ja sosiaalisen pääoman murenemisestä (mt.). Sosiaalinen pääoma jaetaan *yhdistävään* eli *silloittavaan* (bridging) ja *sitovaan* (bonding) ulottuvuuteen. Edellinen merkitsee ihmisten välisiä sosiaalisia siteitä ja verkostoja. Jälkimmäisellä viitataan ryhmäidentiteettiin. Sosiologit mittaavat sosiaalista pääomaa kahdella mittarilla, joista toinen kuvaa ihmisten luottamusta toisiinsa ja toinen osallistumista yhteisön toimintaan. Vahvat siteet (bridging) merkitsevät kiinteää yhteyttä lähipiiriin, sukulaisiin, ystäviin, työtovereihin ja vastaaviin. Heikot siteet puolestaan ylittävät lähipiirin yhdistäen samalla suku-, luokka- ja ammattiryhmien vähemmän tuttuihin elämäntilanteisiin. Jotta verkostojen ja yhteisöjen sosiaalinen pääoma vahvistuisi, tarvitaan sekä vahvoja että heikkoja siteitä. Luottamuksen ja osallistumisen rajoittuminen vain vahvoihin siteisiin saattaa estää sosiaalisen pääoman vahvistumista. (Putnam 2000; Ruuskanen 2001, 23; Kajanoja 2009, 74.)

”No onhan vanhuksat ja ikääntyvät ihmiset muuttuu koko ajan. Tämän päivän vanhuksat ne haluaa olla mahdollisimman paljon mukana ja aktiivisia ja itsenäisiä. Kyllähän sitä pitää kunnioittaa ja muistaa. Kyllä mun mielestä se, että niiden elämäkokemuksen kunnioittaminen ja sen hyödyntäminen sillä lailla, että olisi ihan oikeasti hyötyä ja sen vois niinku ite tuntea, että on hyötyä. Yhteisöllisesti ehkä, mitä nyt tulee mieleen, niin kaikkien tämmöisten perhejuhlien kunnioittaminen enemmän, sekin on jo, mikä tuo enemmän läheisyyttä.” (Nainen, 39 v.).

Epäviralliseen hoivaan sisältyvän pääoman vahvistamiseen tarvitaan sekä omaishoivaa että yhteisöllistä hoivaa. Traditioiden saatetaan nähdä edustavan hoivaverkostojen vahvoja siteitä. Heikkojen siteiden voidaan ajatella lisääntyvän individualistisen hoivahabituksien myötä, kun etsitään uudenlaisia tapoja ratkaista hoivatarpeet. Luottamus julkisiin hoivapalveluihin ja niiden saatavuuteen sekä yhteisöjen ja yksilöiden tuottamalle informaaliselle hoivalle suunnattu tuki vaikuttavat keskeisesti ihmisten valmiuteen sitoutua informaaliin hoivaan (Anttonen ja Sointu 2006, 21). Julkinen hoiva vaikuttaa siten verkostoihin sisältyvään hoivaan ja sosiaaliseen pääomaan. Yksilön henkilökohtaiset motiivit vaikuttavat osaltaan hoivaverkoston ja yhteisölliseen hoivaan.

”Mulla on muutama vanhempi täti, semmosia yhdeksänkymppisiä, niin mä käyn siellä aina, se on semmosta, että soitellaan viikottain ja käyn sitten kääntymässä ja tarjoan apua, jos he pyytävät.[...] Ne kummatkin kyllä asuvat avioliitossa, mutta ne rupeaa jo olemaan niin iäkkäitä. Se on vaan ihan tilanteen mukaan, jos tulee hätä niin ne soittaa. Mulla on vielä yksi vanha leskimies, se täyttää kans seitsemänkymmentä. Sen kans ollaan tavallaan, sen vaimo kuoli silloin, kun lapsenma syntyi, me ollaan erittäin paljon tekemisissä keskenämme. En mä tiä, miks tämmösten vanhempien ihmisten kans kaveerataan paljon enemmän. En tiedä, mistä se johtuu, ehkä se on jostain, kun mä oon niin pienestä pitäen ollut mummin kans, johtuukohan se sieltä mutta jostain tämmönen hoivavietti, vaikka nyt on oma lapsikin, se tulee. [...] Me soitellaan. Se tulee ja me käydään siellä, hirveesti tiivis yhteiselo se on kans. Se on mieheni isän vanha työkaveri, kaiken lisäksi, en tiedä miten meidän kans on niin, ja sitten kun sen vaimo eli niin se aina kävi meillä ja mä olin sille semmonen henkireikä ja se aina kertoi asioita.[...] Sen tyttö soittaa aina mulle, kun ei saa isäänsä kiinni.” (Nainen, 35 v.).

Sosiaalisen pääoman esille saamiseksi ja mittaamiseksi on kehitelty erilaisia malleja, joista yksi on niin sanottu Putnamin malli (Putnam 2000). Sitä on kuitenkin kritisoitu, koska mallissa ei täsmennetä, mitkä ovat sosiaalisen pääoman lähteitä ja mitkä sen lopputuloksia (ks. Ruuskanen 2007, 17–20). Putnamin indikaattorit eivät tunnista alueiden sisäisiä eroja, esimerkiksi jäsenten tai verkostojen hallitsemaa pääomaa (emt., 19). Tämän tutkimuksen haastatteluihin sisältyy teemoja, joita usein käytetään sosiaalista pääomaa tutkittaessa, esimerkiksi osallistuminen järjestöjen ja yhdistysten toimintaan, vastavuoroisuus auttamisessa ja luottamus yhteiskuntaan. Näiden teemojen avulla on haluttu tarkastella sosiaalista pääomaa sukupolvien välisen hoivan yhteydessä.

”Toivosin, että olisi enempi tämmösiä pienryhmille tarkoitettuja asumismuotoja, että siellä olisi kodinomainen tunnelma, että heillä olisi oma vapautensa ja omat huoneet tietysti, että se integriteetti säilyy ja tämmönen yksityisyys ja omat henkilökohtaiset tavat, mutta se sosiaalinen on ongelma tänä päivänä, sosiaalinen kanssakäyminen, siihen ei panosteta tänä päivänä riittävästi Suomessa, ihmiset jätetään yksistään. Siihen pitäisi aivan toisella tavalla suhtautua [...] Esimerkiksi monessa kerrostalossa alakerrassa on tällaisia huoneita, mutta niitä käytetään huonosti hyväksi. Niitä voitaisiin eri tavalla alkaa käyttämään” (Nainen, 50 v.).

Haastattelujen perusteella ei voi yksiselitteisesti sanoa, miksi toiset haastateltavista korostavat enemmän yhteisöllistä hoivaa. Yhteisöllistä hoivaa kannattavat suhtautuvat positiivisesti myös yksilölliseen omaishoivaan. He antavat jonkin verran hoivaa ikääntyville omaisilleen, mutta se ei sido heitä erityisen paljon. He ovat tai ovat olleet aikaisemmin aktiivisia yhdistystoimijoita. He asuvat kaupunkimaisissa yhteisöissä eikä heidän perheillään ole lähimenneisyydessä ollut tiivistä yhteyttä agrariakulttuuriin. Seuraava aineistonäyte käsittelee ikääntyvien hoivaan liittyvää yhteisöllisyyttä ja sen laajenemista verkostoissa, joissa vahvat ja heikot siteet linkittyvät toisiinsa:

”Min mor har äldre systrar som är, en del av dom ganska dåligt i skick, så hon min mor har ganska stor självtagen arbetsbörda som att hjälpa sina systrar. Någon gång har hon begärt att jag eller min bror hjälper till om det handlar om att flytta några saker eller köra eller så.” (Mies, 36 v.).

6.4.2 Vapaaehtoistyö

Yksi yhteisöllinen näkökulma keski-ikäisten ikääntyvien omaisena olemiseen avautuu vapaaehtoistyön kautta. Vapaaehtoistyötä tutkinut Eva Jeppsson Grassman (2005, 297) katsoo, että vapaaehtoistyön kentän kuvaaminen hyvinvointinäkökulmasta ”näkymättömänä” on ollut mitä suurimmassa määrin relevanttia Pohjoismaissa ja muissa länsimaissa. Sosiaalipoliittinen ja hyvinvointitutkimus ovat Pohjoismaissa seuranneet skandinaavista ”valtiollista” perinnettä, mikä on merkinnyt vapaaehtoissektorin jättämistä analyysiin ulkopuolelle. Erityisesti tämä koskee pohjoismaista sosiaalihuollon (social omsorg) tutkimusta (emt.).

Vaikka informaali hoiva vahvistaa merkittävästi yhteiskunnan sosiaalista kestävyyttä, se on vapaaehtoistyöstä kaikkein näkymättömintä ja näkymättömyys tekee sen haasteelliseksi kuvattavaksi. Tämän tutkimuksen haastatteluisissa informaalin hoivan näkymättömyys ilmenee muun muassa siten, että haastateltavat kuvaavat antamaansa hoivaa ja huolenpitoa ”luonnolliseksi”. He eivät ajattele ikääntyville tuottamaansa hoivaa ja apua niinkään valintana kuin luonnollisena, sukupolvien välisenä asiana. Haastateltavien kuvaamia ”luonnollisen hoivan” tilanteita voi tulkita vastuun toteuttamiseksi.

V. On meillä sitten perhetuttuja, äitin kavereita, niillä on niin semmoisia pieniä juttuja, että joku repsahtaa rikki ja pitää saada kuntoon. Laitan niitä joitakin juttuja, teknisiä tai muita, miksi niitä sanoisi, ne on sitten kovin kiitollisia, jos heitä auttaa.

H. Kuinka he osaavat sinuun ottaa yhteyttä?

V. Aika hyvin osaavat ottaa.

H. No mihin se perustuu?

V. Se perustuu käytäntöön. Soittavat mulle suoraan tai sitten mummelille. Tämönen asia on yleensä hätä ja sitä kysytään monesti, että mielummin heti. Ne on sellaisia niin yksinkertaisia, lapsellisia juttuja. Monesti ihan sellasia, jotka vähän hiertää mieltä, kun se ei toimi. (Mies, 52v.).

Tämän tutkimuksen haastateltavista puolet osallistui melko aktiivisesti yhden tai useamman järjestön tai yhdistyksen toimintaan. Neljä haastateltavaa ei osallistunut lainkaan yhdistys- ja järjestötoimintaan. Yhdistystoimintaan aktiivisesti osallistuvat haastateltavat kertoivat omasta ”järjestöelämänsä mukaisesti”. Vaikuttaa siltä, että heidän omaksumansa aktiivinen rooli järjestö- ja yhdistystoiminnassa on muotoutunut elämänsä myötä niin, että he ovat valinneet yhdistykset kulloistenkin intressiensä mukaisesti. Haastattelujen aktiivisimmat yhdistys- ja järjestöihmiset eivät erottaudu aktiivisimpina omaishoivaajina. Informaalin hoivan antamiseen pidättyväisimmän asennoituvat ovat muita vähemmän aktiivisia yhdistystoiminnassa.

”Kyllä jonkun verran olen järjestöihminen, en ole viimeisen päälle järjestöihminen, kun on tietysti paljon muutakin elämässä, ajan mukaan ja sen mukaan, mikä on muutenkin elämäntilanne. Kyllä mun mielestä on ihan mukava kuulua johonkin, vaihtaa ajatuksia ja tavata muita ihmisiä ja tavallaan sen hyvän työn eteen tehdään, niin kauan kuin siitä ei tuu pakko, että on yks, kaks, kolme, neljä, jotka tekee sitä, kyllä mä oon junioritoiminnassa, nytkin oon osallistunu. Kyllä mä siinä mielessä olen pikkuisen järjestöihminen, mutta ei niin, että pilvin pimein olisin mukana. Nyt viime aikoina olen alkanut rajoittaa ja tavallaan tilannekin on semmonen, että sitä ei luonnollisesti tuu mukaan, kun on kiirettä muuten töissä ja sitä pyrkii rauhoittamaan sitä tilannetta muutenkin sitten.” (Nainen, 45 v.).

Järjestöt rakentavat vapaaehtoistyön verkostoja. Itseapuryhmät perustuvat jäsenten toisilleen järjestämään, vastavuoroiseen apuun. Toinen muoto on perinteinen vapaaehtoistyö (filantropia), joka on suunnattu järjestöjen ulkopuolisille avuntarvitsijoille. Järjestöjen toteuttaman vapaaehtoistyön tekijöillä eli auttajilla on sekä resursseja että erityinen motiivi auttaa. Vapaaehtoistyössä formaalisten organisaatioiden asiantuntemus sekä informaaliin suhteiden henkilökohtaisuus voivat yhdistyä auttamistyön tarpeenmukaisuuteen. Lisäksi järjestö- ja vapaaehtoistyö vaikuttavat merkittävästi yhteisöllisyyteen, yhteiskunnan sidoksellisuuteen ja siinä vallitsevaan luottamuksen tilaan. Altruismia tutkinut Anne Birgitta Pessi (2009) luokittelee suomalaiset eurooppalaista keskiarvoa hieman aktiivisemmaksi auttajakansaksi (myös Yeung 2004). Haastateltujen joukossa on perinteisiä järjestöihmisiä, mutta myös muutamia, jotka ovat päättäneet olla osallistumatta yhdistystoimintaan.

”En ole toiminut missään tällaisessa (yhdistyksessä) enkä aio toimia, koska minua ei kiinnosta tällainen yhdistystoiminta. Mun vapaa-ajan intressit on muualla. Jos haluan vaikuttaa, niin mä soitan suoraan asiaa hoitavalle henkilölle. (Nainen, 44 v.).

Länsi-Euroopassa järjestöt ovat perinteisesti toimineet palvelujen tuottajina ja julkinen valta niiden rahoittajana. Tätä mallia on haluttu tuoda myös Pohjoismaihin. Palvelujen kokonaisuuden koordinoimista ja yhteensovittamisesta on toteutettu erilaisia kokeiluja. Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä (1992) kuvaavat järjestöjen organisaatioita yhtä raskaiksi ja byrokraattisiksi kuin valtiovalta, mikä voi estää uudenlaisia toimintatapoja. He peräänkuuluttavatkin uudenlaista, joustavaa ja kevyttä järjestökulttuuria, joka on kehittynyt hitaasti. 2000-luvulla tilaaja-tuottajamalli on tuonut toisenlaiset haasteet järjestöjen toiminnan ja pal-

velutuotannon organisoimiseen. Anttonen ja Sipilä painottavat järjestöjen muuntumista palvelujen käyttäjien yhteistyöorganisaatioiksi. Ikääntyvien osalta palvelujen käyttäjinä ovat sekä ikääntyvät itse että ikääntyville omaishoivaa ja -apua tuottavat henkilöt. (Anttonen ja Sipilä 1992, 451–453.)

Martti Siisiäisen (2003, 208) mukaan yhdistysten ja järjestöjen vaikutus sosiaaliseen integraatioon on ollut ilmeinen. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion katsotaan syntyneen erilaisten ja usein konfliktivien intressien välisenä kompromissina. Kansainvälisissä tutkimuksissa on osoitettu, että pohjoismaalaiset kuuluvat maailman ”luottavimpien” kansojen joukkoon. Heillä on runsaasti yhdistysjäsenyyksiä ja täten aktiivinen, organisoitu kansalaisyhteiskunta. Siisiäisen mukaan on syytä olettaa, että juuri pohjoismaainen hyvinvointivaltio on turvallisuutensa avulla luonut perustan muihin ihmisiin ja valtiollisen hyvinvointipolitiikan avunsaajiin kohdistuvalle luottamukselle. Valtiot vaikuttavat suoraan ja epäsuorasti niin sosiaalisen pääoman kehittymiseen kuin solidaarisuuden lisääntymiseen (mt.).

”Nykyään en enää luota ihan niin, kun tiedän, mitä ne vaatii ja en kyllä enää silleen oikeen luota ihan täysin. Kyllä ensinnäkin ite joutuu ajamaan kyllä hirveesti niitä asioita että siinäkin mun mielestä tarvii jo nuorempia ihmisiä mukaan ja tulevaisuudesta puhutaan nyt niin paljon.” (Nainen, 39 v.)

Keskeinen kysymys on, miten keski-ikäiset näkevät ikääntyvistä huolehtimisen merkityksen. Luottavatko he julkisen sektorin hoivapalveluihin yleisesti, ja millä tavoin he määrittelevät julkisen sektorin roolin suhteessa omaisiin, yksityiseen ja kolmanteen sektoriin? Mieltävätkö he tuottamansa huolenpidon ja omaisavun sosiaalisesti pääomaksi, jonka merkitys voi olla hyvinkin tärkeä ikääntyvän verkostoihin sisältyvänä pääomana? Epävirallisen avun motiiveina voivat olla muun muassa lähimmäisenrakkaus, huolenpito, itsensä hyödylliseksi kokeminen ja avun saajan kiitollisuus (Kattainen ym. 2008, 226). Tämän tutkimuksen haastatteluihin tulee esiin voimistuva epäluottamus julkisiin palveluihin. Epäluottamus korostuu erityisesti haastateltavilla, joille on kertynyt omakohtaisia kokemuksia hoivapalveluista niitä tarvitsevan omaisen myötä. Ihmisten apu toisilleen ja itselleen koetaan luotettavammaksi kuin esimerkiksi julkinen apu (ks. myös Pessi 2009, 43).

6.4.3 Yhteisöllisyyttä postmodernissa yhteiskunnassa

Postmodernissa yhteiskunnassa on alettu korostaa tuotannollista joustavuutta ja innovaatioiden taloudellista merkitystä, mikä on lisännyt myös sosiaalisen verkostoitumisen ja yhteistoiminnan arvostusta. Julkisen sektorin rahoituskriisiä ja kilpailukykyä painottavan poliittisen siirtymän myötä on yhä enemmän alettu nostaa esiin lähiyhteisöjen sosiaalisen tuen, sosiaalisten verkostojen ja kolmannen sektorin merkitystä julkissektorin hyvinvointipalvelujen täydentäjänä. Kolmannen sektorin ja kansalaistoiminnan merkitystä pluralistisen eli monitoimijaisen demokraattisen järjestelmän kivijalkana on pidetty esillä (esim. Ruuskanen 2007, 12–13). Toisaalta informaalia hoivaa, varsinkin omaishoivaa

on saatettu kriitikittömästi pitää ylivoimaisena auttamismuotona. Kontrastina on lisäksi usein käytetty laitoshoidon ankeutta (Anttonen ja Sipilä 1992, 441).

Nykyisinkin on vielä löydettävissä yhteisöllisiä maalaiskyliä, joissa ikäihmisillä on oma, merkittävä asemansa (ks. Vuorinen 2009). Yhteisöllisyyden syvällisenä perustana nähdään sen yhteys ihmisen perusolemuksen. Juha Sihvolan (2005, 14–30) mukaan Aristoteles kuuluu varhaisimpiin ajattelijoihin, joka näkee yhteisöllisyyden erottamattomana osana ihmisen hyvää elämää. Yhteisöllinen suhtautumistapa ikääntyviin on tärkeä yhteiskuntaa sekä sen jatkuvuutta, turvallisuutta ja inhimillisyyttä ylläpitävä ominaisuus. Yhteisöllisyyden katsotaan osallistavan kansalaisia ja vahvistavan demokratian toteutumista. Lisäksi sen katsotaan lisäävän yhteiskunnan sosiaalista pääomaa (emt.).

Nykyajan yhteisöllisyys ei rakennu perinteisten paikallisyhteisöjen varaan, vaan se perustuu yhteisiä merkityksiä ja identiteettiä etsivien yhteisöjen toimintaan (Hautamäki ym. 2005, 35–37). Merkittävää siinä on ihmisten välinen luottamus ja vuorovaikutus. Tämä vaikuttaa yhteisön ikääntyvien jäsenten asemaan. Aikaisemmin perinteet ovat välittyneet heidän kauttaan, mutta nyt heidän asemansa yhteisössä määrittyy uudelleen. Seuraavassa aineistonäytteessä on yhden haastateltavan näkemyksiä ja ajatuksia yhteisöllisyyden edellytyksistä sekä sellaisesta yhteisöllisyyden mallista, jossa myös ikääntyvät ihmiset olisivat mukana.

”Kyllä se edelleenkin on tärkeä se iäkkäiden ihmisten kunnioittaminen ja se, mitä ne on osannu ja kuinka paljon niillä on elämäkokemusta. Mutta ei tänä päivänä käy enää sellainen, että passiivisesti tuodaan olemaan johonkin yhteisöön, vaan kyllä vanhus tarvii omaa paikkaansa ja sitä tarpeellisuuden tunnetta. Mun mielestä se on parasta yhteisöllisyyttä ja yhdistämistä. Miten sitä sitten voi, kyllä se on enemmän näiden eri ikäluokkien yhdistämistä ja niitten tekemisten yhdistämistä jollain lailla. Tuo on oikeastaan sellainen asia, se on tärkeä minulle kans, mutta mitä mä en oo oikeastaan miettiny ja pohdiskellu ja johon olisi mukava syventyä enemmänkin. Eihän tuo loppujen lopuksi kun aattelee, syrjäytyminen ja yksinäisyys, sehän koskee niin monia ikäluokkia, ei pitäisi aina tsummata siihen yhteen, vanhuksiin, vaan ajatellaan kaikkia ihmisiä sitten, miten enemmän ihmisillä olisi mahdollisuus osallistua ja tuntea itsensä tarpeelliseksi.” (Nainen, 39v.).

Veijolan (2005, 97; ks. myös Tuomi 2005, 158–162) mukaan sosiaalisella pääomalla on alun perin viitattu hyvään tahtoon, toveruuteen, sympatiaan ja sosiaaliseen kanssakäymiseen sosiaalisen yksikön muodostavien tahojen kuten yksilöiden ja perheiden välillä. Veijolan mukaan käsite on nykyisin muuttunut siten, että sillä viitataan yksityisiin ja kollektiivisiin ulottuvuuksiin, rakentaviin ja purkaviin voimiin sekä vastavuoroisuuteen ja velvoittavuuteenkin. Yhteisöllisyyden määrittelyä on pidetty sosiologiassa ongelmallisena muun muassa siksi, että yhteisöllisyydellä on monia eri muotoja. Perinteinen tapamme ymmärtää yhteisöllisyyttä, on ymmärtää se yleistettynä ”toisena”. Ilkka Tuomi (2005, 158–162) viittaa sekä Hannah Arendtiin että Immanuel Kantiin. Arendt (2002, 74) on todennut, että yksityisyys on aidon yhteisöllisyyden edellytys. Tarvitaan tilaa myös ei-julkiselle kommunikaatiolle. Tämä yksityisen, intiimin kommunikaation tila on yksilön uudistumisen ja uusintamisen tila. Myös Kant on käsitellyt yhteisöllisyyttä. Kantin mukaan valtio ei saa tunkeutua yksilön mielipiteiden

alueelle, koska juuri tällä alueella syntyy mahdollisuus poliittiseen ajatteluun ja ajatusten ilmaisuun.

Informaali hoiva osana julkisen ja yksityisen yhteistyötä operoi edellä mainitulla kentällä. Esimerkiksi julkisen sektorin ja yksityisten kansalaisten välinen omaishoivan sopimus ja hoivaa antavien halu sitoutua sopimukseen voivat vaikuttaa siihen, miten tilannetta yksityisen ja julkisen välillä tulkitaan. Julkinen voi omalla toimintatavallaan vaikuttaa auttamisen ja hoivan moraaliin. Se, mitä haastateltavat kuvaavat luonnolliseksi hoivaksi, voi yhteiskunnallisen määrittelyn kautta saada toisenlaisen luonteen. Yhteisöllisyys ja sosiaalinen pääoma toteutuvat arjen luonnollisissa yhteisöissä, asuin- ja elinympäristöissä. Seuraavassa aineistonäytteessä haastateltava kuvaa yhteisön omia normeja ja järjestystä, jotka luovat edellytykset yhteisön jäsenten luottamukselle ja sosiaaliselle pääomalle.

”Talossa, jossa asun, niitä on neljä taloa, mitkä on samaa yhtiöä, niin meillä on semmonen henki, että ei siellä mennä toisten asioihin sotkeutumaan, mutta aina vaihdetaan kuulumisia tai autetaan pienissä. Se on se ympäristö ja se asenne, mikä siinä on, että aika vaikea on toimia sillä tavalla tai pitää olla vahva tai itelle se asia selkeä, jos toimii vastoin sen ympäristön normia, se ympäristö on jotenkin kylmä, jos tekee sitä vastoin. Ja samoin, jos mä aattelen kylää, missä äiti asuu, se ympäristö ja se kylä siinä ympärillä, siinä on sellainen asenne, että voi pyytää toiselta jotain pientä ja siellä on sitä vuorovaikutusta ja kanssakäymistä ja arvostetaan iäkkäämpiä ihmisiä ja taas sitten vanhemmat on kiinnostuneita naapureiden lapsista. Sillä ympäristön asenteella on suuri osuus tässä, mikä mun mielestä kuuluu siihen hoivaan kanssa.” (Nainen, 45v.).

6.5 Hoivahabituksen ilmenemisestä

Tässä luvussa olen kuvannut kolme erilaista hoivahabitusta, traditionaalisen, individualistisen ja yhteisöllisen. Olen käyttänyt habituksia hypoteettisesti tutkimukseen sisältyvien haastatteluaineistojen analyysissa. Tutkimustyössä olen edennyt abduktiivisesti tutkimusaineistosta kohti teoriaa. Hoivahabitusten avaamia näkökulmia olen hyödyntänyt haastatteluaineistossa esiin nousseiden näkemysten tarkastelussa, jäsentämisessä ja analyysissa. Ne ovat tarjonneet yhdenlaisen analyysikehyksen tutkimustulosten jäsentämiselle. Habituksen käsite juontuu Bourdieun kenttämenetelmästä, jota käytän muutoinkin tämän tutkimuksen analyysissa. Kiinnostavaksi tulosten käsittelyssä nousee kysymys, voidaanko keski-ikäisten hoivahabitusten avulla ennakoita tai osoittaa jotakin ikääntyvien hoivasta ja auttamisesta tulevaisuudessa.

Hoivahabitusten avaamien näkökulmien alle olen koonnut tutkimuksen tuloksia. Traditionaalinen hoivahabitus on kiinni perinteisissä hoivan malleissa ja moraalissa. Individualistinen hoivahabitus korostaa omia arvovalintoja ja omaa päätöstä sitoutua. Yhteisöllisessä hoivahabituksessa korostuu vastavuoroisuus. Lisäksi sille on ominaista pyrkimys löytää uusia ratkaisuja sukupolvien yhteiseloon ja hoivan tuottamiseen ilman, että hoivasuhde välttämättä perustuisi sukulaisuuteen. Hoivahabitusten sisällä suhtautuminen työhön, moraaliin ja sosiaalipolitiikkaan vaihtelee, ja niissä voi olla osaksi yhteisiäkin piirteitä.

Haastateltavia ei voi jaotella kategorisesti tiettyihin hoivahabituksiin, vaan useimmissa haastatteluissa tulee esiin kahden ja jopa kaikkien kolmen hoivahabituksen tunnusmerkkejä. Tämä liittyy eri kentillä toimimiseen.

Analyyseissä habituksia on ollut tarkoituksenmukaista suhteuttaa kenttään ja kentällä oleviin positioihin. Bourdieu (1995, 161) toteaa, että habituksen ja kentän välillä voi olla myös ristiriitaa, jolloin ihmisten käyttäytymistä voi olla vaikea ymmärtää. Ristiriidat voivat johtua esimerkiksi kentän rakenteiden nopeista muutoksista. Todellisuudessa subjektiivisten toiveiden ja objektiivisten mahdollisuuksien toimiva dialektiikka voi tuottaa monenlaisia tuloksia (Bourdieu ja Wacquant 1995, 162). Ihmiset toimivat täysin odotusten suuntaisesti eli haluavat juuri sitä, mihin heidät on objektiivisesti määrätty. Toisaalta ihmiset saattavat toimia jyrkässä ristiriidassa odotuksiin nähden. Hoivahabitusten toimintaa ohjaavat arvot ja elämäntyyli selittävät omaisena olemista.

Bourdieu ja Wacquantin (1995, 163) mukaan toiminnan modaliteetteina voivat yhtä hyvin olla strateginen valinta tai tietoinen harkinta, joita teoria habituksesta ei poissulje. Toimintamme on empiiristä, jolloin käytännön toimintaan voi sisältyä strategista kustannusten ja hyötyjen laskemista. Tämä voi ohjata habituksen rakentumista tietoisella tasolla (emt.). Omaishoivan yhteydessä esimerkiksi oman hyödyn tavoittelu, vastavuoroisuus tai näistä kieltäytyminen ohjaavat omaisena olemista ja toimintaa. Tavoitteet ohjaavat habitusta, mutta kenttä, jolla toimitaan, asettaa toiminnalle rajat. Michel Peillon (1998, 223–224) toteaa, ettei hyvinvoinnin kenttä suinkaan ole yhdenmukainen, vaan siinä yhdistyy monia alakenttiä. Jokainen sosiaalipoliittinen alue ei ainoastaan näytä erilaista rakennetta, vaan aktivoi habitusta hyvin erilaisella tavalla ja saattaa sisältää erilaisia panoksia saman hallinnollisen rakenteen alaisuudessa (emt.). Omaishoivan kentän linkittymiset muihin kenttiin selittävät vaihtelevuutta habituksissa.

Hoivahabitus muuttuu elämäntilanteen, kokemuksen ja yhteiskunnan muutosten myötä. Päällimmäisenä haastatteluista välittyy kuva haastateltavien vaihtelevista ja yksilöllisistä elämäntilanteista. Niiden myötä haastatteluissa tulevat esiin edellä mainitut kolme erilaista hoivahabitusta. Yhtä lailla kuin ikääntyvien elämäntilanteet ovat vaihtelevia ja toisistaan poikkeavia, myös keski-ikäisten tilanteet vaihtelevat ja muokkaavat samalla ikääntyville suunnatun hoivan ja avun edellytyksiä. Haastateltavien yleinen suhtautuminen informaaliin hoivaan on myönteistä. Erot ilmenevät sitoutumisessa, vastavuoroisuudessa, arvoissa ja asenteissa. Individualistisen hoivahabituksen vaikutus tulee esiin oman päätöksenteon ja sitoutumisen korostumisena lähes kaikissa haastatteluissa. Tästä johtuen kokonaisvaikutelma hoivaan suhtautumisessa on usean haastateltavan kohdalla ristiriitainen, vaikka heidän perussuhtautumisensa hoivaan on myönteinen. Yhteisöllinen ja traditionaalinen hoivahabitus eivät nouse haastatteluissa esiin yhtä vahvoina kuin individualistinen hoivahabitus.

Seuraavassa luvussa käsittelen hoivan pääomaa, joka myös keskeisesti vaikuttaa omaishoivan kenttään ja sen positioihin sekä habituksiin. Habitukset antavat tietoa kentän sosiaalisen toiminnan tyypeistä. Näin kentästä saadaan

monipuolisempi ja kattavampi (peittävämpi) käsitys kuin jos tarkastellaan vain kentän pääoman osalta vahvimmin resursoituja toimijoita. Tämä palauttaa Bourdieun näkemykseen ihmisten toiminnan järkevyydestä. Ihmiset ovat pitkässä ja monipolvisessa ehdollistamisprosessissa omaksuneet tarjolla olevat objektiiviset mahdollisuudet (Kivinen 2006, 247). Habitus on historian tuote, ajallisesti järjestäytynyt rakenteiden sarja ja dispositioiden avoin systeemi (Bourdieu ja Wacquant 1995, 165). Habitus on jatkuvasti altis uusille kokemuksille, jotka vaikuttavat habituksen rakenteita vahvistavasti tai uudistavasti (mts. 168). Habituksen käsite selittää sen, miksi yhteiskunnalliset toimijat ovat historian tuote. Vaikka habitus on kestävä, se ei ole ikuinen. Tämän perusteella voidaan ymmärtää hoivahabitusten muuttumista. Habituksen muuttuminen ja uudelleen muotoutuminen voi liittyä pääoman vaikutukseen, esimerkiksi siitä kentällä käytävään valtataisteluun. Seuraavassa luvussa tarkastelen pääomaa tutkimustulosten valossa.

7 HOIVA SOSIAALISENA PÄÄOMANA

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksen tuloksia pääoman käsitteen avulla. Pääoman käsite liittyy Bourdieun viitekehykseen ja viittaa myös sosiaaliseen pääomaan. Pääoma muodostaa yhden omaishoivan kentän elementeistä. Hoivapääomaa hyödyntäen konstruoin omaishoivan kentän sellaisena kuin se tutkimuksen tulosten valossa näyttäytyy. Hoivapääoma ei ole vain yksilöön kiinnittyvä, vaan sen avulla hoivan kenttä muodostuu osaksi yhteiskunnallista hyvinvoinnin kenttää. Hoivan kenttä ja sen sisältämä hoivapääoma asettuvat jännitteeseen suhteeseen hyvinvoinnin kentän kanssa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Kentän elementeistä pääoma on näin ollen sekä yksilöä että yhteisöä koskeva. Se eroaa tässä mielessä muista elementeistä, positioista ja habituksista.

Omaishoivan kentän konstruointi auttaa tekemään näkyväksi keskiikäisten tuottamaa omaishoivaa ja siihen liittyviä ilmiöitä, jotka vaikuttavat hoivapääoman muodostumiseen. Hoivapääomaan vaikuttavat kentän rakenteet, toimintaan liittyvät asemat, relaatiot ja toimintaa generoivat habitukset. Rakenteet muodostuvat yhteiskunnallisessa kontekstissa. Asemia, relaatioita ja habituksia on kuvattu aikaisemmin luvuissa viisi ja kuusi. Tämä luku vastaa kolmanteen tutkimuskysymykseeni ”Miten sosiaaliset verkostot ilmenevät hyvinvointiyhteiskunnan muuttuvalla hoivan kentällä?”

Omaishoivan kenttään sisältyvän pääoman selittäminen edellyttää kentän toimijoiden paikantamista sekä toimijoita erottavien ja yhdistävien suhteiden, kentällä vallitsevien resurssien sekä suhteiden hallintaan ja pääomaan liittyvän pelin havaitsemista (ks. Bourdieu ja Wacquant 1995, 122–128). Omaishoivan kenttä antaa laajan näkökulman omaisena olemiseen. Informaalissa hoivassa toteutuu sosiaalisen pääoman logiikka. Ikääntyville suunnattu informaali hoiva ja siihen sisältyvä sosiaalinen pääoma voidaan nähdä vastakkaisena individualistiselle suuntaukselle. Sosiaalinen pääoma vahvistuu yhteisöissä ja verkostoissa, joissa ihmiset auttavat toisiaan ja tuottavat toisilleen informaalia hoivaa. Omaishoivan tuleminen yhä vahvemmin osaksi julkista palvelurakennetta merkitsee yksityisten ja julkisten toimijoiden rajojen hämärtymistä. Tällä voidaan olettaa olevan merkitystä sosiaalisen pääoman kannalta.

Ikääntyvien julkisten palvelujen tarjonta suhteessa väestöön pienenee, jolloin palvelujen saannin oletetaan vaikeutuvan. Esimerkiksi omaisten ja läheisten tuottama hoiva-apu tulee ikääntyville aikaisempaa tärkeämmäksi ja taloudellisesti arvokkaammaksi. Tämä vaikuttaa hoivapääomaan ja sen käyttöön hoivan kentällä. Bourdieun käsitteistöllä ilmaistuna hoivan kentän agenttien asema määräytyy hoivapääoman mukaan, millä viitataan sekä hoivan antajiin että vastaanottajiin. Bourdieun mukaan kentällä on käytössä valttikortteja, joiden arvo vaihtelee pelin mukaan. Samalla tavalla myös pääoman eri lajien (taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen) arvojärjestys on erilainen eri kentissä (Bourdieu ja Wacquant 1995, 125–127). Informaalin hoivan sisältö vaihtelee ja voi edustaa pääoman eri lajeja. Sen sisältämän pääoman arvo voi myös muuntua. Omaisilta ja läheisiltä saatavan hoivan lisäksi esimerkiksi yksityiseltä yritykseltä tai järjestöltä voidaan ostaa hoivaa tai hyödyntää ikääntyvän omia resursseja hoivan hankkimiseksi.

Omaishoivaan sisältyvää pääomaa voidaan tarkastella eri tavoin, kuten sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen toiminnan tai taloustieteellisesti hyödyn maksimoinnin näkökulmasta. Tässä luvussa olen keskittynyt omaishoivan ja auttamisen avulla muodostuvaan pääomaan liittyviin tutkimustuloksiin lähinnä pääomien vastavuoroisuuden, vaihdon ja lahjan näkökulmasta. Olen tarkastellut hoivapääomaa sekä yksilön (7.1) että yhteiskunnan (7.2) näkökulmasta. Otan esiin myös verkostojen merkityksen hoivapääoman kannalta. Viimeisessä alaluvussa (7.3) olen esittänyt omaishoivan kentän yhteiskunnan rakenteissa ja suhteessa muihin kenttiin. Sen yhteydessä olen käsitellyt pääomaan liittyviä valta-asemia. Olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle suoran taloudellisen auttamisen, joka ei myöskään haastatteluissa noussut esiin.

7.1 Yksilön hoivapääoma

Taloustieteissä sosiaalista pääomaa on tarkasteltu erityisesti yksilön hyötynäkökulmasta. Yksilö pyrkii saamaan itselleen läheisverkoston tuottamasta avusta mahdollisimman suurta hyötyä eri muodoissa. Informaalin hoivan käyttäminen on julkisen sektorin näkökulmasta säästöä. Omaisten ja läheisten apu ja hoiva korvaavat esimerkiksi maksullista hoiva-apua tai auttavat väistämään tilanteita, jotka voivat syntyä julkisen hoivan riittämättömyydestä. Ann-Britt Sandin (2005, 201) mukaan omaishoiva voidaan nähdä jonkinlaisena vapaaehtoisena lahjana, jolloin omaishoivaa analysoidaan altruismin ja epäitsekkyuden, velvollisuuden tai velvoitteen/tehtävän käsitteillä.

”Tietysti jos ajatellaan aikaa miehen äidin kanssa, 12 vuotta on pitkä aika, niin myös tuo huolenpito, semmosta henkistä huolenpitoa, seuraa, keskustelua ja yhdessä oloa, ja se toimi myös toisten päin niin, että hän huolehti minusta sillä tavalla, että hän oli äidin ja naisen rooli minulle, hyvin tärkeä ihminen. Se oli kumpakin suuntaan tämä huolenpito toimi, ei ollut vain, että yksi antaa ja toinen ottaa, se oli molempiin päin. (Nainen, 44 v.).

Taloudellinen hyötynäkökulma ja altruistisesti tuotettu lahja ovat hyvin erilaisia tapoja lähestyä sukupolvet ylittävää hoivaa ja auttamista. Molemmat vaikuttavat silti omaishoivan kentällä. Marcel Mauss (1999, 27) tuo vielä yhden näkökulman lahjaan: lahjat näyttävät päällisin puolin vapaaehtoisilta, mutta todellisuudessa niitä maksetaan ja annetaan takaisin velvollisuudesta. Hän toteaa, että huomattavaa osaa elämässä ja moraalissa leimaa lahjojen ilmapiiri, jossa velvollisuus ja vapaaehtoisuus sekoittuvat (mts. 112). Erilaiset näkökulmat tulevat esiin haastateltavien suhtautumisessa hoivaan. Vahvimpana painottuu Sandin (2005, 201) esiin nostama näkemys omaishoivasta vapaaehtoisena lahjana. Lahjaan mahdollisesti sisältyvää vastapalvelun velvoitetta voi olla vaikea saada esiin lyhyellä aikavälillä (Siisiäinen 2003, 212–213). Tämä vaikeuttaa myös tulosten tulkintaa. Haastatteluissa perhesukupolvien välinen vastavuoroisuus korostuu. Useat haastateltavat korostavat omaishoivan eriasteisesti sitovaa vastavuoroisuutta.

"[...] Tottakai on oppinut kunnioittamaan vanhempia ja näin, mutta en mä koe mitään sellaista pakkoa tai negatiivista moraalista velvollisuutta. Päinvastoin se on ihan vastavuoroista niinku on ollu elämän varrella aina ja oon itte aika paljon saanu, niin miksei sitä silloin, kun jos on ite vahvemmillä tai terveempi, miksei sitä silloin sitten vois antaa enemmän omalta osaltaan. Kuitenkin on tosi paljon saanu." (Nainen, 45 v.).

Vastavuoroisuuteen kietoutuu elämänkulun aikaisempien vaiheiden asioita, jotka antavat myönteistä sävyä sitoutumiseen.

"Äiti on esimerkiksi sairaseläkkeellä, sehän hoitaa meidän poikaa. Hän on tämmösen burn outin käynyt läpi, että mä nyt tavallaan hoidan, virallisesti tai epävirallisesti, kaikki hänen raha-asiansa. Kaikki tämmöset jutut, pidän vähän niinku silmällä häntä, missä hän menee. Vähän kattoo koko ajan, että homma hoituu, niin kuin semmosta hoivaa. (Nainen, 35 v.).

Omaishoivan vastavuoroisuutta selittävät elämänkulun aikaisemmat vaiheet. Haastateltavien asenteet ikääntyvän sukupolven auttamiseen pohjautuvat lapsuuden perheyhteisöjen kokemuksiin. Dorothy Jerromen (1996, 84–85) mukaan sukupolvien väliseen yhteydenpitoon vaikuttavat sukupuoli, siviilisääty, sosiaalinen luokka ja etninen ryhmä. Sosiaalisen luokan nousun on huomattu etäännyttävän sukulaisverkoston perheitä toisistaan (mt.). Taloudellisen kehityksen myötä Suomessakin on tapahtunut sosiaalisen luokan nousua, minkä perusteella Jerromeen (emt.) viitaten voi olettaa sukulaisverkoston keskinäisten suhteiden etäännyneen toisistaan. Toisaalta 1990-luvulta alkaen hyvinvoinnin kahtiajakautuminen Suomessa on vahvistunut, joten ei voida olettaa sosiaalisen luokan nousun koskevan samalla tavalla kaikkia perheitä (ks. Moisio 2008; Chappell ja Penning 2005, 457). Ikääntyvälle omaishoivan mahdollistava pääoma on tavoiteltavaa. Luottamus yhteiskuntaan kuvaa myös sitä, miten suurena ikääntyvä pitää riskiä jäädä ilman hoivaa, ellei omaishoivan mahdollistavaa pääomaa ole käytettävissä.

H.: Toisaalta puhutaan siitä, että ikääntyvät on varakkaampia ja heillä on enempi varaa maksaa palveluista.

V.: Ei välttämättä. Jos vaikka ajattelen omia vanhempiani, missä velkakierteessä äiti on ollut, kun avioero tuli, siinä tuli yhtä sun toista esiin. Se oli ihan käsittämätöntä, en mä voi sanoa ainakaan, että ikääntyvillä on enemmän rahaa. Anoppikin pääsi kaksi vuotta sitten eläkkeelle ja sekin kuvitteli, että saa hyvät eläkerahat, eihän se mitään ollut, se putoo niin se putoo. Eikä siihen aikaan aloitettu mitään tällaisia eläkesäästöjuttuja eikä ajateltu sitä asiaa kaksikymmentä - kymmenen vuotta eteenpäin niin kuin tänä päivänä.” (Nainen, 35 v.)

Vuoden 1996 jälkeen toimeentulo-ongelmat ovat vähentyneet kaikissa muissa perhetyypeissä paitsi 65 vuotta täyttäneiden yksin asuvien naisten ja pariskuntien keskuudessa (Moisio 2008, 264). Vanhuspolitiikassa tavoitteeksi asetettu laitoshoidon vähentämissyrkimys lisää painetta omaisten toteuttamalle epäviralliselle hoidolle ja hoivalle yhä useamman ikääntyvän asuessa yhä useammin ja pitempään omassa kodissaan. Sukupolven yli tapahtuva auttaminen ja omaishoiva ovat erityisen tärkeitä taloudellisesti heikossa asemassa oleville. Neena Chappell ja Margaret Penning (2005, 458) viittaavat useisiin tutkimuksiin, jotka indikoivat sen puolesta, että pienituloiset ovat muita riippuvaisempia lastensa ja muiden sukulaistensa avusta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen mukaan ikääntyvien velkaantuminen on kasvanut, mitä selitetään eläkkeelle jäämistä seuraavalla tulotason laskulla, terveydenhuollon kustannuksilla ja demensiasairauksilla (Ikääntyneiden velkaongelmat lisääntyneet 2010; Henkilöiden velat iän ja sukupuolen mukaan, Tilastokeskus 2010).

Hoivan tarpeen kasvu ja marginalisoituminen liittyvät toisiinsa. Tämän tutkimuksen haastateltavista vain muutaman omaisella tuli ilmi riski hoivan riittämättömyydestä. Asiaa selittää se, että useimpien omaisten hoivan tarve oli vielä suhteellisen vähäistä. Sosiaalisen pääoman avulla myös heikot, köyhät ja marginalisoituneet voivat saada etua esimerkiksi hoivan muodossa. Koko yhteisö hyötyy sen jäsenten välisestä informaalista hoivasta tilanteessa, jossa julkinen hoiva vähenee (ks. Coleman 1988). Informaali hoiva vahvistaa yhteisön jäsenten edellytyksiä lisätä sosiaalista pääomaansa.

”Tuohan se (hoiva) semmosta sisältöä, että jos nyt näin aattelen, niin tottakai, kyllähän se rikastuttaa mun elämää. Ensinnäkin, että näkee eri elämäntilanteita ja eri elämää mutta myöskin sitten samalla, ketä mä nyt aattelenkaan sitten, niin kuulee toisten mielipiteitä ja varsinkin, jos aatellaan ikääntyviä ihmisiä, niin kyllähän niilla on se tieto ja näin. Kyllä mä koen, että se rikastuttaa sitä elämää.” (Nainen, 45 v.).

Haastateltavat eivät juuri miellä ikääntyville antamaansa apua hyvinvointivastuuksi tai ajattele siitä mahdollisesti yhteiskunnalle koituvaa taloudellista hyötyä. He näkevät ikääntyville antamansa hoivan ja avun lähinnä sosiaalisena vastuuna ja tarkastelevat sitä pikemmin omista edellytyksistään ja kontekstistaan käsin eivätkä esimerkiksi pohdi mahdollisuuksiaan maksimoida hoiva-apua ikääntyvälle. Haastatteluissa korostuu yhteisöulottuvuuden merkitsevyys. Esimerkiksi välimatka autettavaan omaiseen, vastavuoroisuus hoivan antamisessa, hoivan antajan edellytykset yhdistää omaishoivaa muuhun elämään sekä hoivan ja avun antamisen tuoma elämänsisältö ovat haastateltaville merkitseviä ja liittyvät yhteisöön, jossa informaalinen hoivan pääoma toteutuu. Hoivan antamisen ja auttamisen vastavuoroisuus on yhteydessä elämänkulkupääomaan. Elä-

mänkulun myötä avun antaminen ja vastavuoroisuuteen perustuva hoiva muuntuvat tarpeiden mukaan (ks. O'Rand 2006). Seuraava aineistonäyte liittyy elämänkulkupääomaan ja avaa näkökulmaa omaishoivan priorisointiin.

V.: Mä koen, että se, että olla äidin lähetyvillä on tärkein asia tällä hetkellä. Minkäläaatuista tai minkäläaista se yhdessä olo sitten on, niin se vaihtelee. Mut mä koen, että se on nyt se tärkein asia, mitä mun pitää tehdä ja mä haluan tehdä.

H.: Mä ymmärrän sen niin, että se antaa sulle paljon. Ehkä et osaa sanoa tällä hetkellä, mitä se on. Se on varmaan sellaista, mitä tulet pohtimaan paljon vielä myöhemminkin.

V.: Sen mä uskon, sitä ei voi silleen määritellä, että mitä se on ja miltä se tuntuu, kun se ei aina silti tunnu hyvältä äidin kanssa yhdessä olo, se voi kans olla tosi ahdistavaa. Se liittyy sairauteen, miten hän käyttäytyy tai rupeaa käyttäytymään eri tavalla kuin normaalisti. Pitää osata suhtautua asioihin ja tehdä työtä sen eteen, että ite ymmärtää eikä ota itseen niitä asioita. Pitää tajuta, että se on sairauden kulku, joka muuttaa sitä ihmistä.

H.: Varmaan nyt tällä hetkellä, kun olet työtön ja paljon vietät aikaa äitisi kanssa, tää omaishuolenpito, sillä on huomattavan iso merkitys sun elämäntilanteessa, säännöllisesti myös.

V.: On joo, paljon muuta ei pysty sisällyttämään, kun aika on silti rajallinen ja siten varmaan energiaakaan ei löydy. Rupeaa ajattelemaan asioista varmaan vähän eri tavalla, priorisoimaan ja näkemään niin kuin ne tärkeät asiat omassakin elämässä. Että elämässä on niin kuin, se muuttuu, mitä sä ajattelet omasta elämästä ja muittenkin elämästä. (Nainen, 37 v.)

Antti Tanskanen ja Miikka Danielsbacka (2009, 24) ovat tutkineet suurten ikäluokkien käsityksiä vanhusten taloudellisesta auttamisesta ja vastuusta antaa ikääntyville hoivaa. Tulokset osoittavat, että vastaajan omasta elämäntilanteesta tai hänen tavastaan toteuttaa ikääntyvien auttamista ja tukea ei voida suoraan päätellä hänen asenteitaan yleisellä tasolla tai hänen odotuksiaan oman elämässä suhteen. Pienituloisuus lisää erityisesti vanhusten taloudellisen tuen, mutta myös muun avun mieltämistä yhteiskunnan tehtäväksi. Tanskanen ja Danielsbackan huomio on tärkeä myös tämän tutkimuksen kannalta. Palaan siihen tutkimusraportin lopussa tutkimuksen luotettavuutta pohtiessani.

Useimmat haastateltavat antavat ymmärtää, että he seuraavat aktiivisesti ikääntyvien omaistensa tilanteen kehittymistä. Tämän voi tulkita myönteisesti valmiutena tunnistaa vanhuuden riskejä ja ottaa tällä tavalla vastuuta läheisistään (ks. Julkunen 2006a, 20; Jyrkämä 2001b, 267–270). Kuitenkaan tämän perusteella ei voi itsestään selvästi olettaa, että haastateltavat antaisivat läheisilleen heidän tarvitsemaansa apua, jos tilanteen kehittyminen edellyttäisi omaisavun interventiota. Toisin sanoen omaishoiva ei toteudu aina, vaikka edellytykset sille ovat olemassa. Hoivapääoman arvo vaihtelee riippuen siitä, kenen kentän toimijan näkökulmasta hoivapääomaa tarkastellaan. Keski-ikäinen voi hoivahabitusten avulla pyrkiä uusintamaan tai muuttamaan kentän rakenteita. Hoivahabitukset generoivat näitä pyrkimyksiä ja vaikuttavat keski-ikäisen käyttämiin strategioihin. Keski-ikäisen elämäntilanne, kuten työ, perhe ja sukupolviasema mahdollistavat, rajoittavat ja motivoivat hänen toimintaansa, relaatioi-

taan ja asemaansa omaishoivan kentällä. Seuraava aineistonäyte kertoo omaishoivan ja siihen liittyvän pääoman toteutumisen kompleksisesta tilanteesta.

”Ei ehkä nyt ihan kirjallista sopimusta, mutta asiat on tehty selviksi. Sitä nyt voi sanoa sopimukseksi, mutta se, että tehdään, puhutaan asiat selviksi, että mitä avun saaja toivoo ja mitä avun antaja on valmis antamaan, eikä niin, että se auttaja auttaa sokeaa tien yli, vaikei se olisi koskaan halunnut mennä tien yli. Elikä sitä pitäisi neuvotella ja keskustella, että ne pelisäännöt, miten toimitaan tässä tilanteessa, että kuinka paljon voi sekaantua elämään, tai kuinka vähän, mun mielestä niistä pitäisi keskustella. Sitten kun ne pelisäännöt on selvät, ei tule näitä ristiriitoja eikä tule sellaista, että kun sekaannutaan minun elämääni.” (Nainen, 44 v.).

Hoivaverkostot ja yhteisöllisyys yksilön hoivapääoman näkökulmasta

Hoivaverkostot koostuvat hoivan potentiaalisista tuottajista, hoivan mahdollisuuksia ja edellytyksiä tukevista toimijoista sekä hoivan vastaanottajista. Hoivaverkostojen pääoma toteutuu sen jäsenten erilaisina auttamistoimintoina ja hoivan antamisena. Hoivaverkoston kuulumisen voi lisätä sen jäsenten yhteisöllisyyttä ja mahdollistaa sosiaalista pääomaa, jonka ei katsota olevan yksilöominaisuus (esim. Hyyppä 2005, 14–18). Verkoston sisältyvä yhteisöllisyys voi lisätä yksilön hyvinvointia, mutta se on vaikeasti mitattavissa. Markku T. Hyyppän (emt.) mukaan esimerkiksi toiminta vapaaehtoisjärjestöissä on osoittautunut tärkeäksi yksilöiden hyvinvoinnille. Voidaan olettaa, että hoivaverkostot toimivat yksilön kannalta samalla tavalla. Näkökulma ottaa huomioon myös hoiva-apua tuottavan osana yhteisöllisyyttä vahvistavaa hoivaverkoston. Michael Woolcockin (2000, 35) mukaan ihmisiä voidaan määritellä ainakin osittain sen mukaan, ketkä heidät tuntevat ja millaisia suhteita heillä on muihin. Omaishoivan verkostojen ja suhteiden merkitys näyttäisi kasvavan, mikä johtuu julkisen hoivan muutoksesta. Omaishoivan verkostojen pääoma on arvokasta sekä taloudellisilla että sosiaalisilla arvoilla mitattuna.

Jeppsson Grassman (2005, 286) on nostanut esiin perinteisen hyvinvointitutkimuksen vaikeudet tunnistaa hoivapanoksia. Hän ehdottaakin hoivan tarkastelua verkoston ja sosiaalisen pääoman yhteydessä. Omaishoivaa sekä ylisukupolvista apua päästään tarkastelemaan avaamalla verkoston hoivapääomaa, panoksia, vastavuoroisuutta ja sen jäsenten positioita. Tätä ajatusta olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa noudattamaan. Rakennemuutos ja hyvinvointivaltion sopeutuminen muuttuvaan tilaan ja modernisaatioon ovat osa suomalaista sosiaalipolitiikkaa, jolla on pyritty tukemaan valtion kapasiteetin ja talouden kasvua (ks. Julkunen 2006, 23–25). Näkemykseen ei sisälly ajatusta, että ihmiset tarvitsevat toisiaan synnyttääkseen sosiaalisia suhteita ja niihin sisältyvää vastavuoroisuutta sekä solidaarisuutta. Juha Sihvolan (2005, 14–30) mukaan yhteisöllisyyden syvällisenä perustana nähdään sen yhteys ihmisen perusolemuksen. Yhteiskunnan kannalta yhteisöllisyys on tärkeä ominaisuus, joka lisää yhteiskunnan sosiaalista pääomaa (emt.).

Yhteisöllisyyttä ja sosiaalista vastuuta korostavassa lähestymistavassa painotetaan hoivapääoman merkitystä hoivaverkostoissa. Hoivan tuotteistaminen ja hinnoittelu ovat seurausta taloudellisten periaatteiden korostumisesta

aikaisempaa voimallisemmin sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisessä. Hoivapäätöiden toteutuminen verkostoissa edellyttää ensisijaisesti paikallisen toiminnan ja lähiyhteisön tukemista. Paikallisten yhteisöjen resursseja on pyritty ottamaan haltuun kehittämällä uudenlaisia palvelutuotannon malleja, esimerkiksi yhteiskunnallisia yrityksiä (Laiho ym. 2011). Ostopalveluna tuotetun hoi- van yhteys hoivaverkoston on satunnainen eikä hoivaan sisälly luottamuksen ja vastavuoroisuuden kaltaisia ominaisuuksia, joilla informaalia, läheisten tuot- tamaa hoivaa kuvataan ja joiden katsotaan kuuluvan sosiaalisen pääoman edel- lytyksiin. Talouden periaatteiden mukaisesti hoivasta käydään kauppaa. Myös omaissuhteet voidaan alistaa osaksi tätä kaupankäyntiä. Tällöin merkittäväksi tulee hoivasta saatavan hyödyn maksimointi. Hoivaverkoston yhteisöllisyys jää sen sijaan heikoksi, mikä on ilmeinen riski hoivan pääoman jatkuvuuden ja li- sääntymisen kannalta. Todennäköisesti perhesukupolvien välisen omaishoivan perusteet eivät tulevaisuudessa entiseen tapaan enää sitouta sukupolvien väli- seen vastavuoroisuuteen ja vastuuseen.

Perhe ja suku ovat läheisimpiä verkostoja, mutta niidenkään hoivapäätöiden ei ole itsestään selvää. Hoivapäätöiden saatavuus on yhteydessä perheen sisäi- seen dynamiikkaan. Toisaalta hoivapäätöiden noudattaa sosiaalisen pääoman periaatteita. Samanlaiset arvot, asenteet ja elämäntavot muodostavat perus- tan perhesukupolvien väliselle solidaarisuudelle. Dorothy Jerromen (1996, 92) mukaan perheen sisäinen koheesio ei ole suhteessa perhettä yhdistävään sa- manlaisuuteen, vaan perheenjäsenet voivat olla läheisiä, vaikka ovat monista asioista syvästi eri mieltä. Perhesukupolvien jäsenet voivat asettaa hoivalle velvollisuuteen perustuvia odotuksia, mutta verkoston perustuvan hoivapäätö- oman käyttöön ottamiseksi tarvitaan perheen solidaarisuutta. On mahdollista, että ikääntyvien lapsista lähimpänä asuvilla ja vanhemmistaan eniten vastuuta kantavilla on saman kulttuuripiirin vaikutuksesta säilynyt samanlaisia arvoja kuin ikääntyvällä sukupolvella tai että arvot ovat tiiviin kanssakäymisen seura- uksena muokkautuneet samansuuntaisiksi. Välimatka ei kuitenkaan ole ainut ratkaiseva asia avun ja hoivan antamisessa.

”Mutta kyllä mä on paljon nähnyt semmoistakin, että haluais sanoa, että meillä on vastuu hoitaa vanhempamme esimerkiksi, mutta oonhan nähny sitäkin, miten vanhempien ja lasten välit on menny ihan niin ku niitten vanhempien käytöksen takia jo aiemmin niin pilalle. Mun mielestä silloin ei voi vaatia, että sitten hoidea- taan vanhukset”. (Nainen, 39 v.).

Tässä tutkimuksessa metodista lähestymistä ovat ohjanneet elämäntavot, ver- kostot ja näiden pääoma. Elämäntavoteoriaan kuuluva saattuemalli on mah- dollistanut laajan tarkastelunäkökulman. Saattuemalli ottaa suvusta ja perhees- tä tulevien omaisresurssien ohella huomioon erilaisia toiminnan areenoita, ku- ten työn, vapaa-ajan, harrastukset ja asuinlähiön sekä näiden myötä muodostu- vat verkostot. Nämä muodostavat yhteiskunnallisen kontekstin, johon ihmiset arjen toiminnan kautta ovat osallisina. Saattuemallin mukaisesti tarkastellaan sekä ikääntyvän että hänen saattueisiinsa kuuluvien sukulaisten, läheisten, työ- tovereiden ja naapureiden rooleja, saattueessa mukana olemista ja tukeen sitou-

tumista. Saattuemallin ajattelun mukaisesti roolit ratkaisevat heidän sijoittumisensa saattueen kehälle. Saattue edustaa elämänkulun potentiaalista pääomaa.

Muutamat tämän tutkimuksen haastateltavat kertoivat, etteivät lähellä asumisestaan huolimatta aikoneet auttaa ikääntyvää vanhempaa, vaan muut sisarukset tekisivät sen. Välimatkan ottaminen oli heidän kohdallaan symbolista. Sitä selittivät heidän ja ikääntyvien omaisten erilaiset arvot ja asenteet sekä aikaisempi elämänkulku. Ei tiedetä, miksi vanhempien ja lasten kontaktit joskus katkeavat, koska asiaa ei ole juuri tutkittu. Jerromen (1996, 93) mukaan on osoittautunut, että jotkut aikuisista lapsista eivät halua tulla kytkeytyksi perheen sisäisiin suhteisiin.

H.: Moni omainen ajattelee niin kuin sinäkin, että ainakin rajallisesti olisi valmis tiettyyn sitoutumiseen. Mä oletan, korjaa jos olen väärässä, mutta sulla on tällainen tietynlainen elämänkulku, tietynlainen historia takana, elikä sä olet aika ison palan omassa elämässä jo kokenut omaishoivasta. Ehkä sekin vaikuttaa?

V.: Kyllä se vaikuttaa, koska mä tiedän, mitä on käytännössä elää vanhan ihmisen kanssa vuorokauden ympäri, mä tiedän, mitä se käytännössä on ja kuinka paljon ristiriitoja aiheutuu siitä, koska kaksi eri sukupolvea kohtaa vuosikymmenten ikäerolla, siinä on monta törmäystä, ollaan törmäyskurssilla usein, mutta siinä toisaalta on juuri sen asian hieno puoli, että siinä joutuu tarkistamaan omia asenteitaan, mutta se on hirveän vaativaa hoitaa vanhaa ihmistä. (Nainen, 44 v.).

Huolimatta perheen pienenemisestä sukulaisuuteen perustuvien hoivaverkostojen edellytykset ovat olemassa nykyisinkin. Useat suomalaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että sukulaisverkostojen hoivapääomaa käytetään aktiivisesti omiin tarkoituksiin tai tuotetaan sen avulla hoivaa muille (esim. Vaarama ja Ollila 2008, 128; Vaarama ym. 2006, 120; Pessi 2009, 43). Välimatkoista huolimatta nuorilla perheillä on aktiivisia siteitä muihin sukulaisiin ja yhteydenpito on monin tavoin muuttunut entistä helpommaksi. Voimakkaat tunnesiteet sitovat sisarusia ja eri sukupolvia toisiinsa, mutta ihmiset valikoivat aikaisempaa tarkemmin, keihin pitävät yhteyttä (ks. Jerrome 1996, 95). Haastatteluissa tämä ilmenee vaikeuksina ryhtyä auttamaan omaisia, joihin haastateltavalla ei ole aikaisemmin ollut aktiivista kontaktia. Myös se, että haastateltava haluaa päättää antamansa avun määrät, viittaa harkittuun valintaan.

Sukuverkoston hoivapääoman käyttöä ja sen saatavilla oloa säätelee selektiivisyys, joka liittyy yhteyden pitämiseen, omaissuhteiden merkitykseen ja individualistisiin arvoihin. Tässä voidaan viitata Anthony Giddensin (1995) näkemykseen vapaudesta valita oma elämäntyyli. Omat mieltymykset painavat valinnoissa, jolloin samanlaista elämäntyyliä edustava sukulainen tuntuu muita läheisemmältä. Tähän liittyy myös yksilön elämän linkittyminen vuorovaikutuksessa toisen elämään esimerkiksi sukupolvien ketjuna. Usea haastateltava mainitsi vanhempiensa lisäksi muita omaisia, kuten tätejä, joille he joko antoivat hoiva-apua nyt tai joita he tulevaisuudessa uskoivat auttavansa. Haastateltavat kuvasivat jollakin tavalla ihailevansa tai arvostavansa näiden omaisten elämäntyyliä, vaikka heidän välinen suhteensa ei ollut kovin läheinen.

”Silloin kun miehen äiti eli, hänen olemassaolonsa oli hirveän tärkeä. Hän oli tavallaan sellainen tukipilari minun verkostoissani ja mä kunnioitin häntä suuresti.

Kun hän kuoli, mun verkostossa on omat vanhemmat mutta se ei ole niin tiivistä se kanssakäyminen heidän kanssaan, ei sillä ole niin suurta osaa tässä verkostossa. Eläminen anopin kanssa toi verkostooni, kutoi lujan pohjan siihen.” (Nainen, 44 v.)

Muutamit haastateltavat sanoivat harkitsevansa joidenkuiden etäisten omaistensa auttamista, mutta sen sijaan he eivät suunnitelleet oman isänsä auttamista perustellen kantaansa heikolla isäsuhteella. Sukuverkoston hoivapäätöman määrä vaihtelee suuresti, mikä johtuu sukulaisuuden lisäksi yksilöiden välisistä suhteista ja siitä, miten ne ovat elämäkulussa muovautuneet. Haastatteluisa tuli lisäksi esiin, että konteksti saattaa joko rajoittaa tai mahdollistaa sukupolvien välistä hoivaa. Yhteisöllinen hoiva nähtiin enemmän mahdollisuutena kuin velvollisuutena.

”Mä koen sen (hoivan) sillä tavalla, että sitä mukaa, kun oli siinä mukana syvemmillä, niin siitä tuli sitä rohkeuttakin ja pysty tarttua, sanoa, viemään asioita eteenpäin. Kyllä mä nyt koen sen hyvin voimakkaasti, jos aattelen esimerkiksi omia lapsia, jos ne vaikka sairastuis tai joku hyvin läheinen omainen, niin sitä hyvinkin varmasti pontevasti tarttuais, sitä ei enää kahtoisi, että onko tämä nyt niin, vaan sitä tietäis, että näin se on ja tarttuais asiaan. Ja kyllä mä oon edelleen sitä mieltä, että nuorempi sukupolvi, koska sukupolvien sekottaminen, se kuuluu tavallaan siihen. Tietysti siinä on omakohtainen, kun ei oo ollu isovanhempia lähellä, ei oo voinu juosta isovanhemmille tai mennä mummulaan yöksi, viikonlopuksi ja näin, vielä sitten se, kun asuttiin kaupungissa, jossa ei ollut sielläkään ketään lähellä, joka olisi voinut tulla auttamaan, niin mä en ymmärrä sitä, ettei voida enemmän, että olis tällaisia sijaismummuja, kun aatellaan, että on paljon vanhuksia, jotka on yksin. Pitäis olla joku taho, joka saattais niitä yhteen. Tämähän on käyttämätön resurssi, jos aatellaan niin kouluissa ja näin, on paljon mummuja ja vaareja, jotka tulisi mielellään sinne auttamaan ja päiväkoteihin ja sitten pikku hiljaa, kun tutustuu, niin tämmöset henkilöt, joilla ei oo omia isovanhempia lähellä tai sisaruksia, ja sitten kun tutustuu ja se luottamus kasvaa ja näin, niin se ois molemminpuolista.” (Nainen, 45 v.)

Perheenjäsenten erilaiset hoivatarpeet voivat aiheuttaa perheen sisäistä jännitettä. Erityisesti uusperheissä tarpeet voivat olla hyvin monensuuntaisia, mikä saattaa heijastua myös ikääntyville perheenjäsenille annettavaan hoivaan ja apuun. Perheiden monimuotoisuuden lisääntyessä on todennäköistä, ettei muodollinen sukulaisverkosto ole enää tiivis osa intiimiä elämää, kuten omaishoivan järjestelyjä. Vertikaaliset siteet perhesukupolvien välillä tulevat ikärakenteen muutosten myötä aikaisempaa merkityksellisemmiksi. Samoin horisontaaliset siteet sisarusten ja myös heidän lastensa kesken vahvistuvat ja vaikuttavat perheen jatkuvuuteen (Jerrome 1996, 98–99). Perhe on kuitenkin ikääntymisen pääasiallinen konteksti (mt.).

Haastattelujen mukaan yhteydenpito sisaruksiin usein tiivistyy ja siihen tulee uudenlaista sisältöä ikääntyvien vanhempien hoivatarpeen kasvaessa. Useimmat haastateltavat eivät ole kovin tarkasti sopineet sisarusten kesken omaishoivan työnjaosta. Moni nostaakin esille sopimisen tarpeen. Muutaman haastateltavan perheessä joku sisaruksista ei osallistu lainkaan vanhempien auttamiseen. Näissä perheissä on useita sisaruksia ja muut sisarukset huolehtivat perheen hoivaverkoston toiminnasta. Myös hoivan antamiseen passiivisesti osallistuva sisarus kuuluu verkostoon horisontaalisten, sisarusten välisten si-

teiden kautta. Hoivan tarve voi nostaa esille vastavuoroisuuden ja oikeudenmukaisuuden periaatteet lapsuuden perheessä, mistä voi aiheutua jännitteitä sisarusten välille. Tämä asia pilkahti haastatteluissa. Haastatteluaineisto ei kuitenkaan mahdollista tämän teeman syvällistä tarkastelua.

Perheverkostojen ohella muut sosiaaliset verkostot voivat tarjota tukea ikääntyville. Ihmiset investoivat toisiinsa päästäkseen tulevaisuudessa tiettyihin päämääriin (ks. Thomése ym. 2005, 463; Bourdieu ja Wacquant 1992; Ruuskanen 2001, 16). Verkostoista hyötymisen tavoite ja sosiaalinen konteksti voivat ohjata yksilön toimintaa. Erityisesti yhteisöllisen hoivahabituksen mukaan suuntautuneet haastateltavat näkevät verkostoissa monipuolisia, mutta suureksi osaksi hyödyntämättömiä mahdollisuuksia. Heidän mukaansa verkostojen tuottama yhteisöllinen hoiva on samalla tavalla luonnollista kuin läheisten tuottama hoiva. Haastateltavat suhtautuvat verkostoihin ja niiden tarjoamiin mahdollisuuksiin positiivisesti. He näkevät verkostot ikääntyvien sosiaalisen tuen lähteinä. Verkostot toimivat ikääntyvän omassa ympäristössä vahvistaen ikääntyvän turvallisuutta sekä omaisten ja ikääntyvien luottamusta. Haastateltavat kuvaavat yhteisöllisten verkostojen auttavan ja jakavan omaisten kanssa hoivavastuuta. Ikääntyvät ovat elämänsä eri vaiheissa tehneet investointeja niissä verkostoissa, joissa ovat vaikuttaneet. Erityisesti verkostoja ja yhteisöllisyyttä korostavat haastateltavat olettavat, että verkostoihin tehdyt investoinnit tuloutuvat myöhemmin ikääntyville tarjottavan tuen muodossa.

7.2 Yhteiskunnan hoivapääoma

Hyvinvointivaltion kehittyminen on nojannut osaksi kasvavan talouden ajatteluun, joka 1990-luvun laman seurauksena joutui kriittisen tarkastelun kohteeksi. Toisaalta monet katsovat Suomen hyvinvointivaltiomallin lisänneen maan kilpailukykyä. Hyvinvointivaltiomallin kestävyyttä on selitetty yhteisellä arvopohjalla, johon hyvinvointipolitiikkamme perustuu (esim. Kuisma 2010). 2000-luvun hallitusohjelmiin on sisältynyt pyrkimys kohti kestävästä kehitystä. Tavoitteena on ollut varmistaa hyvinvointivaltiomallin kehityksen kestävyyttä. Taloudellisen kasvun tavoittelun rinnalla on vahvistumassa myös sille vastakkaisia liikkeitä, jotka eri näkökulmista (esim. Degrowth-liike) tuovat esiin jatkuvan talouskasvun mahdottomuutta (ks. Venesmäki 2010).

Valittu näkökulma vaikuttaa siihen, miten hoiva asettuu pääomaksi ja millaisia arvolatauksia siihen liitetään. Yhteiskunnan hoivapääoma perustuu viime kädessä kansalaisten tuottamaan hoivaan ja heidän toimintaansa hoivan verkostoissa. Sosiaaliset suhteet ja verkostot ovat omaishoivan luonnollinen ympäristö. Ikääntyvien palvelujen järjestämisessä yhteiskunta suuntaa monissa yhteyksissä intressinsä omaishoivaan. Tällöin korostuu lähinnä taloudellinen hyöty, mutta omaishoivan yhteisöllinen pääoma jää toisarvoiseksi. Omaishoivan toteuttaminen vaikuttaa yhteisöön, sen arvoihin ja sen jäsenten välisiin suhteisiin luoden sosiaalista pääomaa ja vahvistaen yhteisöllisyyttä. Omaishoivan yhteisöllinen pääoma on edellytys hoivapääoman kestäväälle kehitykselle. Työyhteis-

söissä suhtautuminen omaishoivaan ei pääsääntöisesti ole kannustavaa tai mahdollistavaa, vaan pikemminkin ristiriitaista. Työyhteisöjen suhtautumista pa heijastuu perheyhteisöihin ja läheisten muodostamiin verkostoihin. Samoin niihin vaikuttaa ikääntyvien omaishoivan heikko tukeminen julkisen sektorin taholta.

”Kyllä se lähtee siitä yhteistyöstä, hoitajan ja hoidettavan yhteistyöstä. Siinä yhteiskunnallisessa kuviossa ei oo mitään merkitystä sillä rahakorvauksella, se on sellaista ylimääräistä plussaa, joku sellaista tarvii ja sitten saa, se hänelle suotakoon, vaikka kuinka kitsastellaan, ymmärrän se oikein hyvin. Vanhalle ihmiselle on ihan parasta, jos hän saa olla niissä kuvioissa ja niitten ihmisten kanssa, joiden kanssa on elänyt. Jos vain pystyy säilyttämään sellaisen tietyn itsenäisyyden ja liikkumiskyvyn, että se hoito käy kotona, niin sehän on silloin toimiva, niin pitkään kuin mahdollista, ennen kuin menee laitoshoitotasolle. Tietenkään ei kaikilla oo lapsia tai ne ei oo lähellä tai omaisia tai ketään halukkaita siihen. Sellainen ihmisen on sitten yhteiskunnan tuuliajolla, niitä on sitten niin monenlaisia asioita, missä sattuu asumaan ja mikä on kunnan rahatilanne ja niin.[...] Tää selvästi kaa-tuu koko ajan enemmän omaisten puolelle tämä homma ja yhteiskunta pesee käsiään.” (Mies, 52 v.).

On aiheellista kysyä, millaisena yksilön ja yhteisön välinen suhde näyttäytyy omaishoivasta puhuttaessa sekä millaista valtaa tarvitaan suhteen ohjaamiseen. Bourdieun ajattelua mukaillen yhteiskunta luo kentälle pelisääntöjä. Apuna tässä yhteiskunta käyttää muun muassa suunnittelua, strategioita, lainsäädäntöä ja suosituksia. Tutkimuksen haastattelujen analyysissa tulee melko vahvasti esiin individualistisesti suuntautunut suhtautuminen omaishoivaan. Haastateltavat haluavat antaa omaishoivaa ikääntyville omilla ehdoillaan siten, että he esimerkiksi itse päättävät, milloin antavat apua. Yleisellä tasolla haastateltavat kyllä ajattelevat auttavansa ikääntyviä läheisiään. Yhteiskunnan näkökulmasta haastateltavilla on potentiaalista hoivapääomaa, joka toteutuessaan hyödyttää heidän ikääntyviä omaisiaan ja myös yhteiskuntaa. Julkusen (2006, 249–250) mukaan julkisen sektorin vetäytyminen hoivavastuusta lisää kansalaisten eroja, eriarvoisuutta ja elämänkaaren sisäisiä eroja. Kehityksen myötä hoivasta tulee pääomaa, jonka käyttöön liittyy valtaa ja vallan käytöllä on heijastusta luottamukseen.

H.: Luotatko yhteiskunnan ikääntyville tarjoamiin palveluihin?

V.: En yhtään. Sen sanon ihan suoraan.[...] Se mikä mulla on vahvasti, että oli se sitten mikä tahansa vaihe ihmisten elämässä, niin se pitäisi olla ihmisarvoista elämää. Ja sitä se ei kyllä ole tänä päivänä. (Nainen, 45 v.).

Monet haastateltavat kertovat odottavansa yhteiskunnalta aktiivista roolia omaishoivan mahdollistajana. Avun antamisessa on kysymys vastavuoroisuudesta, mutta auttamisen ja hoivan aloittaminen koetaan nykyaikaisessa elämäntyyllisessä vaikeaksi. Haastateltavien mukaan heidän sukupolvisuhteissaan on edellytyksiä vastavuoroisuudelle, mutta individualistisen elämäntyylin vaikutus ilmenee myös sukulaissuhteissa niin ikääntyvien kuin keskipolvenkin osalta. Muutokset voivat vaikeuttaa hoivan aloittamista. Ikääntyvän itsenäisyyden ja integriteetin korostaminen sekä omassa taloudessa asuminen vaikuttavat sa-

mansuuntaisesti. Haastateltavat kaipaavat avun antamiseen ja erityisesti hoivan aloittamiseen julkisen sektorin tukea esimerkiksi konsultoinnin muodossa. Haastattelujen perusteella voi päätellä, että erityisesti muille kuin omille vanhemmille suunnattu omaishoiva voi helposti jäädä toteutumatta, ellei yhteiskunnan rooli toteudu haastateltavan odottamalla tavalla. Sosiaalisen pääoman synergianäkökulman mukaisesti kehitys on luonnostaan ristiriitainen ja kiistanalainen, toisin sanoen poliittinen prosessi, jossa valtion rooli on ratkaiseva (Woolcock 2000, 35). Yleensä tarvitaan "top-down" -toimenpiteitä synnyttämään, ylläpitämään ja institutionalisoimaan "bottom-up" -kehitystä. Rajoitumme tavallisesti ajattelemaan jompaakumpaa, vaikka itse asiassa molempia voidaan tarvita tavoitteiden saavuttamiseen (emt.). Yhteiskunta vaikuttaa aikaisempaa enemmän sukupolvien välisten hoivasuhteiden muotoutumiseen.

"[...] Yhteiskunnan rooli nykypäivänä on mun mielestäni kasvanut hirveän isoksi, perheiden ja sukupolvien tietynlaisen sirpaloitumisen takia." (Nainen, 44 v.).

Sekä yhteisöllinen että yksityinen hoivapääoma edellyttävät luottamusta. Haastatteluissa tulee esille epävarmuus koskien vastuun jakamista ja yksityisen ja julkisen työnjakoa hoivan järjestämisessä. Nämä kysymykset liittyvät perheen ja työn yhdistämiseen käytännössä, jolloin ikääntyvien hoivan järjestämisen haasteet nousevat esiin. Luottamusta hyvinvointivaltioon ja sen muutoksiin voidaan mitata sillä, miten ikääntyvien ihmisten julkinen huolenpito toteutuu ja millaisena yksityinen, omaisten tuottama huolenpito nähdään hoivan muuttuvassa kentässä. Seuraavan aineistonäytteen haastateltavalla on runsaasti kokemusta omaishoivaajana toimimisesta. Hän korostaa julkisen hoivan järjestämisessä joustavuutta, jonka tulisi perustua hoivan saajan tarpeisiin. Hoivan saajaa ja hänen omaistaan tulisi kuulla herkästi sekä ottaa huomioon heidän näkemyksensä. Julkisen sektorin toimintatapa vaikuttaa omaisten ja ikääntyvän kokemuksiin yhteisöllisyydestä.

"Ja sitten on yksi, mikä mun mielestä, jos tää omainen saa luottamuksen johonkin henkilöön, niin mä en tänä päivänäkään jaksa ymmärtää, että sitten jonkun byrokratian tai jonkun tämmösen takia se henkilö voidaan yhtäkkiä siirtää jonnekin muualle. Ja vaikka kuinka sitten selittää, että tämä oli ensimmäinen vuoteen, johon on pystynyt rakentamaan tällaisen yhteyden, niin se on pois siitä vaan, koska joku sääntö määrää, että se kuuluu nyt tuonne ja vaikka se henkilö itekin haluaisi jatkaa siinä. Se on niille, jotka tekee sitä työtä, niillekin raskas rakentaa sitä luottamusta aina uudemman kerran. Siinäkin tulee se, että nämä päättäjät pitäisi jalkautua kentälle ja katsoa, mistä oikein on kysymys." (Nainen, 45 v.).

Hoiva yhteiskunnan pääoman lähteenä liittyy myös kunnan tai alueen maantieteelliseen sijaintiin, kulttuuriseen historiaan ja palvelujen järjestämiseen. Kunnat/alueet eivät ole valtakunnallisesti tarkastellen järjestäneet tasaisesti palveluita. Alueet ovat erilaisia myös hoivaan liittyvän kulttuurin osalta. Tämän tutkimuksen haastattelut on koottu Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan alueelta, lisäksi yksi haastattelu Keski-Suomesta. Etenkin pohjalaismaakuntien alueille on ominaista yhteisöllisyys, johon liittyy sukupolvien välistä ja yhteisöjen sisäistä vastuuta. Vahvaa yhteisöllisyyttä sekä traditioiden ja perinteisten arvojen säilymistä selittävät sukupolvien suhteellisen tiiviit yhteydet ja maaseutumai-

nen elämäntyö, joka on osittain jatkunut elinkeinorakenteen muuttumisesta huolimatta.

H.: Luuletko, että yhteiskunta edelleen jatkossakin tarjoaa apua ikääntyville?

V.: No en välttämättä. Yhteiskunnassa tapahtuu niin paljon muutoksia, että mikään ei ole kovin varmaa, ei edes palkan tulo. Tuntuu vaan, että asiat muuttuu. Ne menee niin nopeasti eteenpäin. En mä usko siihen ja sen takia tämä omaisten hoito tulee varmaan olemaan iso asia tulevaisuudessa. Perhe varmaan tulee lähemmäksi toisiaan ja joudutaan olla lähellä niin kuin ennen vanhaan. Varmaan mennyt viiskyt vuotta, että ollaan kaikki menty eri suuntiin ja nyt taas mennään yhteen, niinku perhekeskeisempään. (Nainen 37 v.).

Vastuu hoivan organisoinnista on siirtynyt yhä enemmän kunnille. Samanlaisesti vanhuspalvelujen epävarmuus ja -tasaisuus on lisääntynyt, mikä johtuu kuntien taloustilasta tai päätösten mielivaltaisuudesta (Kröger 2009, 99–106). Vanhuspalveluissa toteutuu korkeintaan heikko universalismi (mts. 103). Tämä on lisännyt vaatimuksia ikääntyvien palveluja koskevasta lainsäädännöstä. Yhteiskunnan modernisoituminen ja monimutkaistuminen ovat väistämättä muo- vanneet informaaleja sosiaalisia suhteita. 2000-luvulla perheen tuottama informaali hoiva on edelleen tärkein apu ikääntyvälle. Pohjoismaiden kaltaisissa maissa, joissa julkisia hoivapalveluja on ollut suhteellisen hyvin tarjolla, ei ole havaittu perheen hoivaroolin vähenemistä (Kröger 2009, 117; ks. myös Larsson 2007, 2011).

”Olen tavannut kotipalvelussa työskenteleviä naisia ja he ovat omistautuneita työlleen, he tekee sitä sydämeään, siinä mielessä luotan siihen työhön, näihin palveluihin, mitä kunnat nyt tarjoaa, koska ne, jotka tekee siellä ruohonjuuritasolla työtä, ei ne sitä rahasta tee. Niillä on kyllä tämä kutsumus takana ja silloin, kun on mukana työssä kutsumus, niin silloin se näkyy siinä työssä, että sä teet sen hyvin.” (Nainen, 44 v.).

Kuntien välillä on todettu olevan suuria eroja palvelujen toteuttamisessa. Yksittäiset kokemukset liittyvät johonkin tiettyyn kuntaan eivätkä ole suoraan yleis- tettävissä. Suureksi osaksi haastateltavat uskovat asioiden toimivan, eikä useimmilla ole paljon kokemuksia asiasta. Usea haastateltava kuitenkin ennakoi tilanteen heikentyvän tulevaisuudessa. Omaisena toimiessa luottamus perustuu vahvasti omakohtaiseen kokemukseen omaishoivasta ja sille saatavilla olevasta tuesta sekä ylipäättään hoivan mahdollisuuksista.

”Om man säger idealen så det skulle kanske vara att den här samhällliga ser- vicens skulle vara så utan botten så att den här gamla kan bo hemma så länge han eller hon vill, för att de flesta nog vill bo hemma. Men sedan kan det här proble- met som på sätt och vis är fel att samhället kräver att någon anhörig skall ställa upp med det här. Men det är som en division som inte går ihop, det är nog som jättesvårt. De som får det att gå ihop så är ju lyckligt lottade.” (Nainen, 45 v.).

Haastateltavista he, joilla oli kokemuksia julkisesta hoivasta ja sen järjestelyistä, kuten omaisensa sairaanhoidosta, olivat muita kriittisempiä suhtautumisessaan. He olivat kokeneet vaikeaksi osallistua hoivan järjestämiseen julkisen sektorin

kanssa niin, että voisivat toteuttaa omaisen roolia. Heille oli muodostunut varsin vahvoja, tunteiden sävyttämiä mielipiteitä näistä asioista.

”Tullu itelle vaan mieleen, kun on ollut sairaalassa, kun aattelee, miten ite pystyis parhaiten auttamaan omaa äitiä esimerkiksi, niin se linkki esimerkiksi sairaanhoitajan, lääkärin ja omaisen välillä on aika huteralla pohjalla. Vahingossa löysin pienen opuksen sairaalan hyllyltä, missä kerrotaan, mikä on omaishoito ja mitä sairaala tekee potilaan hyväksi ja miten yhteistyötä tehdään. Tuli niin kuin vahingossa käteen, niin tuntuu vaan, että omainen on aika huteralla pohjalla, ja ei ehkä pysty auttamaan niin paljon kuin haluais, kun ei tiedä, miten sairaalan esimerkiksi byrokratia toimii. Niin vieraatkin sun muut tuntee itensä aika pieneltä ihmiseltä niinku kysyä esimerkiksi neuvoa ja apua, jos sitä ei osata sieltä sairaalan puolelta antaa. On paljon, mitä voisi parantaa. On aika ankeeta se tilanne, kun ihminen sairastuu, ei ehkä osaa vaatia tai pysty kysyä apua omaisena. Eli tuntuu aika isolta, ja että täältä pitää äkkiä päästä.” (Nainen, 37 v.).

Yhteiskunnassa on jatkunut jo pitkään pyrkimys vahvistaa informaalia hoivaa. Siihen on liittynyt kritiikittömän kuvan ylläpitäminen informaalista hoivasta julkisuudessa. Suhtautuminen informaaliin hoivaan on osittain ristiriitaista eikä sitä tukevia toimenpiteitä ole johdonmukaisesti viety eteenpäin. Informaaliin hoivaan liittyvät heikkoudet ovat monensuuntaisia. Ne koskevat sekä yksilöä että yhteiskuntaa. Informaalin hoivan arvostus on vaihdellut eri aikoina ja sitä on jopa glorifioitu. Anttosen ja Sipilän (1992, 441) mukaan näin ovat menetelleet sekä tutkijat, poliitikot että viranomaiset. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan tule esille sellaista, minkä voisi tulkita ”arjen sankari -toimijuudeksi” omaishoivan kentällä.

”Sitähän itekin toivoo, että sitten kun joskus vanhenee, että ne omat läheiset on siinä läsnä ja auttavat. Mutta sehän ei saa mennä niin, että ne omaiset pelkästään hoitaa. Mutta toisaalta, kun on seurannu läheltä, jos nyt aattellaan äitini prosessia ja sairaalakierteitä ja muuta tämmösiä, kun oon muutenkin nähny, miten se toimii, kun on noita kaiken näkösiä kustannuksia vejetty läpi, niin kyllä siinä muutamana kerran miettii, ennen kuin sitä haluaisi oman omaisensa tai edes itse tämmöseen. Kyllä se täytyy valitettavasti tänä päivänä sanoa, että kyllä se on aika teollista kyllä. Ei vanhukselle ole aikaa kenelläkään oikeastaan. Kyllä ne on monta kertaa ihan tuuliajolla. Ollaanko me niin mukavuudenhaluisia tai ollaanko me niin, mistä se johtuu, mutta mulla on vähän semmoinen käsitys, että meillä Suomessa on semmoinen tapa tai mentaliteetti, että me löydetään joku juttu, joka toimii, niin me sitten mielellään kaadettais kaikki siihen. Elikä näin se käy, jos tiedetään, että omainen hyvin pitkälle hoitaa, niin sitten kaadetaan kaikki sen omaisen niskaan. Tai sitten, jos on joku tällainen vapaaehtois- tai joku, niin oletetaan, että se tekee kaiken.” (Nainen, 45v.).

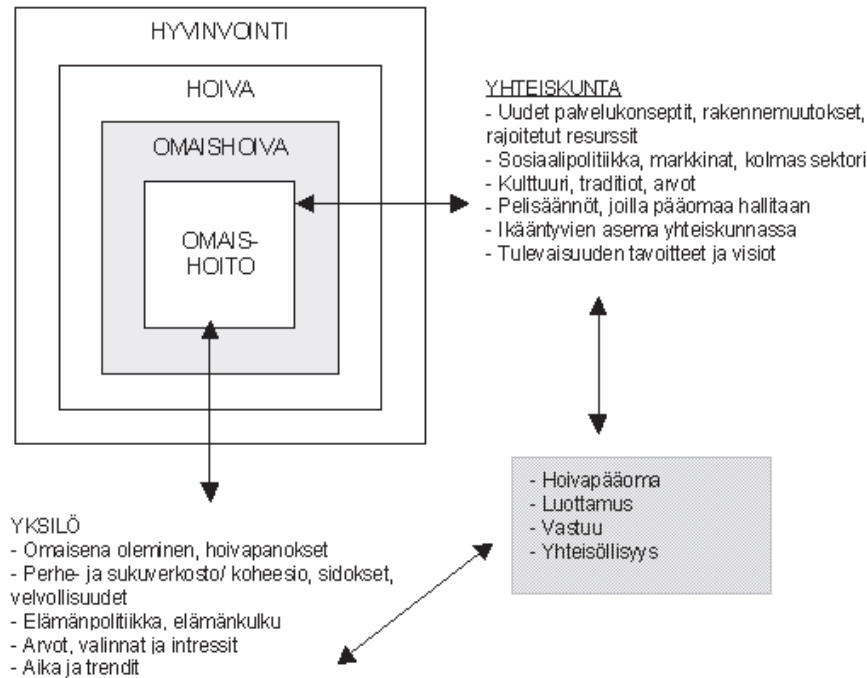
Omaishoivaa annettaessa uhrautuminen vältetään pitämällä varsin tiukasti omissa käsissä valinta omaishoivan toteuttamisesta. Julkinen sektori pyrkii sitouttamaan omaisia, kun taas yksityiset henkilöt korostavat omaisen ratkaisuvalltaa ja säätelyä hoivaan sitoutumisen asteessa. Tämä tulee myös haastatteluisissa vahvasti esille. Keski-ikäisen positioihin omaishoivan kentällä liittyy näin ollen vastakkaisia sitoutumispyrkimyksiä. Omaisten positiot hoivan kentällä ovat ristiriitaiset, sillä se, mikä katsotaan yksilön vastuuksi ja mitä omaishoivata odotetaan, muuttuu tilanteiden mukaan. Tämä tuli esiin, kun julkisuudessa keskusteltiin kahden iäkkään ulkomaalaisen, venäläisen ja egyptiläisen isoäidin oleskelulupia koskeneista päätöksistä (KHO, Tiedote 8.3.2010). Keski-ikäiselle

omaishoivan perusteet ovat inhimillisen ja eettisen toiminnan arvoissa, mutta ilman juridisia velvoitteita. Oikeuden päätöksen nähtiin julkisuudessa edustavan toisenlaista näkemystä (Stenius 2010, 103). Korkeimman hallinto-oikeuden päätös hämärtää käsitystä siitä, mitä julkinen sektori informaaliselta hoivalta odottaa. Se myös vahvistaa tarvetta tehdä informaalia hoivaa näkyväksi.

7.3 Omaishoivan kenttä yhteiskunnan rakenteissa

Omaishoivan kenttä on osa hoivan rakennetta yhteiskunnassa. Se koostuu sekä yksityisten toimijoiden (omaisten) että yhteiskunnan organisoimasta toiminnasta ja näiden muodostamien verkostojen konfiguraatiosta. Kentän toimijuus (agency) tarkoittaa tämän tutkimuksen kontekstissa keski-ikäisen toimintaa omaisena, sen erilaisia merkityksiä ja ikääntyville tuotettua omaishoivaa (ks. luvut 6 ja 7). Näiden myötä rakentuu näkökulma hoivaan. Tässä alaluvussa kuvaan omaisten antamaa hoivaa yhteiskunnallisen kentän avulla, paikannettuani ensin kentän toimijat, yksilöt, julkiset ja yksityiset instituutiot sekä järjestöt. Keski-ikäisten suhde ikääntyviin voidaan määritellä omaisena olemisen relaatioksi. Keski-ikäiset ovat ikääntyvien lapsia ja omaisena olemisen lisäksi relaatioon sisältyy muitakin ulottuvuuksia. Leena Alanen (2007, 114–115) käyttää Bourdieun kenttämenetelmää sukupolvitutkimuksessaan perehtyen kenttään tapauskohtaisesti ja empiirisesti. Kuviossa 11 kuvaan omaishoivan kenttää, osana laajempaa hyvinvoinnin kenttää.

Kenttää ei ole mahdollista konstruoida muutoin kuin yksilöiden kautta. Bourdieun mukaan kenttä on kuitenkin ensisijainen ja tutkimuksen tulee kohdistua siihen. Omaishoivan kentällä olennaista on hoivan toteutuminen. Yksilöt ovat agenteja, jotka kentällä konstituoituvat sosiaalisesti aktiivisiksi ja toimiviksi. Heidän toiminnassaan omaishoiva viime kädessä toteutuu. Kentän agenteilla on tarvittava potentiaali vaikuttaa omaishoivan kenttään. Jokaiseen kenttään liittyy oma, erityinen intressin muoto. Omaishoivan kentän intressiin vaikuttaa lisäksi osallistujan peliasema suhteessa omaishoivaan. Kenttää hallitsevat ulkoiset seikat eivät vaikuta suoraan tietyllä kentällä oleviin yksilöihin, vaan vaikutus tapahtuu kentän kautta. Kenttä on kriittinen välittäjä kentällä olevien yksilöiden käytäntöjen sekä kentän ulkopuolisen ympäristön sosiaalisten ja taloudellisten suhteiden välillä. Kenttien välisiä suhteita ei Bourdieun mukaan voida lopullisesti selittää millään ylihistoriallisilla laeilla, eikä kentän käsite anna valmiita vastauksia kaikkiin mahdollisiin kysymyksiin. (Bourdieu ja Wacquant 1995, 135–137.)

KUVIO 11 Omaishoivan kenttä.

Hyvinvoinnin kenttä on omaishoivan kenttää kuvaavan kuvion laajin kenttäkokonaisuus ja konteksti, jonka sisälle muut hoivaan liittyvät kentät sijoittuvat. Michel Peillon (1998, 223–224) painottaa kentän toimintojen paikantumista laajaan sosiaaliseen kontekstiin ja toimintojen sisäistä dynamiikkaa. Hoivan kenttä osaltaan toteuttaa ja vahvistaa hyvinvointia. Siihen kuuluu julkisen sektorin institutionaalinen hoiva sekä hoivaan liittyvät arvot ja asenteet. Omaishoiva on yksi hoivan muoto. Näin ollen omaishoivan kenttä on kuviossa sijoitettu hoivan sisäpuolelle. Omaishoidon kenttä puolestaan edustaa sitä osaa omaishoivasta, joka pohjautuu julkisen sektorin kanssa tehtyyn sopimukseen ja josta julkinen sektori voi maksaa hoitopalkkioita. Omaishoidon kenttä sijoittuu edellisen perusteella omaishoivan kentän sisäpuolelle. Kuviossa esitetyt kentät voivat lisäksi sivuta tai leikata muitakin kenttiä tai ne voivat sijaita osittain päällekkäin muiden kenttien kanssa. Kuvio 11 osoittaa omaishoivaan liittyvien kenttien suhteita toisiinsa. Kyse ei ole hierarkkisista suhteista. Kentät ovat yhteydessä toisiinsa, mutta rakentuvat ominaan. Kuvio osoittaa lisäksi, että omaisena oleminen ja yksityisten toimijoiden hoivapanokset ovat suhteessa hyvinvoinnin eri kenttiin. Poliittisen kentän vaikutus ja ohjaus tulevat ensisijaisesti sosiaalipolitiikan kautta. Omaishoivan kentällä julkisen sektorin osuus on kaikkein heikoin. Hyvinvoinnin kenttä on monimutkainen ja historiallisesti kerrostunut kokonai-

suus. Seuraavaksi tarkastelen tutkimustulosten valossa valtaa ja pääomien vaihtoa kentällä.

7.3.1 Valta-asetelmat

Kentän käsitteen suurin arvo on siinä, ettei se tarjoa valmiita vastauksia, vaan että kenttä joudutaan jokaisen analyysin yhteydessä konstruoimaan uudelleen (Bourdieu ja Wacquant 1995, 139). Myös kentän valta-asetelmat määrittyvät aina uudelleen kullakin kentällä. Esimerkiksi omaishoidon ja -hoivan kentillä valtasuhteet ovat erilaisia, sillä omaishoidon kentällä suhteet määrittyvät kunnan ja omaisen välisen sopimuksen pohjalta. Peillonin (1998, 226) mukaan kentän toimijan on toimittava strategisesti suhteessa kentällä vallitseviin asemiin ja niiden haltijoiden välisiin valtasuhteisiin. Kenttäanalyysi vaatii kentän keskeisten toimijoiden sekä näiden käyttämien strategioiden tunnistamista (mt.). Julkisen sektorin ja yksityisten kansalaisten pyrkimykset näyttäytyvät kentän valta-asetelmissa usein vastakkaisina tai osittain erisuuntaisina aiheuttaen jännitteitä. Erilaisten valtapyrkimysten perusteita ja taustoja sekä niihin liittyviä mahdollisia tavoitteita olen avannut luvuissa 5 ja 6, joissa olen käsitellyt omaishoivan kentän muuttuvia positioita ja omaisten suhtautumista ikääntyvien hoivaan. Valtapyrkimyksiä yhdistää tavoite säilyttää ikääntyvien itsenäinen toimintakyky mahdollisimman pitkään ja tukea sitä tarpeen mukaan. Toisaalta ikääntyviä koskevissa arvoissa ei sitouduta kovin vahvasti tähän tavoitteeseen. Julkisen sektorin pyrkimyksenä on vaikuttaa omaisten ikääntyville tuottamaan hoivaan, sen laatuun ja määrään sekä siihen sitoutumiseen.

”Man ska ju i dagens läge vara försiktig och säga att saker fungerar bra eller att allting är ok eller att man mår ganska bra eller så utan man måste ju framhäva hur berövt allting är för att man skall få hjälp så det ju också t.ex. inom sjukvården också. Jag tror att det kan bli så att om samhällets resurser krymper så blir det en förhinder, att man vägrar att ta på sig allt ansvar för att man vet att om man ta det här ansvaret så kommer det att leda till mera ansvar så att samhället skall inte ta på sig det här att bistå med hjälp och grundtryggheten för de äldre, det tror jag absolut. Jag försöker ju lära t.ex. min mor och svärföräldrarna. Den äldre generationen har ju den uppfattningen att man är bra om man klarar sig själv men å andra sidan då du vänder till sjukvården och om du säger att allt är ok så kommer du aldrig att få något hjälp. Om du har problem, du har sjukt någonstans och säger att nå, inte är det så farligt så kommer du att vara i någon kö någonstans tills du dör och gräver ned dig, du kommer aldrig att få något hjälp om du inte så att säga stiger upp och skriker, dramatiserar, så fungerar det ju redan idag.” (Mies, 36 v.).

Kentät ovat dynaamisia, eikä niillä siksi voi vain ”olla” (ks. Alanen 2007, 111–112). Erilaiset valtapyrkimykset, intressit ja arvot vaikuttavat dynaamisen voimakentän muodostumiseen. Luvussa 6 olen kuvannut haastateltavien hoivahabituksia sekä niitä analysoimalla keski-ikäisten, ikääntyville potentiaalisesti hoivaa tuottavien henkilöiden intressejä, arvoja ja valtapyrkimyksiä. Kentän toimijoiden käytännöt ilmaisevat sekä asemaa että asennetta. Hoivahabitusten dispositiojärjestelmät muodostuvat toimijoiden sisäistämistä sosiaalisista ja taloudellisista ehdoista, joita olen kuvannut traditionaalisuuden, individualismin ja yhteisöllisyyden käsittein. Bourdieun (1995, 132–133) mukaan habitus ilme-

nee kentällä tiettyinä urana, joka ohjautuu tarjoutuvien tilaisuuksien mukaan. Hoivahabitusten avulla olen voinut kartoittaa haastateltavien uria kentällä. Habitukseen ja pääomaan liittyvät valta-asetelmat osoittavat myös yksilön elämänkulun vaiheisuutta.

”Tietysti se, miten on ollut tekemisissä aikaisemmin, niin siitä juontuu, että meillä ei koskaan ole olleet kovin hyvät ja läheiset suhteet äidin kanssa. Hän on halunnut olla etäinen lapsilleen, hän on ollut se, joka määrää ja päättää asioista ja ei oo sillä tavalla saanut henkistä tukea. Mutta nyt minusta tuntuu, että äitini on jotenkin huomannut sen, että yritetään pitää yllä näitä hyviä suhteita ja hän ei niin voimakkaasti enää sano mielipiteitään ja on niin kuin tyytynyt minunkin mielipiteisiin eikä niin, kun hän on halunnut viedä vain omaa ajatustaan eteenpäin. Tiettyllä tavalla luulen tästä eteenpäin, että meillä on paremmat suhteet, että hänen kanssaan on helpompi kommunikoida ja tehdä yhteistyötä.” (Nainen, 50 v.)

Omaishoivan kentällä on Bourdieun käsittein ilmaistuna valtakonflikti, jonka jännitteet liittyvät yksityisten ja julkisten toimijoiden väleihin. Julkinen sektori viestittää ikääntyvien palvelujen muutostarpeita ja perustelee niitä esimerkiksi ikärakennemuutoksilla, rahoitusvaikeuksilla ja huoltosuhteen muutoksilla. Yksityiset kansalaiset kokevat, että heidän tuottamaansa informaalia hoivaa ei arvosteta riittävästi ja että julkinen sektori odottaa hoivan edellytysten syntyvän itsestään, mutta ettei näin ole mahdollista jatkaa (esim. Sipilä 2009, 19; Vaarama ja Moisio 2009, 22). Julkinen sektori katsoo oman roolinsa omaishoivan kentällä olevan vain muuta hoivaa täydentävä (Chappell ja Penning 2005, 456). Haastattelujen perusteella yksityiset toimijat odottavat julkisen roolin olevan myös muuta, ennen kaikkea epävirallisesti tuotetun hoivan mahdollistaja ja joustava toimintaltaan eikä niin, että omainen on se, joka hoivan kokonaisuudessa joustaa.

”Huolenpito pitäis ensinnäkin olla sellainen, että vanhuksella pitäisi olla turvallinen olo ja se pitäisi sen vanhuksen ehdoilla, että pystys olla kotona mahdollisimman pitkään. Se ei sais mennä sellaiseks niinku teollisuus. Se ei mun mielestä oo laatua, pitäis pystyä joustamaan. Sitten pitäisi myöskin ymmärtää, että tarpeet on eri vanhuksilla erilaiset ja ne tarpeet muuttuu, samalla vanhuksella saattaa muuttua viikonkin aikana paljon. Pitäis olla se systeemi niin joustava, että nämä voitaisiin huomioida. Sitten pitäis, koska siinä on useimmiten, harva vanhus on kuitenkin ihan yksin, onhan niitäkin kyllä mutta, että vaikka sulla on yks tai kaks läheinen, niin se pitäisi se systeemi, järjestelmä taata niin, että sillä ois tuki, sillä, joka on mukana tässä hoivassa.” (Nainen, 45 v.)

Bourdieu (esim. 1987, 105–110) tarkoittamalla sosiaalisella kentällä taistellaan kentän muuttamisesta tai sen ennallaan säilyttämisestä. Omaishoivan kentän perusjännite on julkisen sektorin ja kansalaisten tuottaman omaishoivan välinen valtataistelu. Tämä valtataistelu on osaksi vaimennettu ja ilmenee kartoitettaessa julkisen sektorin omaishoivaa koskevia sääntöjä, lakeja sekä muita pyrkimyksiä kontrolloida omaishoivan kenttää (luku 5). Bourdieu (1995, 132–133) puhuu kentän sisältämän spesifin arvovallan legitiimistä muodosta. Omaishoivan kentän valtataistelu osoittaa, että hoiva on helpommin uudelleen organisoitavissa kuin jotkin muut sosiaaliturvan tai vanhustenhuollon osa-alueet. Näkymättömän informaalin hoivan suhdetta sosiaalipoliittiseen kenttään voidaan muuttaa hiljaisiin siirroin (ks. Julkunen 2006a, 242). Bourdieun (emt.) mukaan kenttä on jatkuvasti muuttuva ja sen rajat dynaamisia. Peillonin (1998, 217) mu-

kaan poliittinen pääoma on yksi kentän relevanteista resursseista, jotka auttavat ymmärtämään kentän dynamiikkaa. Poliittinen valta mahdollistaa vaikuttamisen kentän dispositioihin myös ”hiljaisin siirroin”. Pääoman puute voi johtaa hyvinvoinnin tai esimerkiksi hoivan objektiksi joutumiseen ja tehdä alttiimmaksi poliittisen pääoman vaikutukselle (ks. emt. 220–224).

”No mun mielestäni se ei oo pelkästään rahasta kiinni, paljonhan on rahasta ja resursseista, pitää olla ihmisiä ja näin, mutta pitää myöskin enemmän mun mielestä kuunnella omaisia. [...] Näittenkin henkilöiden, jotka on tekemisessä, jotka päättää, sanottaisko vaikka johtavassa asemassa tai jotain, niitten pitäisi jalkautua kentälle paljon enemmän välillä. En tarkoita, että niiden pitäisi sitä työtä tehdä välttämättä, mutta olla mukana semmosen henkilön kanssa, joka tekee sitä työtä. Koska se voi heille monesti olla hyvinkin raadollista huomata, mitä se on todellisuudessa.” (Nainen, 45 v.).

On myös kysytty, tapahtuuko kaikki sosiaalinen kentillä ja miten ”peittäviä” kentät ovat suhteessa yhteiskuntaan (Alanen 2007, 111–112). Kentällä on nähty muitakin olemisen ja osallistumisen muotoja kuin kamppailuun ja peliin osallistuminen. Kenttäänalyysin on päätelty nostavan esiin myös ne yhteiskunnan toimijat, jotka eivät aktiivisesti osallistu rakenteellisen uusintamisen ja muutoksen prosesseihin. Omaishoivan kentällä potentiaalinen omaishoivan resurssi, sen ”tarjolla oloinen” ja omaishoivan edellytykset liittyvät oleellisella tavalla kentän pääomaan ja yhteisölliseen toimintaan. Valta-asemia korostava näkökulma ei ilmennä kentän sosiaaliseen rakenteeseen ja toimintaan liittyviä elementtejä. Tämä selittää myös kentän peittävyyttä suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Omaishoivan kenttään liittyy julkisen sektorin ja omaisten yhteinen intressi ottaa vastuuta ikääntyvien hoivasta, mikä saattaa lieventää valtakonflikteja.

”Kun ajatellaan vanhenevaa väestöä ja niiden omaisia, niin pitäisi ottaa aikaisessa vaiheessa omaiset mukaan siihen (hoivaan). Se on kuitenkin erilaista, kun mennään sen vanhuksen luo tai sen sairaan luo ja kysytään tiettyjä asioita ja ei ne tuu esille silloin monesti ne kipukohdat näissä. (Nainen, 45 v.).

Laitoshoidossa omaisen rooli on lähtökohtaisesti tilannesidonnainen ja tietyt ennakoasetelmat täyttävä. Potilaan ja omaisen yhteisestä elämänculusta nouseville asioille ei siinä välttämättä ole paljon tilaa. Rajoitteina ovat usein myös ulkoiset, fyysiset olosuhteet. Omaisen rooli laitoksessa näyttäytyy jossakin määrin stereotyyppisenä, ikään kuin se haluttaisiin säilyttää tiettyjen rajojen sisällä. Asiassa on toinenkin puoli: Omaisen voi olla vaikea antaa apua tai tukea ikääntyvälle, vaikka hän havaitsee tarpeen ja olisi halukas auttamaan. Ikääntyvä voi esimerkiksi kieltää oman tilansa tai vedota vahvasti itsemääräämisoikeuteensa. Dementiasairaudet aiheuttavat vähitellen tilanteiden hallinnan ja niiden arvioinnin heikkenemistä, mikä voi estää ikääntyvää itse tunnistamasta avun tarvetta. Jos perheessä on useita sisaruksia, voi ”syntipukiksi” leimaantumisen uhka estää tarpeellista puuttumista auttamisen ja hoivan muodossa. Formaalin hoivan, kuten laitoshoidon mukaan tuleminen voi selkeyttää omaisen roolia sekä tukea ja mahdollistaa sen toteuttamista. Formaali hoiva antaa omaiselle legitimitetin toteuttaa omaisroolia suhteessa ikääntyvään.

7.3.2 Pääomien vaihto hoivan kentällä

Pääomien vaihto on yksi kentän dynaamisuuden keskeisesti vaikuttava asia Bourdieun teorian kehityksessä. Kentällä pääoma on vaihtoarvoinen resurssi, mutta myös vallan lähde. Sosiaalisten toimijoiden, joilla on tietyn tyyppistä pääomaa, täytyy varmistaa sen arvon tunnustaminen kentällä. Pääoman suhteellinen arvo edustaa panosta taistelussa. Hoivakentällä pääoman vaihtoa ja sen maksimointia ohjaavat vastavuoroisuuden periaate ja sukupolvien väliset suhteet.

”No en mä koe mitään semmosta, tottakai on oppinut kunnioittamaan vanhempia ja näin, mutta en mä koe mitään sellaista pakkoa tai negatiivista moraalista velvollisuutta, päinvastoin se on ihan vastavuoroista niinku on ollu elämän varrella aina ja oon itte aika paljon saanu niin miksei sitä silloin, kun jos on ite vahvemmilla tai terveempi, miksei sitä silloin sitten vois antaa enemmän omalta osaltaan. Kuitenkin on tosi paljon saanu.” (Nainen, 45v.).

Hoivakentällä vastavuoroisuuden periaate ja sukupolvien väliset suhteet ovat spesifejä hoivakentän pääoman vaihdossa, eikä niitä voi siirtää muille kentille. Ihmiset ovat oikeutettuja astumaan tietyille kentälle, kun heillä on sille vaadittavien ominaisuuksien yhdistelmä. Omaishoivan kannalta keskeisiä ovat perhesiteet, sukupolvisuus ja omaisasema. Sosiaaliset toimijat eivät Bourdieun näkemyksen mukaan toimi ulkoisten voimien ohjaamina, vaan he ovat pääoman kantajia. Toimijoiden asemat kentällä vaikuttavat siihen, ovatko he valmiita toimimaan aktiivisesti vallitsevan pääomajoon säilyttämiseksi vai sen kumoamiseksi (Bourdieu ja Wacquant 1995, 133–137, 146). Hoivapääoman suuntaaminen yhteisölle muuttaa pääoman jakoa.

Peillonin (1998, 220) mukaan hyvinvoinnin kentällä pääoman muotojen vaihtaminen vaikuttaa hyvin keskeiseltä. Tämä johtuu siitä, että keskeistä asemaa hyvinvoinnin kentällä pitävällä valtiolla on meta-pääomaa. Erilaisten pääomien keskittäminen johtaa valtiollisen pääoman tuottamiseen, mikä mahdollistaa valtion harjoittaman voimankäytön erilaisilla kentillä. Valtion voimankäyttö ulottuu pääomaan, siitä käytävään vaihtoon ja taksoihin sekä pääomaa hallitsevien välisiin suhteisiin.

Omaishoivan kenttä sijoittuu osaksi hyvinvoinnin kenttää. Voidaan olettaa, että omaishoivan kentällä valtiolla on vastaavanlaista pääomaa kuin Peillonin kuvaamalla hyvinvoinnin kentällä. Omaishoivan kentällä valtiollisen pääoman osuus on pienempi kuin hyvinvoinnin tai hoivan kentällä. Toimijoiden toiminta ja strategiat ovat ratkaisevia pääoman eri muotojen sekä niiden vaihtomuotojen hyödyntämiseksi. Valtiollinen intressi säädellä hoivapääoman vaihtoa synnyttää jännitteitä ja muokkaa kenttää voimakentäksi. Kentän toimijat puolestaan odottavat valtion suuntaavan kentälle investointeja, joiden odotetaan vahvistavan kentän sosiaalisen pääoman edellytyksiä. Bourdieun mukaan kentän pääoma on olemassa ja toimii vain suhteessa kenttään (Bourdieu ja Wacquant 1992, 129; Sulkunen 2006, 146). Sosiaalinen pääoma on voimavara, joka saa aikaan taloudellista ja kulttuuripääomaa (Bourdieu 1986; ks. myös Hagfors ja Kajanoja 2009, 63). Sosiaalinen pääoma edellyttää Bourdieun mukaan investointeja taloudelliseen ja kulttuuripääomaan, mistä muodostuu ke-

häilmiö. Pääomien vaihtoon liittyy myös ajatus tasapainoisesta ja kestävästä kehityksestä. Sitä on sukupolvien välisissä suhteissa pidetty yllä tasaamalla hyvinvoinnin provisiota (ks. Walker 1996, 10).

Omaishoivan siirtyminen yksityisestä perheen sisällä toteutettavasta toiminnasta sosiaaliselle kentälle osaksi yhteiskunnan rakennetta on tapahtunut samalla, kun omaishoiva on muokkautunut osaksi julkista palvelujärjestelmää. Siirtymä on vaikuttanut kentän pääomaan. Omaishoidon yhteiskunnallinen määrittely ja omaishoivaan kohdennetut toimenpiteet sekä suunnitelmat vaikuttavat omaishoivan kentällä olevien positioiden järjestelmään ja niiden rakenteistamaan tilaan. Omaishoivan kentän voi tunnistaa relationaaliseksi (suhteiden) historialliseksi muodostumaksi, jossa sukupolvien rajat erottuvat.

Yhteiskunnalliset trendit, tavoitteet ja arvot sekä hyvinvointiin liittyvät muutokset ja uhat vaikuttavat kentän toimintaan sen toimijoiden myötä. Perhekeskeisyys alkoi vahvistua vuosituhaten vaihteesta, mikä näkyy muun muassa arvoissa ja ajankäytössä (ks. Jallinoja 2006, 273). Kun arvot ja yhteiskunnallisten keskustelujen vahvistamat trendit vaikuttavat samansuuntaisesti, toimintoja aletaan suunnata arvojen ja trendien mukaisesti. Omaishoiva on ollut yhteiskunnassa nouseva trendi tämän tutkimuksen tekemisen ajanjaksona vuosina 2005–2012. Esimerkiksi työllisyystilanteen vaihtelut vaikuttavat informaaliin hoivaan. Heikko työllisyystilanne vapauttaa työikäistä resurssia informaalin hoivan tarpeisiin. Omaishoivaan liittyvät yhteiskunnalliset arvot ja trendit vaikuttavat viime kädessä siihen, siirtyykö potentiaali resurssi informaalin hoivan pääomaksi. Myös parlamentaarisen politiikan omaishoivaa koskevat muutokset ja niiden valmistelut vaikuttavat omaishoivan toteutukseen.

Trendiin liittyvänä yhteiskunnassa on nostettu esiin omaishoivan tarpeita. Strategioissa ja ohjelmissa on lyhyitä viittauksia ja mainintoja siitä, miten ikääntyvien hoivaa ja vanhustenhuoltoa tulisi tulevaisuudessa kehittää (esim. Heikkilä ja Kirveenummi 2009, 26–28). Omaishoidon ja työelämän joustavuuden lisääminen nähdään kannattavana taloudellisena sijoituksena, joka tukee kaikkien väestöryhmien hyvinvointia ja jonka avulla hoivataakat sekä ”hoivaköyhyys” voidaan minimoida (emt.; Rintala 2005, 400). Marja Vaarama ja Pasi Moisio (2009, 28) ovat esittäneet, että ikääntyneiden hoivan rahoitusrakenteen kehittämistä selvittämään tulisi asettaa asiantuntijatyöryhmä, joka laatisi mallilaskelmia julkisen ja yksityisen vastuun yhdistelmästä. Asiantuntijoiden lisäksi ryhmässä tulisi olla eri sukupolvien edustajia. Suomessa hyvinvointipluralismia tukevat seikat, kuten talouden vaurastuminen, väestön keskiluokkaistuminen, kulttuurin moninaistuminen, tarpeiden eriytyminen sekä maahan ja maastamuutto, ovat 1980-luvulta lähtien vahvistuneet. Hyvinvointipluralismia puoltavat seikat ovat epävarmassa taloustilanteessa tulleet uudelleen arvioitaviksi. Myös maksuttoman hoivan eli informaalin hoivan arvoa tulisi tässä yhteydessä arvioida uudesta näkökulmasta.

8 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI

8.1 Tutkimustehtävät ja niihin vastaaminen tutkimuksen avulla

Väestön ikääntyminen, sukupolvien keskinäisten suhteiden ja elämäntapojen muutokset sekä palvelujen rahoitusvaikeudet haastavat hyvinvointivaltion jatkuvuutta. Yhteiskunnan muuttuessa sukupolvien välisen avun merkitys ei kuitenkaan ole vähenemässä. Sen sijaan yhteiskunnan muutosten vaikutus näkyy siten, että keski-ikäisten ikääntyville antama informaali hoiva on muun hoivan ohella politisoitunut (esim. Phillips 2007; Anttonen ym. 2009; Julkunen 2006). Hoiva on osa yhteiskunnan ja kansalaisten hyvinvoinnin jatkuvasti muovautuvaa suhdetta. Olen tutkimuksessani tarkastellut sukupolvien välistä informaalia hoivaa ikääntyvien tuen lähteenä, sen toteutumista nykyisin ja odotettavissa olevaa tulevaisuuden kehitystä. Tutkimusnäkökulma painottuu keski-ikäisiin, jotka ovat potentiaalisia hoivan antajia ikääntyville nyt tai tulevaisuudessa. Lisäksi olen tarkastellut yhteiskunnan näkökulmaa ikääntyvien palvelujen ja hoivan järjestämiseen kiinnittäen huomiota erityisesti informaaliin hoivaan sen osana. Ikääntyvien näkökulma informaalin hoivan vastaanottajana konstruoi tuu tässä tutkimuksessa keski-ikäisten haastattelujen avulla, jolloin se on keski-ikäisten omaisten välittämä. Tutkimuksessani kuvaan omaishoivaa kenttänä. Keski-ikäisten omaishoivaa koskevat haastattelut osaltaan ja yhteiskuntakonteksti, jossa omaishoivaa tuotetaan, heijastavat ikääntyville suunnatun informaalin hoivan kentän reunaehdoja sekä pelisääntöjä tutkimustuloksissa.

Tutkimuksessa lähtökohtana on ollut tuoda esiin keski-ikäisten omaa suhtautumista hoivan antamiseen. Tutkimustehtävinä ovat 1) tuoda esiin ja kuvata, miten keski-ikäiset suhtautuvat ikääntyvien hoivaan ja 2) avata näkökulmaa hoivan politisoitumiseen. Keski-ikäisten haastateltavien kanssa käymieni aktiivisten haastatteludialogien avulla olen voinut luoda käsityksen heidän suhtautumisestaan informaaliin hoivaan. Haastattelut ovat auttaneet tuomaan esiin keski-ikäisten äänen. Niihin pohjautuvat tutkimustulokset tekevät näkyväksi keski-ikäisten antamaa hoivaa.

Julkisen sektorin suunnitelmiin sisältyy epäsuorasti oletus keski-ikäisten osallistumisesta ikääntyvien hoivaan. Keski-ikäisten omaan suhtautumiseen ja edellytyksiin ei tässä asetelmassa ole kuitenkaan juuri kiinnitetty huomiota. 2000-luvulla informaalia hoivaa koskevan keskustelun pääpaino on ollut hoitopalkkioin tuetussa omaishoidossa. Olen tässä tutkimuksessa käsitellessäni epävirallista hoivaa rajannut sen omaishoivaan ja apuun, josta ei makseta palkkioita tai joka ei toisin sanoen välttämättä täytä omaishoidon tuen kriteereitä. Epävirallinen hoiva on usein jäänyt laajuudestaan huolimatta yhteiskunnassa näkymättömäksi. Omaishoivan prosessissa epävirallinen hoiva tavallisesti edeltää hoitopalkkioin tuettua, omaishoitotosopimuksen avulla määriteltyä omaishoivaa. Epävirallinen hoiva voi olla epäsäännöllistä, mutta hoivaprosessin malliin perustuen sen merkitys on tärkeä hoivan jatkon kannalta.

Haastateltavat suhtautuvat omaisavun antamiseen ikääntyville pääasiallisesti myönteisesti. Vaikka he eivät varsinaisesti pidä itseään ikääntyviä auttavina omaisina, haastatteluissa ilmeni, että he käytännössä eri tavoin auttavat ikääntyviä omaisiaan. Keski-ikäiset kuvaavat ikääntyvien auttamista luonnollisena. Tällainen suhtautumistapa omaishoivaan vaikuttaa myös sen näkymättömyyteen. Hoivan sovittaminen työelämään ja muuhun perhe-elämään herättää haastateltavissa ristiriitaisia ajatuksia. Osa haastateltavista kannattaa työelämän joustojen lisäämistä ja katsoo sen helpottavan ikääntyvien auttamista. Osa suhtautuu joustoihin varauksella ja epäilee niiden lisäävän ikääntyvien vaatimuksia saada apua työssä käyville omaisiltaan.

Haastateltavat korostavat avun ja hoivan antamisen edellytyksenä olevan, että he voivat itse määritellä, kuinka paljon antavat apua sekä miten siihen sitoutuvat. He perustelevat tätä arjen muilla velvollisuuksilla, mutta osittain asia liittyy heidän asenteisiin ja arvoihin. Myös luottamus julkiseen palvelujärjestelmään (uskoo saavansa apua tarvitessaan) ja jaetun mallin mukainen näkemys vastuunjaosta, jossa hoivavastuu on jaettu yksilölle ja yhteiskunnalle, vaikuttavat siihen, miten keski-ikäiset asennoituvat ikääntyvien epäviralliseen auttamiseen. Kaikkien keski-ikäisten ei voida olettaa auttavan omaisiaan, vaan hoivan toteutumiseen vaikuttavat sukupolvisten edellytysten lisäksi hoivan antajan oma elämäntilanne. Tämä tulee esiin myös haastatteluissa. Omaishoivaan liittyy henkilökohtaisia kytkentöjä, jotka väistämättä tulevat esiin omaishoivasta keskusteltaessa. Tämä ilmeni myös tutkimushaastatteluissa. Omaishoivan yhtenä toteuttamismuotona voisi olla yhteisöllinen hoiva, jonka haastateltavat näkevät kiinnostavana mahdollisuutena.

Tutkimustulokset olen pyrkinyt luvuissa viisi, kuusi ja seitsemän asemoimaan informaaliin hoivaan liittyviin teoreettisiin näkökulmiin sekä ajankohtaisiin informaalin hoivan järjestämistä ja sen tulevaisuutta kuvaaviin uhkiin ja mahdollisuuksiin (ks. Ruusuvuori ym. 2010, 29). Tutkimusilmiön tarkastelu yksilö- ja yhteisötasoilla on palvellut edellä mainittuja tarkoituksia. Omaishoivan saatavuus riippuu tulevaisuudessa sekä mikrotason (yksilöiden) että makrotason (yhteiskunnan) toiminnasta. Seuraavaksi esitän tutkimustulosten koonnuttia tutkimustehtävien mukaisesti. Ensimmäisessä alaluvussa esitän, miten keski-ikäiset suhtautuvat omaishoivaan ja miltä omaishoivan saatavuus tutkimus-

tulosten valossa näyttää. Toisessa alaluvussa esitän tutkimuksen tuloksiin perustuvia näkökulmia, jotka liittyvät hoivan politisoitumiseen ja nousevat esiin hoivan yhteiskuntakontekstissa. Tulosten yhteenvedossa käytän näkökulmina muun muassa sukupuolen merkitystä, jaettua vastuuta ja muuttuvaa sukupuolvisopimusta. Näihin näkökulmiin sisältyy keskeisesti sekä yksilön että yhteiskunnan vaikutus omaishoivan kentällä. Kolmannessa alaluvussa teen metodologista arviointia ja pohdintaa tutkimuksesta.

8.2 Tutkimustulosten yhteenveto

Tässä alaluvussa olen tehnyt tutkimustulosten koontia keski-ikäisten suhtautumisesta omaishoivaan ja hoivan politisoitumisesta yhteiskunnan kentällä. Omaishoivaan liittyen julkisen hoivan järjestämisessä ei omaisia koskevaa tietoa ole toistaiseksi paljon tuotettu eikä käytetty. Hoivan politisoituminen osoittaa, että tarve omaisia koskevan tiedon tuottamiseen ja huomioon ottamiseen on kasvanut. Ilmeistä on myös, että hoivan politisoitumisen vaikutus epäviralliseen hoivaan sekä epävirallisen hoivan muuttuminen osaksi julkista hoivaa vaatii lisäselvityksiä.

8.2.1 Sukupolvien välisen omaishoivan saatavuus – miten keski-ikäiset suhtautuvat omaishoivaan

Onko sukupolvien välinen epävirallinen hoiva tämän tutkimuksen valossa ”katoamassa oleva luonnonvara”? Tulevaisuudessa ikääntyvien auttamisesta huolehtii yhä useammin monta polvea. Näin ollen informaalin hoivan perhekäsitys on ydinperhettä laajempi. Tutkimustulosten mukaan keski-ikäiset pitävät tärkeinä lasten suhteita ikääntyvään sukupolveen, mutta käytännössä vanhemmuuden velvollisuudet voivat myös rajoittaa epävirallisen hoivan antamista. Varsinkin uusperheissä lasten siteiden säilymistä isovanhempiin käytetään perusteluina ikääntyvän hoivasuhteeseen panostamiselle. Omaisapua voi ikääntyvälle antaa myös lapsenlapsi, jolloin keski-ikäinen koordinoi sekä ohjaa avun antamista ja koko perhe on integroitunut siihen. Ikärakenteen muutoksen seurauksena sukupolvien yhteinen kronologinen aika on pidentynyt, mikä laajentaa sukupolvien välisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksia ja ajallista kestoa.

Informaalin hoivan jatkuvuutta koskevaa pohdintaa tutkimuksessa taustoitaa kysymys siitä, mikä on vaikuttanut haastateltavien suhtautumiseen ikääntyviin ja heidän auttamiseen. Tutkimustulosten mukaan käy ilmi, että sukupuolvisopimuksella ja moraaliseen velvollisuuteen perustuvalla hoivalla on edelleen merkitystä sukupolvien välisessä hoivassa. Hoivan antajan omat, ikääntyviin liittyvät, myönteiset kokemukset elämänkulun aikaisemmissa vaiheissa vahvistavat sukupolvien välisiä sitoumuksia. Yhteiskunnallinen pyrkimys lisätä yksilön omaa vastuuta voi luoda jännitteitä omaishoivan sitoumuksiin. Esimerkiksi Ruotsissa on todettu etenkin naisten antaman informaalin hoivan lisääntyneen (ks. Sundström ja Johansson 2004, 36). Alankomaiden koke-

musten perusteella lailliset oikeudet omaishoivan yhdistämiseksi työelämään eivät yksistään riitä. Jotta omaishoivan yhdistäminen työelämään olisi sujuvaa, tarvitaan työaikojen sovittelua ja tilannekohtaista joustamista, mikä voi vaikuttaa muidenkin työyhteisön jäsenten työaikaan (Morée 2006, 6–7). Tässä tutkimuksessa olen nostanut esiin myönteisen asenteen lisäksi muitakin sekä yhteiskuntaan että yksilöön liittyviä seikkoja, jotka mahdollistavat informaalia hoivaa. Tutkimuksessa ilmenee, että velvollisuus ja myönteinen suhtautuminen auttamiseen eivät nykyisin enää riitä takaamaan hoivan antamista. Vähintään yhtä tärkeitä ovat auttajan oma halu antaa apua ikääntyvälle ja hänen mahdollisuutensa yhdistää hoivaa muuhun elämään. Hoivan antamista voi motivoida myös sen mahdollistama pääoma.

Yksilön näkökulmasta omaishoivan kentällä vaikuttavat yhtä aikaa individualistiset ajatukset ja arvot, jotka kilpailevat traditionaalisten ja yhteisöllisten pyrkimysten kanssa. Haasteltavien erilaisia tapoja suhtautua hoivaan olen tutkimustuloksissa kuvannut hoivahabitusten avulla ja niiden ilmenemistä erilaisina positioina kentällä. Tutkimustuloksissa tulee esiin osaksi ristiriitaisia näkemyksiä hoivavastuusta ja hoivan järjestämisestä sekä tietoisuus hoivan tarpeiden ja tuotetun hoiva-avun kohtaamattomuudesta. Julkisten palvelurakenteiden ja yhteiskunnan muutokset lisäävät keski-ikäisten hoivapaineita ja vaikuttavat heidän hoivaan suhtautumiseen.

Haastateltavat arvostavat ikääntyvien informaalia hoivaa julkisesti tuotetun hoivan rinnalla. Yhteisöllisen, lähiyhteisössä tuotetun tai yhdistysten organisoiman sukupolvien välisen hoivan voi haastattelujen perusteella olettaa lisääntyvän. Ainakin siihen on olemassa merkille pantavaa, osittain latenttia kiinnostusta. Viime kädessä oman elämäntilanteen rajoitteet ja mahdollisuudet kuitenkin ratkaisevat hoivan antamisen. Keski-ikäisille haasteellisinta ikääntyvän auttamisessa on työn ja perheen yhteen sovittaminen. Nykyajan perhesuhteet eivät monista eri syistä ole samalla tavoin sitovia kuin aikaisemmin. Sitoutumista voidaan vahvistaa julkisen sektorin toimenpitein ja paneutumalla informaalin hoivan edellytyksiin ja tukemalla niitä muuttuvan hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa.

Sukulaisverkostot ovat perheiden muuttumisen myötä löyhentyneet ja monimuotoistuneet. Tämä tulee esiin varsinkin ydinperhettä etäisempien sukulaisten osalta. Jotta omaissuhteesta voisi kehittyä auttamissuhde, keski-ikäiset omaiset odottavat julkisen sektorin tukevan auttamissuhteen alkuun saamiseksi. Auttamissuhteen myöhemmässä vaiheessa he odottavat julkisen sektorin tukevan avun ja hoivan antamista. Moderni elämäntapa on muuttanut yhteydenpitoa sukulais- ja läheisverkostoihin. Haastattelujen perusteella julkisen sektorin osallistuminen hoivaan koordinoivana ja ohjaavana osapuolena voi ratkaisevasti vaikuttaa siihen, muodostuuko omaissuhteesta hoivasuhde. Yhteiskuntaan kohdistuvat odotukset ovat ilmeisimpiä silloin, kun suhde omaiseen on pysynyt etäisenä, eikä elämänkulun perusteella ole syntynyt luontevaa pohjaa auttamissuhteelle.

Sukupolvien väliset siteet (bonds) ovat vahvoja, ja niiden merkitys on maailmanlaajuisesti kasvamassa (Bengtson 2006). Haastatteluissa tämä ei erityi-

sesti korostu, mikä voi johtua haastateltavien taustasta. Haastateltavilla on säilynyt varsin vahvana yhteys traditionaaliseen yhteisöön ja sen perinteisiin, jolloin sukupolvien välisissä siteissä ei heillä ehkä ole tapahtunut suurta muutosta aikaisempaan verrattuna. Haastateltavien suhteellisen korkea koulutustaso voi vaikuttaa osaltaan toisen suuntaisesti niin, että heidän suhtautumisensa sukupolvisiteisiin on etäisempää. Sukupolvisopimuksen perusta on pidentyneen eliniän myötä muuttunut. Haastateltavien verkostoissa ikääntyvät ovat monella tavalla tärkeitä, mutta haastateltavat tunnistavat ja tuovat myös esiin pidentyneeseen elinikään liittyvät moninaiset, kasvavat hoivaodotukset. Ikääntyvät merkitsevät haastateltaville muun muassa turvallisuutta, tärkeinä pidettyjen arvojen ja perinteiden jatkuvuutta sekä resursseja eli kentän käypää pääomaa.

Sukupuolen merkitys

Informaalin hoivan toteuttamisen tavat ovat muuttuneet. Huolenpityö on kietoutunut vahvasti naisten historiaan, mutta tämäkin tutkimus on osoittanut myös hoivan sukupuolen muuttuvan. Vaikka hoiva ja erityisesti palkaton hoivatyö nähdään sukupuolittuneina (Anttonen ja Zechner 2009, 16–49; Hasanen 2010, 108–110), tämän tutkimuksen valossa informaali hoivatyö näyttäisi koskettavan molempia sukupuolia yhtä lailla. Tutkimushaastattelussa tulee esiin, että molemmat sukupuolet suhtautuvat informaaliin hoivaan myönteisesti. Myös käytännön avun ja hoivan antamisessa vastuurationalisuus vaikuttaa ja toteutuu molempien sukupuolten osalta (vrt. Jokiranta 2003, 207; Mikkola 2009, 194). Tutkimuksen tulokset vahvistavat näkemystä, että hoivatyön käytännön toteuttamiseen ei ole valmista mallia, vaan siitä sovitaan perheen sisällä. Perheessä informaalin hoivan antaminen vaatii hoivaa tuottavan perheenjäsenen sitoutumisen lisäksi muun perheen tuen ja hyväksymisen järjestelyille sekä siihen osallistumisen sovitun työnjaon mukaisesti. Hoivan antaminen omaiselle tai läheiselle vaikuttaa perheenjäsenten ajankäyttöön perheen sisäisen dynamiikan välityksellä. Hoivan antamisessa on kysymys myös perheenjäsenten kyvyistä ja edellytyksistä tuottaa apua ja hoivaa, mikä niin ikään muovaa työnjakoa.

Viime kädessä hoivasuhde on hoivan saajan ja antajan suhde, jonka tavoitteet nousevat hoivan saajan tilanteesta. Ulkopuoliset odotukset hoivan antajan sukupuolen suhteen eivät ole kovin merkitseviä. Kulttuuriset odotukset voivat kuitenkin vaikuttaa siihen, että julkista hoivaa järjestettäessä otetaan huomioon informaalia hoivaa antavan sukupuoli. Sosiaalipolitiikka perustuu usein kulttuurisiin oletuksiin normaalista, kuten odotettavissa olevasta sukupolvirakenteesta ja yksilöllisistä, erityisesti sukupuoleen sidotuista perherooleista (Hagestad 2003, 136; Walker 2000, 304–308). Informaalin hoivan sekä kaiken siihen liittyvän hoivatyön ja -avun tekeminen näkyväksi vaikuttaa hoivan yhteiskunnalliseen asemaan ja sen sukupuolikytkentään. Tämän tiedon vahvistamista näkemykseni mukaan tarvitaan, jotta voidaan irrottautua hoivan sukupuoleen liittyvistä stereotyyppioista. Puolisohoivaa koskevissa tutkimuksissa on todettu jo aikaisemmin, että hoivan antamisen mallit ja ratkaisut perustuvat muihin asioihin kuin sukupuoleen (Kirsi 2004, 20, 76–77; Mikkola 2009, 192–195; Andersson 2007, 143–147).

8.2.2 Hoiva yhteiskuntakontekstissa - hoivan politisoituminen

Tässä tutkimuksessa olen ymmärtänyt yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen arjen prosessina, joka sisältää sekä jatkuvuuden että muutoksen tuottamisen (ks. Salmi 2004, 23). Salmen mukaan ihmiset muokkaavat arkielämän rakenteellisia ehtoja eletyksi elämäksi, jota voidaan tarkastella myös elämänkulkuna ja sen kerrostumina. Ikääntyville apua ja hoivaa antavien keski-ikäisten omaisten sekä julkisen sektorin yhteistyö omaishoivan järjestämiseksi on arjen toiminnan ytimessä. Tutkimustulosten mukaan keski-ikäiset haluavat vaikuttaa nykyistä enemmän ja tulla kuulluksi järjestettäessä hoivan kokonaisuutta, josta osan muodostaa heidän ikääntyville omaisille ja läheisille tuottamansa hoiva. Yhteiskunnallisesti kansalaisten hiipuva osallisuus ja vähäinen kiinnostus heitä itseään koskevaan suunnitteluun on nähty huolen aiheena. Ikääntyvien kohdalla asia on nähty toisensuuntaisesti, kun heidän kasvavan määrän on pelätty johtavan ikäihmisten edustuksellisuuden ylikorostumiseen esimerkiksi poliittisissa luottamuselimissä (Laine ym. 2009, 164). Suomessa ikäihmisten osallisuus ja edustavuus poliittisessa päätöksenteossa eivät kuitenkaan toteudu (Leinonen 2006, 193–202). Tämän tutkimuksen tulokset kertovat ikääntyviin ja heidän hoivaan liittyvästä moninaisuudesta, joka saataisiin nykyistä paremmin esiin ja osaksi ikäpolitiikkaa, jos ikääntyvien oma osallisuus toteutuisi.

Vuosituhanne vaihteessa yhteiskunnan kiinnostus lähiyhteisön sosiaalista tukea kohtaan kasvoi (ks. Ruuskanen 2007, 12–13), mutta omaisten kokemusten perusteella tämä ei vielä ole merkinnyt, että omaishoivaa järjestettäessä lähiyhteisölle olisi tarjottu mahdollisuutta osallistua tai että omaisia olisi kuultu. Haastateltavien odotukset julkiselle sektorille hoivaa tukevista toimenpiteistä asettuvat ristiriitaisesti sosiaalisen pääoman yhteydessä esiin nostettujen näkemysten kanssa. Sosiaalista pääomaa koskevien tulkintojen mukaan yhteisöllistä toimintaa ei ole mahdollista johtaa ylhäältä päin. Haastateltavat kuitenkin odottavat, että sosiaalista pääomaa tuettaisiin yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä. Omaishoiva aktivoi keski-ikäisiä kiinnostumaan hoivan politisoitumisen kysymyksistä, jolloin osallisuus myös tätä kautta fokuoittuu. Osallisuutta voidaan pitää kestävästä kehityksen peruseriaatteena ja toteutuskeinona.

Hoivapolitiikan toteuttamisessa kuntien väliset erot ovat tulleet merkittäviksi. Kuntarajat ovat käytännössä määritelleet saatavilla olevat hoivapalvelut eikä kunta- ja palvelurakennemuutokset lyhyellä aikavälillä ole kyennyt muuttamaan asiaa. Kansallisia hankkeita, kuten Paras- ja Kaste-hankkeet, on kritisoitu väestön näkemysten vähäisestä huomioon ottamisesta palvelujen kehittämisessä. Kansalliset hankkeet voidaan nähdä uudentyyppeinä toimintatapoina valtionhallinnollisesti organisoidussa toiminnassa. Käytännössä tarvittaisiin julkisen sektorin toimenpiteitä, jotta ikääntyvät ja heidän omaisensa voisivat nykyistä enemmän osallistua ikääntyvien palvelujen suunnitteluun ja kehittämiseen. Useissa 2008–2011 hallituskauden toteuttamisohjelmissa ja -suunnitelmissa, esimerkiksi Kaste-ohjelmassa (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma 2008–11; STM 2009:9; STM 2008:6) on otettu huomioon kansalaisten osallisuus. Briitta Koskiahon (2008, 197) on kiinnittänyt huomiota osallisuuden laajentamisen tavoitteeseen Kaste-ohjelman yhteydessä.

Hänen mukaansa osallistumisen laajentaminen on meillä vielä alkuvaiheessa ja se esitetään erittelemättömänä. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat Koskiahon näkemystä; haastateltavat eivät omaisina koe tulleensa kuulluiksi, vaikka heillä on omaishoivan järjestämistä koskevia mielipiteitä, ideoita ja näkemyksiä, jotka he haluaisivat tuoda esiin. Selkeimmin tämä ilmenee niiden haastateltavien kohdalla, joilla on enemmän kokemuksia omaishoivasta.

Omaishoivan kentällä on omaisten ja julkisen sektorin lisäksi muitakin toimijoita. Olen tässä tutkimuksessa keskittynyt edellä mainittuihin, mutta järjestöt ja yksityiset yritykset vaikuttavat myös omalla toiminnallaan samalla kentällä. Järjestöt ovat kehittyneet palvelujen käyttäjien yhteistyöorganisaatioiden suuntaan (vrt. Anttonen ja Sipilä 1992, 451–453) ja niiden tehtävät kentällä ovat muovautuneet edellä olevan mukaisesti. Järjestöjen toimintamuotojen muuttuminen ja resurssien niukkuus vaikuttavat niiden edellytyksiin tukea epävirallista hoivaa ja sitä antavia. Yhteiskunnan muuttuessa informaalin hoidon toimintaperiaatteita julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin yhteisellä toimikentällä tulisi tarkistaa. Muutokseen on osaltaan vaikuttanut kansalaisten heikentynyt luottamus julkisten palvelujen saatavuuteen (ks. Pessi 2009, 43). Tutkimustulosten mukaan ratkaisevaa informaalin hoivasuhteen kannalta on auttamissuhteessa alkuun pääseminen. Haastateltavat näkevät julkisen sektorin roolina tukea auttamissuhteen aloittamisen edellytyksiä ja selkeyttää informaalin hoidon periaatteita hoivan kentällä.

Palvelujen siirtäminen yksityisten toimijoiden (yritysten) hallintaan merkitsee Koskiahon (2008, 197) mukaan, että yksityiset toimijat muovaavat omalta osaltaan palvelujen käytäntöjä. Tutkimuksen haastateltavat eivät ota vahvasti kantaa palvelujen siirtämiseen yksityisille, mutta he pitävät tärkeänä hoivaa antavan omaisen ja sitä vastaanottavan ikääntyvän mahdollisuutta yhdessä julkisen sektorin kanssa suunnitella ja päättää hoivan kokonaisuudesta. Informaalin hoidon tukeminen julkisen sektorin taholta voi samalla vahvistaa ikääntyvien ja heidän omaistensa osallisuutta. Ikääntyvien näkökulmasta informaali hoiva on heitä lähellä olevaa toimintaa. Hyvin toimiva tuki edellyttää aktiivista dialogia yksityisten kansalaisten ja julkisen sektorin välillä. Tätä myös haastateltavat toivovat.

Aikaisempien kokemustensa pohjalta tutkimuksen haastateltavat ajattelevat ikääntyvien auttamista myös yhteisöllisenä, eikä ainoastaan perheen ja suvun sisäisenä toimintana. Noin puolet haastateltavista nostaa esiin yhteisöllisyyden ikääntyvien auttamisessa. Yhteisöllisen toiminnan lähtökohtana on yhteisön jäsenten osallisuuden toteutuminen. Haastateltavat pitävät yhteisöllisyyttä tärkeänä lähiyhteisöjen toimivuuden ja ihmisten välisten suhteiden kannalta (ks. myös Jokiranta 2003, 205). Ikääntyvien yhteisöllinen auttaminen on vaihtoehto erityisesti heille, joilla ei ole elossa olevia läheisiä tai joiden omaiset asuvat kaukana. Välimatka on tavallinen konkreettista auttamista rajoittava tekijä, mutta haastateltavat eivät koe sen estävän yhteydenpitoa keski-ikäisten ja ikääntyvien välillä. Yhteisöllinen auttaminen on tutkimustulosten mukaan tärkeä arkeen ja arjen kontekstiin yhdistyvä auttamisen muoto.

Jaettu vastuu ja muuttuva sukupolvisopimus

Kansalaiset odottavat julkisen sektorin muokkautuvan muuttuvien olosuhteiden mukaisesti. Tämä on tulkittu luottamukseksi – ei niinkään instituutioihin kuin asiantuntijoihin ja tulee esiin myös tämän tutkimuksen tuloksissa. Enemmistö suomalaisista pitää lasten velvollisuutena auttaa vanhempiaan, mutta samalla katsotaan, että yhteiskunnan velvollisuus on hoitaa vanhukset. Ikääntyvien auttaminen nähdään yhteisesti jaettavana vastuuna. Yhteiskunnallisena ilmiönä omaishoiva on näkymätöntä, vaikka se onkin hyvin tavallista arjen toimintaa. Suomalaisena erityispiirteenä omaishoivassa on avun antaminen henkilöille, jotka eivät asu samassa taloudessa avun antajan kanssa. Tämä vaikuttaa hoivan antamisen käytännön ehtoihin. Monet tutkijat ja asiantuntijat ovat varoittaneet liiaksi tukeutumasta omaishoivaan muistuttaen sen rajallisista mahdollisuuksista, jotka toteutuakseen tarvitsevat lisäksi yhteiskunnan tukea ja muita hoivapalveluita. Työelämän joustojen kehittäminen voidaan nähdä tarpeellisina sijoituksena kaikkien väestöryhmien hyvinvointiin (ks. Koistinen 2010, 385–387). Näillä toimenpiteillä voidaan vähentää hoivaköyhyyttä ja tasata hoivataakkoja. Kestävän ratkaisun löytäminen ansiotyön ja hoivan suhteisiin on yhteiskunnallinen haaste.

Suomalaisen hyvinvointivaltion nykytilan selvittäminen olisi sen tulevaisuuden haasteiden kannalta perusteltua (Saari 2010, 34). Tämän tutkimuksen tekeminen juontuu alkujaan edellä olevaan ajatukseen. Suomalaista hyvinvointivaltiota tutkitaan monesta eri näkökulmasta, mutta näkemykset sen tilasta ja tulevaisuudesta ovat pikemminkin hajautuneet viimeisten kymmenen vuoden aikana (emt.). Tutkimuksessani olen tuottanut lisää tietoa keski-ikäisten omaisten halusta antaa ikääntyville ihmisille hoivaa ja apua, mikä on yksi ikääntyvän yhteiskunnan tulevaisuuden palvelujen järjestämisen kulmakivistä. Tutkimus osoittaa myös, miten sukupolvien välinen sopimus toimii. Myös muu yhteiskunnallinen toiminta, kuten julkisen sektorin omaishoivaa koskeva säätely, vaikuttaa sukupolvisuhteisiin. Omaishoiva leimataan hyvään hoivaan kuuluvaksi, mutta hoivan puutteen uhka kasvaa varsinkin silloin, kun lähiomaisia ei ole. Omavastuun korostaminen vaikuttaa myös sukupolvien välisiin suhteisiin ja voi merkitä myös ikääntyvän omaisten vastuun korostumista.

Tutkimuksessa olen keskittynyt sukupolvisopimuksen osalta nimenomaan keski-ikäisten näkökulmaan ja selvittänyt heidän halukkuuttaan antaa hoivaa ikääntyville. Keski-ikäiset ovat haastattelujen perusteella halukkaita tukemaan ikääntyviä omaisiaan ja mahdollisuuksiensa mukaan antamaan heille apua. Huolimatta keski-ikäisten myönteisestä suhtautumisesta ikääntyvien auttamiseen on nähtävissä, että keski-ikäisiin sisältyvään omaishoivan potentiaaliin ja heidän omaishoivan lähteenä olemiseen sisältyy monenlaisia epävarmuustekijöitä. Keski-ikäiset eivät valmistaudu millään tavoin tai ennakoikiääntyvien omaistensa auttamista eivätkä he ota huomioon asiaa omissa suunnitelmassaan. Tutkimuksessa olen selittänyt näitä epävarmuustekijöitä ja jaetun hoivan järjestämisen riskejä elämänsä avulla.

Sukupolvien välinen sopimus ei ole muuttumaton, vaan siihen sisältyvät menetelmät ja haasteet muotoutuvat ajan kanssa (Giarrusso, Silverstein, Gans ja

Bengtson 2005, 413). Yksi muutoksista liittyy julkisen sektorin rooliin. Tutkimusta varten haastatellut keski-ikäiset näkevät sukupolvien välisen hoivan koordinoinnin, tukemisen ja tarvittaessa ohjaamisen kuuluvan julkisen sektorin rooliin. Individualistisen elämäntavan vaikutus näkyy vanhuspolitiikassakin, jossa korostetaan omaa vastuuta, yksin selviämistä ja riippumattomuutta (esim. Settersten Jr. ja Trauten 2009, 456–458). Ikääntyvien kohdalla itsemääräämisoikeus yhdistetään yhä useammin riippumattomuuteen (Saarenheimo 2011). Tämä kehitys tulee esiin tuloksissa keski-ikäisten kyvyttömyytenä toteuttaa hoivasuhdetta ikääntyvään omaiseen siinä vaiheessa, kun ikääntyminen aiheuttaa riippuvuuden tarvetta.

Tutkimuksen haastateltavat odottavat yhteiskunnan luovan jonkinlaisen ohjaavan rakenteen omaishoivalle, jonka kokonaisuuteen he itsekin halutessaan voisivat osallistua. Keski-ikäiset eivät tarkastele informaalia hoivaa taloudellisen tuen tai pääoman kannalta. He eivät puhu palkasta tai palkkioista eivätkä ikääntyville antamansa hoivan myötä mahdollisesti saamastaan taloudellisesta hyödystä. Haastateltavista suurin osa on mukana työelämässä, mikä suuntaa informaalin hoivan tuen tarvetta. He näkevät tarpeellisena muuttaa julkisen sektorin roolia siten, että se olisi keski-ikäisten ja ikääntyvien hoivasuhteen mahdollistaja, konsultti ja tukija. Mahdollistajan rooli liittyy lähinnä työn ja perheen yhdistämisen kysymyksiin. Vaikka kysymys on epävirallisesta hoivasta, keski-ikäiset odottavat julkisen sektorin hahmottelevan jonkinlaiset normit tai käytännön periaatteet sukupolvien väliselle auttamissuhteelle. Keski-ikäisten mukaan julkisen sektorin rooliin kuuluu ”takuuna oleminen” sen varalta, että omaishoivasuhteen tarpeet muuttuvat eikä apua antava omainen kykene vastaamaan muuttuneisiin tarpeisiin. Tulosten valossa näyttääkin siltä, että keski-ikäiset omaiset kannattavat yksityisen ja julkisen hoivan entistä tiiviimpää yhteen kietoutumista. Olen tarkastellut omaishoivan ilmiötä myös yhteiskuntaan kohdistuvana luottamuksena, jota informaalin hoivan toteutumisen voidaan katsoa mittaavan.

Keski-ikäisten odotukset eivät ole ristiriitaisia julkisen sektorin tavoitteiden kanssa. Juho Saari (2010, 234–235) toteaa eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisussa, että omaishoidon tuen kehittäminen voisi avata runsaasti myönteisiä mahdollisuuksia vanhuksille ja heidän lapsilleen ja että tukea voitaisiin laajentaa niin, että naapuruston, lähiyhteisön ja kansalaisyhteiskunnan voimavarat saataisiin käyttöön. Ikäpolitiikan näkökulmasta on korostettu palvelujen oikea-aikaisuutta, mutta yhtä lailla perusteltua on nähdä keski-ikäisten asenne ikääntyvien auttamiseen potentiaalina ja resurssina. Sitä tulisi hyödyntää ikääntyvien palvelujen suunnittelussa ja järjestämisessä. Oikea-aikaisuus omaishoivan hyödyntämisessä merkitsee tämän tutkimuksen perusteella, että keski-ikäisten omaisten odotukset ovat ajankohtaisia nyt, kun vastaanottavuus ja halu yhteistyöhön ovat olemassa. Keski-ikäiset omaiset odottavat julkisen sektorin tunnistavan ja tunnustavan omaishoivaan sisältyvän pääoman sekä sen tilannekohtaisesti vaihtelevat sisällöt. Edelleen he odottavat, että julkinen sektori yhdessä omaisten kanssa tuottaisi nykyistä parempia ratkaisuja informaalin hoivan hyödyntämiseksi sekä yhteisöllisten arvojen vahvistamiseksi.

Omaishoivan kentän valtataistelun näkökulmasta tiukin jännite kentällä muodostuu omaisten ja julkisen sektorin välille huolimatta toteutettavan omaishoivan yhteisistä tavoitteista. Keski-ikäiset tarvitsevat omaishoivan tueksi julkista sektoria, mutta he haluavat itse päättää antamansa omaisavun sisällöstä, määrästä ja hoivaan sitoutumisestaan. Tästä seuraa väistämättä ikääntyvien positioihin kentällä liittyvää epävarmuutta ja hoivan riskejä. Kokemukset vanhuspalvelujen riittämättömyydestä ovat lisääntyneet ja ennakoivat valtataistelun tiivistymistä kentällä. Valtataistelu ja palvelujen riittämättömyys heijastuvat ikääntyvien turvallisuuden kokemuksiin, yleiseen yhteiskunnalliseen luottamukseen ja informaalin hoivan tarpeeseen.

Hoivalupaus on sukupolvien välinen asia, joka perustuu muun muassa oikeudenmukaisuuteen. Kestävä sukupolvien välinen ikäpolitiikka perustuu kestäviin eettisiin kriteereihin. Tutkimuksessa ei tule esiin viitteitä sukupolvien välisistä konflikteista. Suomessa on kylläkin todettu, että sukupolvien välinen solidaarisuus saattaa tulla uudelleen neuvoteltavaksi. Sosiaaliseen kestävyyskuuluu oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon lisäksi sellaisen kehityksen tukeminen, joka vahvistaa ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä. Tällä on perusteltu vaatimusta ikälaista. Sukupolvien väliseen omaishoivaan sisältyy edelleen monia mahdollisuuksia kaikkien osapuolten kannalta. Muutuva yhteiskunta edellyttää omaishoivan kentän päivittämistä osana hyvinvoinnin kenttää, jotta omaishoivan toteutuminen voitaisiin varmistaa. Tähän mennessä vanhustyössä tehdyt muutokset, joiden avulla on pyritty sopeutumaan ikärakenteen, elämäkulun ja vanhenemisen elämänvaiheen muutoksiin, koetaan tutkimuksen tulosten mukaan riittämättöminä.

8.3 Pohdintaa tutkimuksen metodologiasta ja tuloksista

Olen tarkastellut informaalia hoivaa Bourdieun kenttämenetelmän viitekehyydessä. Se on toiminut myös tutkimuksen analyysin apuna. Tutkimusilmion asettaminen omaksi kentäkseen on antanut tarpeellista etäisyyttä ilmiön käsittelyyn ja kenttämenetelmän käsitteet ovat olleet toimivia välineitä analyysissa. Viitekehyyksen sisällä on ollut mahdollisuus koota ja tilaa käsitellä tutkimusta varten keräämäni empirian sisällöt kattavasti. Tämä on ollut tutkimuksen luottamuksen kannalta merkityksellistä. Lisäksi viitekehyyksen käsitteitä lähtökohtana käyttäen olen voinut rakentaa tutkimukseeni soveltuvia käsitteitä. Tutkimuksessani olen keski-ikäisten haastatteluihin pohjautuen tehnyt johtopäätöksiä omaishoivan kentän toimijoista. Tutkimustuloksia olen esittänyt positioiden, habituksen ja pääoman avulla, asetettuani tutkimusilmion hoivan kentälle näitä hyväksi käyttäen. Omaishoivaa antavien ja sitä vastaanottavien suhdetta selitän elämäntulkuparadigman avulla. Sosiaalisen pääoman teorian avulla tarkastelen omaishoivaa laajemmin yhteiskunnallisessa kontekstissa, yhteisöllisenä resurssina, joka vaikuttaa myös yhteiskunnan pääomaan.

Hoivahabitusten avulla olen tutkimuksessa kuvannut keski-ikäisten suhtautumista omaishoivaan. Niiden avulla olen voinut tuoda esiin sukupolvien

välistä hoivaa ja siihen tulevaisuudessa mahdollisesti kohdistuvia odotuksia. Hoivahabitusten perusteella ei voida kuitenkaan päätellä varmasti, millä tavalla ikääntyville suunnattu hoiva toteutuu. Ei ole myöskään itsestään selvää, että tuotettava omaishoiva kohdistuu lähimpiin omaisiin, kuten omiin vanhempiin, mikä antaa perusteen arvioida uudelleen hoivaa rakkauden työnä (vrt. Graham 1983, 28). Elämänkulun aikaisempiin vaiheisiin voi sisältyä kokemuksia, jotka estävät hoivan toteutumista. Toisin sanoen hoiva on kompleksista (vrt. Phillips 2007, 19). Asettamalla hoiva Bourdieun mallin mukaisesti kentän viitekehyyseen on ollut mahdollista käsitellä omaishoivan kompleksisuutta. Joskus saateen olla valmiita vain yleisen moraalin edellyttämään välttämättömään tai inhimillisesti katsoen riittävään, lähimmille omaisille suunnattuun apuun ja hoivaan. Ellei hoivaan sitoutuminen toteudu, hoivasta riippuvaisena oleminen voi muodostua riskiksi (ks. Settersten ja Trauten 2009, 457–458). Pidentyneen elin-iän mahdollistamassa pidentyneessä aikataulussa sukupolvet ylittävä huolenpito voi tarjota mahdollisuuksia muokata perhekokemuksia ja elämänkulun vaihteita. Ne eivät jäsenny iän ja kronologisen ajan mukaan samalla tavoin kuin aikaisemmin. Tutkimuksessa olen osoittanut sukupolvien välisen hoivan monimuotoisuutta sekä sen yhteisöllistä ja yhteiskunnallista kontekstionalisuutta.

Elämäntutkimuksen metodologian toimivuudelle ja sen käytölle tässä tutkimuksessa on mielestäni moniakkin perusteita. Elämäntutkimus on yksi harvoista sosiaalitieteiden osa-alueista, jonka avulla voidaan dokumentoida viimeaikaisten sosiaalisten muutosten voimakkuutta. Elämäntutkimuksen käsite kattaa elämän eri ikävaiheet, jotka sosiologisessa tutkimuksessa on tavallisesti jaettu omiksi alueikseen. Elämäntutkimus lävistää monet eri tutkimusalueet, kuten käyttäytymisen, arvot ja politiikat, yhdistäen erilaisia lähestymistapoja (Heinz ja Kruger 2001, 29–30; myös Grant ja Whittell 2003, 91–94). Elämäntutkimuksen näkökulma on antanut tilaa tarkastella sukupolvien suhteita, elämän erilaisia vaihteita sekä niiden ajan ja sisällön vaihteluita suhteessa elämän kokonaisuuteen. Se on tuonut syvyyttä tutkimusilmion käsittelyyn muun muassa selittäen omaishoivan kentän erilaisia valta-asetelmia ja niihin liittyviä jännitteitä.

Elämäntutkimuksen käsite sukupolvien välisen hoivan selittäjänä tarjoaa näkökulman samanaikaisesti elämän eri ikävaiheisiin. Näin on mahdollista tarkastella hoivasuhdetta edeltänyttä historiaa. Siten voidaan selittää esimerkiksi annettuja lahjoja, joihin sukupolvien välinen vastavuoroisuus voi perustua pitkälläkin viiveellä (esim. Chappel ja Penning 2005). Tutkimuksessa on avattu erilaisen viitekehysten ja lähestymistapojen avulla omaishoivan taustalla olevia asioita. Niitä on tärkeä tunnistaa, jos halutaan tukea omaishoivan mahdollisuuksia. Elämäntutkimuksen pääoma on sosiaalisen pääoman erityinen muoto ja oma pääomajajinsa, joka käsitteellistää elämäntutkimuksen eri vaiheiden aikana muodostunutta pääomaresurssia (ks. O’Rand 2006). Se liittyy keskeisellä tavalla sukupolvien suhteisiin ja vastavuoroisuuteen.

Normaalien, odotettavissa olevan elämän aikataulusta muotoutuu tietynlainen näkemys (Hagestad 2003, 136). Eurooppalaisen näkemyksen mukaan modernin hyvinvointivaltion instituutioiden ja politiikan katsotaan muokanneen elämäntutkimusta merkitsemällä sen käännekohtia, rajaamalla elämäntutkimusta

ja luomalla turvaverkoston elämässä mahdollisesti eteen tulevien häiriöiden varalta (emt.). Elämäntulkun sulautuvat yksilön elämän erilaiset kokemukset, vaiheet, tavoitteet ja pyrkimykset, jotka voivat olla osaksi hänen omia valintojaan ja osaksi kontekstiin, perheeseen tai sukuun liittyviä. Elämäntulkunasetelmien muuttuminen dynaamiseksi ja henkilön itse ohjattaviksi näkyy jo nyt selvästi suhtautumisessa sukupolvien väliseen auttamiseen. Tämä tulee esiin tutkimuksen tuloksissa ja osoittaa elämäntulkun määrittävän aikataulun muutosta. Perinteinen yhteiskunta ja sen vaikutus hyvinvointivaltion rakentamiseen on modernisaatiokehityksen myötä väistymässä tehden tilaa hoivan politiisoi- tumiselle ja yksilöllisen elämäntulkun vaihteluille. Tutkimustulosten myötä nousee myös uusia kysymyksiä muun muassa pidentyneeseen elämäntulkun ja yhteiskunnan suhteisiin liittyen. Elämäntulkun saattuemallia voitaisiin hyödyntää sukupolvien välisen informaalin hoivan pitkittäistutkimukseen.

Taustoitin haastattelujen pohjalta muodostuvaa näkemystä tutkimuksessa yhteiskuntapoliittisesti. Tällä tavalla paikannan omaishoivan osaksi julkisen sektorin toteuttamaa hyvinvointipolitiikkaa ja yhteiskuntakontekstia, jossa tutkimuksen alkuun liittyvät hypoteesit ovat muodostuneet ja josta tutkimus on edennyt abduktiivisesti. Tutkimuksen empiirinen aineisto rakentuu haastat- teluaineiston varaan. Laadullinen tutkimusmenetelmä on antanut mahdollisuuksia tavoittaa tutkimusilmiö. Kahdentoista haastattelun aineisto osoittautui riittäväksi ilmentämään informaalille hoivalle ominaista moninaisuutta, joka koskee hoivan sisältöä, hoivaan suhtautumista ja sille asetettuja odotuksia. Informaalin hoivan motiiveja ei voi päätellä suoraviivaisesti. Motiiveja arvioitaessa on otettava huomioon informaalin hoivan moninaisuus. Perheiden tilanteet vaihtelevat eikä esimerkiksi omaisavun intensiteetti yksinomaan kerro avun antamisesta kovin paljon. Olen kuvannut erilaisia suhtautumistapoja hoivaan traditionaalisen, individualistisen ja yhteisöllisen hoivahabituksen avulla. Tutkimuksen tekeminen ja saadut tulokset puhuvat sen puolesta, että omaishoivan kentän moninaisuutta ei pidä lähestyä vahvojen ennakkonäkemyksen kera.

Kriittisesti voidaan myös pohtia, onko relevanttia kysyä keski-ikäisiltä, ikääntyvän sukupolven lapsilta heidän asenteestaan informaalin hoivan antamiseen ikääntyville. Kuinka paljon asenne lopulta kertoo siitä, miten informaali hoiva todellisuudessa toteutuu (ks. Tanskanen ja Danielsbacka 2009)? Bourdieun mallissa otetaan asenteen ja siihen liittyvän toiminnan (habitus) lisäksi huomioon pääomalajeihin liittyvät intressit ja dispositiot. Mallin avulla informaalille hoivalle saadaan asenteen lisäksi muitakin selittäjiä. ”Tieteen tehtävä on paljastaa se pääoman lajien jakautumisen struktuuri, joka pyrkii määräämään yksilöllisten ja kollektiivisten asenteiden rakenteen niiden intressien ja dispositioiden kautta, jotka eri pääomalajeihin liittyvät” (Bourdieu ja Wacquant 1995, 143). Edellä olevaan on kiteytetty Bourdieun kenttämenetelmän metodologinen ydin. Sen avulla on mielestäni tutkimusta tehdessäni ollut mahdollista saada käsitys keski-ikäisten suhtautumisesta ikääntyviin omaisiin ja läheisiin sekä heidän halustaan ja intresseistään auttaa ikääntyviä. Keski-ikäisten asenteet omaishoivaan vaikuttavat heidän asemoitumiseensa omaishoivan kentälle ja heidän

suhteisiinsa pääomaan, joka kytkeytyy omaishoivaan. Haastattelujen perusteella keski-ikäiset arvostavat ikääntyvien elämänkulkupääomaa.

Sosiologian teorioissa keskeinen kiinnostuksen kohde on rakenteiden, toiminnan ja sosiaalisen vuorovaikutuksen suhteutuminen toisiinsa. Kiinnostus arkielämän tutkimukseen liittyy laajoihin yhteiskunnallisiin muutoksiin (Jokinen 2003; Salmi 2004, 13; Dahlström 1987). Arkielämää tutkimalla voidaan saada lisää tietoa informaalista hoivasta ja paremmin ymmärtää sen mielekkyyttä. Sukupolven ylittävä auttaminen on osa keski-ikäisten arkea ja yhteisöllistä elämää yhtä lailla kuin ikääntyvienkin. Informaali hoiva voidaan nähdä välittävänä rakenteena yksilöllisten toimintojen ja sosiaalisten instituutioiden välillä. Sen avulla on mahdollista kuvata sukupolvien arkea. Perheen ja yhteisön välisen suhteen kehittyminen ja yhteensovittaminen on tulevaisuuden haaste. Sen avulla epävirallista hoivaa samoin kuin sukupolvien hyvinvointia, tasavertaista kanssakäymistä ja vastavuoroisuutta sekä sosiaalista pääomaa voidaan haluttavassa vahvistaa.

Huomionarvoista on mielestäni hoivahabitukseen sisältyvä potentiaalinen valmius hoivaan ja auttamiseen. Tutkimuksen tulosten perusteella se ei kuitenkaan välttämättä purkautu läheis- ja omaissuhteissa. Hoivan kokonaisuuden järjestämiseksi on sekä julkisen yhteisön että yksityisen kansalaisen näkökulmasta tarpeen saada kaikki mahdolliset resurssit käyttöön. Tutkijan positioissani tavoitteena ja motiivina on ollut tämän tutkimuksen avulla tuottaa lisää tietoa sukupolvien välisestä hoivasta, jota voitaisiin hyödyntää omaishoivan kehittämiseksi julkisen sektorin ja yksilön välisenä yhteistyönä.

Vaihtelevat elämänkulut, joihin vaikuttavat muun muassa moraaliset velvollisuudet, ikääntyvien arvostus, sukupolvien integraatio ja vuorovaikutus sekä traditioiden siirtäminen, tuottavat keski-ikäisille erilaisia valmiuksia, edellytyksiä ja motiiveja hoivata ja auttaa ikääntyviä. Omaishoivaa antavien keski-ikäisten ja sitä vastaanottavien ikääntyvien osallistuminen hoivan suunnitteluun sekä heidän osallisuutensa omaishoivan prosessin kaikissa muissakin vaiheissa mahdollistaa yksilöihin liittyvän moninaisuuden ja hoivaresurssin toteutumisen sosiaalisena pääomana. Tutkimuksen tulosten perusteella omaiset odottavat voivansa olla aktiivisina toimijoina mukana, kun hoivaa organisoidaan yhteisöllisenä sekä yksityisen ja julkisen jaettuna toimintana. Hoivaan sisältyvän pääoman käyttöönotto yhteisöjen hyödyksi on merkittävä kannustin omaishoivan vakavasti huomioimiseksi ikäpolitiikassa.

SUMMARY

This study examines the informal care given to the elderly relatives by the middle-aged. The issue is looked at from both the individual and societal perspectives. Family care of the elderly is illuminated within the context of these perspectives. Changes in society – such as the ageing of the population, changes in age structures and their social effects – have made care a political issue. Likewise, the relation between care and society has also changed. The middle-aged still in a remarkable way support their ageing relatives in their daily life by giving them several kinds of help and care. Family care also counts as informal care. Informal care is quite invisible in society despite its prevalence. The interest shown by the public sector in family care given by relatives and intimates is based on the development of age structures. As a result of this, needs for the service and provision of care reconciled with the economic status have become a challenge. This study focuses on the middle-aged and their interest in giving family care to the elderly.

The study aims at giving a voice to the care-giving middle-aged. The twelve middle-aged participants (men and women) interviewed for the research were of great benefit to the progress of the study. The attitudes of the middle-aged towards family care and caregiving were discussed during the interviews, as well as the content of care. The interviewees were not chosen based on the presumption that they would actually be giving family care; rather, they were randomly chosen from among middle-aged citizens. The interviews mediate on how informal care plays a part in the lives of the middle-aged. In addition to the interviews, the research material includes public documents in order to determine the view held by the public sector towards informal care.

This study looks at the care provided by the middle-aged within the context of a welfare society. The primary focus is on private and public actors, but others will be taken into account as well. The field method of Pierre Bourdieu is used as a frame of reference for the study, and “field tools” such as habitus, capital and dispositions of the field have been used for presenting the results of the study. These “field tools” are used to describe the role of family care in the field of caregiving, how care-giving relatives are positioned in the field, what kind of care habitus the middle-aged have and how they use legitimate care capital in the field. This method also throws light on the actors in the field, e.g. their motives and relations, and how it all unfolds in the field. Family care is a subfield of the welfare field, and it reflects changes in society.

The family care provided by the middle-aged becomes a part of their course of life. The paradigm of the life course catches parallel sectors in the lives of the middle-aged. Typically these comprise work and family life and the coordination between them. The middle-aged typically also have various commitments and ties to other generations, both older and younger. The qualitative research method used reveals a sense of the living conditions, on a daily basis, of the middle-aged, in terms of how they are described in the research interviews. From the perspective of the life course, it is possible to view the dynam-

ics of private and institutional actions and the dialogue between them. Informal care is understood in this study as the transmitting structure, constituted by the interaction between societal structures and individual lives. As a research phenomenon, it is located at the core of people's daily lives. The main focus is to analyse informal care, not to look for reasons or consequences. Although, at the same time, it is possible to see connections between the issues in the way the actors understand them.

Family care and caregiving for the elderly are actions that are aimed at other people. The middle-aged also confront the phenomenon of ageing through these actions. The social position of the ageing is defined by the characteristics of ageing. Typical aspects faced in the process of ageing are the shortage of services, the prevalence of dementia, loneliness and difficulties in receiving the help provided. This results in various kinds of challenges and risks for family care. These aspects affect how the middle-aged can and will commit to caregiving. As the human lifespan has grown longer, the amount of time that different generations spend together has also increased. The research delineates the different phases in the care relation process and highlights the centrality of informal care. Caregiving and the mutuality of caring between generations relates to the social capital of the life course. Subsequent to the life course, giving help and care that is based on mutuality will change according to the needs of the care receivers. From the perspective of the life course, it is possible to understand the plurality of the family care in the lives of the middle-aged.

The different attitudes held by the middle-aged towards care are presented in the study with the help of traditional, individual and communal care habituses. These care habituses do not strictly exclude each other. Typically, the interviewees have a positive attitude towards informal care. Distinctions appear in bonding, interdependency, values and attitudes. All the interviewees demonstrate some features of the individual habitus, which is manifested in their commitment to care. Neoliberal thinkers have criticised and questioned the functioning of the welfare state, and have been unwilling to commit themselves to the generational contract of the welfare state. According to the interviews, the middle-aged participants would not allow someone other than themselves to decide on committing to care. They are not planning for future caregiving to the elderly, although it might be possible that the need for care will increase in the near future.

Informal care network capital is important in terms of both economic and social values. The immediate and extended family form the closest networks, but it is not self-evident that their care capital will be realised. Availability of care capital is connected with the internal dynamics of the family during life course phases. At the same time, it follows the principles of social capital. Similar values, attitudes and views on life comprise the grounds for solidarity across family generations. Earlier life course periods may have included experiences that hinder family care. Expectations for family care are manifold; support should fit into various life situations. Family care activates middle-aged interest in care topics that have become political. Informal care is one of the strongholds

of an ageing society utilised to organise future services. This study yields information on the will and attitudes toward caregiving for the elderly, as held by the middle-aged. It also opens different horizons that may determine whether care will be fully realised or not in the future.

SAMMANFATTNING

I forskningen undersöks informell vård som medelålders människor ger till de äldre och hur den framkommer i generations- och samhällskontext. Förändringar som sker i samhället, som befolkningens åldrande, förändringar i åldersstrukturer och följderna av dem har lett till en politisering av vården. Konsekvensen av dessa förändringar är att även relationen mellan vården och välfärdssamhället har ändrat. Anhöriga ger fortfarande olika typ av hjälp och vård till äldre, vilket på avsevärt sätt stöder de äldre att klara sig i vardagen. Den informella vården är samhälleligt osynlig, trots att den är mycket allmän. Intresset som den offentliga sektorn har för den inofficiella vården, som anhöriga och nära producerar, baserar sig på en befolkningsutveckling där ekvationen av service och ekonomiska resurser blir allt mer utmanande. I forskningen klar görs, vad som är medelåldersmänniskornas eget intresse i att ge vård för äldre, och hur den informella vården beaktas i den samhälleliga kontexten.

Forskningen strävar till att föra fram medelåldersmänniskors syn på anhörigvården. Målsättningen förverkligades med hjälp av att tolv medelålders män och kvinnor intervjuades för forskningen. I intervjuerna öppnas medelåldersmänniskornas attityder till informell vård, att ge vård och till innehållet i vården. I val av de intervjuade förutsattes inte att de ger informell vård. Via intervjuerna förmedlas hur anhörigvården finns med i medelåldersmänniskornas liv i allmänhet.

Den informella vården som medelåldersmänniskor producerar betraktas i forskningen i kontext av välfärdssamhället. Huvudintresset fästs på den officiella och privata aktören, men även de andra aktörerna tas i beaktande. Pierre Bourdieus fältmetod används i forskningen som metodologisk hjälp och som referensram. De i metoden tillhörande "fältinstrumenten", habitus, kapital och dispositioner som bestämmer positioner på fältet, används för att presentera forskningsresultaten. Med hjälp av dem framställs hur informell vård förverkligas på vårdfältet, hur anhöriga som ger vård placerar sig på fältet, hurudan vårdhabitus medelåldersmänniskor har och hur de använder fältets legitima vårdkapital. Genom detta strävar man till att kunna förstå aktörer på fältet, deras motiv, relationer som bildas på fältet och spel på fältet.

Omsorgen som medelåldersmänniskor producerar framträder som en del i deras livslopp. Med hjälp av livsloppsparadigm övergreppas de till medelåldersmänniskornas liv hörande parallella verksamhetssektioner, som arbetsliv och familjeliv samt samordningen av dem. Många olika förpliktelser och band mellan generationer, både uppåt och neråt är typiska för mellangenerationen. En kvalitativ forskningsmetod gör det möjligt att framföra de villkor som hör till vardagen för medelåldersmänniskorna, så som de själva för fram dem i intervjuerna. Livsloppsperspektivet ger möjlighet att betrakta dynamiken och dialogen mellan privata och institutionella aktörer. Dess innehåll formas i växelverkan mellan samhället och individernas varierande livssituationer. Som forskningsfenomen placerar den sig i kärnan av människornas vardagsfunktioner. Huvuduppmärksamhet fokuseras i forskningen på att klassificera infor-

mell vård utan att söka kausalitet. På samma gång kan man ändå uppmärksamma samband mellan olika ärenden, så som aktörerna uppfattar dem.

I omsorg och hjälp för de äldre är det frågan om till andra människor riktade handlingar. Då medelåldersmänniskor ger vård för äldre kommer de samtidigt i beröring med fenomen som förknippas med åldrandet. Åldrandets specialdrag som ökade minnessjukdomar, ensamhet och svårighet att ta emot hjälp samt otillräcklig service ställer olika utmaningar och risker för anhörighjälpen. De kan påverka på hur man angagerar sig till omsorg. Generationernas gemensamma tidsperiod har blivit längre tack vare en längre livslängd och sett ur generationskedjans synvinkel är situationen ny. Forskningen lyfter fram olika faser i ett vårdförhållande och informella vårdens central roll i det. Att hjälpa och att ge vård är en växelverkan mellan generationer som är relaterad till livsloppskapitalet. Hjälp och vård som baserar sig på ömsesidighet förändras enligt behov under livsloppet. Via livsloppet är det möjligt att förstå det mångahanda som finns i anhörigvården i medelåldersmänniskornas liv.

Medelåldersmänniskornas olika sätt att förhålla sig till vården presenteras i forskningen med hjälp av traditionell, individualistisk och gemenskaplig vårdhabitus. De tre olika vårdhabitus är inte sinsemellan skarpt uteslutande. De intervjuades allmänna attityd till informell vård är positiv. Skillnaderna kommer fram i angagemang, växelverkan, värderingar och i attityder. Alla intervjuade har i någon mån drag av individualistisk vårdhabitus. Detta kommer fram speciellt i hur man angagerar sig i vården. I det nyliberalistiska synsättet har kritiserats och ifrågasatts välfärdsstatens verksamhetsmodell och man har inte velat låta den reglera avtalet mellan generationerna. På basen av intervjuerna vill medelåldersmänniskor inte undanställa det egna angagemanget i vården en yttre reglering. De planerar inte på förhand hjälpen till de åldrande anhöriga trots att det redan i en nära framtid kan förväntas ökande behov av vård.

Det kapital som finns i anhörigvårdens nätverk är värdefullt, mätt både med ekonomiska och sociala värderingar. Familjen och släkten är de närmaste nätverken, men det är inte på något sätt självklart att det vårdkapital som finns i dessa nätverk skall realiserars. Tillgänglighet av vårdkapital har samband med familjens inre dynamik i olika faser av livsloppet. Å andra sidan följer det sociala kapitalets principer. Gemensamma värderingar, attityder och livsåskådning bildar grund för solidariteten mellan familjegenerationer. I livsloppets tidigare faser kan ingå sådana erfarenheter som hindrar förverkligandet av omsorgen för anhöriga. Förväntningarna för stöd för anhörigvård är mångfasetterade; stödet borde kunna anpassas till varierande livssituationer. Anhörigvården aktiverar medelsåldersmänniskor att intressera sig för politiserande frågor om vården. Den informella vården är en grundsten i organiseringen av vård i det åldrande samhället. Denna forskning ger kunskap om medelsåldersmänniskornas vilja och attityder att ge vård för de åldrande. Forskningen öppnar olika förklarande horisonter om anhörigvården i framtiden förverkligas eller om den eventuellt uteblir.

LÄHTEET

- Aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden eurooppalainen teemavuosi 2012. Euroopan komissio. Työllisyys, sosiaaliasiat ja osallisuus. (Luettu 29.7.2011). <http://ec.europa.eu/social/ey2012.jsp?langId=fi>
- Alanen, Leena. 2001. Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.): Lap-suudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 97–115.
- Alanen, Leena. 2007. Lasten ja aikuisten kentät. Kenttäänalyysi sukupolvisuh-teiden tutkimuksessa. Teoksessa: Leena Alanen, Veli-Matti Salminen ja Martti Siisiäinen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 103–123.
- Alanen Leena, Salminen Veli-Matti ja Siisiäinen Martti. 2007. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen ja Martti Siisiäinen (toim.): Sosiaalinen pää-oma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 3–9.
- Alber, Jens ja Köhler, Ulrich. 2004. Health and Care in Enlarged Europe. Quality of Life in Europe.
- Allardt, Erik. 1998. Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa J. P. Roos ja Tommi Hoikkala (toim.): Elämänpolitiikka. Gaudeamus, Tampere, 34–53.
- Andersson, Sirpa. 2007. Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Stakes. Tutkimuksia 169. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Antonucci Toni C., Birditt Kira S. ja Akiyama Hiroko. 2009. Convoys of Social Relations: An Interdisciplinary Approach. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merril Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): Handbook of Theories of Aging. Springer Publishing Company, New York, 247–260.
- Anttonen, Anneli. 2007. Esitys Pohjoismainen hyvinvointivaltio muutoksessa -seminaarissa. 19.11.2007, Tampere. (Luettu 10.01.2010). <http://www.norden2007.fi/public/download.aspx?ID=23037&GUID=%7B3C9EC80B-075A-4865-888E-FFFA5F2EC551%7D>
- Anttonen, Anneli ja Sipilä, Jorma. 1992. Julkinen, yhteisöllinen ja yksityinen so-siaalipolitiikassa – Sosiaalipalvelujen toimijat ja uudenlaiset yhteensovit-tamisen strategiat. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuu-teen. WSOY, Juva, 435–461.
- Anttonen, Anneli ja Sipilä, Jorma. 2004. Jäikö hyvinvointi historiaan? Tiede-lehti 7/2004, 44–47.
- Anttonen, Anneli ja Sointu, Liina. 2006. Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Anttonen Anneli, Valokivi Heli ja Zechner Minna. 2009. Hoiva. Tutkimus, poli-tiikka ja arki. Vastapaino, Tampere.

- Anttonen, Anneli ja Zechner, Minna. 2009. Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa Anttonen Anneli, Valokivi Heli ja Zechner Minna (toim.): Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Vastapaino, Tampere. (16–53).
- Arendt, Hannah. 2002. Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot. Vastapaino, Tampere.
- Aro, Jari. 2008. Tietoyhteiskunta ja epookkiteoria. Verkkoartikkeli Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian web-sivulla. (Luettu 8.12.2008). <http://www.uta.fi/~ssjaar/tietoyhteiskunta-epookkiteoria.html>
- Asetus omaishoidon tuesta 318/1993.
- Bass, Scott A. 2009. Toward a Integrative Theory of Social Gerontology. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merrill Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): Handbook of Theories of Aging. Springer Publishing Company, New York, 347–374.
- Beck, Ulrich. 2000. Living Your Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. Teoksessa Will Hutton ja Anthony Giddens (toim.): On the Edge: Living with Global Capitalism. Vintage, London, 164–174.
- Beck Ulrich, Giddens Anthony ja Lash Scott. 1995. Nykyajan jäljillä. (Reflexive Modernization. Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order; Polity Press, 1994. Suomentanut Leevi Lehto). Vastapaino, Tampere.
- Beck-Friis, Barbro. 2000. Det blir lättare när det blir svårare: råd till personal och anhöriga som vårdar demenshandikappade. Gothia, Stockholm.
- Bengtson, Vern L. 1993. Is the "contract across generations" changing? Effects of populations aging on obligations and expectations across age groups. Teoksessa Vern L. Bengtson ja W. Andrew Achenbaum (toim.): The Changing contract across generations. Aldine de Gruyter, New York, 3–24.
- Bengtson, Vern L. 2006. Changes in Families, Generations, and Aging. Tampere University, School of Public Health. Esitys 24.5.2006.
- Bærenholdt, Jørgen Ole ja Aarsæther, Nils. 2007. Muutoksenhallinnan strategiat, sosiaalinen pääoma ja tila. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen ja Martti Siisiäinen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 69–102.
- Bourdieu, Pierre. 1977. Outline of a theory of practice. University Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre. 1986. The Forms of Capital. Julkaisussa Rickhardson John G. (toim.): Handbook of theory and research for the sociology of education. Greenwood Press, Connecticut, 241–260.
- Bourdieu, Pierre. 1987. Sosiologian kysymyksiä. Vastapaino, Tampere.
- Bourdieu, Pierre. 1995. Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori. Daidalos Ab, Uddevalla.
- Bourdieu, Pierre. 1998. Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Suomentanut M. Siimes. Vastapaino, Tampere.
- Bourdieu, Pierre. 2005. Habitus. Teoksessa Jean Hillier ja Emma Rooksby (toim.): Habitus: a sense of place. 2. painos. Aldershot, Ashgate, 19–42.

- Bourdieu, Pierre ja Wacquant, Loic J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre ja Wacquant, Loic J. D. 1995. *Refleksiiviseen sosiologiaan*. (Alkuteos *Invitation to Reflexive sociology*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992). Joensuu University Press Oy, Joensuu.
- Butler, Alan. 1990. Research ethics and older people. Teoksessa Sheila Peace (toim.): *Researching social gerontology*. Sage, London, 162–170.
- Calasanti, Toni. 2009. *Theorizing Feminist Gerontology, Sexuality, and Beyond: An Intersectional Approach*. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merril Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): *Handbook of Theories of Aging*. Springer Publishing Company, New York, 471–485.
- Chappell, Neena L. ja Penning, Margaret J. 2005. *Family Caregivers: Increasing Demands in the Context of 21st-century Globalization?* Teoksessa Alcolm L. Johnson (toim.): *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. University Press, Cambridge, 455–462.
- Coleman, James S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94 (1988), 95–120.
- Communication from the Commission. 2005. Green paper "Confronting demographic change: a new solidarity between the generations". 16.3.2005. Commission of the European Communities. (Luettu 5.4.2009). http://ec.europa.eu/employment_social/news/2005/mar/comm2005-94_en.pdf
- Dahlström, Edmund. 1987. *Everyday-Life Theories and Their Historical and Ideological Contexts*. Teoksessa Ulf Himmelstrand (toim.): *The Multiparadigmatic Trend in Sociology*. Almqvist & Wiksell, Uppsala, 187–196.
- Daly, Mary ja Lewis, Jane. 1998. *Introduction: Conceptualising Social Care in the Context of Welfare State Restructuring*. Teoksessa Jane Lewis (toim.): *Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe*. Aldershot, 1–23.
- Daly, Mary ja Lewis, Jane. 2000. The Concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology* 51 (2), 281–298.
- Danielsbacka, Mirkka. 2010. *Vaikuttaako asenne auttamiseen? Suuret ikäluokat ja lastenlasten hoito*. *Gerontologia* 24 (1), 14–26.
- Durkheim, Émile. 1985. *Itsemurha: Sosiologinen tutkimus*. (Le suicide: Étude de sociologie, 1897.) Suomentanut Seppo Randell. Tammi, Helsinki.
- Durkheim, Émile. 1980. *Uskontoelämän alkeismuodot: Australialainen toteemijärjestelmä*. (Les formes élémentaires de la vie religieuse, 1912.) Suomentanut Seppo Randell. Tammi, Helsinki.
- Edwards, Rosalind. 2004. Present and absent in troubling ways: families and social capital debates. *The Sociological Review* 52 (1), 1–21.
- Eräsaari, Risto. 2002. *Kuinka turvaton on riittävän turvallinen? Kunnallisan kehittämissäätöön Polemia-sarjan julkaisu nro 46*. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Eskola, Päivi ja Saarenheimo, Marja. 2005. *Omaishoitoperheen sosiaalinen verkosto*. Teoksessa Marja Saarenheimo ja Minna Pietilä (toim.): *Kaksin koto-*

- na. läikkäiden omaishoitoperheiden arjen ulottuvuuksia. Geriatriksen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Tutkimusraportti 6. Vanhustyön keskusliitto, Helsinki, 53–67.
- Euroopan unionin virallinen lehti 23.9.2011. Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös 940/2011/EU aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden euroopplaisesta teemavuodesta (2012).
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. (Luettu 5.11.2008) <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/107/en/1/ef03107en.pdf>
- Ferrano Kenneth F., Shippee Tetyana Pylypiv ja Schafer Markus H. 2009. Cumulative Inequality Theory for Research on Aging and Life Course. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merrill Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): Handbook of Theories of Aging. Springer Publishing Company, New York, 413–433.
- Field, John. 2003. Social capital. Routledge, New York.
- Finne-Soveri, Harriet. 2010. Alustus: Uusien asiakaslähtöisten palvelukonseptien luominen. Väli-Suomen IkäKaste – Äldre-Kaste -hankkeen seminaarissa Tampereella 12.3.2010.
- Fisher, Berenice ja Tronto, Joan. 1990. Towards a feminist theory of caring. Teoksessa Emily K. Abel ja Margaret K. Nelson (toim.): Circles of care: Work and identity in women's lives. State University of New York Press, Albany, 35–62.
- Fry, Christine. 2009. Out of the Armchair and Off the Veranda: Anthropological Theories and the Experiences of Aging. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merrill Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): Handbook of Theories of Aging. Springer Publishing Company, New York
- Giarrusso Roseann, Silverstein Merrill, Gans Daphna ja Bengtson Vern L. 2005. Ageing Parents and Adult Children: New Perspectives on Intergenerational Relationships. Teoksessa Malcolm L. Johnson (toim.): The Cambridge Handbook of Age and Ageing. University Press, Cambridge, 413–421.
- Giddens, Anthony. 1984. The Constitution of Society. Bell and Bain Limited, Glasgow.
- Giddens, Anthony. 1991. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Vastapaino, Tampere, 83–152.
- Giele, Janet Z. ja Elder, Glen H. Jr. (toim). 1998. Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches. Sage, London.
- Gillham, Bill. 2008. Forskningsintervjun. Tekniker och genomförande. Studentlitteratur, Malmö.
- Gillian, Pascall. 1986. Social Policy: A Feminist Analysis. Tavistock Publications, London.

- Graham, Hilary. 1983. *Caring: a labour of love*. Teoksessa Janet Finch ja Dulcie Groves (toim.): *A Labour of Love*. Routledge and Kegan Paul, London, 13-30.
- Grant, Gordon ja Whittell, Bridget. 2003. *Partnerships with families over the life course*. Teoksessa Mike Nolan, Ulla Lundh, Gordon Grant ja John Keady (toim.): *Partnerships in Family Care. Understanding the caregiving career*. Open University Press, Philadelphia, 90-107.
- Gröhn, Jukka 2008. *Lakisäätöisen eläkejärjestelmän etuudet ja rahoitus iän mukaan ja sukupolvittain*. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2008:1. Eläketurvakeskus. Edita, Helsinki.
- Hagestad, Gunhild O. 2003. *Interdependent Lives and Relationships in Changing Times: A Life-Course View of Families and Aging*. Teoksessa Richard A. Settersten Jr. (toim.): *Invitation to the Life Course: Toward New Understandings of Later Life*. Baywood Publishing, Amityville, New York, 135-159.
- Hagfors, Robert ja Kajanoja, Jouko. 2009. *Hyvinvointivaltio ja sosiaalinen pääoma sosiaalisen valtion sosiaalisen kestävyuden perustana*. Julkaisussa: *Näkökulmia sosiaaliseen kestävyteen*. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009, 57-90.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi työsopimuslain muuttamisesta koskien työntekijän mahdollisuuksia jäädä väliaikaisesti pois työstä perheenjäsenen hoitamiseksi. (Luettu 6.2.2011). <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100263>
- Hallituksen politiikkaohjelmat. Valtioneuvosto. (Luettu 19.2.2009). <http://valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/terveys/ohjelman-sisaeltoe/fi.pdf>
- Hansson Jan-Håkan, Jegermalm Magnus ja Whitaker Anna. 2000. *Att ge och ta emot hjälp: anhängningsföreläsningar för äldre och anhörigstöd - en kunskapsöversikt*. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 15. Ersta Sköndal högskola, Stockholm.
- Harper, Sarah. 2006. *Ageing Societies: myths, challenges and opportunities*. Hodder Education, London.
- Hasanen, Kirsi. 2010. *Hoivaa, helli ja rakasta...kotona!* Yhteiskuntapolitiikka 75 (1), 108-110.
- Hautakangas, Kristiina. 2008. *Hoivapalvelututkimuksen tulokset*. Medivire Hoiva Oy. Henkilökohtainen tiedoksianto 30.1.2008.
- Hautamäki, Antti. 2005. *Politiikan paluu*. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen ja Soile Veijola: *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus, Helsinki, 31-59.
- Hautamäki Antti, Lehtonen Tommi, Sihvola Juha, Tuomi Ilkka, Vaaranen Heli ja Veijola Soile 2005. *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkilä, Katariina ja Kirveennummi, Anna. 2009. *Vanhusten hoiva ja huolenpito tulevaisuudessa*. Näkökulmia Loimaan seudulla järjestetyn tulevaisuusverstaan pohjalta. TUTU-eJulkaisuja, 4/2009. (Luettu 29.12.2009)

- http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/tutu/Documents/publications/eTutu_2009-4.pdf
- Heinz, Walter R. ja Kruger, Helga. 2001. Life Course: Innovations and Challenges for Social Research. *Current Sociology* 49 (2), 29–45.
- Heiskala, Risto. 2000. Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteisiä yhteiskuntateoriassa. *Gaudeamus*, Tampere.
- Hendricks, Jon ja Hatch, Laurie Russell. 2009. Theorizing Lifestyle. Exploring Agency and Structure in Life Course. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merrill Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): *Handbook of Theories of Aging*. Springer Publishing Company, New York, 435–454.
- Henkilöiden velat iän ja sukupuolen mukaan suuralueittain 2002–2009. Tilastokeskus. 2010. (Luettu 21.8.2010). http://pxweb2.stat.fi/database/statfin/tul/velk/velk_fi.asp
- Hiironen, Marja-Liisa. 2007. Hoivayritykset kotona asuvien ikääntyvien toimintakyvyn tukena. Ikääntyvien, kuntapäätäjien ja hoivayrittäjien näkökulma. *Jyväskylä Studies in Business and Economics* 58. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Hirsjärvi, Sirkka. 2006. Tieteelliselle tutkimustyölle asetetut vaatimukset. Teoksessa Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes ja Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 25–29.
- Hoivabarometri 2006. Medivire Hoiva. 31.8.2006. (Luettu 7.11.2008) http://www.webstudio.fi/hoivabarometri/taustamateriaalit/Hoivabarometrin_taustayhteenveto.pdf
- Holstein James A. ja Gubrium Jaber F. 1994. Phenomenology, Ethnomethodology and Interpretive Practice. Teoksessa Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications, London, 262–272.
- Holstein, James A. ja Gubrium, Jaber F. 1998. Active Interviewing. Teoksessa David Silverman (toim.): *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. Sage Publications, London, 113–129.
- Horowitz, Amy. 1985. Family caregiving to the frail elderly. *Annual Review of the gerontology and geriatrics*. 22 (5), 47–61.
- Huttunen, Leena. 2010. Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.): *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 39–63.
- Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 27/2004. (Luettu 26.4.2009). <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2004/j27-28-34-hyva-yhteiskunta-kaikenikaisille/pdf/fi.pdf>
- Hyyppä, Markku T. 2002. *Elinvoimaa yhteisöstä*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Hyyppä, Markku T. 2005. *Me-hengen mahti*. PS-kustannus, Keuruu.
- Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2008:3. STM, Helsinki.

- Ikäihmisten toimintakyvyn arviointi osana palvelutarpeen arviointia sosiaali-
huollossa Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 7.6.2006. STM 5/2006.
(Luettu 14.3.2009).
<http://pre20090115.stm.fi/rt1150108323228/passthru.pdf>
- Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliitiikan kestävyuden alaryhmän
raportti. Toim. Marja Vaarama. Valtioneuvoston kanslian raportteja
3/2009.
- Ikääntyneiden velkaongelmat lisääntyneet. 2010. YLE Uutiset, Kotimaa,
22.3.2010 (luettu 30.5.2010). [http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/03/
ikaantyneiden_velkaongelmat_lisaantyneet_1538363.html](http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/03/ikaantyneiden_velkaongelmat_lisaantyneet_1538363.html)
- Ilmarinen, Juhani. 2009. Ikääntyminen ja työmarkkinat. Teoksessa Marja Vaa-
rama (toim.): Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestä-
vyyden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009,
55–96.
- Ilmonen, Kaj. 2002. Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkos-
toihin. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvin-
vointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus, Jyväskylä, 36–
159.
- Ilmonen, Kaj ja Jokinen, Kimmo 2002. Luottamus modernissa maailmassa.
SoPhi, Jyväskylä.
- Jallinoja, Riitta. 1991. Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. Suomalaisen Kirjal-
lisuuden Seura, Helsinki.
- Jallinoja, Riitta. 2004. Familistisen käänteen rakentajat: Arlie Hochschild ja suo-
malainen mediajulkisuus. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): Sosiologia
nykykeskusteluja. Gaudeamus, Helsinki, 64–98.
- Jallinoja, Riitta. 2006. Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä.
Gaudeamus, Helsinki.
- Jegermalm, Magnus. 2005. Carers in the Welfare State. On Informal Care and
Support for Carers in Sweden. Studies of Social work 22. Stockholm Uni-
versity, Stockholm.
- Jeppsson Grassman, Eva. 2001. Medmänniska och anhörig. En studie av infor-
mella hjälpinsatser. Sköndalsinstitutets monografiserie nr 17, Stockholm.
- Jeppsson Grassman, Eva. 2005. På jakt efter den frivilliga sektorns roll inom
nordisk äldreomsorg. Forskning, gestaltningar och perspektiv. Teoksessa
Marta Szebehely (toim.): Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskaps-
översikt. TemaNord 2005:508. Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn, 281–
320.
- Jerrone, Dorothy. 1996. Ties that bind. Teoksessa Alan Walker (toim.): The new
generational contract. Intergenerational relations, old age and welfare.
Biddles Ltd, Guildford and King's Lynn, England, 81–99.
- Jokinen, Eeva. 2003. Arjen kyseenalaisuus. Naistutkimus 1/2003, 4–17.
- Jokinen, Eeva. 2006. Haastattelun teoria ja käytäntö. Luento Kokkolan yliopis-
tokeskus Chydeniuksessa 18.11.2006.
- Jokiranta, Harri. 2003. Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elä-
mänsä kertomassa. Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere.

- Julkunen, Raija. 1990. Hoiva yhteiskunnan ylläpitäjänä. *Sosiaaliviesti* 1 (1990), 8–12.
- Julkunen, Raija. 2005. Hyvinvointivaltion sukupuolijärjestelmä – Jane Lewisin feministinen teoria. Teoksessa Juho Saari (toim.): *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa*. Yliopistopaino, Helsinki, 360–387.
- Julkunen, Raija. 2006a. Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. *Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus*, Helsinki.
- Julkunen, Raija. 2006b. Vastuupuheen esiinmarssi. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (5), 533–540.
- Jyrkämä, Jyrki. 2001a. Aika tutkimuksessa ja elämänkulussa. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere, 117–157.
- Jyrkämä, Jyrki. 2001b. Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere, 267–323.
- Jyrkämä, Jyrki. 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto ja Teppo Kröger (toim.): *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. PS-kustannus, Jyväskylä 195–217.
- Jyrkämä, Jyrki ja Nikander, Pirjo. 2007. Ikäsyrijintä ja ageismi. Teoksessa Outi Lepola ja Susan Villa (toim.): *Syrjintä Suomessa*. Hakapaino, Helsinki, 181–218.
- Jyrkämä Jyrki, Puustelli Anna ja Ylilahti Minna. 2009. Ikääntyvän väestön yhteiskunta – visiot, riskit ja ratkaisumallit sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Teoksessa Marja Vaarama (toim.): *Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti*. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009, 147–170.
- Kajanoja, Jouko. 2009. Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa? *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 72–79.
- Kajanoja, Jouko ja Simpura, Jussi. 2000. Teoksessa Jouko Kajanoja ja Jussi Simpura (toim.): *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia* Raportteja 252. *Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus*, Helsinki, 13–23.
- Kallio, Johanna ja Kivijakola, Jonna-Mari. 2009. Kansalaisten mielipiteet kunnallisten vanhuspalveluiden riittävydestä vuosina 2000–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (6), 604–620.
- Kananoja Aulikki, Niiranen Vuokko ja Jokiranta, Harri. 2008. Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta. PS-kustannus, Juva.
- Karisto, Antti. 1990. Hyvinvointivaltio ja uusi palvelukulttuuri. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. WSOY, Juva, 355–380.
- Karisto, Antti. 2004. Mikä on kolmas ikä? Järjestöjohdon ja sosiaali- ja terveyspolitiikan kehittämisfoorumi 11.–12.2.2004. *Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto*. (Luettu 17.4.2010). http://www.stkl.fi/jarjestojohto_karisto.html

- Kaste-ohjelman valtakunnallinen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:9. STM, Helsinki. (Luettu 12.1.2011).
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-7533.pdf
- Kattainen Eija, Muuri Anu, Luoma Minna-Liisa ja Voutilainen, Päivi. 2008. Läheisapu ja sen merkitys kansalaisille. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura ja Matti Heikkilä (toim.). 2008. Suomalaisten hyvinvointi 2008. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 218–230.
- Kautto, Mikko (toim.). 2004. Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuuselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. (Luettu 7.5.2010). <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantyminen-voimavarana/pdf/fi.pdf>
- Kautto, Mikko ja Metso, Laura. 2008. Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti. Yhteiskuntapolitiikka 73 (4), 411–420.
- Kautto Mikko, Salonen Janne, Hytti Helka, Lassila Jukka, Pirttilä Jukka, Rantala Juha, Risku, Ismo, Suoniemi Ilpo ja Vanne Reijo. 2009. Eläketurvan sosiaalinen kestävyys. Julkaisussa: Näkökulmia sosiaaliseen kestävyteen. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009, 9–37.
- Kiander, Jaakko. 2009. Ikääntyminen, julkisen talouden menopaineet ja hyvinvointivaltion poliittinen kestävyys. Teoksessa Marja Vaarama (toim.): Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009, 97–117.
- Kiander, Jaakko. 2010. Julkisen talouden kestävyys – onko meillä vielä varaa hyvinvointivaltioon? Teoksessa Juho Saari (toim.): Tulevaisuuden voittajat. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 5/2010, 139–156.
- Kivinen, Osmo. 2006. Habitukset vai luontumukset? Pragmatistisia näkökulmia bourdieulaisittain objektiiviseen sosiologiatieteeseen. Teoksessa Semi Purhonen ja J.P. Roos (toim.): Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan. Vastapaino, Tampere, 227–265.
- Kiviniemi, Kirsi. 2010. Asiakkaan valinnan vapaus, sosiaali- ja terveystalouden eheys, alueelliset toimivat palvelukokonaisuudet. - Ympäri vuorokautisen hoivan ja hoidon uudistamistyöryhmän kuulumisia. Alustus Väli-Suomen IkäKaste - Äldre-Kaste -hankkeen seminaarissa Tampereella 12.3.2010.
- Kivitalo, Mari. 2007. Habitus muuttoliikkeessä. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen ja Martti Siisiäinen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 181–209.
- Kirsi, Tapio. 2004. Rakasta, kärsi ja kirjoita. Tutkimus dementoitunutta puolisoaan hoitaneiden naisten ja miesten hoitokokemuksesta. Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere.
- Koistinen, Pertti, 2003. Hoivan arvoitus. Vastapaino, Tampere.

- Koistinen, Pertti. 2010. Työn, hoivan ja hyvinvoinnin muuttuvat suhteet. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.): Hyvinvointipolitiikka. WSOYpro Oy, Helsinki, 371–387.
- Korkein hallinto-oikeus. 2010. Tiedote 8.3.2010. Venäläinen ja egyptiläinen isoäiti eivät saa oleskelulupaa Suomesta. (Luettu 9.5.2010) <http://www.kho.fi/50126.htm>
- Kortteinen, Matti. 1982. Lähiö. Tutkimus elintapojen muutoksesta. Otava, Keuruu.
- Koskiahho, Briitta. 2008. Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa. Vastapaino, Tampere.
- Koskinen, Simo. 2004. Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa Mikko Kautto (toim.): Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 24–90.
- Koskinen, Simo. 2005. Ikääntymisen voimavarat gerontologisen sosiaalityön taustalla. Gerontologia 19 (4), 193–199.
- Koskinen, Simo. 2007. Gerontologisen sosiaalityön muotoutuminen: kansainvälisiä ja kansallisia kehityslinjoja. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto ja Teppo Kröger (toim.): Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus, Jyväskylä, 19–31.
- Kröger, Teppo. 2005a. Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat? Teoksessa Pentti Takala (toim.): Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin. Kela, Helsinki, 206–232.
- Kröger, Teppo. 2005b. Interplay between formal and informal care for older people: The state of the Nordic research. Teoksessa Marta Szebehely (toim.): Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt, TemaNord 2005:508. Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn, 243–280.
- Kröger, Teppo. 2008. Stora frågor för den finländska äldreservicen. Nopus Nytt 2/2008. (Luettu 11.6.2008). <http://www.nopus.org/?id=7406>.
- Kröger, Teppo. 2009. Hoivapolitiikan rajanvetoja. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi ja Minna Zechner (toim.): Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Vastapaino, Tampere, 99–125.
- Kuisma, Mikko. 2010. Pohjoismainen hyvinvointimalli kestää kriisit. Helsingin sanomat 6.6.2010.
- Kunta- ja palvelurakenneuudistus (Paras-hanke). Kunta- ja palvelurakenneuudistuksen toimeenpano sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä sosiaali- ja terveydenhuollonjärjestämistä koskevan lainsäädännön uudistus. Asettamispäätös STM008:00/2007. Sosiaali- ja terveysministeriö. 13.3.2009. (Luettu 3.3.2009) http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=122757&name=DLFE-8410.pdf
- Kvale, Steinar. 1997. Den kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund.
- Laiho Ulla-Maija, Grönberg Ville, Hämäläinen Pertti, Stenman Jonna ja Tykkyläinen Saila. 2011. Yhteiskunnallisen yrityksen toimintamallin kehittäminen. Työ ja elinkeinoministeriön julkaisuja 4/2011.

- Laine Veli, Sinko Pekka ja Vihriälä Vesa. 2009. Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009. Valtioneuvoston kanslia.
- Laki Kunta ja palvelurakennemuutoksesta. 169/2007.
- Laki Omaishoidon tuesta 937/2005
- Lammi-Taskula Johanna, Suhonen Anna-Stiina ja Salmi Minna. 2004. Puolin ja toisin: tukea yli sukupolvien. Teoksessa Minna Salmi ja Johanna Lammi-Taskula (toim.): Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 97-113.
- Langenhove, Luk van ja Harré, Rom. 2003. Introducing Positioning Theory. Teoksessa Rom Harré ja Luk van Langenhove (toim.): Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action. Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 14-30.
- Larsson, Kristina. 2007. The social situation of older people. *International Journal of Social Welfare* 16 (2007), 203-218.
- Laslett, Peter. 1989. A fresh map of life. The emergence of the third age. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Laurinkari, Juhani. 2010. Hyvinvointipolitiikan talous. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.): Hyvinvointipolitiikka. WSOYpro Oy, Helsinki, 68-89.
- Leinonen, Anu. 2006. Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä. Tutkimus maa-seutumaisten kuntien vanhusneuvostoista. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä.
- Leinonen, Anu. 2008. Säpinää vanhusasioihin. *Gerontologia-lehti* 22 (2), 108-110.
- Leinonen, Anu. 2009. Tutkittavana työssäkäynnin ja omaishoivan yhdistäminen: keskiarvoja, kokemuksia ja käsitteellistämisen tarpeita. *Gerontologia* 23 (1), 14 -22.
- Lindblom, Seppo. 2002. Kansankodin tuolla puolen - Hyvinvointivaltion tilivelvollisuuden tarkastelua. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-julkaisuja 34. VATT, Helsinki.
- Luoma Kalevi, Rätty Tarmo, Moisio Antti, Parkkinen Pekka, Vaarama Marja ja Mäkinen Erkki. 2003. Seniori-Suomi. Ikääntyvän väestön taloudelliset vaikutukset. Sitran raportteja 30. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Länsi-Suomen Lääninhallitus. Tiedote 31.3.2006. Tiedote: Tampereen kaupunki sai huomautuksen. (Luettu 18.4.2009). <http://www.laaninhallitus.fi/lh/lan-si/bulletin.nsf/HeadlinesPublicFin/2B52BEEE0ABEC6AAC225714100257831>
- Marin, Marjatta. 2001a. Aikuisuus ja keski-ikä. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 225-265.
- Marin, Marjatta. 2001b. Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Elämä - syntymän ja kuoleman välinen tila. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä

- (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 17–48.
- Marin, Marjatta. 2003. Perheet, sukupolvet ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Eino Heikkinen ja Taina Rantanen (toim.): Gerontologia. Duodecim, Tampere, 60–69.
- Marshall, Victor W. 2009. Theory Informing Public Policy: The Life Course Perspective as a Policy Tool. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merrill Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): Handbook of Theories of Aging. Springer Publishing Company, New York, 573–593.
- Matthies, Aila-Leena. 2009. Kommenttipuheenvuoro. Kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämispäivät Jyväskylässä 5.–6.2.2009.
- Mason, Jennifer. 2002. Qualitative Researching. Second edition. Sage, London.
- Mauss, Marcel. 1999. Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Melkas, Tuula. 1992. Valtion ja markkinoiden tuolla puolen. Kanssaihminen apu Suomessa 1980-luvun lopulla. Tilastokeskus, Tutkimuksia 196, Helsinki.
- Melkas, Tuula ja Jylhä, Marja. 1997. Iäkkäiden sosiaaliset verkostot ja elämälaatu. Hyvinvointikatsaus. Tilastollinen aikakauskirja 2/1997.
- Mikkola, Tuula. 2009. Sinusta kiinni – Tutkimus puolisoivan arjen toimijuuksista. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A Tutkimuksia 21. Juvenes Print Oy, Tampere.
- Moisio, Pasi. 2006. HYPÄ 2004. Hyvinvointi & Palvelut -kyselyn 2004 aineistokuvaus. Stakes. Työpapereita 6/2006. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Moisio, Pasi. 2007. HYPÄ 2006. Hyvinvointi & Palvelut 2006 -aineistokuvaus. Stakes. Työpapereita 33/2007. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Moisio, Pasi. 2008. Köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura ja Matti Heikkilä (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2008. Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 256–272.
- Morée, Marjolein. 2006. Combining work and long-term care in the Netherlands. International Federation on Ageing 8th Global Conference. Copenhagen, Denmark. (Luettu 7.5.2010). <http://www.expertisecentrummantelzorg.nl/eiz/docs/paper%20marjolein%20IFA%20Kopenhagen%202006.doc>
- Muuri, Anu. 2006. Sosiaalipalvelut 2004 – Väestön mielipiteitä ja asiakkaiden palvelukokemuksia. Teoksessa Mikko Kautto (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2006. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski, 204–233.
- Muuri, Anu. 2008. Sosiaalipalveluja kaiken ikää ja kaikille? Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura ja Matti Heikkilä (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2008. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala, 192–212.

- Mäkinen, Olli. 2006. Tutkimusetiikan abc. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Nevala, Marjo. 2010. Yksinäinen vanhuus pelottaa. *Kotiliesi* 3/2010, 24–25.
- Niemelä, Anna-Liisa. 2009. Ketkä ovat syrjäytyneitä? Teoksessa Yrjö Engeström, Anna-Liisa Niemelä, Jaana Nummijoki ja Juha Nyman (toim.): *Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön*. PS-kustannus, Juva, 25–47.
- Niemelä, Anna-Liisa ja Nikkilä, Aila. 2009. Yksinäisenä omassa kodissaan. Teoksessa Yrjö Engeström, Anna-Liisa Niemelä, Jaana Nummijoki ja Juha Nyman (toim.): *Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön*. PS-kustannus, Juva, 165–199.
- Nilsson, Magnus. 2008. *Våra äldre. Om konstruktioner av äldre i offentligheten*. Linköping Studies in Arts and Science. Nro 450. Linköpings Universitet, Linköping.
- Niiranen, Vuokko. 2010. Hallinto ja ohjaus. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.): *Hyvinvointipolitiikka*. WSOYpro Oy, Helsinki, 90–106.
- Nikander, Pirjo ja Zechner, Minna. 2006. Ikäetiikka. Elämänkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (5), 515–526.
- Noro, Arto. 2004. Aikalaisdiagnoosi – sosiologisen teorian kolmas lajityyppi. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologia nykykeskusteluja*. Gaudeamus, Helsinki, 19–39.
- Näkökulmia sosiaaliseen kestävyysyteen. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009. (Luettu 15.3.2009). <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/r02-nakokulmia-sosiaaliseen-kestavyyteen/pdf/fi.pdf>
- Närvänen, Anna-Liisa. 1999. *När kvalitativa studier blir text*. Studentlitteratur, Lund.
- Omaishoidon tuki. Opas kuntien päättäjille. 2006. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaita 2005:30. STM, Helsinki.
- O’Rand, Angela M. 2006. Stratification and the Life Course. *Life Course Capital, Life Course Risks, and Social Inequality*. Teoksessa Robert H. Binstock ja Linda K. George (toim.): *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Sixth Edition. Elsevier, United States of America, 145–162.
- Parempi vanhuus. *Kotiliesi* 9.1.2010. (Luettu 16.2.2010) <http://kotiliesi.fi/ajankohtaista/puheenaiheet/parempi-vanhuus#kommentoi>.
- Parkkinen, Pekka. 2008. Kuntatalouden vaikeudet jatkuvat. *Gerontologia* 22 (2), 97–99.
- Peillon, Michel. 1998. Bourdieu’s field and the sociology of welfare. *Journal of Social Policy* 27 (2). Cambridge University Press.
- Peillon, Michel. 2001. *Welfare in Ireland. Actors, Resources, and Strategies*. Praeger Publishers Westport, Connecticut.
- Pessi, Anne Birgitta. 2009. Näkökulmia sosiaaliseen kestävyysyteen. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Phillips, Judith. 2007. *Care. Key Concepts*. Polity Press, Cambridge.

- Phillipson, Chris. 1996. Intergenerational conflict and the welfare state: American and British perspectives. Teoksessa Alan Walker (toim.): *The New Generational Contract. Intergenerational Relation, Old Age and Welfare*. University Collage London Press, London, 206–220.
- Pietilä, Ilkka. 2010. Vieraskielisten haastattelujen analyysi ja raportointi. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.): *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 411–423.
- Pietilä, Minna. 2005. Omaishoidon tukeminen ja suomalaisen palvelujärjestelmän muutos. Teoksessa Marja Saarenheimo ja Minna Pietilä (toim.): *Kaksin kotona. Iäkkäiden omaishoitoperheiden arjen ulottuvuuksia. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke*. Tutkimusraportti 6. Vanhustyön keskusliitto, Helsinki, 18–24.
- Pietilä, Minna ja Saarenheimo, Marja. 2003. Omaishoidon tukeminen Suomessa: Tutkimus- ja kehittämishankkeiden tausta, tulokset ja merkitys. Tutkimusraportti 2. Vanhustyön keskusliitto, Helsinki.
- Portes, Alejandro. 1998. Social Capital: Its Origins and applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24 (1), 1–24.
- Purhonen, Semi. 2007. Sukupolvien ongelma. Tutkielma sukupolvien käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista. Helsinki, Yliopistopaino.
- Purhonen Semi, Rahkonen Keijo ja Roos J.P. 2006. Bourdieun sosiologian merkitys ja ominaislaatu. Teoksessa Semi Purhonen ja J.P. Roos (toim.): *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Vastapaino, Tampere, 7–48.
- Purhonen, Semi ja Roos, J.P. 2006. Teoksessa Semi Purhonen ja J.P. Roos (toim.): *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Vastapaino, Tampere.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York.
- Putnam, Robert D. ja Goss, Kristin A. 2002. Introduction. Teoksessa Robert D. Putnam (toim.): *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford University Press, Oxford, 3–19.
- Rajavaara, Marketta. 2006. Yhteiskuntaan vaikuttava Kela. Katsaus vaikuttavuuden käsitteisiin ja arviointiin. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia, 69. Kelan tutkimusosasto. Kela, Helsinki
- Raunio, Kyösti. 1992. Palvelujärjestelmien haasteet tulevaisuudessa. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. WSOY, Juva, 463–472.
- Raiski, Seppo. 2007. Metodologian luento 1.12.2007. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- Rintala, Taina. 2005. Euroopan unionin sosiaalipoliittiset linjaukset ja suomalainen vanhuspolitiikka. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 396–410.
- Roos, J. P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. *Elämäntapaa etsimässä* 2. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

- Ruonavaara, Hannu. 2008. Sosiologian luento. (Luettu 7.5.2010).
<http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiologia/opiskelu/luento5.ppt>
- Ruuskanen, Petri. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. VATT-tutkimuksia 81. VATT, Helsinki.
- Ruuskanen, Petri. 2007. Sosiaalisella pääomalla selittäminen. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen ja Martti Siisiäinen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 11–38.
- Ruusuvuori Johanna, Nikander Pirjo ja Hyvärinen Matti. 2010. Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere.
- Räty Tarmo, Luoma Kalevi, Mäkinen Erkki ja Vaarama Marja. 2003. The Factors Affecting the Use of Elderly Care and The Need for Resources by 2030 in Finland. Vatt-tutkimuksia 99, Helsinki.
- Saarenheimo, Marja. 2005. Omaishoidon alkulähteillä: perhe ja koti hoivan kehyksinä. Teoksessa Marja Saarenheimo ja Minna Pietilä (toim.): Kaksin kotona. Iäkkäiden omaishoitoperheiden arjen ulottuvuuksia. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Tutkimusraportti 6. Vanhustyön keskusliitto, Helsinki, 25–52.
- Saarenheimo, Marja. 2011. Hyvää tarkoittava toiminta – objektin ja subjektin dilemma. Itsemäämäämisoiikeus vanhuspalveluissa -seminaari 5.4.2011 Jyväskylän yliopistossa. Suullinen tiedonanto.
- Saarenheimo, Marja ja Pietilä, Minna (toim.). 2005. Kaksin kotona. Iäkkäiden omaishoitoperheiden arjen ulottuvuuksia. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Tutkimusraportti 6. Vanhustyön keskusliitto, Helsinki.
- Saari, Juho. 2005a. Kilpikonna alas asti? – Anthony Giddensin sosiaalipoliittinen aikalaisdiagnoosi. Teoksessa Juho Saari (toim.): Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Yliopistopaino, Helsinki. 180–204.
- Saari, Juho. 2005b. Hyvinvointivaltio ja sosiaalipoliittikka. Teoksessa Juho Saari (toim.): Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Yliopistopaino, Helsinki, 13–64.
- Saari, Juho. 2010. Teoksessa Juho Saari (toim.): Tulevaisuuden voittajat. Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 5/2010.
- Saarinen, Aino. 1985. Vapautta naisille! Puheenvuoroja naisten historiasta, naisasialiikkeistä ja teoriasta. Oulun Yliopiston historian laitos, Tutkijaliiton julkaisusarja 35, Helsinki 1985. Gummerus Oy:n kirjapaino, Jyväskylä.
- Salmi, Minna. 2004. Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa Minna Salmi ja Johanna Lammi-Taskula (toim.): Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 11–28.
- Salmi, Minna ja Lammi-Taskula, Johanna (toim.). 2004. Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Sand, Ann-Britt M. 2005. Informell äldreomsorg samt stöd till informella vårdare – en nordisk översikt. Teoksessa Marta Szebehely (toim.): Äldre

- omsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt, TemaNord 2005:508. Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn, 197–241.
- Sand, Ann-Britt M. 2007. Äldreomsorg – mellan familj och samhälle. Studentlitteratur. Pozkal, Poland.
- Saraceno, Chiara. 2010. Social inequalities in facing old-age dependency: a bi-generational perspective. *Journal of European Social Policy* 20 (1), 32–44.
- Satka, Mirja. 1990. Keskustelu hoivasta paljastaa sukupuolen. *Sosiaaliviesti* 1/1990, 34–40.
- Seppänen, Marianne ja Koskinen, Simo. 2010. Ikääntymispolitiikka. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.): *Ikääntymispolitiikka*. WSOYpro Oy, Helsinki, 388–414.
- Settersten, Richard A. Jr. ja Trauten, Molly E. 2009. *The New Terrain of Old Age: Hallmarks, Freedoms, and Risks*. Teoksessa Vern L. Bengtson, Merrill Silverstein, Norella M. Putney ja Daphna Gans (toim.): *Handbook of Theories of Aging*. Springer Publishing Company, New York, 455–469.
- Sihvo, Tuire. 1989. Arki ja apu. Sosiaalihuollon väestötiedustelun raportti 1. *Sosiaalihuollon julkaisuja* 14, 1988. Helsinki
- Sihvo, Tuire. 1991. Virallinen ja epävirallinen sosiaalihuollon kannalta. Teoksessa Aila-Leena Matthies (toim.): *Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen tutkimukseen*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 69–77.
- Sihvola, Juha. 2005. Poliittinen yhteisöllisyys. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen ja Soile Veijola: *Yhteisöllisyyden paluu 2005*. Gaudeamus, Tampere, 14–30.
- Siisiäinen, Martti 2002. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi*. PS-kustannus, Jyväskylä, 94–111.
- Siisiäinen, Martti. 2003. Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sociologia* 40 (3), 204–218.
- Siisiäinen, Martti. 2009. Alustus: Kansalaisyhteiskunnan teoria, tutkimus ja käytäntö. Kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämispäivät Jyväskylässä 5.–6.2.2009.
- Sipilä, Jorma. 2010. Sosiaalipolitiikka sosiaalisena investointina. *Sosiaalitieto* 2 (2010), 18–19.
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:19. (Luettu 22.8.2011) http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1514048
- Sosiaalihuoltolaki 710/1982.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, kehittämistä ja valvontaa koskevan lainsäädännön uudistaminen. Työryhmäraportti. STM:n selvityksiä 2010:34. (Luettu 22.9.2011) http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1548621
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2008-2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:6. (Luettu 10.01.2010). http://www.stm.fi/julkaisut/julkaisuja-sarja/nayta/_julkaisu/1063225#fi

- Spicker, Paul. 2000. *The Welfare State. A general teory.* Sage, London.
- Spännäri, Jenni. 2008. Rukous on perintöä suvusta sukuun: Ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa. Helsingin yliopisto. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 113. Väitöskirja.
- Stacey, Margaret ja Price, Marion. 1981. *Women, Power and Politics.* Tavistock Women's studies. Tavistock Publications, London.
- Stenius, Tiina. 2010. Mummonhoitopakko. *Kotiliesi* 9 (2010), 103.
- Sulkava, Raimo. 2005. Dementia. *Duodecim, Terveyskirjasto.* (Luettu 22.3.2009). http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00035
- Sulkunen, Pekka. 2006. Mikä ihmeen talous? Sosiaalisen synty ja hiipuminen Smithin ja Bourdieun yhteiskuntateorioissa. Teoksessa Semi Purhonen ja J.P. Roos (toim.): *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan.* Vastapaino, Tampere, 131–161.
- Sundström, Gerdt ja Johansson, Lennart. 2004. *Framtidens anhörigomsorg. Kommer de anhöriga vilja, orka, kunna ställa upp för de äldre i framtiden?* Socialstyrelsen, Sverige.
- Suomi, Asta. 2003. Sukupolvi- ja perhetyö. Teoksessa Marjatta Marin ja Sinikka Hakonen (toim.): *Seniори- ja vanhustyö arjen kulttuurissa.* PS-kustannus, Jyväskylä, 179–186.
- Szebehely, Marta. 2005. *Äldreomsorger I Norden - verksamhet, forskning och statistik.* Teoksessa Marta Szebehely (toim.): *Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt, TemaNord 2005:508.* Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn, 11–20; 21–51.
- Sztompka, Piotr. 1999. *Trust. A Sociological Theory.* University Press, Cambridge.
- Takala, Pentti. 1993. Kohti postmodernia perhettä - perhepolitiikan muuttuvat käsitykset. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen.* WSOY, Juva, 577–600.
- Tanskanen, Antti ja Danielsbacka, Mirkka. 2009. Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. *Janus* 17 (1), 20–35.
- Tedre, Silva. 2003. Hoiva ja vanhuus. Teoksessa Marjatta Marin ja Sinikka Hakonen (toim.): *Seniори- ja vanhustyö arjen kulttuurissa.* PS-kustannus, Jyväskylä, 57–71.
- Tedre, Silva. 2004. Likainen työ ja virallinen hoiva. Teoksessa Lea Henriksson ja Sirpa Wrede (toim.): *Hyvinvointityön ammatit.* Gaudeamus, Helsinki, 63–83.
- Tedre, Silva. 2007. Vanhuuden vaivat ja avuttomat. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto ja Teppo Kröger (toim.): *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä.* PS-kustannus, Jyväskylä, 95–119.
- Terveystieteiden huollon laki 1326/2010.
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Kotihoidon laskenta 30.11.2008. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2009. Tilastoraportti 8/2009. (Luettu 14.3.2010). http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2009/Tr08_09.pdf

- Thomése Fleur, Van Tilburg Theo, Van Groenou Marjolein ja Knipscheer Kees. 2005. Network Dynamics in Later Life. Teoksessa Malcolm L. Johnson (toim.): Cambridge handbook of age and ageing. University Press, Cambridge, 463–468.
- Tjaden, Frits ja Pijl, Marja. 2000. Teoksessa Frits Tjaden ja Marja Pijl (toim.): The support of family carers and their organisations in seven Western-European countries. State of affairs in 1998. Netherlands Institute for Care and Welfare, Utrecht.
- Tuomi, Ilkka. 2005. Yhteisöllisyyden paluu tietoyhteiskuntaan. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen ja Soile Veijola: Yhteisöllisyyden paluu. Gaudeamus, Tampere, 132–162.
- Twigg, Julia. 1989. Models of Carers: How do social care agencies conceptualise their relationship with informal carers. *Journal of Social Policy* 18 (1), 53–66.
- Twigg, Julia. 2000. *Bathing – The body and community care*. Rotledge, London.
- Vaarama, Marja. 2009a. Ikääntyneiden elämänlaatu ja hoivakysymys. Poliittisesta kestävydestä. Julkaisussa Marja Vaarama (toim.): Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009, 118–146.
- Vaarama, Marja. 2009b. Poliittisesta kestävydestä. Julkaisussa Marja Vaarama (toim.): Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009, 13–19.
- Vaarama, Marja ja Hurskainen, Raija. 1993. Hyvään vanhuuteen 1990- ja 2000-luvuilla. Toimintaohjelma kuntien vanhuspolitiikan kehittämiseen ja strategiseen suunnitteluun. Stakes. raportteja 92. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Vaarama Marja, Hakkarainen Anne ja Laaksonen Seppo. 1999. Vanhusbarometri. Selvityksiä 1999:3. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Vaarama, Marja ja Kaitsaari, Tuula. 2002. Ikääntyneiden toimintakyky ja koettu hyvinvointi. Teoksessa Matti Heikkilä ja Mikko Kautto (toim.): Suomalaisien hyvinvointi 2002. Stakes. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 120–148.
- Vaarama, Marja ja Voutilainen, Päivi. 2002. Kaksi skenaariota vanhusten hoivapalvelujen kehityksestä ja resurssitarpeista ajalla 1999–2030. Yhteiskuntapolitiikka 67 (4), 352–363.
- Vaarama Marja, Voutilainen, Päivi ja Manninen Milla. 2003. Omaishoidon tuki sosiaalipalveluna. Selvitys omaishoidon tuesta ja sen vaihtelusta 1994–2002. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä. 2003:8. Helsinki (Luettu 23.2.2010)
<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/omaishoito/omaishoito.pdf>
- Vaarama Marja, Luoma Minna-Liisa ja Ylönen Lauri. 2006. Ikääntyneiden toimintakyky, palvelut ja koettu elämänlaatu. Teoksessa Mikko Kautto (toim.): Suomalaisien hyvinvointi 2006. Stakes. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 104–133.

- Vaarama, Marja ja Ollila, Kati. 2008. Koettu hyvinvointi ja elämänlaatu kolmannessa iässä. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura ja Matti Heikkilä (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2008. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 116–136.
- Vaarama, Marja ja Moisio, Pasi. 2009. Hyvinvointimallin legitimitetti. Julkaisussa Marja Vaarama (toim.): Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009, 20–29.
- Vabø, Mia. 2004. New Public Management i nordisk eldreomsorg – hva forsker det på? Teoksessa Marta Szebehely (toim.): Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt. TemaNord 2005:508. Nordiska ministerrådet, Köpenhamn, 73–111.
- Valtakunnallinen omaishoidon uudistaminen. Selvityshenkilö Elli Aaltosen ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:3. (Luettu 31.8.2010) http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1066863
- Vanhuus ja hoidon etiikka. 2008. Valtakunnallisen terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) raportti. Etene-julkaisuja 20, 2 painos. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Veijola, Soile. 2005. Turistien yhteisöt. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen ja Soile Veijola: Yhteisöllisyyden paluu. Gaudeamus, Tampere, 90–113.
- Venesmäki, Elina. 2010. Jäähyväiset kasvupakolle. Helsingin sanomat 6.6.2010.
- Vihriälä, Vesa. 2009. Näkökulmia sosiaaliseen kestävyyteen. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Vilkko, Anni. 2008. Kodin paikka. Suullinen esitys Kasvun ja vanhenemisen tutkijat ry:n järjestämässä seminaarissa ”Vanhustyön sosiaaliset”, 13.-14.3. 2008 Tampereella.
- Voutilainen Päivi, Kattainen Eija ja Heinola Reija. 2007. Omaishoidon tuki sosiaalipalveluina. Selvitys omaishoidon tuesta ja sen vaihteluista 1994–2006. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Vuorinen, Leena. 2009. Ikääntyminen maalaiskylässä. Sosiaalipolitiikan väitöskirja. Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos. Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso, Lahti.
- Walker Alan. 1996. Introduction: the new generational contract. Teoksessa Alan Walker (toim.): The New Generational Contract. Intergenerational Relations, Old Age and Welfare. University Collage London Press, London, 1–9.
- Walker, Alan. 1996. Intergenerational relations and provision of welfare. Teoksessa Alan Walker (toim.): The New Generational Contract. Intergenerational Relations, Old Age and Welfare. University Collage London Press, London, 10–36.
- Walker, Alan, 2000. Public policy and the construction of old age in Europe. *The Gerontologist* 40 (3), 304–308.
- Waerness, Kari. 1984. The Rationality of Caring. Julkaisussa Märten Söder (toim.): Economic and Industrial Democracy 5 (2), 185–211.

- Williams, Fiona. 1995. Race/Ethnicity, Gender and Class in Welfare States: A Framework for Comparative Analysis. *Social Politics* 2 (1), 127–159.
- Williams, Fiona. 2004. Hoivan uudelleenarviointia sosiaalipolitiikassa. *Janus* 12 (1), 6–24.
- Willmott, Peter. 1986. *Social Networks, Informal Care and Public Policy*. Policy Studies Institute, London
- Woolcock, Michael. 2000. Teoksessa Jouko Kajanoja ja Jussi Simpura (toim.): *Sosiaalinen pääoma: lobaaleja ja paikallisia näkökulmia*. Raportteja 252, Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 25–56.
- Yeung, Anne Birgitta. 2004. *Individually Together. Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church*. The Finnish Federation for Social Welfare and Health, Helsinki.
- Ylinen, Satu. 2008. Eettiset ongelmat gerontologisen sosiaalityön ”välitiloissa”. *Janus* 16 (2), 112–126.
- Zechner, Minna. 2007. Ylirajaista hoivaa Suomesta. *Gerontologia* 21(2), 56–66.
- Zechner, Minna. 2008. Omaishoiva ja perhesuhteiden muutokset. Suullinen esitys Kasvun ja vanhenemisen tutkijat ry:n järjestämässä seminaarissa ”Vanhustyön sosiaaliset”, 13.–14.3. 2008 Tampereella.
- Zechner, Minna. 2008. Kykyjä kyvyttömyyden tasolla: Hoivan vaiheet vanhus-ten kertomana. *Janus* 16 (4), 295–310.
- Zechner, Minna. 2010. *Informaali hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa*. Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymysten runko

**Sukupolven ylittävä omaishoiva ja huolenpito ikääntyvistä
HAASTATTELUKYSYMYKSET**

A. OSIO

1. Sukupuoli?

- 1 nainen
- 2 mies

2. Syntymävuosi? 19_____**3. Siviilisääty?**

1 naimaton	2 naimisissa
3 avoliitossa	4 leski
5 eronnut	

4. Koulutus?

- 1 kansakoulu tai vastaava
- 2 keskikoulu/peruskoulu
- 3 ylioppilastutkinto
- 4 ammattikoulututkinto
- 5 ammatillinen opisto
- 6 ammattikorkeakoulututkinto
- 7 alempi korkeakoulututkinto
- 8 ylempi korkeakoulututkinto
- 9 tohtorin tai lisensiaatin koulutus

5. Työssä olo?

1 kokopäivätyössä	2 osa-aikatyössä
3 yrittäjä tai maatalousyrittäjä	4 työtön
5 eläkkeellä	6 opiskelija

6. Missä ammatissa toimii? _____

7. Asuinpaikka?

- 1 maaseudulla tai haja-asutusalueella
- 2 maaseututaajamassa
- 3 esikaupunkialueella
- 4 kaupungin keskustassa

8. Lapset?

- 1 ei ole
- 2 on;
 - a) lasten lukumäärä? _____ kpl
 - b) lasten iät? _____

9. Kotitaloudessa asuvien lukumäärä (haastateltava mukaan lukien)?

- 1 aikuisia (vähintään 18-vuotiaita) _____
- 2 lapsia (alle 18-vuotiaita) _____
- 3 eli perheenjäseniä on yhteensä _____

10. Elossa olevien vanhempien ja appivanhempien iät

1 äidin ikä _____	2 isän ikä _____
3 anopin ikä _____	4 apen ikä _____

11. Välimatka vanhempien ja appivanhempien luokse

1 äidin luokse _____ km	2 isän luokse _____ km
3 anopin luokse _____ km	4 apen luokse _____ km

12. Missä lapsuudenkotinne sijaitsi? _____**13. Onko Teillä sisaruksia?**

- 1 ei ole
- 2 on; kuinka monta? _____

14. Missä sisaruksenne asuvat suhteessa vanhempiinne?

- 1 samalla paikkakunnalla _____ kpl
- 2 alle 20 km päässä _____ kpl
- 3 yli 20 km päässä _____ kpl
- 4 ulkomailla _____ kpl

B. OSIO

1. Omaishoiva ja huolenpito omista vanhemmista, appivanhemmista tai muista ikääntyvistä

- a) Huolehtiiko jollakin tavalla ikääntyvistä omaisistaan tai onko omaishoivalla jokin rooli tms. haastateltavan elämässäsi?
- b) Miten huolenpidon kohteena olevat ikääntyvät omaiset suhtautuvat omaishoivaan ja -huolenpitoon?
- c) Minkälaisia asioita haastateltavan tuottama omaishoiva ja huolenpito pitävät sisällään?
- d) Onko haastateltavalla joitakin ikääntyvän sukupolven huolenpitoon liittyviä suunnitelmia?

2. Omaishoivan ja huolenpidon järjestäminen

- a) Mitä on hyvä omaishoiva ja huolenpito, miten se toimii?
- b) Miten siihen päästään ja mitkä ovat sen esteet?
- c) Mikä on yhteiskunnan rooli ikääntyvien huolenpidossa?
- d) Miten haastateltava yhdistää ikääntyvistä omaisista huolehtimisen työhön ja muuhun elämään?

C. OSIO

1. Vastavuoroisuus sukupolvet ylittävässä huolenpidossa

- a) Moraalinen velvollisuus huolehtia vanhemmista?
- b) Pohjautuuko sukupolven ylittävä huolenpito jonkinlaiseen sopimukseen?
- c) Haastateltavan luottamus yhteiskunnan ikääntyville tarjoamaan huolenpitoon?
- d) Toimiiko haastateltava nyt tai onko hän toiminut aktiivisesti joissakin järjestöissä tai yhdistyksissä?
- e) Mitä ikääntyvät henkilöt ja heistä huolehtiminen merkitsee haastateltavan verkostoissa?
- f) Mitkä asiat ovat muokanneet haastateltavan suhtautumista ikääntyviin ja heistä huolehtimiseen?

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH

- 1 KYÖSTIÖ, O. K., Oppilaiden terveydentilan riippuvuus koulutyypistä. - Health status of pupils according to type of school. 78 p. Summary 6 p. 1962.
- 2 HEINONEN, VEIKKO, Differentiation of primary mental abilities. 136 p. 1963.
- 3 ELONEN, ANNA S., TAKALA, MARTTI & RUOPPILA ISTO, A study of intellectual functions in children by means of the KTK performance scales. 181 p. 1963.
- 4 JUURMAA, JYRKI, On the ability structure of the deaf. 114 p. 1963.
- 5 HEINONEN, VEIKKO, Lyhennetty faktori-analyysi. - A short method for factor analysis. 76 p. Summary 5 p. 1963.
- 6 PITKÄNEN, PENTTI, Fyysisen kunnon rakenne ja kehittyminen. - The structure and development of physical fitness. 163 p. Summary 10 p. 1964.
- 7 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. - Die Entehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert I. 270 p. Zusammenfassung 15 p. 1964.
- 8 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. - Die Entstehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert II. 123 p. Zusammenfassung 10 p. 1964.
- 9 NUMMENMAA, TAPIO, The language of the face. 66 p. 1964.
- 10 ISOSAARI, JUSSI, Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917. - Bruno Boxström und der Unterricht in den pädagogischen Fächern am Seminar von Sortavala 1882-1917. 167 p. Zusammenfassung II p. 1964.
- 11 NUMMENMAA, TAPIO & TAKALA, MARTTI, Parental behavior and sources of information in different social groups. 53 p. 1965.
- 12 WECKROTH, JOHAN, Studies in brain pathology and human performance I. - On the relationship between severity of brain injury and the level and structure of intellectual performance. 105 p. 1965.
- 13 PITKÄNEN, PENTTI, Ärsyke- ja reaktioanalyttisten faktorointitulosten vastaavuudesta. - On the congruence and coincidence between stimulus analytical and response analytical factor results. 223 p. Summary 14 p. 1967.
- 14 TENKKU, JUSSI, Are single moral rules absolute in Kant's ethics? 31 p. 1967.
- 15 RUOPPILA, ISTO, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenne-erot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa. - Attitude differences between young and advanced university and college students. 182 p. Summary 14 p. 1967.
- 16 KARVONEN, JUHANI, The structure, arousal and change of the attitudes of teacher education students. 118 p. 1967.
- 17 ELONEN, ANNA S., Performance scale patterns in various diagnostic groups. 53 p. 1968.
- 18 TUOMOLA, UUNO, Kansakouluntarkastajaan kohdistuvista rooliodotuksista. - On role-expectations applied to school inspectors. 173 p. Summary 8 p. 1968.
- 19 PITKÄNEN, LEA, A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to childrens behaviour. 208 p. 1969.
- 20 KOSKIAHO, BRIITTA, Level of living and industrialisation. 102 p. 1970.
- 21 KUUSINEN, JORMA, The meaning of another person's personality. 28 p. 1970.
- 22 VIJANEN, ERKKI, Pohjakoulutustaso ja kansakoulunopettajan kehitysympäristöjen muodostuminen. - The level of basic education in relation to the formation of the development milieus of primary school teachers. 280 s. Summary 13 p. 1970.
- 23 HAGFORS, CARL, The galvanic skin response and its application to the group registration of psychophysiological processes. 128 p. 1970.
- 24 KARVONEN, JUHANI, The enrichment of vocabulary and the basic skills of verbal communication. 47 p. 1971.
- 25 SEPPO, SIMO, Abiturienttien asenteet uskonnon-opetukseen. - The attitudes of students toward religious education in secondary school. 137 p. Summary 5 p. 1971.
- 26 RENKO MANU, Opettajan tehokkuus oppilaiden koulusaavutusten ja persoonallisuuden kehittämisessä. - Teacher's effectiveness in improving pupils' school achievements and developing their personality. 144 p. Summary 4 p. 1971.
- 27 VAHERVA, TAPIO, Koulutustulokset peruskoulun ala-asteella yhteisömuuttujien selittäminä. - Educational outcomes at the lower level of the comprehensive school in the light of ecological variables. 158 p. Summary 3 p. 1974.
- 28 OLKINUORA, ERKKI, Norm socialization. The formation of personal norms. 186 p. Tiivistelmä 4 p. 1974.
- 29 LIIKANEN, PIIRKKO, Increasing creativity through art education among pre-school children. 44 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 30 ELONEN, ANNA S., & GUYER, MELVIN, Comparison of qualitative characteristics of human figure drawings of Finnish children in various diagnostic categories. 46 p. Tiivistelmä 3 p. 1975.
- 31 KÄÄRIÄINEN, RISTO, Physical, intellectual, and personal characteristics of Down's syndrome. 114 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 32 MÄÄTTÄ, PAULA, Images of a young drug user. 112 p. Tiivistelmä 11 p. 1976.
- 33 ALANEN, PENTTI, Tieto ja demokratia. - Epistemology and democracy. 140 p. Summary 4 p. 1976.
- 34 NUPPONEN, RIITTA, Vahvistajaroolit aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksessa. - The experimental roles of reinforcing agent in adult-child interaction. 209 p. Summary 11 p. 1977.

- 35 TEIKARI, VEIKKO, Vigilanssi-ilmiön mittaamisesta ja selitysmahdollisuuksista. – On measuring and explanation of vigilance. 163 p. Summary 2 p. 1977.
- 36 VOLANEN, RISTO, On conditions of decision making. A study of the conceptual foundations of administration. – Päätöksenteon edellytyksistä. Tutkimus hallinnon käsitteellisistä perusteista. 171 p. Tiivistelmä 7 p. 1977.
- 37 LYYTINEN, PAULA, The acquisition of Finnish morphology in early childhood. – Suomen kielen morfologisten säännönmukaisuuksien omaksuminen varhaislapsuudessa. 143 p. Tiivistelmä 6 p. 1978.
- 38 HAKAMÄKI, SIMO, Maaseudulle muutto muutto liikkeen osana. – Migration on rural areas as one element of migration as a whole. 175 p. Summary 5 p. 1978.
- 39 MOBERG, SAKARI, Leimautuminen erityispedagogiikassa. Nimikkeisiin apukoululainen ja tarkkailuluokkalainen liittyvät käsitykset ja niiden vaikutus hypoteettista oppilasta koskeviin havaintoihin. – Labelling in special education. 177 p. Summary 10 p. 1979.
- 40 AHVENAINEN, OSSI, Lukemis- ja kirjoittamishäiriöinen erityisopetuksessa. – The child with reading and writing disabilities in special education. 246 p. Summary 14 p. 1980.
- 41 HURME, HELENA, Life changes during childhood. – Lasten elämänmuutokset. 229 p. Tiivistelmä 3 p. 1981.
- 42 TUTKIMUS YHTEISKUNTAPOLITIIKAN VIITOITAJANA. Professori Leo Paukkuselle omistettu juhla kirja. 175 p. 1981.
- 43 HIRSJÄRVI, SIRKKA, Aspects of consciousness in child rearing. – Tietoisuuden ongelma kotikasvatuksessa. 259 p. 1981.
- 44 LASONEN, KARI, Siirtolaisoppilas Ruotsin kouluyhteisössä. Sosiometrinen tutkimus. – A socio-metric study of immigrant pupils in the Swedish comprehensive school. 269 p. Summary 7 p. 1981.
- 45 AJATUKSEN JA TOIMINNAN TIET. Matti Juntusen muistokirja. 274 p. 1982.
- 46 MÄKINEN, RAIMO, Teachers' work, wellbeing, and health. – Opettajan työ, hyvinvointi ja terveys. 232 p. Tiivistelmä 2 p. 1982.
- 47 KANKAINEN, MIKKO, Suomalaisen peruskoulun eriyttämisratkaisun yhteiskunnallisen taustan ja siirtymävaiheen toteutuksen arviointi. 257 p. Summary 11 p. 1982.
- 48 WALLS, GEORG, Health care and social welfare in, cooperation. 99 p. Tiivistelmä 9 p. 1982.
- 49 KOIVUKARI, MIRJAMI, Rote learning comprehension and participation by the learners in Zairian classrooms. – Mekaaninen oppiminen, ymmärtäminen ja oppilaiden osallistumisen opetuksen zairelaisissa koululuokissa. 286 p. Tiivistelmä 11 p. 1982.
- 50 KOPONEN, RITVA, An item analysis of tests in mathematics applying logistic test models. – Matematiikan kokeiden osioanalyysi logistisia testimalleja käyttäen. 187 p. Tiivistelmä 2 p. 1983.
- 51 PEKONEN, KYÖSTI, Byrokrania politiikan näkökulmasta. Poliitiikan ja byrokranian keskinäinen yhteys valtio- ja yhteiskuntaprosessin kehityksen valossa. – Bureaucracy from the viewpoint of politics. 253 p. 1983.
- 52 LYYTINEN, HEIKKI, Psychophysiology of anticipation and arousal. – Antisipaation ja viriämisen psykofysiologia. 190 p. Tiivistelmä 4 p. 1984.
- 53 KORAKIANGAS, MIKKO, Lastenneuvolan terveydenhoitajan arvioinnit viisivuotiaiden lasten psyykkisestä kehityksestä. – The psychological assessment of five-year-old children by public health centres. 227 p. Summary 14 p. 1984.
- 54 HUMAN ACTION AND PERSONALITY. Essays in honour of Martti Takala. 272 p. 1984.
- 55 MATILAINEN, JOUKO, Maanpuolustus ja eduskunta. Eduskuntaryhmien kannanotot ja koheesio maanpuolustuskysymyksissä Paasikiven-Kekkonen kaudella 1945-1978. – Defence and Parliament. 264 p. Summary 7 p. 1984.
- 56 PUOLUE, VALTIO JA EDUSTUKSELLINEN DEMOKRATIA. Pekka Nyholmille omistettu juhla kirja. – Party, state and representational democracy. 145 p. Summary 2 p. 1986.
- 57 SIISIÄINEN, MARTTI, Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. – Interests, voluntary associations and the stability of the political system. 367 p. Summary 6 p. 1986.
- 58 MATTLAR, CARL-ERIK, Finnish Rorschach responses in cross-cultural context: A normative study. 166 p. Tiivistelmä 2 p. 1986.
- 59 ÄYSTÖ, SEIJA, Neuropsychological aspects of simultaneous and successive cognitive processes. – Rinnakkaisen ja peräkkäisen informaation prosessoinnin neuropsykologiasta. 205 p. Tiivistelmä 10 p. 1987.
- 60 LINDH, RAIMO, Suggestiiviset mielikuvamallit käyttäytymisen muokkaajina tarkkailuluokkalaisilla. – Suggestive covert modeling as a method with disturbed pupils. 194 p. Summary 8 p. 1987.
- 61 KORHONEN, TAPANI, Behavioral and neural short-latency and long-latency conditioned responses in the cat. – Välittömät ja viivästetyt hermostolliset ja käyttäytymisvasteet klassisen ehdollistamisen aikana kissalla. 198 p. Tiivistelmä 4 p. 1987.
- 62 PAHKINEN, TUULA, Psykoterapian vaikutus minäkäsitykseen. Psykoterapian käynnistämisen muutosprosessin vaikutus korkeakouluopiskelijoiden minäkäsitykseen. – Change in self-concept as a result of psychotherapy. 172 p. Summary 6 p. 1987.
- 63 KANGAS, ANITA, Keski-Suomen kulttuuri-toimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. – The action research on cultural-activities in the Province of Central Finland. 301 p. Summary 8 p. 1988.
- 64 HURME, HELENA, Child, mother and grandmother. Intergenerational interaction in

- Finnish families. 187 p. 1988.
- 65 RASKU-PUTTONEN, HELENA, Communication between parents and children in experimental situations. - Vanhempien ja lasten kommunikointi strukturoiduissa tilanteissa. 71 p. Tiivistelmä 5 p. 1988.
- 66 TOSKALA, ANTERO, Kahvikuppineurootikkojen ja paniikkiagorafobikkojen minäkuvat minäsystemin rakenteina ja kognitiivisen oppimis-terapian perustana. - The self-images of coffee cup neurotics and panic agoraphobics as structures of a selfsystem and a basis for learning therapy. 261 p. Summary 6 p. 1988.
- 67 HAKKARAINEN, LIISA, Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta. - Mastery of written language by deaf pupils at the upper level of Comprehensive school. 281 p. Summary 11 p. 1988.
- 68 NÄTTI, JOUKO, Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. - Segmentation theories, Finnish labour markets and the use of labour in retail trade. 189 p. Summary 10 p. 1989.
- 69 AALTOLA, JUHANI, Merkitys opettamisen ja oppimisen näkökulmasta Wittgensteinin myöhäisfilosofian ja pragmatismen valossa. - Meaning from the point of view of teaching and learning in the light of Wittgenstein's later philosophy and pragmatism. 249 p. Summary 6 p. 1989.
- 70 KINNUNEN, ULLA, Teacher stress over a school year. - Opettajan työstressi lukuvuoden aikana. 61 p. Tiivistelmä 3 p. 1989.
- 71 BREUER, HELMUT & RUOHO, KARI (Hrsg.), Pädagogisch-psychologische Prophylaxe bei 4-8-jährigen Kindern. - Pedagogis-psykologinen ennaltaehkäisy neljästä kahdeksaan vuoden iässä. 185 S. Tiivistelmä 1 S. 1989.
- 72 LUMMELAHTI, LEENA, Kuusivuotiaiden sopeutuminen päiväkotiin. Yksilöllistetty malliohjelma päiväkotiin heikosti sopeutuvien kuusivuotiaiden ohjauksessa sekä vanhempien kasvatuskäytännön yhteydet lapsen sopeutumiseen ja minäkäsitykseen. - The adjustment of six-year-old children to day-care-centres. 224 p. Summary 9 p. 1990.
- 73 SALOVIITA, TIMO, Adaptive behaviour of institutionalized mentally retarded persons. - Laitoksessa asuvien kehitysvammaisten adaptiivinen käyttäytyminen. 167 p. Tiivistelmä 4 p. 1990.
- 74 PALONEN, KARI et SUBRA, LEENA (Eds.), Jean-Paul Sartre - un philosophe du politique. - Jean-Paul Sartre - poliittisuuden filosofi. 107 p. Tiivistelmä 2 p. 1990.
- 75 SINIVUO, JUHANI, Kuormitus ja voimavarat upseerin uralla. - Work load and resources in the career of officers. 373 p. Summary 4 p. 1990.
- 76 PÖLKKI, PIRJO, Self-concept and social skills of school beginners. Summary and discussion. - Koulutulokkaiden minäkäsitys ja sosiaaliset taidot. 100 p. Tiivistelmä 6 p. 1990.
- 77 HUTTUNEN, JOUKO, Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. - Father's impact on son's gender role identity. 246 p. Summary 9 p. 1990.
- 78 AHONEN, TIMO, Lasten motoriset koordinaatiohäiriöt. Kehitysneuropsykologinen seuranta-tutkimus. - Developmental coordination disorders in children. A developmental neuropsychological follow-up study. 188 p. Summary 9 p. 1990.
- 79 MURTO, KARI, Towards the well functioning community. The development of Anton Makarenko and Maxwell Jones' communities. - Kohti toimivaa yhteisöä. Anton Makarenkon ja Maxwell Jonesin yhteisöjen kehitys. 270 p. Tiivistelmä 5 p. Cp2`<, 5 c. 1991.
- 80 SEIKKULA, JAAKKO, Perheen ja sairaalan rajasynteesi potilaan sosiaalisessa verkostossa. - The family-hospital boundary system in the social network. 285 p. Summary 6 p. 1991.
- 81 ALANEN, ILKKA, Miten teoretisoida maa-talouden pientuotantoa. - On the conceptualization of petty production in agriculture. 360 p. Summary 9 p. 1991.
- 82 NIEMELÄ, EINO, Harjaantumisoppilas peruskoulun liikuntakasvatuksessa. - The trainable mentally retarded pupil in comprehensive school physical education. 210 p. Summary 7 p. 1991.
- 83 KARILA, IRMA, Lapsivuodeajan psyykkisten vaikeuksien ennakointi. Kognitiivinen malli. - Prediction of mental distress during puerperium. A cognitive model. 248 p. Summary 8 p. 1991.
- 84 HAAPASALO, JAANA, Psychopathy as a descriptive construct of personality among offenders. - Psykopatia rikoksentekijöiden persoonallisuutta kuvaavana konstruktiona. 73 p. Tiivistelmä 3 p. 1992.
- 85 ARNKIL, ERIK, Sosiaalityön rajasynteemit ja kehitysvyöhyke. - The systems of boundary and the developmental zone of social work. 65 p. Summary 4 p. 1992.
- 86 NIKKI, MAIJA-LIISA, Suomalaisen koulutusjärjestelmän kielikoulutus ja sen relevanssi. Osa II. - Foreign language education in the Finnish educational system and its relevance. Part 2. 204 p. Summary 5 p. 1992.
- 87 NIKKI, MAIJA-LIISA, The implementation of the Finnish national plan for foreign language teaching. - Valtakunnallisen kielenopetuksen yleissuunnitelman toimeenpano. 52 p. Yhteenveto 2 p. 1992.
- 88 VASKILAMPI, TUULA, Vaihtoehtoinen terveydenhuolto hyvinvointivaltion terveystarpeilla. - Alternative medicine on the health market of welfare state. 120 p. Summary 8 p. 1992.
- 89 LAAKSO, KIRSTI, Kouluvaikeuksien ennustaminen. Käyttäytymishäiriöt ja kielelliset vaikeudet peruskoulun alku- ja päättövaiheissa. -

- Prediction of difficulties in school. 145 p. Summary 4 p. 1992.
- 90 SUUTARINEN, SAKARI, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900-1935). - Die Herbart'sche pädagogische Reform in den finnischen Volksschulen zu Beginn dieses Jahrhunderts (1900-1935). 273 p. Zusammenfassung 5 S. 1992.
- 91 AITTOLA, TAPIO, Uuden opiskelijatyypin synty. Opiskelijoiden elämänvaiheet ja tieteenalaspesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa. - Origins of the new student type. 162 p. Summary 4 p. 1992
- 92 KORHONEN, PEKKA, The origin of the idea of the Pacific free trade area. - Tyynenmeren vapaa-kauppa-alueen idean muotoutuminen. - Taiheiyo jiyuu boeeki chi-iki koosoo no seisei. 220 p. Yhteenveto 3 p. Yooyaku 2 p. 1992.
- 93 KERÄNEN, JYRKI, Avohoitoon ja sairaalahoitoon valikoituminen perhekeskeisessä psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. - The choice between outpatient and inpatient treatment in a family centred psychiatric treatment system. 194 p. Summary 6 p. 1992.
- 94 WAHLSTRÖM, JARL, Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeutisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tutkimus. - Semantic change in family therapy. 195 p. Summary 5 p. 1992.
- 95 RAHEEM, KOLAWOLE, Problems of social security and development in a developing country. A study of the indigenous systems and the colonial influence on the conventional schemes in Nigeria. - Sosiaaliturvan ja kehityksen ongelmia kehitysmaassa. 272 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 96 LAINE, TIMO, Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. - Sensuousness, bodilyness and dialogue. Basic principles in Ludwig Feuerbach's philosophy and their development in the anthropologically oriented phenomenology of the 1900's. 151 p. Zusammenfassung 5 S. 1993.
- 97 PENTTONEN, MARKKU, Classically conditioned lateralized head movements and bilaterally recorded cingulate cortex responses in cats. - Klassisesti ehdollistetut sivuttaiset päänliikkeet ja molemminpuoliset aivojen pihtipoimun vasteet kissalla. 74 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 98 KORO, JUKKA, Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana. Itseohjautuvuus, sen kehittyminen ja yhteys opetustuloksiin kasvatustieteen avoimen korkeakouluopetuksen monimuotokokeilussa. - Adults as managers of their own learning. Self-directiveness, its development and connection with the cognitive learning results of an experiment on distance education for the teaching of educational science. 238 p. Summary 7 p. 1993.
- 99 LAIHIALA-KANKAINEN, SIRKKA, Formaalin ja funktionaalinen traditio kieltenopetuksessa. Kieltenopetuksen oppihistoriallinen tausta antiikista valistukseen. - Formal and functional traditions in language teaching. The theory-historical background of language teaching from the classical period to the age of reason. 288 p. Summary 6 p. 1993.
- 100 MÄKINEN, TERTTU, Yksilön varhaiskehitys koulunkäynnin perustana. - Early development as a foundation for school achievement. 273 p. Summary 16 p. 1993.
- 101 KOTKAVIRTA, JUSSI, Practical philosophy and modernity. A study on the formation of Hegel's thought. - Käytännöllinen filosofia ja modernisuus. Tutkielma Hegelin ajattelun muotoutumisesta. 238 p. Zusammenfassung 3 S. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 102 EISENHARDT, PETER L., PALONEN, KARI, SUBRA, LEENA, ZIMMERMANN RAINER E. (Eds.), Modern concepts of existentialism. Essays on Sartrean problems in philosophy, political theory and aesthetics. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 1993.
- 103 KERÄNEN, MARJA, Modern political science and gender. A debate between the deaf and the mute. - Moderni valtio-oppi ja nainen. Mykkien ja kuuvojen välinen keskustelu. 252 p. Tiivistelmä 4 p. 1993.
- 104 MATIKAINEN, TUULA, Työtaitojen kehittyminen erityisammattikouluvaiheen aikana. - Development of working skills in special vocational school. 205 p. Summary 4 p. 1994.
- 105 PIHLAJARINNE, MARJA-LEENA, Nuoren sairastuminen skitsofreeniseen häiriöön. Perheterapeuttinen tarkastelutapa. - The onset of schizophrenic disorder at young age. Family therapeutic study. 174 p. Summary 5 p. 1994.
- 106 KUUSINEN, KIRSTI-LIISA, Psykkinen itsesäätely itsehoidon perustana. Itsehoito I-tyypin diabetesta sairastavilla aikuisilla. - Self-care based on self-regulation. Self-care in adult type I diabetics. 260 p. Summary 17 p. 1994.
- 107 MENGISTU, LEGESSE GEBRESELLASSIE, Psychological classification of students with and without handicaps. A tests of Holland's theory in Ethiopia. 209 p. 1994.
- 108 LESKINEN, MARKKU (ED.), Family in focus. New perspectives on early childhood special education. 158 p. 1994.
- 109 LESKINEN, MARKKU, Parents' causal attributions and adjustment to their child's disability. - Vanhempien syytulkinnat ja sopeutuminen lapsensa vammaisuuteen. 104 p. Tiivistelmä 1 p. 1994.
- 110 MATTHIES, AILA-LEENA, Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden modernisoituminen. - The informal sector and the welfare state. Contemporary relationships. 63 p. Summary 12 p. 1994.
- 111 AITTOLA, HELENA, Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa. - Mentoring in postgraduate education. 285 p. Summary 5 p. 1995.
- 112 LINDÉN, MIRJA, Muuttuva syövän kuva ja kokeminen. Potilaiden ja ammattilaisten tulkintoja. - The changing image and experience

- of cancer. Accounts given by patients and professionals. 234 p. Summary 5 p. 1995.
- 113 VÄLIMAA, JUSSI, Higher education cultural approach. - Korkeakoulututkimuksen kulttuurinäkökulma. 94 p. Yhteenveto 5 p. 1995.
- 114 KAIPIO, KALEVI, Yhteisöllisyys kasvatuksessa. yhteisökasvatuksen teoreettinen analyysi ja käytäntöön soveltaminen. - The community as an educator. Theoretical analysis and practice of community education. 250 p. Summary 3 p. 1995.
- 115 HÄNNIKÄINEN, MARITTA, Nukesta vauvaksi ja lapsesta lääkäriksi. Roolileikkiin siirtymisen tarkastelua piagetilaisesta ja kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian näkökulmasta. 73 p. Summary 6 p. 1995.
- 116 IKONEN, OIVA. Adaptiivinen opetus. Oppimistutkimus harjaantumiskoulun opetussuunnitelma- ja seurantajärjestelmän kehittämisen tukena. - The adaptive teaching. 90 p. Summary 5 p. 1995.
- 117 SUUTAMA, TIMO. Coping with life events in old age. - Elämän muutos- ja ongelmatilanteiden käsittely iäkkäillä ihmisillä. 110 p. Yhteenveto 3 p. 1995.
- 118 DERSEH, TIBEBU BOGALE, Meanings Attached to Disability, Attitudes towards Disabled People, and Attitudes towards Integration. 150 p. 1995.
- 119 SAHLBERG, PASI, Kuka auttaisi opettajaa. Post-moderni näkökulma opetuksen muu-tokseen yhden kehittämisprojektin valossa. - Who would help a teacher. A post-modern perspective on change in teaching in light of a school improvement project. 255 p. Summary 4 p. 1996.
- 120 UHINKI, AILO, Distress of unemployed job-seekers described by the Zulliger Test using the Comprehensive System. - Työttömien työntekijöiden ahdinko kuvattuna Comprehensive Systemin mukaisesti käytetyillä Zulligerin testillä. 61 p. Yhteenveto 3p. 1996.
- 121 ANTIKAINEN, RISTO, Clinical course, outcome and follow-up of inpatients with borderline level disorders. - Rajatilapotilaiden osastohoidon tuloksellisuus kolmen vuoden seurantatutkimuksessa Kys:n psykiatrian klinikassa. 102 p. Yhteenveto 4 p. 1996.
- 122 RUUSUVIRTA, TIMO, Brain responses to pitch changes in an acoustic environment in cats and rabbits. - Aivovasteet kuuloärsykemuutoksiin kissoilla ja kaneilla. 45 p. Yhteenveto 2 p. 1996.
- 123 VISTI, ANNALISA, Työyhteisön ja työn tuottavuuden kehitys organisaation transformaatiossa. - Development of the work community and changes in the productivity of work during an organizational transformation process. 201 p. Summary 12 p. 1996.
- 124 SALLINEN, MIKAEL, Event-related brain potentials to changes in the acoustic environment during sleep and sleepiness. - Aivojen herätevasteet muutoksiin kuuloärsykesarjassa unen ja uneliaisuuden aikana. 104 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 125 LAMMINMÄKI, TUUJA, Efficacy of a multi-faceted treatment for children with learning difficulties. - Oppimisvaikeuksien neurokognitiivisen ryhmäkuntoutuksen tuloksellisuus ja siihen vaikuttavia tekijöitä. 56 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 126 LUTINEN, JAANA, Fragmentoituva kulttuuripolitiikka. Paikallisen kulttuuripolitiikan tulkintakehykset Ylä-Savossa. - Fragmenting-cultural policy. The interpretative frames of local cultural politics in Ylä-Savo. 178 p. Summary 9 p. 1997.
- 127 MARTTUNEN, MIIKA, Studying argumentation in higher education by electronic mail. - Argumentointia yliopisto-opinnoissa sähköpostilla. 60 p. (164 p.) Yhteenveto 3 p. 1997.
- 128 JAAKKOLA, HANNA, Kielitieto kielitaitoon pyrittäessä. Vieraiden kielten opettajien käsityksiä kieliopin oppimisesta ja opettamisesta. - Language knowledge and language ability. Teachers' conceptions of the role of grammar in foreign language learning and teaching. 227 p. Summary 7 p. 1997.
- 129 SUBRA, LEENA, A portrait of the political agent in Jean-Paul Sartre. Views on playing, acting, temporality and subjectivity. - Poliittisen toimijan muotokuva Jean-Paul Sartrella. Näkymiä pelaamiseen, toimintaan, ajallisuuteen ja subjektiivisuuteen. 248 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 130 HAARAKANGAS, KAUKO, Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen psykiatrisen hoitoprosessin hoitokokous-keskusteluita työryhmän toiminnan näkökulmasta. - The voices in treatment meeting. A dialogical analysis of the treatment meeting conversations in family-centred psychiatric treatment process in regard to the team activity. 136 p. Summary 8 p. 1997.
- 131 MATINHEIKKI-KOKKO, KAIJA, Challenges of working in a cross-cultural environment. Principles and practice of refugee settlement in Finland. - Kulttuurienvälisen työn haasteet. Periaatteet ja käytäntö maahanmuuttajien hyvinvoinnin turvaamiseksi Suomessa. 130 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 132 KIVINIEMI, KARI, Opettajuuden oppimisesta harjoittelun harhautuksiin. Aikuisopiskelijoiden kokemuksia opetusharjoittelusta ja sen ohjauksesta luokanopettajakoulutuksessa. - From the learning of teacherhood to the fabrications of practice. Adult students' experiences of teaching practice and its supervision in class teacher education. 267 p. Summary 8 p. 1997.
- 133 KANTOLA, JOUKO, Cygnaeuksen jäljillä käsityönopetuksesta teknologiseen kasvatukseen. - In the footsteps of Cygnaeus. From handicraft teaching to technological education. 211 p. Summary 7 p. 1997.
- 134 KAARTINEN, JUKKA, Nocturnal body movements

- and sleep quality. - Yölliset kehon liikkeet ja unen laatu. 85 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 135 MUSTONEN, ANU, Media violence and its audience. - Mediaväkivalta ja sen yleisö. 44 p. (131 p.). Yhteenveto 2 p. 1997.
- 136 PERTTULA, JUHA, The experienced life-fabrics of young men. - Nuorten miesten koettu elämänkudelman. 218 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 137 TIKKANEN, TARJA, Learning and education of older workers. Lifelong learning at the margin. - Ikääntyvän työväestön oppiminen ja koulutus. Elinikäisen oppimisen marginaalissa. 83 p. (154 p.). Yhteenveto 6 p. 1998.
- 138 LEINONEN, MARKKU, Johannes Gezelius vanhempi luonnonmukaisen pedagogiikan soveltajana. Comeniuslainen tulkinta. - Johannes Gezelius the elder as implementer of natural pedagogy. A Comenian interpretation. 237 p. Summary 7 p. 1998.
- 139 KALLIO, EEVA, Training of students' scientific reasoning skills. - Korkeakouluopiskelijoiden tieteellisen ajattelun kehittäminen. 90 p. Yhteenveto 1 p. 1998.
- 140 NIEMI-VÄKEVÄINEN, LEENA, Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Koulutautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemana. - Sequences of vocational education as life politics. Perspectives of individualization and communality. 210 p. Summary 6 p. 1998.
- 141 PARIKKA, MATTI, Teknologiaкомпетенssi. Teknologiakasvatuksen uudistamishaasteita peruskoulussa ja lukiossa. - Technological competence. Challenges of reforming technology education in the Finnish comprehensive and upper secondary school. 207 p. Summary 13 p. 1998.
- 142 TA OPETTAJAN APUNA - EDUCATIONAL TA FOR TEACHER. Professori Pirkko Liikaselle omistettu juhla-kirja. 207 p. Tiivistelmä - Abstract 14 p. 1998.
- 143 YLÖNEN, HILKKA, Taikahattu ja hopeakengät - sadun maailmaa. Lapsi päiväkodissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana. - The world of the colden cap and silver shoes. How kinder garden children listen to, view, and experience fairy tales. 189 p. Summary 8 p. 1998.
- 144 MOILANEN, PENTTI, Opettajan toiminnan perusteiden tulkinta ja tulkinnan totuudellisuuden arviointi. - Interpreting reasons for teachers' action and the verifying the interpretations. 226 p. Summary 3p. 1998.
- 145 VAURIO, LEENA, Lexical inferencing in reading in english on the secondary level. - Sanapäättely englanninkielistä tekstiä luettaessa lukioasteella. 147 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 146 ETELÄPELTO, ANNELI, The development of expertise in information systems design. - Asiantuntijuuden kehittyminen tietojärjestelmien suunnittelussa. 132 p. (221p.). Yhteenveto 12 p. 1998.
- 147 PIIRHONEN, ANTTI, Redundancy as a criterion for multimodal user-interfaces. - Käsitteistö luo näkökulman käyttöliittymäanalyyysiin. 141 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 148 RÖNKÄ, ANNA, The accumulation of problems of social functioning: outer, inner, and behavioral strands. - Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen: ongelmien kasautumisen kolme väylää. 44 p. (129 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 149 NAUKKARINEN, AIMO, Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen liittyvän ongelmanratkaisun kehittäminen yhden peruskoulun yläasteen tarkastelun pohjalta. - Balancing rigor and relevance. Developing problem-solving associated with students' challenging behavior in the light of a study of an upper comprehensive school. 296 p. Summary 5 p. 1999.
- 150 HOLMA, JUHA, The search for a narrative. Investigating acute psychosis and the need-adapted treatment model from the narrative viewpoint. - Narratiivinen lähestymistapa akuuttiin psykoosiin ja tarpeenmukaisen hoidon malliin. 52 p. (105 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 151 LEPPÄNEN, PAAVO H.T., Brain responses to changes in tone and speech stimuli in infants with and without a risk for familial dyslexia. - Aivovasteet ääni- ja puheärsykkeiden muutoksiin vauvoilla, joilla on riski suvussa esiintyvään dysleksiaan ja vauvoilla ilman tätä riskiä. 100 p. (197 p.) Yhteenveto 4 p. 1999.
- 152 SUOMALA, JYRKI, Students' problem solving in the LEGO/Logo learning environment. - Oppilaiden ongelmanratkaisu LEGO/Logo oppimisympäristössä. 146 p. Yhteenveto 3 p. 1999.
- 153 HUTTUNEN, RAUNO, Opettämisen filosofia ja kritiikki. - Philosophy, teaching, and critique. Towards a critical theory of the philosophy of education. 201 p. Summary 3p. 1999.
- 154 KAREKIVI, LEENA, Ehkä en kokeilisikaan, jos Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveyskasvatuksesta vuosina 1989-1998. - Maybe I wouldn't even experiment if A study on youth smoking and use of intoxicants in Ylivieska and related health education in 1989-1998. 256 p. Summary 4 p. 1999.
- 155 LAAKSO, MARJA-LEENA, Prelinguistic skills and early interactional context as predictors of children's language development. - Esi-kielellinen kommunikaatio ja sen vuorovaikutuksellinen konteksti lapsen kielen kehityksen ennustajana. 127 p. Yhteenveto 2 p. 1999.
- 156 MAUNO, SAIJA, Job insecurity as a psycho-social job stressor in the context of the work-family interface. - Työn epävarmuus työn psykososiaalisena stressitekijänä työn ja perheen vuorovaikutuksen kontekstissa. 59 p. (147 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 157 MÄENSIVU KIRSTI, Opettaja määrittelijänä, oppilas määriteltävänä. Sanallisen oppilaan arvioinnin sisällön analyysi. - The teacher as a determiner - the pupil to be determined -

- content analysis of the written school reports. 215 p. Summary 5 p. 1999.
- 158 FELDT, TARU, Sense of coherence. Structure, stability and health promoting role in working life. - Koherenssin rakenne, pysyvyys ja terveyttä edistävä merkitys työelämässä. 60 p. (150 p.) Yhteenveto 5 p. 2000.
- 159 MÄNTY, TARJA, Ammatillisista erityisoppilaitok-
sista elämään. - Life after vocational special
education. 235 p. Summary 3 p. 2000.
- 160 SARJA, ANNELI, Dialogioppiminen pienryhmäs-
sä. Opettajaksi opiskelevien harjoitteluprosesi
terveydenhuollon opettajankoulutuksessa. -
Dialogic learning in a small group. The
process of student teachers' teaching practice
during health care education. 165 p. Summary
7 p. 2000.
- 161 JÄRVINEN, ANITTA, Taitajat iänikuiset. - Kotkan
ammattilukiosta valmiuksia elämään, työelä-
mään ja jatko-opintoihin. - Age-old
craftmasters -Kotka vocational senior
secondary school - giving skills for life, work
and further studies. 224 p. Summary 2 p. 2000.
- 162 KONTIO, MARJA-LIISA, Laitoksessa asuvan
kehitysvammaisen vanhuksen haastava
käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaiku-
tuskeinoja. - Challenging behaviour of
institutionalized mentally retarded elderly
people and measures taken by nurses to
control it. 175 p. Summary 3 p. 2000.
- 163 KILPELÄINEN, ARJA, Naiset paikkaansa etsimäs-
sä. Aikuiskoulutus naisen elämänsä
rakentajana. - Adult education as determinant
of woman's life-course. 155 p. Summary 6 p.
2000.
- 164 RIITESUO, ANNIKKI, A preterm child grows.
Focus on speech and language during the
first two years. - Keskonen kasvaa: puheen
ja kielen kehitys kahtena ensimmäisenä elin-
vuotena. 119 p. Tiivistelmä 2 p. 2000.
- 165 TAURIAINEN, LEENA, Kohti yhteistä laatua. -
Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatu-
käsitykset päiväkodin integroidussa erityis-
ryhmässä. - Towards common quality: staff's,
parents' and children's conceptions of quality
in an integration group at a daycare center.
256 p. Summary 6 p. 2000.
- 166 RAUDASKOSKI, LEENA, Ammattikorkeakoulun
toimintaperustaa etsimässä. Toimilupahake-
musten sisällönanalyttinen tarkastelu. - In
search for the founding principles of the
Finnishpolytechnic institutes. A content
analysis of the licence applications. 193 p.
Summary 4 p. 2000.
- 167 TAKKINEN, SANNA, Meaning in life and its
relation to functioning in old age. - Elämän
tarkoituksellisuus ja sen yhteydet toiminta-
kykyyn vanhuudessa. 51 p. (130 p.)
Yhteenveto 2 p. 2000.
- 168 LAUNONEN, LEEVI, Eettinen kasvatusajattelu
suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä
1860-luvulta 1990-luvulle. - Ethical thinking
in Finnish school's pedagogical texts from the
1860s to the 1990s. 366 p. Summary 3 p. 2000.
- 169 KUORELAHTI, MATTI, Sopeutumattomien luokka-
muotoisen erityisopetuksen tuloksellisuus. -
The educational outcomes of special classes
for emotionally/ behaviorally disordered
children and youth. 176 p. Summary 2p.
2000.
- 170 KURUNMÄKI, JUSSI, Representation, nation and
time. The political rhetoric of the 1866
parliamentary reform in Sweden. - Edustus,
kansakunta ja aika. Poliittinen retoriikka
Ruotsin vuoden 1866 valtiopäiväreformissa.
253 p. Tiivistelmä 4 p. 2000.
- 171 RASINEN, AKI, Developing technology
education. In search of curriculum elements
for Finnish general education schools. 158 p.
Yhteenveto 2 p. 2000.
- 172 SUNDHOLM, LARS, Itseohjautuvuus organisaatio-
muutoksessa. - Self-determination in
organisational change. 180 p. Summary 15 p.
2000.
- 173 AHONNISKKA-ASSA, JAANA, Analyzing change in
repeated neuropsychological assessment. 68
p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 174 HOFFRÉN, JARI, Demokraattinen eetos - rajoista
mahdollisuuksiin. - The democratic ethos.
From limits to possibilities? 217 p. Summary
2 p. 2000.
- 175 HEIKKINEN, HANNU L. T., Toimintatutkimus,
tarinat ja opettajaksi tuleminen taito.
Narratiivisen identiteettityön kehittäminen
opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen
avulla. - Action research, narratives and the
art of becoming a teacher. Developing
narrative identity work in teacher education
through action research. 237 p. Summary 4 p.
2001.
- 176 VUORENMAA, MARITTA, Ikkunoita arvioin-
nin tuolle puolen. Uusia avauksia suoma-
laiseen koulutusta koskevaan evaluaatio-
keskusteluun. - Views across assessment:
New openings into the evaluation
discussion on Finnish education. 266 p.
Summary 4 p. 2001.
- 177 LITMANEN, TAPIO, The struggle over risk. The
spatial, temporal, and cultural dimensions of
protest against nuclear technology. - Kamp-
pailu riskistä. Ydinteknologian vastaisen
protestin tilalliset, ajalliset ja kulttuuriset
ulottuvuudet. 72 p. (153 p.) Yhteenveto 9 p.
2001.
- 178 AUNOLA, KAISA, Children's and adolescents'
achievement strategies, school adjustment,
and family environment. - Lasten ja nuorten
suoritusstrategiat koulu- ja perheympäristöis-
sä. 51 p. (153 p.) Yhteenveto 2 p. 2001.
- 179 OKSANEN, ELINA, Arvioinnin kehittäminen
erityisopetuksessa. Diagnosoinnista oppimi-
sen ohjaukseen laadullisena tapaustutkimuk-
sena. - Developing assessment practices in
special education. From a static approach to

- dynamic approach applying qualitative case. 182 p. Summary 5 p. 2001.
- 180 VIITTALA, KAISU, "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. - "It's harder for that kind of child to get along". The life situation of the children exposed to alcohol in utero and taken care of by society, their risk and protective processes. 316 p. Summary 4 p. 2001.
- 181 HANSSON, LEENI, Networks matter. The role of informal social networks in the period of socioeconomic reforms of the 1990s in Estonia. - Verkostoilla on merkitystä: infor-maalisten sosiaalisten verkostojen asema Virossa 1990-luvun sosio-ekonomisten muutosten aikana. 194 p. Yhteenvedo 3 p. 2001.
- 182 BÖÖK, MARJA LEENA, Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa. - Parenthood and parenting discourses in a situation of unemployment. 157 p. Summary 5 p. 2001.
- 183 KOKKO, KATJA, Antecedents and consequences of long-term unemployment. - Pitkäaikaistyöttömyyden ennakoijia ja seurauksia. 53 p. (115 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 184 KOKKONEN, MARJA, Emotion regulation and physical health in adulthood: A longitudinal, personality-oriented approach. - Aikuisiän tunteiden säätely ja fyysinen terveys: pitkittäistutkimuksellinen ja persoonallisuuskeskeinen lähestymistapa. 52 p. (137 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 185 MÄNNIKKÖ, KAISA, Adult attachment styles: A Person-oriented approach. - Aikuisten kiintymystyyli. 142 p. Yhteenvedo 5 p. 2001.
- 186 KATVALA, SATU, Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. - Where's mother? Mothers and maternal beliefs over generations. 126 p. Summary 3 p. 2001.
- 187 KIISKINEN, ANNA-LIISA, Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä. - Environmental administration as promoter of responsible living. 229 p. Summary 8 p. 2001.
- 188 SIMOLA, AHTI, Työterveyshuolto-organisaation toiminta, sen henkilöstön henkinen hyvinvointi ja toiminnan tuloksellisuus. - Functioning of an occupational health service organization and its relationship to the mental well-being of its personnel, client satisfaction, and economic profitability. 192 p. Summary 12 p. 2001.
- 189 VESTERINEN, PIRKKO, Projektiopiskelu- ja oppiminen ammattikorkeakoulussa. - Project-based studying and learning in the polytechnic. 257 p. Summary 5 p. 2001.
- 190 KEMPPAINEN, JAANA, Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. - Childrearing in three generations. 183 p. Summary 3 p. 2001.
- 191 HOHENTHAL-ANTIN LEONIE, Luvan ottaminen - Ikäihmiset teatterin tekijöinä. - Taking permission- Elderly people as theatre makers. 183 p. Summary 5 p. 2001.
- 192 KAKKORI, LEENA, Heideggerin aukeama. Tutkimuksia totuudesta ja taiteesta Martin Heideggerin avaamassa horisontissa. - Heidegger's clearing. Studies on truth and art in the horizon opened by Martin Heidegger. 156 p. Summary 2 p. 2001.
- 193 NÄRHI, VESA, The use of clinical neuropsychological data in learning disability research. - Asiakastyön yhteydessä kerätyn neuropsykologisen aineiston käyttö oppimisvaikeustutkimuksessa. 103 p. Yhteenvedo 2 p. 2002.
- 194 SUOMI, ASTA, Ammattia etsimässä. Aikuisopiskelijat kertovat sosiaaliohjaajakoulutuksesta ja narratiivisen pätevyyden kehittymisestä. - Searching for professional identity. Adult students' narratives on the education of a social welfare supervisor and the development of narrative competence. 183 p. Summary 2 p. 2002.
- 195 PERKKILÄ, PÄIVI, Opettajien matematiikkauskomukset ja matematiikan oppikirjan merkitys alkuopetuksessa. 212 p. - Teacher's mathematics beliefs and meaning of mathematics textbooks in the first and the second grade in primary school. Summary 2 p. 2002.
- 196 VESTERINEN, MARJA-LIISA, Ammatillinen harjoittelu osana asiantuntijuuden kehittymistä ammattikorkeakoulussa. - Promoting professional expertise by developing practical learning at the polytechnic. 261 p. Summary 5 p. 2002.
- 197 POHJANEN, JORMA, Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. - What's the time. Clock on modern society and in it's sociological theory. 226 p. Summary 3 p. 2002.
- 198 RANTALA, ANJA, Perhekeskeisyys - puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. - Family-centeredness rhetoric or reality? Summary 3 p. 2002.
- 199 VALANNE, EIJA, "Meidän lapsi on arvokas" Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) kunnallisessa erityiskoulussa. - "Our child is precious" - The individual educational plan in the context of the special school. 219 p. Yhteenvedo 2 p. 2002.
- 200 HOLOPAINEN, LEENA, Development in reading and reading related skills; a follow-up study from pre-school to the fourth grade. 57 p. (138 p.) Yhteenvedo 3 p. 2002.
- 201 HEIKKINEN, HANNU, Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus. - Drama worlds as learning areas - the serious playfulness or drama education. 164 p. Summary 5 p. 2002.
- 202 HYTÖNEN, TUJJA, Exploring the practice of human resource development as a field of professional expertise. - Henkilöstön

- kehittämistyön asiantuntijuuden rakentumisen. 137 p. (300 p.) Yhteenveto 10 p. 2002.
- 203 RIPATTI, MIKKO, Arvid Järnefeldt kasvatusajattelijana. 246 p. Summary 4 p. 2002.
- 204 VIRMASALO, ILKKA, Perhe, työttömyys ja lama. - Families, unemployment and the economic depression. 121 p. Summary 2 p. 2002.
- 205 WIKGREN, JAN, Diffuse and discrete associations in aversive classical conditioning. - Täsmälliset ja laaja-alaiset ehdollistumat klassisessa aversiivisessä ehdollistumisessa. 40 p. (81 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 206 JOKIVUORI, PERTTI, Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön. - Kilpailevia vai täydentäviä? - Commitment to organisation and trade union. Competing or complementary? 132 p. Summary 8 p. 2002.
- 207 GONZÁLEZ VEGA, NARCISO, Factors affecting simulator-training effectiveness. 162 p. Yhteenveto 1 p. 2002.
- 208 SALO, KARI, Teacher Stress as a Longitudinal Process - Opettajien stressiprosessi. 67 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 209 VAUHKONEN, JOUNI, A rhetoric of reduction. Bertrand de Jouvenel's pure theory of politics as persuasion. 156 p. Tiivistelmä 2 p. 2002.
- 210 KONTONIEMI, MARITA, "Milloin sinä otat itseäsi niskasta kiinni?" Opettajien kokemuksia alisuoriutujista. - "When will you pull your socks up?" Teachers' experiences of underachievers. 218 p. Summary 3 p. 2003.
- 211 SAUKKONEN, SAKARI, Koulu ja yksilöllisyys; Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. - School and individuality: Tensions, challenges and possibilities. 125 p. Summary 3 p. 2003.
- 212 VILJAMAA, MARJA-LEENA, Neuvola tänään ja huomenna. Vanhemmuuden tukeminen, perhekeskeisyys ja vertaistuki. - Child and maternity welfare clinics today and tomorrow. Supporting parenthood, family-centered services and peer groups. 141 p. Summary 4 p. 2003.
- 213 REMES, LIISA, Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. - Three discourses in entrepreneurial learning. 204 p. Summary 2 p. 2003.
- 214 KARJALA, KALLE, Neulanreiästä panoraamaksi. Ruotsin kulttuurikuvan ainekset eräissä keskikoulun ja B-ruotsin vuosina 1961-2002 painetuissa oppikirjoissa. - From pinhole to panorama - The culture of Sweden presented in some middle and comprehensive school textbooks printed between 1961 and 2002. 308 p. Summary 2 p. 2003.
- 215 LALLUKKA, KIRSI, Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6-12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. - Childhood age and age in childhood. A study on the sociocultural knowledge of age. 234 p. Summary 2 p. 2003.
- 216 PUUKARI, SAULL, Video Programmes as Learning Tools. Teaching the Gas Laws and Behaviour of Gases in Finnish and Canadian Senior High Schools. 361 p. Yhteenveto 6 p. 2003.
- 217 LOISA, RAIJA-LEENA, The polysemous contemporary concept. The rhetoric of the cultural industry. - Monimerkityksinen nykykäsite. Kulttuuriteollisuuden retoriikka. 244 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 218 HOLOPAINEN, ESKO, Kuullun ja luetun tekstin ymmärtämisstrategiat ja -vaikeudet peruskoulun kolmannella ja yhdeksännellä luokalla. - Strategies for listening and reading comprehension and problematic listening and reading comprehension of the text during the third and ninth grades of primary school. 135 p. Summary 3 p. 2003.
- 219 PENTTINEN, SEPPÖ, Lähtökohdat liikuntaa opettavaksi luokanopettajaksi. Nuoruuden kasvuympäristöt ja opettajankoulutus opettajuuden kehitystekijöinä. - Starting points for a primary school physical education teacher. The growth environment of adolescence and teacher education as developmental factors of teachership. 201 p. Summary 10 p. 2003.
- 220 IKÄHEIMO, HEIKKI, Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto: Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustus-suhteista. - Recognition, subjectivity and the human life form: studies on Hegel and interpersonal recognition. 191 p. Summary 3 p. 2003.
- 221 ASUNTA, TUULA, Knowledge of environmental issues. Where pupils acquire information and how it affects their attitudes, opinions, and laboratory behaviour - Ympäristöasioita koskeva tieto. Mistä oppilaat saavat informaatiota ja miten se vaikuttaa heidän asenteisiinsa, mielipiteisiinsä ja laboratoriokäyttäytymiseensä. 159 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 222 KUJALA, ERKKI, Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta - The sons of war. 229 p. Summary 2 p. 2003.
- 223 JUSSI KURUNMÄKI & KARI PALOINEN (Hg./eds.) Zeit, Geschichte und Politik. Time, history and politics. *Zum achtzigsten Geburtstag von Reinhart Koselleck*. 310 p. 2003.
- 224 LAITINEN, ARTO, Strong evaluation without sources. On Charles Taylor's philosophical anthropology and cultural moral realism. - Vahvoja arvostuksia ilman lähteitä. Charles Taylorin filosofisesta antropologiasta ja kulturalistisesta moraalirealismista. 358 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 225 GUTTORM, TOMI K. Newborn brain responses measuring feature and change detection and predicting later language development in children with and without familial risk for dyslexia. - Vastasyntyneiden aivovasteet puheäänteiden ja niiden muutosten havaitsemisessa sekä myöhemmän kielen kehityksen ennustamisessa dysleksia-riskilapsilla. 81 p. (161 p.) Yhteenveto 3 p. 2003.

- 226 NAKARI, MAIJA-LIISA, Työilmapiiri, työntekijöiden hyvinvointi ja muutoksen mahdollisuus - Work climate, employees' well-being and the possibility of change. 255 p. Summary 3 p. 2003.
- 227 METSÄPELTO, RIITTA-LEENA, Individual differences in parenting: The five-factor model of personality as an explanatory framework - Lastenkasvatus ja sen yhteys vanhemman persoonallisuuden piirteisiin. 53 p. (119 p.) Tiivistelmä 3 p. 2003.
- 228 PULKKINEN, OILI, The labyrinth of politics - A conceptual approach to the modes of the political in the scottish enlightenment. 144 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 229 JUUJARVI, PETRI, A three-level analysis of reactive aggression among children. - Lasten aggressiivisiin puolustusreaktioihin vaikuttavien tekijöiden kolmitasoinen analyysi. 39 p. (115 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 230 POIKONEN, PIIRJO-LIISA, "Opetussuunnitelma on sitä elämää". Päiväkoti-koulu yhteisö opetussuunnitelman kehittäjänä. - "The curriculum is part of our life". The day-care - primary school community as a curriculum developer. 154 p. Summary 3 p. 2003.
- 231 SOININEN, SUVI, From a 'Necessary Evil' to an art of contingency: Michael Oakeshott's conception of political activity in British postwar political thought. 174 p. Summary 2p. 2003.
- 232 ALARAUDANJOKI, ESA, Nepalese child labourers' life-contexts, cognitive skills and well-being. - Työssäkäyvien nepalilaislasten elämänkonteksti, kognitiiviset taidot ja hyvinvointi. 62 p. (131 p.) Yhteenveto 4 p. 2003.
- 233 LERKKANEN, MARJA-KRISTINA, Learning to read. Reciprocal processes and individual pathways. - Lukemaan oppiminen: vastavuoroiset prosessit ja yksilölliset oppimispolut. 70 p. (155 p.) Yhteenveto 5 p. 2003.
- 234 FRIMAN, MERVI, Ammatillisen asiantuntijan etiikka ammattikorkeakoulutuksessa. - The ethics of a professional expert in the context of polytechnics. 199 p. 2004.
- 235 MERONEN, AULI, Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. - Individual differences in sign language abilities. 110 p. Summary 5 p. 2004.
- 236 TIILIKKALA, LIISA, Mestarista tuutoriksi. Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus. - From master to tutor. Change and continuity in Finnish vocational teacherhood. 281 p. Summary 3 p. 2004.
- 237 ARO, MIKKO, Learning to read: The effect of orthography. - Kirjoitusjärjestelmän vaikutus lukemaan oppimiseen. 44 p. (122 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 238 LAAKSO, ERKKI, Draamakokemusten äärellä. Prosessidraaman oppimispotentiaali opettajaksi opiskelevien kokemusten valossa. - Encountering drama experiences. The learning potential of process drama in the light of student teachers' experiences. 230 p. Summary 7 p. 2004.
- 239 PERÄLÄ-LITTUNEN, SATU, Cultural images of a good mother and a good father in three generations. - Kulttuuriset mielikuvat hyvästä äidistä ja hyvästä isästä kolmessa sukupolvessa. 234 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 240 RINNE-KOISTINEN, EVA-MARITA, Perceptions of health: Water and sanitation problems in rural and urban communities in Nigeria. 129 p. (198 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 241 PALMROTH, AINO, Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina. - From translation to collective. Wind turbine cooperatives as actor networks. 177 p. Summary 7 p. 2004.
- 242 VIERIKKO, ELINA, Genetic and environmental effects on aggression. - Geneettiset ja ympäristötekijät aggressiivisuudessa. 46 p. (108 p.) Tiivistelmä 3 p. 2004.
- 243 NÄRHI, KATI, The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work. - Ekososiaalinen viitekehys ja haasteet sosiaalityön asiantuntijuudelle. 106 p. (236 p.) Yhteenveto 7 p. 2004.
- 244 URSIN, JANI, Characteristics of Finnish medical and engineering research group work. - Tutkimusryhmätyöskentelyn piirteet lääke- ja teknisissä tieteissä. 202 p. Yhteenveto 9 p. 2004.
- 245 TREUTHARDT, LEENA, Tulostehokkuuden yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa. Tarkastelunäkökulmina muoti ja seurustelu. - The management by results a fashion and social interaction at the University of Jyväskylä. 228 p. Summary 3 p. 2004.
- 246 MATTHIES, JÜRGEN, Umweltpädagogik in der Postmoderne. Eine philosophische Studie über die Krise des Subjekts im umweltpädagogischen Diskurs. - Ympäristökasvatus postmodernissa. Filosofinen tutkimus subjektin kriisistä ympäristökasvatuksen diskurssissa. 400 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 247 LAITILA, AARNO, Dimensions of expertise in family therapeutic process. - Asiantuntijuuden ulottuvuuksia perheterapeuttisessa prosessissa. 54 p. (106 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 248 LAAMANEN (ASTIKAINEN), PIIA, Pre-attentive detection of changes in serially presented stimuli in rabbits and humans. - Muutoksen esitietoinen havaitseminen sarjallisesti esitetyissä ärsykkeissä kaneilla ja ihmisillä. 35 p. (54 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 249 JUUSENAHO, RIITTA, Peruskoulun rehtoreiden johtamisen eroja. Sukupuolinen näkökulma. - Differences in comprehensive school leadership and management. A gender-based approach. 176p. Summary 3 p. 2004.

- 250 VAARAKALLIO, TUULA, "Rotten to the Core". Variations of French nationalist anti-system rhetoric. - "Systeemi on mätä". Ranskalaisen nationalistien järjestelmän vastainen retoriikka. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 251 KUUSINEN, PATRIK, Pitkäaikainen kipu ja depressio. Yhteyttä säätelevät tekijät. - Chronic pain and depression: psychosocial determinants regulating the relationship. 139 p. Summary 8 p. 2004.
- 252 HÄNNIKÄINEN-UUTELA, ANNA-LIISA, Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. - Rooted again. Community education in the rehabilitation of substance addicts. 286 p. Summary 3 p. 2004.
- 253 PALONIEMI, SUSANNA, Ikä, kokemus ja osaaminen työelämässä. Työntekijöiden käsityksiä iän ja kokemuksen merkityksestä ammatillisessa osaamisessa ja sen kehittämisessä. - Age, experience and competence in working life. Employees' conceptions of the the meaning and experience in professional competence and its development. 184 p. Summary 5 p. 2004.
- 254 RUIZ CEREZO, MONTSE, Anger and Optimal Performance in Karate. An Application of the IZOF Model. 55 p. (130 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 255 LADONLAHTI, TARJA, Haasteita palvelujärjestelmälle. Kehitysvammaiseksi luokiteltu henkilö psykiatrisessa sairaalassa. - Challenges for the human service system. Living in a psychiatric hospital under the label of mental retardation. 176 p. Summary 3 p. 2004.
- 256 KOVANEN PÄIVI, Oppiminen ja asiantuntijuus varhaiskasvatuksessa. Varhaisen oppimaan ohjaamisen suunnitelma erityistä tukea tarvitsevien lasten ohjauksessa. - Learning and expertise in early childhood education. A pilot work in using VARSU with children with special needs. 175 p. Summary 2 p. 2004.
- 257 VILMI, VEIKKO, Turvallinen koulu. Suomalaisen näkemyksiä koulutuspalvelujen kansallisesta ja kunnallisesta priorisoinnista. - Secure education. Finnish views on the national and municipal priorities of Finland's education services. 134 p. Summary 5 p. 2005.
- 258 ANTTILA, TIMO, Reduced working hours. Reshaping the duration, timing and tempo of work. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 2005.
- 259 UGASTE, AINO, The child's play world at home and the mother's role in the play. 207 p. Tiivistelmä 5 p. 2005.
- 260 KURRI, KATJA, The invisible moral order: Agency, accountability and responsibility in therapy talk. 38 p. (103 p.). Tiivistelmä 1 p. 2005.
- 261 COLLIN, KAIJA, Experience and shared practice - Design engineers' learning at work. - Suunnitteluinsinöörien työssä oppiminen - kokemuksellisuutta ja jaettuja käytäntöjä. 124 p. (211 p.). Yhteenveto 6 p. 2005.
- 262 KURKI, EIJA, Näkyvä ja näkymätön. Nainen Suomen helluntailiikkeen kentällä. - Visible and invisible. Women in the Finnish pentecostal movement. 180 p. Summary 2 p. 2005.
- 263 HEIMONEN, SIRKKALIIA, Työikäisenä Alzheimerin tautiin sairastuneiden ja heidän puolisoitensa kokemukset sairauden alkuvaiheessa. - Experiences of persons with early onset Alzheimer's disease and their spouses in the early stage of the disease. 138 p. Summary 3 p. 2005.
- 264 PIIRÖINEN, HANNU, Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. - Uncertainty, change and professional tensions. The Finnish social work in the 1990s in the light of social workers' representations. 207 p. Summary 2 p. 2005.
- 265 MÄKINEN, JARMO, Säätiö ja maakunta. Maakuntarahastojärjestelmän kentät ja verkostot. - Foundation and region: Fields and networks of the system of the regional funds. 235 p. Summary 3 p. 2005.
- 266 PETRELIUS, PÄIVI, Sukupuoli ja subjektiivinen sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. - Gender and subjectivity in social work - interpreting women workers' memories. 67 p. (175 p.) 2005.
- 267 HOKKANEN, TIINA, Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. - As a mother and a father after divorce. Joint custody parenthood as an everyday life experience. 201 p. Summary 8 p. 2005.
- 268 HANNU SIRKKILÄ, Elättäjyyttä vai erotiikkaa. Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa? - Breadwinner or eroticism. How Finnish men legitimize their partnerships with Thai women. 252 p. Summary 4 p. 2005.
- 269 PENTTINEN, LEENA, Gradupuhetta tutkielmaseminaarissa. - Thesis discourse in an undergraduate research seminar. 176 p. Summary 8 p. 2005.
- 270 KARVONEN, PIIRKKO, Päiväkotilasten lukuleikit. Lukutaidon ja lukemistietoisuuden kehittyminen interventiotutkimuksessa- Reading Games for Children in Daycare Centers. The Development of Reading Ability and Reading Awareness in an Intervention Study . 179 p. Summary 3 p. 2005.
- 271 KOSONEN, PEKKA A., Sosiaalialan ja hoitotyön asiantuntijuuden kehitysehdot ja opiskelijavalinta. - Conditions of expertise development in nursing and and social care, and criteria for student selection. 276 p. Summary 3 p. 2005.

- 272 NIIRANEN-LINKAMA, PÄIVI, Sosiaalisen transformaatio sosiaalialan asiantuntijuu-
den diskurssissa. - Transformation of
the social in the discourse of social work
expertise. 200 p. Summary 3 p. 2005.
- 273 KALLA, OUTI, Characteristics, course and
outcome in first-episode psychosis.
A cross-cultural comparison of Finnish
and Spanish patient groups. - Ensiker-
talaisten psykoosipotilaiden psyykkis-
sosiaaliset ominaisuudet, sairaudenkulku
ja ennuste. Suomalaisten ja espanjalaisten
potilasryhmien vertailu. 75 p. (147 p.)
Tiivistelmä 4 p. 2005.
- 274 LEHTOMÄKI, ELINA, Pois oppimisyhteiskun-
nan marginaalista? Koulutuksen merkitys
vuosina 1960-1990 opiskelleiden lapsuu-
destaan kuurojen ja huonokuuloisten
aikuisten elämänkulussa. - Out from the
margins of the learning society? The
meaning of education in the life course of
adults who studied during the years 1960-
1990 and were deaf or hard-of-hearing
from childhood. 151 p. Summary 5 p. 2005.
- 275 KINNUNEN, MARJA-LIISA, Allostatic load in
relation to psychosocial stressors and
health. - Allostaattinen kuorma ja sen suhde
psykososiaalisiin stressitekijöihin ja
terveyteen. 59 p. (102 p.) Tiivistelmä 3 p.
2005.
- 276 UOINEN, VIRPI, I'm as old as I feel. Subjective
age in Finnish adults. - Olen sen ikäinen
kuin tunnen olevani. Suomalaisten aikuis-
ten subjektiivinen ikä. 64 p. (124 p.)
Tiivistelmä 3 p. 2005.
- 277 SALOKOSKI, TARJA, Tietokonepelit ja niiden
pelaaminen. - Electronic games: content and
playing activity. 116 p. Summary 5 p. 2005.
- 278 HIIHNALA, KAUKO, Laskutehtävien suoritta-
misesta käsitteiden ymmärtämiseen. Perus-
koululaisen matemaattisen ajattelun
kehittyminen aritmetiikasta algebraan
siirryttäessä. - Transition from the
performing of arithmetic tasks to the
understanding of concepts. The
development of pupils' mathematical
thinking when shifting from arithmetic to
algebra in comprehensive school. 169 p.
Summary 3 p. 2005.
- 279 WALLIN, RISTO, Yhdistyneet kansakunnat
organisaationa. Tutkimus käsitteellisestä
muutoksesta maailmanjärjestön organi-
soinnin periaatteissa - From the league to
UN. The move to an organizational
vocabulary of international relations. 172 p.
Summary 2 p. 2005.
- 280 VALLEALA, ULLA MAIJA, Yhteinen ymmär-
täminen koulutuksessa ja työssä. Kontekstin
merkitys ymmärtämisessä opiskelijaryh-
män ja työtiimin keskusteluissa. - Shared
understanding in education and work.
Context of understanding in student group
and work team discussions. 236 p. Summary
7 p. 2006.
- 281 RASINEN, TUUJA, Näkökulmia vieraskieliseen
perusopetukseen. Koulun kehittämishank-
keesta koulun toimintakulttuuriksi.
- Perspectives on content and language
integrated learning. The impact of a
development project on a school's
activities. 204 . Summary 6 p. 2006.
- 282 VIHOLAINEN, HELENA, Suvussa esiintyvän
lukemisaikavaikeusrisikin yhteys motoriseen ja
kielelliseen kehitykseen. Tallaako lapsi
kielensä päälle? - Early motor and language
development in children at risk for familial
dyslexia. 50 p. (94 p.) Summary 2 p. 2006.
- 283 KIILLI, JOHANNA, Lasten osallistumisen
voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistu-
misesta. - Resources for children's
participation. 226 p. Summary 3 p. 2006.
- 284 LEPPÄMÄKI, LAURA, Tekijänoikeuden oikeut-
taminen. - The justification of copyright.
125 p. Summary 2 p. 2006.
- 285 SANAKSENAHO, SANNA, Eriarvoisuus ja
luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa.
Bourdieuilainen näkökulma. - Inequality and
trust in Finland at the turn of the 21st
century: Bourdieuan approach.
150 p. Summary 3 p. 2006.
- 286 VALKONEN, LEENA, Millainen on hyvä äiti tai
isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten
vanhemmuuskäsitykset. - What is a good
father or good mother like? Fifth and sixth
graders' conceptions of parenthood. 126 p.
Summary 5 p. 2006.
- 287 MARTIKAINEN, LIISA, Suomalaisten nuorten
aikuisten elämään tyytyväisyyden monet
kasvot. - The many faces of life satisfaction
among Finnish young adults. 141 p.
Summary 3 p. 2006.
- 288 HAMARUS, PÄIVI, Koulukiusaaminen ilmiönä.
Yläkoulun oppilaiden kokemuksia
kiusaamisesta. - School bullying as a
phenomenon. Some experiences of Finnish
lower secondary school pupils. 265 p.
Summary 6 p. 2006.
- 289 LEPPÄNEN, ULLA, Development of literacy in
kindergarten and primary school.
Tiivistelmä 2 p. 49 p. (145 p.) 2006.
- 290 KORVELA, PAUL-ERIK, The Machiavellian
reformation. An essay in political theory.
171 p. Tiivistelmä 2 p. 2006.
- 291 METSOMÄKI, MARJO, "Suu on syömistä
varten". Lasten ja aikuisten kohtaamisia
ryhmäperhepäiväkodin ruokailutilanteissa.
- Encounters between children and adults
in group family day care dining situations.
251 p. Summary 3 p. 2006.
- 292 LATVALA, JUHA-MATTI, Digitaalisen kommuni-
kaatiosovelluksen kehittäminen kodin ja
koulun vuorovaikutuksen edistämiseksi.
- Development of a digital communication
system to facilitate interaction between home
and school. 158 p. Summary 7 p. 2006.

- 293 PITKÄNEN, TUULLI, Alcohol drinking behavior and its developmental antecedents. - Alkoholien juomiskäyttäytyminen ja sen ennustaminen. 103 p. (169 p.) Tiivistelmä 6 p. 2006.
- 294 LINNILÄ, MAIJA-LIISA, Kouluvalmiudesta koulun valmiuteen. Poikkeuksellinen koulunaloitus koulumenestyksen, viranomaislausuntojen ja perheiden kokemusten valossa. - From school readiness to readiness of school - Exceptional school starting in the light of school attainment, official report and family experience. 321 p. Summary 3 p. 2006.
- 295 LEINONEN, ANU, Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä. Tutkimus maaseutumaisten kuntien vanhusneuvostoista. - Tracing functions of older people's councils. A study on older people's councils in rural municipalities. 245 p. Summary 3 p. 2006.
- 296 KAUPPINEN, MARKO, Canon vs. charisma. "Maoism" as an ideological construction. - Kaanon vs. karisma. "Maoismi" ideologisenä konstruktiona. 119 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 297 VEHKAKOSKI, TANJA, Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. - Stigmatized childhood? Constructing disability in professional talk and texts. 83 p. (185 p.) Summary 4 p. 2006.
- 298 LEPPÄÄHO, HENRY, Matemaattisen ongelman ratkaisutaidon opettaminen peruskoulussa. Ongelmanratkaisukurssin kehittäminen ja arviointi. - Teaching mathematical problem solving skill in the Finnish comprehensive school. Designing and assessment of a problem solving course. 343 p. Summary 4 p. 2007.
- 299 KUVAJA, KRISTIIINA, Living the Urban Challenge. Sustainable development and social sustainability in two southern megacities. 130 p. (241 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 300 POIJOLA, PASI, Technical artefacts. An ontological investigation of technology. 150 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 301 KAUKUA, JARI, Avicenna on subjectivity. A philosophical study. 161 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 302 KUPILA, PÄIVI, "Minäkö asiantuntija?". Varhaiskasvatuksen asiantuntijan merkitysperspektiivin ja identiteetin rakentuminen. - "Me, an expert?" Constructing the meaning perspective and identity of an expert in the field of early childhood education. 190 p. Summary 4 p. 2007.
- 303 SILVENNOINEN, PIIA, Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus. Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. - Age, identity and career counselling. The ageing, long-term unemployed as a challenge to learning society. 229 p. Summary 4 p. 2007.
- 304 REINIKAINEN, MARJO-RIITTA, Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. - Gendered and oppressive discourses of disability: Social-discursive perspective on disability. 81 p. (148 p.) Summary 4 p. 2007.
- 305 MÄÄTTÄ, JUKKA, Asepalvelus nuorten naisten ja miesten opinto- ja työuralla. - The impact of military service on the career and study paths of young women and men. 141 p. Summary 4 p. 2007.
- 306 PYYKKÖNEN, MIIKKA, Järjestäytyvät diasporat. Etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. - Organizing diasporas. Ethnicity, citizenship, integration, and government in immigrant associations. 140 p. (279 p.) Summary 2 p. 2007.
- 307 RASKU, MINNA, On the border of east and west. Greek geopolitical narratives. - Idän ja lännen rajalla. Narratiiveja kreikkalaisesta geopolitiikasta. 169 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 308 LAPIOLAHTI, RAIMO, Koulutuksen arviointi kunnallisen koulutuksen järjestäjän tehtävänä. Paikallisen arvioinnin toteutumisedellytysten arviointia erään kuntaorganisaation näkökulmasta. - The evaluation of schooling as a task of the communal maintainer of schooling - what are the presuppositions of the execution of evaluation in one specific communal organization. 190 p. Summary 7 p. 2007.
- 309 NATALE, KATJA, Parents' Causal Attributions Concerning Their Children's Academic Achievement. - Vanhempien lastensa koulumenestystä koskevat kausaaliattribuutiot. 54 p. (154 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 310 VAHTERA, SIRPA, Optimistit opintiellä. Opinnoissaan menestyvien nuorten hyvinvointi lukiosta jatko-opintoihin. - The well-being of optimistic, well-performing high school students from high school to university. 111 p. Summary 2 p. 2007.
- 311 KOIVISTO, PÄIVI, "Yksilöllistä huomiota arkisissa tilanteissa". Päiväkodin toimintakulttuurin kehittäminen lasten itsetuntoa vahvistavaksi. - "Individual attention in everyday situations". Developing the operational culture of a day-care centre to strengthen children's self-esteem. 202 p. Summary 4 p. 2007.
- 312 LAHIKAINEN, JOHANNA, "You look delicious" - Food, eating, and hunger in Margaret Atwood's novels. 277 p. Yhteenveto 2 p. 2007.
- 313 LINNAVUORI, HANNARIIKKA, Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. - Children's experiences of dual residence. 202 p. Summary 8 p. 2007.
- 314 PARVIAINEN, TIINA, Cortical correlates of language perception. Neuromagnetic studies in adults and children. - Kielen käsittely aivoissa. Neuromagneettisia tutkimuksia aikuisilla ja lapsilla. 128 p. (206 p.) Yhteenveto 5 p. 2007.

- 315 KARA, HANNELE, *Ermutige mich Deutsch zu sprechen. Portfolio als evaluationsform von mündlichen leistung.* - "Rohkaise minua puhumaan saksaa" - kielisalkku suullisen kielitaidon arviointivälineenä. 108 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 316 MÄKELÄ, AARNE, *Mitä rehtorit todella tekevät. Etnografinen tapaustutkimus johtamisesta ja rehtorin tehtävistä peruskoulussa.* - What principals really do. An ethnographic case study on leadership and on principal's tasks in comprehensive school. 266 p. Summary 5 p. 2007.
- 317 PUOLAKANAHO, ANNE, *Early prediction of reading - Phonological awareness and related language and cognitive skills in children with a familial risk for dyslexia.* - Lukemistaitojen varhainen ennustaminen. Fonologinen tietoisuus, kielelliset ja kognitiiviset taidot lapsilla joiden suvussa esiintyy dysleksiaa. 61 p. (155 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 318 HOFFMAN, DAVID M., *The career potential of migrant scholars in Finnish higher education. Emerging perspectives and dynamics.* - Akateemisten siirtolaisten uramahdollisuudet suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä: dynamiikkaa ja uusia näkökulmia. 153 p. (282 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 319 FADJUKOFF, PÄIVI, *Identity formation in adulthood.* - Identiteetin muotoutuminen aikuisiässä. 71 p. (168 p.) Yhteenveto 5 p. 2007.
- 320 MÄKIKANGAS, ANNE, *Personality, well-being and job resources: From negative paradigm towards positive psychology.* - Persoonallisuus, hyvinvointi ja työn voimavarat: Kohti positiivista psykologiaa. 66 p. (148 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 321 JOKISAARI, MARKKU, *Attainment and reflection: The role of social capital and regrets in developmental regulation.* - Sosiaalisen pääoman ja toteutumattomien tavoitteiden merkitys kehityksen säätelyssä. 61 p. (102 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 322 HÄMÄLÄINEN, JARMO, *Processing of sound rise time in children and adults with and without reading problems.* - Äänen nousuaikojen prosessointi lapsilla ja aikuisilla, joilla on dysleksia ja lapsilla ja aikuisilla, joilla ei ole dysleksiaa. 48 p. (95 p.) Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 323 KANERVIO, PEKKA, *Crisis and renewal in one Finnish private school.* - Kriisi ja uudistuminen yhdessä suomalaisessa yksityiskoulussa. 217 p. Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 324 MÄÄTTÄ, SAMI, *Achievement strategies in adolescence and young adulthood.* - Nuorten ajattelu- ja toimintastrategia. 45 p. (120 p.) Tiivistelmä 3 p. 2007.
- 325 TORPPA MINNA, *Pathways to reading acquisition: Effects of early skills, learning environment and familial risk for dyslexia.* - Yksilöllisiä kehityspolkuja kohti lukemisen taitoa: Varhaisten taitojen, oppimisympäristön ja sukuriskin vaikutukset. 53 p. (135 p.) 2007.
- 326 KANKAINEN, TOMI, *Yhdistykset, instituutiot ja luottamus.* - Voluntary associations, institutions and trust. 158 p. Summary 7 p. 2007.
- 327 PIRNES, ESA, *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna.* - Meaningful culture and cultural policy. A broad concept of culture as a basis for cultural policy. 294 p. Summary 2 p. 2008.
- 328 NIEMI, PETTERI, *Mieli, maailma ja referenssi. John McDowellin mielenfilosofian ja semantiikan kriittinen tarkastelu ja ontologinen täydennys.* - Mind, world and reference: A critical examination and ontological supplement of John McDowell's philosophy of mind and semantics. 283 p. Summary 4 p. 2008.
- 329 GRANBOM-HERRANEN, LIISA, *Sananlaskut kasvatustieteessä - perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota? - Proverbs in pedagogical discourse - tradition, upbringing, indoctrination?* 324 p. Summary 8 p. 2008.
- 330 KYKYRI, VIRPI-LIISA, *Helping clients to help themselves. A discursive perspective to process consulting practices in multi-party settings.* - Autetaan asiakasta auttamaan itse itseään. Diskursiivinen näkökulma prosessikonsultoinnin käytäntöihin ryhmätilanteissa. 75 p. (153 p.) Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 331 KIURU, NOONA, *The role of adolescents' peergroups in the school context.* - Nuortentoveriryhmien rooli kouluympäristössä. 77 p. (192 p.) Tiivistelmä 3 p. 2008.
- 332 PARTANEN, TERHI, *Interaction and therapeutic interventions in treatment groups for intimately violent men.* 46 p. (104 p.) Yhteenveto 2 p. 2008.
- 333 RAITILA, RAIJA, *Retkellä. Lasten ja kaupunkiympäristön kohtaaminen.* - Making a visit. Encounters between children and an urban environment. 179 p. Summary 3 p. 2008.
- 334 SUME, HELENA, *Perheen pyörteinen arki. Sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen matka kouluun.* - Turbulent life of the family. Way to school of a child with cochlear implant. 208 p. Summary 6 p. 2008.
- 335 KOTIRANTA, TUUJA, *Aktivoinnin paradoksit.* - The paradoxes of activation. 217 p. Summary 3 p. 2008.
- 336 RUOPPILA, ISTO, HUUHTANEN, PEKKA, SEITSAMO, JORMA AND ILMARINEN, JUHANI, *Age-related changes of the work ability construct and its relation to cognitive functioning in the older worker: A 16-year follow-up study.* 97 p. 2008.
- 337 TIKKANEN, PIRJO, *"Helpompaa ja hausempaa kuin luulin". Matematiikka suomalaisten ja unkarilaisten perusopetuksen neljäsluokkalaisten kokemana.* - "Easier and more fun that

- I thought". Mathematics experienced by fourth-graders in Finnish and Hungarian comprehensive schools. 309 p. Summary 3 p. 2008.
- 338 KAUPPINEN, ILKKA, Tiedon omistaminen on valtaa - Globalisoituvan patenttijärjestelmän poliittinen moraalilaitos ja globaali kapitalismi. - *Owning knowledge is power. Political moral economy of the globalizing patent system and global capitalism.* 269 p. Summary 5 p. 2008.
- 339 KUJALA, MARIA, Muukalaisena omassa maassa. Miten kasvaa vuorovaikutuskonflikteissa? - A stranger in one's own land. How to grow in interaction conflicts? 174 p. Summary 7 p. 2008.
- 340 KOPONEN, TUIRE, Calculation and Language: Diagnostic and intervention studies. - Laskutaito ja kieli: Diagnostinen ja kuntoutustutkimus. 49 p. (120 p.) Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 341 HAUTALA, PÄIVI-MARIA, Lupa tulla näkyväksi. Kuvataideterapeutin toiminta kouluissa. - Permission to be seen. Art therapeutic activities in schools. 202 p. 2008.
- 342 SIPARI, SALLA, Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. - Habilitative everyday life to support the child. Construction of the collaboration of education and rehabilitation in experts discussions. 177 p. Summary 4 p. 2008.
- 343 LEHTONEN, PÄIVI HANNELE, Voimauttava video. Asiakslähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan muodostama työorientaatio perhetyön menetelmänä. - Empowering video. A work orientation formed by client-focus, positivity and video image as a method for family work. 257 p. Summary 3 p. 2008.
- 344 RUOHOMÄKI, JYRKI, "Could Do Better". Academic Interventions in Northern Ireland Unionism. - "Could Do Better" Akateemiset interventiot Pohjois-Irlannin unionismiin. 238 p. Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 345 SALMI, PAULA, Nimeäminen ja lukemisvaikeus. Kehityksen ja kuntoutuksen näkökulma. - Naming and dyslexia: Developmental and training perspectives. 169 p. Summary 2 p. 2008.
- 346 RANTANEN, JOHANNA, Work-family interface and psychological well-being: A personality and longitudinal perspective. - Työn ja perheen vuorovaikutuksen yhteys psyykkiseen hyvinvointiin sekä persoonallisuuteen pitkittäistutkimuksen näkökulmasta 86 p. (146 p.) Yhteenveto 6 p. 2008.
- 347 PIIPPO, JUKKA, Trust, Autonomy and Safety at Integrated Network- and Family-oriented mode for co-operation. A Qualitative Study. 70 p. (100 p.) Yhteenveto 2 p. 2008.
- 348 HÄTINEN, MARJA, Treating job burnout in employee rehabilitation: Changes in symptoms, antecedents, and consequences. - Työuupumuksen hoito työikäisten kuntoutuksessa: muutokset työuupumuksen oireissa, ennakoijissa ja seurauksissa. 85 p. (152 p.) Tiivistelmä 4 p. 2008.
- 349 PRICE, GAVIN, Numerical magnitude representation in developmental dyscalculia: Behavioural and brain imaging studies. 139 p. 2008.
- 350 RAUTIAINEN, MATTI, Keiden koulu? Aineenopettajaksi opiskelevien käsityksiä koulu-kulttuuriin yhteisöllisyydestä. - Who does school belong to? Subject teacher students' conceptions of community in school culture. 180 p. Summary 4 p. 2008.
- 351 UOTINEN, SANNA, Vanhempien ja lasten toimijuuteen konduktiivisessa kasvatuksessa. - Into the agency of a parent and a child in conductive education. 192 p. Summary 3 p. 2008.
- 352 AHONEN, HELENA, Rehtoreiden kertoma johtajuus ja johtajaidentiteetti. - Leadership and leader identity as narrated by headmasters. 193 p. 2008.
- 353 MOISIO, OLLI-PEKKA, Essays on radical educational philosophy. 151 p. Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 354 LINDQVIST, RAIIJA, Parisuhdeväkivallan kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä. - Encountering partner violence with rural social work. 256 p. 2009.
- 355 TAMMELIN, MIA, Working time and family time. Experiences of the work and family interface among dual-earning couples in Finland. - Työaika ja perheen aika: kokemuksia työn ja perheen yhteensovittamisesta Suomessa. 159 p. Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 356 RINNE, PÄIVI, Matkalla muutokseen. Sosiaalialan projektitoiminnan perustelut, tavoitteet ja toimintatavat Sosiaaliturva-lehden kirjoituksissa 1990-luvulla. - On the way to the change. 221 p. Summary 2 p. 2009.
- 357 VALTONEN, RIITTA, Kehityksen ja oppimisen ongelmien varhainen tunnistaminen Lene-arvioinnin avulla. Kehityksen ongelmien päällekkäisyys ja jatkuvuus 4-6-vuotiailla sekä ongelmien yhteys koulusuoriutumiseen. - Lene-assessment and early identification of developmental and learning problems. Co-occurrence and continuity of developmental problems from age 4 to age 6 and relation to school performance. 73 p. (107 p.) Summary 2 p. 2009.
- 358 SUHONEN, KATRI, Mitä hiljainen tieto on hengellisessä työssä? Kokemuksellinen näkökulma hiljaisen tiedon ilmenemiseen, siirrettävyyteen ja siirrettävyyden merkitykseen ikääntyneiden diakoniatyöntekijöiden ja pappien työssä. - What is tacit knowledge in spiritual work? An experiential approach to the manifestation, significance and distribution of tacit knowledge in the work of aged church deacons and ministers. 181 p. Summary 6 p. 2009.

- 359 JUMPPANEN, AAO, United with the United States - George Bush's foreign policy towards Europe 1989-1993. 177 p. Yhteenveto 3 p. 2009.
- 360 HUEMER, SINI, Training reading skills. Towards fluency. - Lukemistaitojen harjoittaminen. Tavoitteena sujuvuus. 85 p. (188 p.) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 361 ESKELINEN, TEPPO, Putting global poverty in context. A philosophical essay on power, justice and economy. 221 p. Yhteenveto 1 p. 2009.
- 362 TAIPALE, SAKARI, Transformative technologies, spatial changes: Essays on mobile phones and the internet. 97 p. (184 p.) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 363 KORKALAINEN, PAULA, Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristöissä. - From a feeling of insufficiency to a new sense of expertise. Developing professional knowledge and skills in the operational environments for special needs childhood education and care. 303 p. Summary 4 p. 2009.
- 364 SEPPÄLÄ-PÄNKÄLÄINEN, TARJA, Oppijoiden moninaisuuden kohtaaminen suomalaisessa lähikoulussa. Etnografia kouluyhteisön aikuisten yhdessä oppimisen haasteista ja mahdollisuuksista. - Confronting the Diversity of Learners in a Finnish Neighbourhood School. An Ethnographic Study of the Challenges and Opportunities of Adults Learning Together in a School community. 256 p. Summary 4 p. 2009.
- 365 SEVÓN, EIJA, Maternal Responsibility and Changing Relationality at the Beginning of Motherhood. - Äidin vastuu ja muuttuvat perhesuhteet äitiyden alussa. 117 p. (200 p.) Yhteenveto 5 p. 2009.
- 366 HUUTTUNEN-SCOTT, TIINA, Auditory duration discrimination in children with reading disorder, attention deficit or both. - Kuulonvarainen keston erottelu lapsilla, joilla on lukemisvaikeus, tarkkaavaisuuden ongelma tai molemmat. 68 p. (112 p.) Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 367 NEUVONEN-RAUHALA, MARJA-LIISA, Työelämälähtöisyyden määrittäminen ja käyttäminen ammattikorkeakoulun jatkotutkintokokeilussa. - Defining and applying working-life orientation in the polytechnic postgraduate experiment. 163 p. Summary 7 p. 2009.
- 368 NYMAN, TARJA, Nuoren vieraan kielen opettajan pedagogisen ajattelun ja ammatillisen asiantuntijuuden kehittyminen. - The development of pedagogical thinking and professional expertise of newly qualified language teachers. 121 p. (201 p.) Summary 4 p. 2009.
- 369 PUUTIO, RISTO, Hidden agendas. Situational tasks, discursive strategies and institutional practices in process consultation. 83 p. (147 p.) Tiivistelmä 2 p. 2009.
- 370 TOIVANEN, JUHANA, Animal consciousness. Peter Olivi on cognitive functions of the sensitive soul. 369 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 371 NOKIA, MIRIAM, The role of the hippocampal theta activity in classical eyeblink conditioning in rabbits. - Hippokampuksen theta-aktiivisuuden rooli klassisessa silmäniskuehdollistamisessa kaneilla. 41 p. (80 p.) Yhteenveto 2 p. 2009.
- 372 LÄHTEENMÄKI, VILI, Essays on early modern conceptions of consciousness: Descartes, Cudworth, and Locke. 160 p. 2009.
- 373 BJÖRK, KAJ, What explains development. Development strategy for low human development index countries. 212 p. Yhteenveto 1 p. 2009.
- 374 PUUPPONEN, ANTTI, Maaseutuyrittäjyys, verkostot ja paikallisuus. Tapaustutkimus pienimuotoisen elintarviketuotannon kestävyyydestä Keski-Suomessa. - Rural entrepreneurship, networks and locality. A case study of the sustainability of small-scale food production in Central Finland. 100 p. (191 p.) Summary 3 p. 2009.
- 375 HALTTUNEN, LEENA, Päivähoitotyö ja johtajuus hajautetussa organisaatiossa. - Day care work and leadership in a distributed organization. 181 p. Summary 4 p. 2009.
- 376 KAIDESOJA, TUUKKA, Studies on ontological and methodological foundations of critical realism in the social sciences. 65 p. (187 p.) Yhteenveto 9 p. 2009.
- 377 SIPPOLA, MARKKU, A low road to investment and labour management? The labour process at Nordic subsidiaries in the Baltic States. 272 p. Tiivistelmä 2 p. 2009.
- 378 SANTALA, OLLI-PEKKA, Expertise in using the Rorschach comprehensive system in personality assessment. 150 p. Tiivistelmä 1 p. 2009.
- 379 HARJUNEN, HANNELE, Women and fat: Approaches to the social study of fatness. - Naiset ja lihavuus: näkökulmia lihavuuden yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen 87 p. (419 p.) Tiivistelmä 4 p. 2009.
- 380 KETTUNEN, LIISA, Kyllä vai ei. Peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi. - Yes or no? The development and evaluation of teaching material for sex education in the Finnish comprehensive school. 266 p. Summary 3 p. 2010.
- 381 FROM, KRISTINE, "Että sais olla lapsena toisten lasten joukossa". Substantiivinen teoria erityistä tukea tarvitsevan lapsen toiminnallisesta osallistumisesta toimintaympäristöissään. - To be a child just as the others in the peer group. A substantive theory of activity-

- based participation of the child with special educational needs. 174 p. Summary 4 p. 2010.
- 382 MYKKÄNEN, JOHANNA, Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus. - Becoming a father – types of narrative, emotions and agency. 166 p. Summary 5 p. 2010.
- 383 RAASUMAA, VESA, Perusopetuksen rehtori opettajien osaamisen johtajana. - Knowledge management functions of a principal in basic education. 349 p. Summary 5 p. 2010.
- 384 SISÄINEN, LAURI, Foucault's voices: Toward the political genealogy of the auditory-sonorous. - Foucault'n äänet. Kohti auditoris-sonoorista poliittista genealogiaa. 207 p. Tiivistelmä 2 p. 2010.
- 385 PULLI, TUULA, Totta ja unta. Draama puhe- ja kehitysvammaisten ihmisten yhteisöllisenä kuntoutuksena ja kokemuksena. - The Real and the Illusory. Drama as a means of community-based rehabilitation and experience for persons with severe learning and speech disabilities. 281 p. Summary 7 p. 2010.
- 386 SISKONEN, TIINA, Kielelliset erityisvaikeudet ja lukemaan oppiminen. - Specific language impairments and learning to read. 205 p. Summary 3 p. 2010.
- 387 LYYRA, PESSI, Higher-order theories of consciousness: An appraisal and application. - Korkeamman kertaluvun tietoisusteoria: arvio ja käyttöehdotus. 163 p. Yhteenveto 5 p. 2010.
- 388 KARJALAINEN, MERJA, Ammattilaisten käsityksiä mentoroinnista työpaikalla. - Professionals' conceptions of mentoring at work. 175 p. Summary 7 p. 2010.
- 389 GEMECHU, DEREJE TEREFE, The implementation of a multilingual education policy in Ethiopia: The case of Afaan Oromoo in primary schools of Oromia Regional State. 266 p. 2010.
- 390 KOIVULA, MERJA, Lasten yhteisöllisyys ja yhteisöllinen oppiminen päiväkodissa. - Children's sense of community and collaborative learning in a day care centre. 189 p. Summary 3 p. 2010.
- 391 NIEMI, MINNA, Moraalijärjestystä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. - Producing moral order. A Study on police work with children. 190 p. Summary 3 p. 2010.
- 392 ALEMAYEHU TEKLEMARIAM HAYE, Effects of intervention on psychosocial functioning of hearing and hard of hearing children in selected primary schools of Addis Ababa, Ethiopia. 195 p. Executive summary 4 p. 2010.
- 393 KASKIHARJU, EIJA, Koteja ja kodinomaisuutta. Tutkimus vanhenemisen paikoista valtiopäiväpuheissa 1950 - 2005. - Homes and homelikeness. A study on places for ageing in parliamentary speeches from 1950 to 2005. 244 p. Summary 5 p. 2010.
- 394 MAHLAKAARTO, SALME, Subjektiksi työssä - Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehitysohjelmassa. - Becoming a subject at work - Constructing identity within a program of empowerment. 95 p. (198 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 395 TAPIO, TARJA, "Meilä on kaikilla samanlaiset tarinat". Tarinankerrontatutkimus tornionlaaksoisuudesta vanhimpien aapulaisten arjessa ja tulevaisuudessa. - "We all have the same stories". A storytelling case study of Torne Valley -ness in the everyday life and future of elderly Aapua residents. 261 p. Summary 6 p. 2010.
- 396 RAUTAINEN, EIJA-LIISA, Co-construction and collaboration in couple therapy for depression. - Yhteistoiminnallisuus masennuksen pariterapiassa. 56 p. (122 p.) Yhteenveto 3 p. 2010.
- 397 AALTONEN, TERHI, "Taiteilija ei vanhene". Haastattelututkimus kuvataiteilijoiden ikääntymiskokemuksista taidemaailmassa. - "An artist doesn't get old". An interview-based study of painters' experiences of ageing in the world. 216 p. Summary 5 p. 2010.
- 398 SAVOLAINEN, KAISA, Education as a means to world peace: The case of the 1974 UNESCO recommendation. - Kasvatus maailmanrauhan välineenä: Tapaustutkimus UNESCON 1974 hyväksymästä suosituksesta. 262 p. Yhteenveto 12 p. 2010.
- 399 HEMMINKI, ARJA, Kertomuksia avioerosta ja parisuhteen päättämisestä. Suomalainen eropuhe pohjalaisten kirjoituksissa ja naistenlehdissä. - Narratives on divorce and ending of a relationship. 158 p. Summary 2 p. 2010.
- 400 SAINI, NINA, On the rocky road of reading: Effects of computer-assisted intervention for at-risk children. - Lukemaan oppimisen kivisellä tiellä - Verkkopohjaisen Ekapeli - ohjelman kuntouttavat vaikutukset riskilasten lukemaan oppimisessä. 95 p. (208 p.) Yhteenveto 5 p. 2010.
- 401 VILJARANTA, JAANA, The development and role of task motivation and task values during different phases of the school career. - Oppiainekohtaisen koulumotivaation kehitys ja rooli koulutaipaleen eri vaiheissa. 53 p. (115 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 402 OINAS, TOMI, Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä. - Domestic division of labour in dual-earner households. 188 p. 2010.
- 403 MAMMON, REET, Kolmen etnisen ryhmän kotoutumisprosessi Suomessa. - The integration process of three ethnic groups in Finland. 142 p. Summary 5 p. 2010.
- 404 KETONEN, RITVA, Dysleksiariski oppimisen haasteena. Fonologisen tietoisuuden interventio ja lukemaan oppiminen. - Risk for dyslexia as a challenge of learning. Phonological intervention and learning to read. 139 p. Summary 3 p. 2010.

- 405 LAHTERO, TAPIO, Yhtenäiskoulun johtamiskulttuuri. Symbolis-tulkinnallinen näkökulma. - Leadership culture in unified comprehensive school, symbolic-interpretative approach. 238 p. Summary 2 p. 2011.
- 406 NÖTKÖ, MARIANNE, Väkiältä, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. - Violence, power using and being hurt in women's family relations. 254 p. Summary 5 p. 2011.
- 407 PULKKINEN, SEPPÖ, Valmentajataustan merkitys rehtorin työssä. - The significance of coaching background in principal's work. 211 p. Summary 7 p. 2011.
- 408 SÖDÖR, UUVE, Community resilience and wellbeing in northwest Russian forestry settlements. 195 p. Summary 2 p. 2011.
- 409 HYVÖNEN, KATRIINA, Personal work goals put into context: Associations with work environment and occupational well-being. - Henkilökohtaisten työtavoitteiden puitteet: yhteydet työoloihin ja työhyvinvointiin 82 p. (133 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 410 RUOHOTIE-LYHTY, MARIA, Opettajuuden alkutaival. Vastavalmistuneen vieraan kielen opettajan toimijuus ja ammatillinen kehittyminen. - First steps on the path of teacherhood. Newly qualified foreign language teachers' agency and professional development. 98 p. (190 p.) Summary 2 p. 2011.
- 411 HALONEN, KATRI, Kulttuurituottajat taiteen ja talouden risteyskohdassa. - Cultural intermediaries at the junction between art and business. 101 p. (175 p.) Summary 6 p. 2011.
- 412 MIKOLA, MARJATTA, Pedagogista rajankäyntiä koulussa. Inklusioreitit ja yhdessä oppimisen edellytykset. - Defining pedagogical boundaries at school - the routes to inclusion and conditions for collaborative learning. 304 p. Summary 8 p. 2011.
- 413 SOANJÄRVI, KATARINA, Mitä on ammatillinen nuorisotyö? Nuorisotyön villiä kenttää kesyttämässä. - What is professional youth work? Taming of wild youth work sector. 152 p. Summary 3 p. 2011.
- 414 LEHTO-SALO, PIRKKO, Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. - The placement on a reform school - The second change for an adolescent? Psychiatric disorders, learning disabilities and problems in the family as a challenge of treatment. 74 p. (125 p.) 2011.
- 415 MÄGI, KATRIN, Achievement goals, achievement behaviours, and skill development in the school and home context: Their antecedents and correlates. 54 p. (134 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 416 HEINONEN, VEIKKO U.J., Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila. Suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsiteanalyttinen tarkastelu. - The state of Finnish security policy. A conceptual analysis of the Finnish debate on security policy in the early 2000s. 266 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 417 PURO, ERIKA, Peruskoulun erityisopetuksen laatu oppilaiden, huoltajien, koulunkäyntiavustajien, opettajien ja rehtorien arvioimana. - The quality of special education in Finnish comprehensive schools from the viewpoint of pupils, parents, educational assistants, teachers and principals. 165 p. Summary 2 p. 2011.
- 418 PIETIKÄINEN, MAIJA, Laulu ja amor mundi. Tutkimus laulusta eräänä maailmasta huolettimisen perusaktiviteettina. - Singing and amor mundi. 193 p. Summary 2 p. 2011.
- 419 SALO, SIRPA, Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. - Couples conflicts and children's mental wellbeing: two research approaches. 156 p. Summary 2 p. 2011.
- 420 HANNONEN, RIITTA, Verbal and academic skills in children with type 1 diabetes. - Tyypin 1 diabetesta sairastavien lasten kielelliset ja oppimiseen liittyvät perustaidot. 49 p. (79 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 421 SELIN, JANI, Hallinnan näkökulmia huumeriippuvuuden hoitoon Suomessa vuosina 1965-2005. - Governmental perspectives on the treatment of drug addiction in Finland between 1965 and 2005. 55 p. (118 p.) Summary 2 p. 2011.
- 422 NIKKOLA, TIINA, Oppimisen esteet ja mahdollisuudet ryhmässä. Syyllisyyden kehittyminen syntipukki-ilmiöksi opiskeluryhmässä ohjaajan tulkitsemana. - Learning in a group: obstacles and opportunities. A supervisor's interpretation of how guilt becomes scapegoating in a study group. 244 p. Summary 6 p. 2011.
- 423 LASSENIUS, YVONNE, Utvecklingen av vårdlärarnas kulturkompetens. En kvalitativ studie som fokuserar på lärarna i mångkulturella lärandemiljöer i Finland. - The development of nurse teachers' cultural competence. A qualitative study focusing on teachers in multicultural learning environments in Finland. 74 p. (101 p.) Summary 2 p. 2011.
- 424 YLÖNEN, MARJA, Saastumisen kontrollin ideologia. Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli Suomessa vuosina 1960-2000. - Ideology of pollution control. Social control of water pollution and pollution crimes in Finland from the 1960s until the year 2000. 232 p. Summary 2 p. 2011.
- 425 PYLKKÄ, OUTI, Duuri- ja mollisointuja musiikkialan kentällä. Organisaatiomuutoksen heijastuksia ammattikorkeakoulun musiikinopettajien työhön. - Ideology of pollution control. Major and minor

- chords in the field of music profession reflections of organizational changes in the music teachers' work at the University of Applied Sciences. 190 p. Summary 4 p. 2011.
- 426 MALINEN, KAISA, Parisuhde pikkulapsiperheessä. - Spousal relationship in families with young children. 79 p. (147 p.) Summary 4 p. 2011.
- 427 MURTORINNE-LAHTINEN, MINNA, Äitipuolen identiteetin rakentaminen uusperheessä. - Identity construction of stepmothers in a stepfamily. 222 p. Summary 6 p. 2011.
- 428 RUOKOLAINEN, MERVI, Do organizational and job-related factors relate to organizational commitment? A mixed method study of the associations. - Ovatko organisaation ja työn piirteet yhteydessä organisaatioon sitoutumiseen? Monimenetelmällinen tutkimus ilmiöiden välisistä yhteyksistä. 135 p. Yhteenveto 3 p. 2011.
- 429 JÄRVILEHTO, LAURI, Pragmatic a priori knowledge: A pragmatic approach to the nature and object of what can be known independently of experience. 153 p. 2011.
- 430 RUOPPILA, ISTO & IIVANAINEN, MATTI (EDS.), Life Course of Finnish Persons with Intellectual Disabilities Born 1898-1960. A 35-Year Follow-up Study. 119 p. Yhteenveto 9 p. 2011.
- 431 BJÖRK, ANNA, The politics of citizenship tests: time, integration and the contingent polity. 123 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 432 SAARINEN, MINNA, Sosiaalisen elämän kehykset. Kampus-ohjelman opiskelijoiden sosiaalinen asema tuetussa aikuisopiskelussa ja vapaa-ajalla. - Framework of social life. The social life of Campus-program students in their supported adult learning and leisure. 276 p. 2012.
- 433 HÖKKÄ, PÄIVI, Teacher educators amid conflicting demands: tensions between individual and organizational development. - Opettajankouluttajat ristiriitaisten vaateiden keskellä: yksilön ja organisaation välisiä jännitteitä. 127p. (197 p.) 2012.
- 434 SALMINEN, VELI-MATTI, Verkostot, paikallisuus ja eriarvoisuus. - Networks, locality and inequality. 160 p. Summary 6 p. 2012.
- 435 HAUTALA, JARKKO, Visual word recognition in fluent and dysfluent readers in the transparent Finnish orthography. - Visuaalinen sanantunnistus sujuvilla ja hitailla lukijoilla kirjain-äänen vastaavuudeltaan läpinäkyvässä suomen kielessä. 54 p. (132 p.) Tiivistelmä 3 p. 2012.
- 436 SILINSKAS, GINTAUTAS, Parental involvement and children's academic skills. 70 p. (153 p.) Tiivistelmä 1 p. 2012.
- 437 RONIMUS, MIIA, Digitaalisen oppimispelin motivoivuus. Havainnot Ekapeliä pelanneista lapsista. - The motivational appeal of a digital learning game. Observations of children using Graphogame. 163 p. Summary 5 p. 2012.
- 438 KAUTTO-KNAPE, ERJA, Oppilasta lamaannuttava kouluvuorovaikutus: aineistoperustainen teoria. - The paralysing school interaction: A grounded theory study of the students' view. 151 p. Summary 2 p. 2012.
- 439 KNIF, PIRJO, Keski-ikäiset ikääntyvien omaistensa auttajina? Tutkimus sukupolvien välisestä informaalisesta hoivasta. - The middle-aged as caregivers for the elderly relatives? A study of informal care between generations. 200 p. Summary 3 p. Sammanfattning 2 p. 2012.